Ahmet Say

Ağaçlar Çiçekteydi

Anı Biyografi
2. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

AHMET SAY

AĞAÇLAR ÇİÇEKTEYDİ

ANI BIYOGRAFI

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu/ İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - İnfo@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **411**

Ağaçlar Çiçekteydi: Ahmet Say

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN **978-605-4156-48-1**

© **Evrensel Basım Yayın 2011 - Sertifika No 11015**

Birinci Basım Şubat 2011 - İkinci Basım Ağustos 2011

Baskı: Ezgi Matbaası
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 14 Çobançeşme -Yenibosna / İstanbul T:
0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com

Ağaçlar Çiçekteydi

İÇİNDEKİLER

Enis Batur: Ahmet Say 11

Ben de çocukluk ettim

Masallar 15
Uçurtma beni kaçırırsa 16
Top ve çift kale 17
Büyükbabam 18
Piyano 21
Kadıköy'ün Erenköy'ü 24
Sünnet 26
Dümbüllü 27
Tan gazetesi olayında çocuklar 29
Dolu geçen boş bir yıl 30
Türkçe yazmak 32
Memo, canım Memo 34
Fazıl Say yurt müdürü, peki annem? 36
Ailede çıkışlı ve inişli yıllar 40
Erenköy'ün mezrası 41
Ülker Say Erginsoy 43
Bokludere Koleji 46
Kitap 47
Edebiyat matineleri 49
Burjuvalaşmaya özenen mahalle 51
Güzelim Bostancı 54

Islık çalardık yıldızlara karşı

Gençlik ne demektir? 59
İstanbul Erkek Lisesi 59
Salim Rıza Kırkpınar 61
Toplumsallaşma yolunda 65
Unvan falan umursamayan felsefeci 66
Çiçeği burnunda bir şair 68
Hey gidi Bostancı 71
Herkes emek kahramanı gibi (ben hariç) 74

Bostancılı ressam 77
İstanbullu bir şair 80
Eski bir isyancı 81
Zincirin son halkası bir Bektaşî 85
Yaramaz bir doktor 88
Bostancılı fotoğrafçı 92

Benim Almanya'm
Türk parasının başına gelenler 97
Eski bir Nazi, şimdi liberal 98
Edebiyat ile müziğin benzerlikleri 100
Sanayi toplumu 102
Alman kızları 105
Kumarhane izlenimleri 106
Bir Strasburg gezisi 108
Aslan Cinotri 110
Biri sevimli, biri korkulu iki kent 112
Genç sosyalist Almanlar 115
Bir Cezayirli, bir de Ermeni 119
Uluslararası kongre 122
Adorno 125

Bir dağ köyünde üç yıl
27 Mayıs 1960'a doğru 133
Benim pîrim 137
Ruhi Su'yla müzik üzerine 138
Bingöl'de yüksek lisans 141
Uzaklardan Göriz 144
Mehmet Şerif Efendi 145
Melo 147
Kara lastik 148
Karda kışta 150
Köy okulunda eğitim 152
Eğitimde yerel değerler 157
Baharda deremiz 159
Bahar gelince dağlarımız 161

Çevre köyler 164
Göriz'den nasıl kopardım? 171
Soğuk, hep soğuk, dondurucu soğuk 173

Türkiye'nin kalbi Ankara
Orhan Kemal'den hikâyecilik dersi 177
Başkentte bir huysuz 178
Alevî-Bektaşî geleneği 180
Fikret Otyam 182
1965'ten günümüze Alevîlik 184
Âşıklar Derneği 187
Mahzunî Şerif 189
Bekârlık günlerinden 191
Emperyalizmin sildiği devrimci 194
Dünyanın en cins adamlarından biri 197
Gözü kara bir öncü kuşak 205
Bağımsız, demokratik Türkiye 207

Güneş ufuktan şimdi doğar
Azılı komünist 211
"Türk Solu" 223
"Türk Solu"nun içeriği ve yazarları 228
Hukukun üstünlüğü 231
Efsaneleşmiş bir hukukçu 236
Hikâyeci avukatım: Demir Özlü 241
Kocakurt ve 245

Zifir karanlıktan aydınlık portreler
Bir emek kahramanı 251
Devrimciler Güç Birliği 255
İnsanın içi içini yemesi 257
Mamak Askerî Cezaevi'nde idamlıklar 261
Askerî hapishaneler 267
Adlî suçlular arasında 271
Ahmet Say aranıyor! 274
Şevki Akşit'in kahrından ölümü 281

Şerif Tekben 283
Şaban Ormanlar 285
"Gitme kal" 287
Dr. Hikmet Kıvılcımlı 292

12 Mart'tan 12 Eylül'e
12 Mart geride kalırken 297
Fazıl'ın müziğe başlaması 298
Anne ve babalara öneriler 301
Bestecilik öğrenimi nasıldır? 309
Hayat nasıl dayatırsa 312
"Türkiye Yazıları" 317
12 Eylül 323
Söz getiremeyen dergicilik 326
"Dayanışma" 327
Epik bir hikâye 329
Tahsin Saraç 331
Aziz Nesin 333

Yakın zamanlar
Gülen tarihi yaratmak 337
Üretken yıllarım 339
Kıtalararası yarışmada birincilik 341
Metin Altıok 343
Hem şair hem kavgacı: Behçet Aysan 346
Tesadüfen yaşayan bir şair: Ahmet Erhan 350
Militan şair: Veysel Çolak 353
"Bütün geçiş dönemleri güzeldir" 356
Mıhçı 356
Türkiye'de müzik yazarlığı 357
Hepimizin ağabeyi: İlhan Selçuk 363
F tipi cezaevi ve yurttaşların kıyımı 365
Fazıl Say ve Türkiye 367
Müzik kitabı yazarına düşen 371
Su gibi geçen yıllar 373

Ahmet Say

Enis Batur

İlk bakışta, ilk görüşte insanları tanıdıklarını, onlar hakkında doğru yargılara vardıklarını söyleyen, bu özellikleriyle haklı olarak övünen kişilerle karşılaştım zaman zaman. Onlardan biri sayılamam doğrusu, ilk izlenimlerimde genellikle yanılmışımdır. Bir erdem sayılabilirse, benim erdemim: Yanılgılarımda ısrar etmem, gün gelir peşin yargımı eritirim, buna açığımdır.

1979'da, Ahmet Say'la tanıştığımızda, biri çıkıp "Bir gün ondan sevgi ve saygıyla söz edeceksin" diyecek olsaydı, o fala güler geçerdim sanırım: Yalnızca taban tabana zıt görüşlere sahip olduğumuz için mi? Hayır, bir de kişiliğine en ufak sempati duymadığım için: İtici, saldırgan, Ortodoks, küstah bir adam vardı karşımda, nesini sevecek sayacaktım?

Kitapları, yazıları bir yanda, yayıncısı olduğu *Türkiye Yazıları* bir başka yanda, herhangi bir kesişme noktası bulmamız olası değildi bana kalırsa: Hem dünya görüşü, hem edebiyat anlayışı açısından iki ayrı kutbu simgeliyorduk. Her şeyin sivrilikleri içinde algılandığı 'kritik' bir dönemden geçiyorduk 1980'de, Ankara'da: Diyalog arayışı için pek bir gerekçemiz yoktu.

1981'de, Türkiye Yazıları'nda yayımlamayı öngördüğü bir söyleşiyi gerçekleştirmek amacıyla benimle görüştüğünde önce şaşırmıştım. Sonra hazırladığı soruları okudum ve söyleşi yapmayı kabul ettim: Hırçın, ödünsüz, yer yer mütecaviz yaklaşımı hoşuma gitti. Tek bir sözcüğünü değiştirmeden yayımladı söyleşiyi, bir hayli yankı uyandıran metni Aziz Nesin, her yıl çıkardığı yıllığa alırken 'yılın olayı' saymıştı, unutmuyorum.

Benim yanıtlarım, Ahmet Say'ın sorularını aratmıyordu sertlikte. Herhalde bu ilk 'müşterek' yol açtı aramızda bir sıcaklığın doğmasına. Benim 'delikanlılığımı' sevmişti o, bense onun katı kabuğunun altında duran insanı yavaş yavaş okumaya başlamıştım. Yakla-

şınca, göstermekten kaçındığı, neredeyse gizlediği asıl kişiliğini, kimi özelliklerini şaşkınlık içinde keşfeder olduydum.

O zamanlar çocuktu Fazıl Say. Önce, Ahmet'in onun bir tek babası olmadığını, ayrıca anneliğini de üstlendiğini anladım. Tıpkı Ezra Pound'un muhteşem kantosundaki gibi: "Baban değilim ben senin, annenim." Zor, zorlu bir konumdu bu. Eşinden ayrıldığında savaşarak velâyetini almıştı oğlunun. Bu bile hayranlık duyguları uyandırmıştı bende. Dahası vardı: Mithat Fenmen, çocuktaki sıra dışı özellikleri "On dakika bile yitirmeyin" sözleriyle tanımlayınca, Ahmet Say kendini ikinci plana itmişti.

Bunca baba gördüm tanıdım, böylesi bir adanmışlığa hiç tanık olmadım. Fazıl'a inandı Ahmet Say, onun şüpheli serüvenini yeğledi. Çetin engellerle karşılaştığını anımsıyorum. Alıp oğlunu Avrupa'daki müzik otoritelerine götürdüydü, "gecikmişsiniz" diyenler çıktı, aldırmadı onlara, inatla savaşını sürdürdü, Fazıl'ın yetişme sürecinde Mozart sonatları çalacak ölçüde işin içine daldı: Utkunun arkasındaki bedeli anlatmadı kimseye, sustu.

Bunlar olup bitedursun, Ahmet Say'daki derinlik beni ürpertmiştir. Fazıl'a yaptığı yatırımı kendisine yapsaydı, bugün hangi noktada olurdu acaba? Arada, bir *Müzik Ansiklopedisi* hazırladı gerçi, *Cumhuriyet*'e nefis çıkmalar yazdı, ama yazın adamını gölgeye itmek zorunda kaldı.

Misket gibi parlayan gözlerini, kır saçların altından çıkan yüzünün gençliğini gördükçe, içinde büyük bir enerji deposunun durduğunu anlıyorum. Belki de kendisine yeniden dönüş saati çalmıştır. Herkesin hayatı roman ya, asıl Ahmet Say'ınki romandır.

Enis Batur, Kurşunkalem Portreler
Sel Yayıncılık, Ekim 1999

Ben de çocukluk ettim

Sekiz dokuz aylıkken iki ayak üzerine kalkabilmişim. Tutunmam için, ipin bir ucunu annem, bir ucunu babam tutmuş. Bense geleceğe doğru haklı bir sevinç içindeyim.

Masallar

Herkesin annesi gibi, benim annem de çocuklarına düşkün, son derece şefkatli bir insandı. Babam ise bana biraz mesafeli davranırdı. İkisi de öğretmendi ve hafta içi her gün okula gittikleri için, genellikle evde yoktu onlar. Benimle ilgilenmek, İstanbul'daki kiralık evde bizimle oturan anneannem ve büyükbabama kalmıştı.

Dört, beş, belki de altı yaşlarındayken anneannemin anlattığı masallardan kırıntılar kaldı aklımda. Demek ki 1939'lu, 40'lı ve 41'li yıllar...

Anneannem olağanüstü bir masalcıydı. Anlattığı masalların akıcılığı, gizemli kişileri, merakımı kışkırtan şaşırtıcı olayları, bütün bunların da üstünde, kullandığı şiirsel, hatta müzikal anlatım, benim düş gücümü okşardı.

İlgimi yoklamak için bazen duraklardı anneannem. O zaman yalvararak, hatta onu dürtüp zorlayarak "hadi anlat, anlatsana..." derdim. "Keloğlan" masalı biter, "Peri Padişahının Kızı"na, geçilir, sonra "Nar Tanem Bir Tanem", ya da "Elma Yanaklı Kız" gibi masallar gelirdi. Anneannem bu masal dinleme iştahına hayran kalır, birdenbire beni kucaklayarak göğsüne bastırıp sarılır öper, boynumu kulağımı iyice kokladıktan sonra "Peki" deyip yeni bir masal söylerdi.

Sessiz, sâkin, iplik gibi zayıf, ihtiyar bir kadındı o. Adı İsmet'ti. Güler yüzlü sayılabilecek kadar cana yakındı; ama zor yılların izlerini taşıyan hüzünlü bakışları vardı. Kendi ördüğü yün hırkasını ve kırçıllı yün çoraplarını hatırlıyorum. Dönemin hemen bütün yaşlı kadınları gibi dindardı. Namaz kılarken evde kimseye gözükmek istemez, odasının kapısını kapayarak ibadet ederdi. Ben de kimi zaman onun namaz kılışını anahtar deliğinden gözetlerdim.

Sonra birden, nasılsa o bal dilli anneannem yok oldu. Öldüğünü anlayamamış, masalsız kalınca "anneannemin uzak bir yerlere gittiği" masalına inanmıştım. Onunla özdeşleştirdiğim o güzelim masalları hep özlemişimdir.

*

Bu yıllarda altmış küsur yaşlarında olan büyükbabam, Çanakkale gazisi kurmay bir subay emeklisiydi. Rütbesi "kaymakam", yani yarbaymış. Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefikimiz Alman subaylar sayesinde Almanca'sını geliştirmişti. Ayrıca Fransızca kitaplar okur, topçu subayı olduğu için, başta trigonometri olmak üzere matematiğin bütün dallarını iyi bilirdi. Onun hakkında söylenen bu sözleri sıkça duymuştum.

Büyükbabam bana düpedüz arkadaşlık ederdi. Aklıma gelen her şeyi ona sorabilirdim. Sorularımı yumuşak bir sesle, fazla uzatmadan, önemseyerek cevaplardı. Merak ettiğim birçok konuyu ondan öğreniyordum. Bir de uçurtma uçurmaya, top oynamaya götürürdü beni.

Eski bir geçmişi olan ünlü Divanyolu Caddesi'ndeki Türbe Durağı'nın tam karşısında bulunan Piyer Loti Caddesi'nin hemen başlarında, sobalı bir apartman dairesinde otururduk. Bu kiralık evin, uzun bir koridor üzerinde altı odası, banyosu ve ikinci tuvaleti, ayrıca büyükçe bir salonu vardı. Annesi ve babası ölmüş olan ve İktisat Fakültesi'nde okuyan halamın kızı Nilüfer Abla'm ile tarih öğretmeni olan annemin kız kardeşi Maide Teyze'min de kaldığı söz konusu kirada oturduğumuz dairede bu kadar oda, bizim gibi geniş çe bir aileye ancak yetiyordu.

Bu evde otururken aklımda kalan başlıca olaylardan biri, "karartma"ydı. İkinci Dünya Savaşı'nın son aylarında Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine, olası hava saldırılarına karşı İstanbul'da alınan bir önlemdi karartma.

Akşam olunca evlerin pencerelerinde, dışarıya ışık sızdırmayan siyah perdeler kullanılması zorunluydu. Bu kapkara perdeler, evin içini karartıyormuş gibime gelir, benim de içim kararırdı. Erkenden yatardım...

Uçurtma beni kaçırırsa

Uçurtmalarımı büyükbabamla birlikte evde yapardık. Ama büyükbabam öyle davranırdı ki, yedi yaşında bir çocuk olarak kendimi uçurtma yapma ustası gibi görürdüm. Kalın çerçeveli, boyu benden büyük, gökyüzünde salına salına gezinen, uçurtmalarım

vardı... Upuzun kuyruğu sağa sola savrulan güzelim uçurtmalar... Çerçevesinin iki yanındaki saçaklarla dengesini pekiştiren, yükselip uzaklaştıkça içime garip korkular salan koca uçurtmalar...

Uçurtma uçurmak için yakınlardaki Sultanahmet Meydanı'nın uygun bir yerine giderdik. Ben elimdeki uçurtmayla rüzgâra doğru hızla koşarken büyükbabam, uçurtmanın elinde tuttuğu sicim yumağına yol verirdi. Onun seslenerek elini sallaması üzerine önce durur, sonra yüksekte tutup bırakırdım uçurtmayı. İşte o zaman büyükbabam, elindeki ipi çekerek uçurtmayı yükseltir, uçurtma yükseldikçe sicimi boyuna salıverirdi. Sicim, bir çubuğa sağlı sollu sarılarak oluşturulmuş yumurta biçiminde koca bir yumaktı. Bu yumağı bana verir, dilersem uçurtmamı daha da yükseltmek, uzaklara salmak için sicimi yumaktan çözerdim.

Bazen uçurtmam o kadar uzaklaşırdı ki korkmaya başlardım: Sicimin kopacağını, uçurtmamın çok uzaklara, denize kadar gidip oralarda düşeceğini getirirdim aklıma. Belki uçurtma beni de alıp göklere çıkaracak, sonra silkinerek beni aşağı atacaktı!

Korkularımın bu kısmı kâbus gibiydi. Sonra bir anda kendimi toparlar, elimdeki yumağı sararak bu düşler dolusu oyuncağımın yaklaşmasını sağlardım...

Uçurtma uçurmanın zor tarafı, onu indirirken yere çakılmasını önlemekti. Bu konuda tek güvencem büyükbabamdı. Sara sara iyice büyüyen sicim yumağını ona verir, büyükbabam yaklaşan uçurtmanın düşmesini denetim altında tutarken ben de uçurtmanın düşebileceği yere koşarak yere çakılmadan onu ele geçirirdim.

Evet, uçurtmalar düşlerime de girerdi. Kimi gece düşümde, uçurtmanın sicimi bir anda eriyerek yok olur, kimisinde uçurtma yaklaşarak dev gibi büyür ve beni alıp götürürdü. Kan ter içinde uyanırdım...

Top ve çift kale

Sekiz yaşında falandım. Bir gün büyükbabam eve bir top getirdi. Evde bu ele avuca sığmaz büyükçe lastik topla oynamamın olanaksız olduğunu ilk bakışta anlamıştım. Demek ki büyükbabam, çocukla-

rın toplanıp durduğu bir alanda top oynamaya götürecekti beni. İkinci Dünya Savaşı yıllarının yoksunluğunda, çocuklar için böyle bir top, harika bir oyuncaktı.

Sanıyorum ilkokul üçüncü sınıftaydım. Okuldaki arkadaşlarım, cumartesi günleri Sultanahmet Camii'nin yanındaki arsada top oynadıklarını söylemişlerdi bana. Ama okula getirdikleri toplar, ya bezden yapılmıştı, ya da bir tenis topundan biraz büyükçe, çabucak patlayıveren bir lastik toptu...

Neyse, hayatımda ilk kez, 1943 yılının bir güz günü öğleden sonra arkadaşlarımla top oynadım. İlk kez oynamayı denediğim bu sözümona futbol maçında o kadar acemi, o kadar beceriksizdim ki, beni seyreden büyükbabam, belki bir işe yararım diye kaleye geçmemi söyledi. Arkadaşlar da bunu memnuniyetle kabul etti. Birkaç dakika sonra karşı takımdan bir çocuk, kalemize sıkı bir şut attı. Eğer buna "Kurtarış" denirse, hayatta ilk kurtarışımı işte orada yaptım: Bu sert şut gelip benim dizlerime çarptı ve top kornere çıktı!

Sultanahmet Camii'nin yan tarafındaki arsası, çocukların top oynaması için ayrılmış gibiydi. Biz öyle bellemiştik. Oradan, caminin ön taraftaki giriş kapısına yönelen ihtiyar adamları görürdüm. Tek tük gelirdi onlar. Bilemiyorum, burada top oynadığımız saatler, belki de namaz vaktine rastlamıyordu.

Yine de büyükbabama ikide bir sorardım:

"Camiye gelenler bu kadar az olduğuna göre, neden bu kadar büyük bir cami yapılmış?"

"İsteyen camiye gider, isteyen gitmez..." derdi büyükbabam. Ardı arkası kesilmeyen sorularımı son olarak şöyle cevaplardı:

"Namaz için camiye gitmek yerindedir, ama şart değildir."

Büyükbabam

İlginç bir adamdı. Her sorumu güzelce cevaplar, her şeyi bilirdi. Almanca, Fransızca ve eski Türkçe kitaplar okur, bu ciltli, kalın kitapları okurken kimi satırların altını kırmızıyla, kimilerini de maviyle çizerdi.

Büyükbabamın başka bir ilginç tarafı ise gömleğinin en üstteki

düğmesini yaz kış ilikli tutmasıydı. Sanki boynunun altında bir şeyler saklıyor, o sakladığının görülmesini istemiyordu. Ama bir gün ben, ondaki bu gizli tarafı istemeyerek de olsa öğrendim:

Evde okul ödevlerimi yazarken fena halde sıkışmıştım, koşarak banyoya gelip kapıyı hızla açtım. Büyükbabam oraya banyo yapmak için yeni girmiş, kapıyı kilitlememişti. Henüz soyunuyordu. Gömleğini, fanilasını çıkarmış, eğilerek çorabına yönelmişti. Beline kadar çıplaktı. Beni bir anda karşısında görünce ne yapacağını şaşırdı. Ama iş işten geçmişti, gömleğindeki en üst düğmeyi büyükbabamın neden hep ilikli tuttuğunu anladım: Bedeni engebeli bir biçimde kapkaraydı! Sanki yüzlerce kapkara, kurumuş çıban vardı derisinde. Son derece çirkin, hatta iğrenç bir görünümdeydi teni.

Gülümsedi büyükbabam, öğüt verir gibi yumuşak bir sesle, "Gördün işte" dedi, "derilerimin neden bu hale geldiğini sana anlatacağım. Şimdi işini bitirip dışarı çık, banyomu yaptıktan sonra konuşuruz..."

Onu merakla bekliyordum. Banyodan çıkınca tatlı bir sesle beni yanına çağırdı, Çanakkale Savaşı'nda, yakınlarına düşen top mermisinin patlamasıyla sıçrayan barut, metal, taş ve toprak parçalarının bedenini nasıl delik deşik edip siyaha boyadığını "İşte böyle" diye bir daha göstererek açıkladı.

O sırada ben, büyükbabamın iyi ki ölmediğini düşünüyordum. İyi ki Çanakkale'de sağ kalmış, uzun yıllar yaşayarak benim arkadaşım olmuştu. İyi ki şimdi beraberdik onunla. Beraberce uçurtmalar yapıyor, beraberce Sultanahmet Meydanı'nda uçurtma uçuruyor, aynı adlı caminin yanındaki arsada top oynamam için beraberce oraya gidiyorduk...

Ev ödevlerimde de bana yardımcı olurdu büyükbabam. "İmlâ Kılavuzu"na bakarak kelimeleri doğru yazmayı, mürekkepli kalemi damlatmadan kullanmayı, yatmadan önce çantamı eksiksiz hazırlamayı, önlüğümün yana kayan yakasını ortalamayı, cebime mendil koymayı o öğretti bana.

Anneannem öldüğünde sakal bırakmıştı. Sakal bırakmasının anneannemle ilgili olduğunu bir rastlantıyla öğrendim:

Bir gün büyükbabamla yolda yürürken karşıdan gelen yaşlı bir

bey, heyecanla "Mâşallaaaaah, mâşallahlar efendiiiim" diye uzunca ünleyince büyükbabam durup kahkahalar atarak bu beyle kucaklaştı. Öyle kucaklaşmışlardı ki, birbirlerinden ayrılamıyor, kollarını gevşetmiyorlardı.

Neden sonra karşılıklı durup birbirlerini şöyle bir süzdükten sonra yaşlı bey, "Hayrola?" diyerek büyükbabamın sakalını gösterdi. Büyükbabam "Zevcemi kaybettim" dedi, "onun ardından sakal bıraktım..."

Sonra "torunların evlâtlardan da fazla sevildiği" üzerine konuştular. Büyükbabamın arkadaşı bu bey, hafifçe eğilerek adımı sordu ve sahibi olduğu mağazanın çok yakınlarda bulunan yerini eliyle gösterdi:

"Küçükbey, yarın bana gel, sana savaş kahramanlıkları anlatacağım" dedi.

Çemberlitaş'ta, bizim apartmana yakın bir yerdeydi onun züccaciye mağazası. Ertesi gün gittiğimde, arkalardaki camekânlı bir odaya götürdü beni. Oturttu, karşıma geçerek derin bir nefes alıp büyük bir heyecanla anlatmaya başladı:

"Senin deden, senin deden, kahramandı, askerini korumak için kendini siper ederdi... Karşıdan kurşun yağıyor, mermi yağıyor, senin deden, dikilmiş orada, açmış bacaklarını, bir köprü yapıvermiş, askerleri bu köprünün altından sırayla geçirirken bir yandan da onların saçını okşayıp, 'hadi yavrum, hadi arslanım, hadi benim kahraman evlâdım' diye yürek gücünü artırıyor... Bu sayede bacaklarının arasından teker teker asker geçiriyor düşmana doğru... 'Düşman' dediğim, zaten yirmi otuz metre ötede, çabucak oymaya çalıştığı siperimsi meyillerde... Ya ölü, ya yaralı, ya da bir kısmı henüz diri o siperlerde... Dedenin bacakları altından geçip bineceksin tepelerine, süngüleyerek işini bitireceksin!"

Burada bir soluk alıp konuşmasını bitirdi:

"Ben de öyle yaptım!"

Sonra bana çay getirtti yaşlı bey, çikolata ikram etti.

Koşa koşa eve döndüm, büyükbabama sarıldım. Onun için zor bir andı: Ağlamıyor, derinlerden gelen garip bir sesle hüngürdüyordu...

"Sakallı da olsan sakalsız da, seni çok seviyorum büyükbaba!" dedim. "Çünkü sen Çanakkale Gazisi'sin!"

O kadar duygulandı ki bu kez duygularını gemlemeyip hüngür hüngür ağlamaya başladı.

1945'te büyükbabam felç geçirdi ve birkaç gün sonra da yaşamdan ayrıldı. Annemi teselli etmek için babam, "bu devirde altmış dokuz yıl yaşamak, pek az insana nasip olur" diyordu. Bu hesaba göre, nice ölümlerden dönmüş olan Selâmi Senâi Özgeçen adlı büyükbabam, 1876 doğumluydu.

Çok sonraları, 1960'lı yıllarda bir gün annem, Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçıran gizli örgütün içinde büyükbabamın da yer aldığını söylemişti. Annem bunu, bir "sır ifşa" eder gibi hafif bir sesle anlatırken arada bir çevresine bakıyordu. Doğru yapıyordu: İllegal işler, illegal kurallara göre tedbirli davranarak açıklanır. 40 yıl sonra olsa bile...

Piyano

1943 kışında, ağır seyreden bir tifo hastalığına yakalanmıştım. Antibiyotik türü ilaçlar henüz icat edilmemişti. İzninizle burada bilgiçlik taslayıp "Tifo"nun Yunanca karabasan (kâbus) anlamındaki "Typhos" sözcüğünden kaynaklandığını belirteyim. Hastalığım çok ağır seyrediyordu. Karabasanlar içinde kıvranıyor, uyurken üzerime duvarlar yıkılıyor, uçurumlardan aşağı düşüyordum. Bir zamanlar anneannemin anlattığı korkulu masallardaki devler, cadılar, zalim padişahlar hiç kalırdı bu karabasanların yanında. Yüksek ateşimi düşürebilmek ve beni biraz olsun ferahlatabilmek için annem alnıma ıslak mendiller koyuyor, ıslak bezlerle bileklerimi, boynumu, göğsümü siliyordu. Günler sonra biraz kendime geldiğimde, odanın uzak köşesindeki karaltının ne olduğunu sordum anneme.

"Piyano, oğlum" dedi, "tanıyamadın mı? Merak etme, iyileşir iyileşmez piyano çalmaya da başlayacaksın..."

Bizim evde, kendimi bildim bileli piyano vardı. Babam Fazıl Say, Maarif Vekâleti'nin siparişi üzerine yazdığı ders kitaplarıyla tanınmış bir matematikçi, annem Nüzhet Say ise felsefe öğretmeniydi.

Aydınlanmanın tutkulu birer eğitimcisi olan annem ve babam, benden yedi yaş büyük olan ablamı piyanoya başlatmak üzere, daha ben doğmadan eve nitelikli bir Alman piyanosu almışlardı. Ablam birkaç yıl sonra piyano öğrenimini bırakınca bu çalgı, evde bir kenara konmuştu.

1940'lı yıllarda İstanbul'da aydın ailelerin, çocuklarına genellikle piyano dersi aldırması, yaygın bir uygulamaydı. Piyano öğretiminde öne çıkan, Yahudi ve Rum kızlardı. Evlere giden bu piyano eğitimcilerine "matmazel" denirdi. Burada bir noktayı açıklayayım: Evlere giden gündelikçi terzi kızlara da "matmazel" denirdi. Ama onlar genellikle Ermeni'ydi. Sonraları hep sormuşumdur kendime: Ermeni kızlar neden piyanoda ilerlememiş, neden İstanbul'da piyano öğretmenliğine yönelmemişti? Bu sorunun cevabını 70 yaşını geçtikten sonra bulabildim:

Müzik yeteneği olan Ermeni çocuklar, bu yıllarda keman, viyola ve viyolonsele yönelmişlerdi. Vahram Mühendisyan adında değerli bir yaylı çalgılar eğitimcisi, cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yaşamdan ayrıldığı 1953 yılına kadar İstanbul'da verdiği özel derslerle 100'den fazla keman, viyola, viyolonsel sanatçısı yetiştirmiş, bu müzikçiler, İstanbul Şehir Orkestrası'nda ve İstanbul Şehir Operası Orkestrası'nda, hatta Avrupa'daki orkestralarda görev almışlardı. Piyano öğretmenliğinde ise meydan, yetenekli ve çalışkan Yahudi ve Rum kızlarına kalmıştı, Ayrıca. Birkaç Türk genci de vardı piyano öğretmenliği yapan.

Yirmi yaşında, kıvırcık saçlı, yüzü sivilceli, gergin bir Yahudi kızı olan piyano öğretmenim "matmazel", bizim evde gösteriş için çaldığı parlak parçalara bakılırsa bu işi iyi beceriyordu. Ama eğitimci yönü iyi değildi. İnsanda beceri bakımından en zayıf olan dördüncü ve beşinci parmakları (yüzük parmağı ile küçük parmağı) güçlendirmek için yaptırdığı uzun alıştırmalar beni piyanodan soğutabilirdi. Parmaklarım yoruluyor, artık tuşlara basacak gücüm kalmadığını görmesine karşın, sert bir sesle "Devam, devam" diye diretiyordu.

Bir gün derste bu yüzden ağlamaya başladım. Şaşırdı, tipik bir Yahudi söyleyişiyle "Ağlamak? Neden ağlamak? Piyano çalmak yüzeldir be kuzum" dedi ve üstelemeden dersi bitirdi.

Annem, matmazelin eğitimci yönünden memnundu, onu dürüst buluyordu. Çünkü yıllar önce ablama ders vermeye gelen "eski matmazel", süreç içinde pek gelişim gösteremeyen ablamın üstün yetenekli olduğunu söyler dururmuş; belli ki derslerin sürmesi için annemi etkilemek istermiş. Benim "matmazel" ise çalışırsam başarılı olacağımı söylerdi.

Annemin böyle ortalama laflara nasıl olup da kandığını anlayamıyorum. Çalışırsam başarırmışım... Kuşkusuz ki müziğe az çok yeteneği bulunan, dangalak olmayan, biraz da düzenli çalışan her çocuk piyanoda ilerleyebilir.

*

Bu yıllarda bizim eve Agavni adında Ermeni bir "gündelikçi terzi" kız gelirdi. Evdeki dikiş makinesini de kullanarak ablam için gündelik elbiseler, ince işçilik gerektirmeyen yazlık etekler, bluzlar dikerdi. Simsiyah saçlı, beyaz tenli, uzun kirpikli, bıyıkları hafifçe terlemiş, etine buduna dolgun, bakışları hüzünlü, sessiz, sâkin bir hanım kızdı.

"Agavni", Ermenice "güvercin" demekmiş. Babam onu maça kızına benzetirdi. Ben de iskambil kâğıtları arasından maça kızını ayırıp kuruboya kalemle üzerine AGAVNİ yazmıştım. İkide bir bu resme bakardım. Masallardaki peri padişahının kızına da benziyordu. Çünkü ekşi elma gibi kokar, bu koku bana "masalsı" gelirdi.

Bir gün, düşürdüğü makarayı ona vermek için masanın altına girdiğimde, ekşi elma kokusunun oralarda çok daha yoğun olduğunu anladım. Şaşırmıştım, kıpırdanırken kafamı masaya fena halde çarptım, masal bir anda koptu...

*

İlkokulun son üç yılında Yahudi matmazelden haftada iki gün piyano dersi almıştım. Parmak becerim ve nota bilgim giderek geliştiği için artık severek çalıştığım tatlı parçalar çalabiliyor, bazı tanınmış parçaları seslendiriyordum.

Çok umutlanmış olan annem, ünlü bir piyanist olacağımı hayal ediyor, ortaokul yerine benim bütünüyle profesyonel müzik öğrenimi görmemi istiyordu. Babam karşı çıkmıştı:

"İki bilinmeyenli denklem çözemeyen, atom ağırlığı nedir bilmeyen, Fisagor'un, Tales'in teoremlerinden, Thomas Moore'dan, Voltaire'den habersiz bir çocuk piyanist olamaz" diyordu.

Onun bu sözlerini unutmadım. Babamdan iki kuşak sonra, bu kez torun Fazıl Say, henüz dört yaşındayken piyanist olma yolunu tutunca, onun her yönüyle bilgili, insan sorunlarının ve toplumsal sorumlulukların bilincinde, çağdaş bir sanatçı olarak yetişmesi için, gelişme yollarını açık tutmaya çalıştım.

Kadıköy'ün Erenköy'ü

1940'lı yıllarda İstanbul'un Anadolu yakası, "sayfiye" denen yazlık çevreden sayılırdı. Kadıköy'den binerdiniz tramvaya, Bostancı'ya uzanan sekiz kilometrelik yolu ancak elli dakikada alırdınız. Adı sizi yanıltmasın, "Bağdat Caddesi" Bağdat'a kadar gitmez, o zamanlar "Bostancı dolayında biter" diye bilinirdi.

Yol boyunca bitki örtüsünün daha gür olduğu, en güzel semt Erenköy'dü. "Köy" dendiğine bakmayın, eskimiş paşa konaklarının da katkısıyla biraz aristokrat havalardaydı bu semt. Paşa maşa kalmamıştı aslında. Hatta bazı konaklar terk edilmişti: Bahçeleri bakımsızdı, ilk bakışta belli olurdu orada kimsenin yaşamadığı... Bu geniş bahçeli konakların mirasçıları, belki yazlı kışlı kiracı bulamadığından, belki de kiracı aylığıyla uğraşmaya tenezzül etmediğinden, evi yazlıkçılara dört aylığına kiralardı.

1940'lı yıllarda İstanbul'da hâli vakti yerinde olanlar, ya da bizim gibi durumu "orta hallice" denen aydın aileler, yazları "sayfiye" semtlerinde ev tutardı.

Çıtkırıldım İstanbullular, yazlık için Boğaz'ı serin bulurdu. En gözde sayfiye semtleri, Fenerbahçe'den Bostancıya kadar uzanan Marmara Denizi kıyıları ve "Büyükada"ydı.

Altı yaşma girdiğimde, yazlık için Erenköy'de Ethem Efendi Caddesi üzerindeki İshak Paşa Konağı'nı kiralamıştı babam. "Tam 16 dönüm bahçesi var" denirdi. Hilafsız söylüyorum, bahçe değil, vahşi bir orman gibiydi. Hem bütün böceklerin ülkesiydi hem de yılan, çıyan, kaplumbağa, kurbağa, kertenkele, çekirge, kirpi, akrep,

köstebek, kelebek ve kuş cenneti. Kuşlar, ötüşerek geçerdi başımın üstünden...

İnsanlar kadar verimli olan bu koca bahçede, haziran ayında geceleri ateşböcekleri uçuşurdu. Mahallenin çocuklarıyla yakaladığımız ateşböceklerini kibrit kutularına hapsederdik. Sonra kibrit kutularını birdenbire açarak yanıp sönen bu ışıltılı böcekleri salıverirdik gecenin karanlığına. Ateşböcekleri, yıldızlara nispet eder gibi göz kırparak uçuşurdu.

Doğa müthiş bir çeşitlilik sergilerdi. Envai çeşit bitkiler boy vermişti bahçede: Ağaçlar, fidanlar, çiçekler, otlar, sarmaşıklar... Bunların kendine göre ayrı rengi, kokusu vardı. Yaprakları kötü kokan bir tür bitkiye "Osurukotu" denirdi, fakat hiç de ota benzemezdi onlar: Erenköy'ün verimli topraklarında her biri ağaç gibi gelişirdi osurukotlarının.

Havuz da bulunurdu paşa konaklarının kimi bahçelerinde. Havuzlara, "ağlayan söğüt" ağaçlarının ışıltılı yaprakları eğilirdi. Onların bu hüzünlü görünümü üzerine büyükbabamla konuşurduk. Bu ağaçlar, doğaya duyduğum hayranlığı pekiştirirdi.

Birkaç yıl İshak Paşa Konağı'na gittik yazlıkçı olarak. Benim için bu yıllar, doğadaki börtü böceği, bütün ot ve ağaç çeşitlerini tanımak, onların adlarını öğrenmek için uygulamalı bir öğrenme dönemiydi. Büyükbabam, bütün bu "hayvanat" ve "nebatat"ın adlarını bana öğretmişti. Ama doğayı keşfetmekte benim asıl kazanımım, "at" denen o duyarlıklı, insan dostu soylu varlığı tanımak olmuştu.

Ethem Efendi Caddesi'nin Bağdat Caddesi'yle kesiştiği deniz tarafında, Erenköy Camii'nin bulunduğu köşede, o zamanlar at arabaları müşteri beklerdi. Büyükbabam bu atları göstererek onlar hakkında ilginç bilgiler kazandırmıştı bana:

"Bir atı okşayacaksan önce kendini ona göster ve sevgi dolu sözler söyle. Sonra, aşağıdan yukarıya doğru, yumuşak bir hareketle elini kullan ve atın yüzünü, boynunu okşamaya başla. Gözlerinin nasıl süzüldüğünü, kendini sana nasıl inanarak bıraktığını göreceksin. Böyle yapmayıp da bu güzelim hayvana arkadan yaklaşıp birdenbire elini sürersen, ürkebilir..."

O günden beri, atlarla dostluk kurmakta hiç zorluk çekmedim.

Özellikle gençlikteki "Bingöl yılları"mda bu yakınlığın yararını gördüm. Onlarla dost oldum, iyi kötü binici de oldum.

Sünnet

Yazları İshak Paşa konağında geçirdiğimiz yıllardan sonra, yine Erenköy'de, "Kantarcı Sokak'taki Namık Paşa Köşkü'nü yazın üç yıl üst üste kiraladı babam. Kocaman bir ceviz kapısı olan bu köşkte bir yaz sünnet olmuştum. Bahçede yapılan mütevazı sünnet düğününü kısaca anlatayım:

Bir kere, sadece benim sünnetim değildi o. Amcamın oğlu Arkan Say ve ev işlerinde anneme yardımcı olan Sıdıka Hanım'ın oğlu Sefa ile birlikte sünnet edilmiştim.

Sünnet düğününe davet edilenler, 20-30 kişi kadar, akraba, aile dostu ve birkaç komşudan oluşuyordu. Annemin günlerdir yineleyip durduğu programa göre, öğleden sonra sünnet olacaktık. İzleyen saatlerde çocuklar için eğlenceler yapılacak, akşam da davetlilere yemek verilecekti. Programın sürpriz adı, İsmail Dümbüllü Efendi'ydi. Babam, ortaoyununun son temsilcisi olan bu büyük sanatçıyı getirebilmek için haftalarca çaba göstermiş, tanıdıkların da tanıdıklarını araya koyarak onun bu sünnet düğününde sanatını göstermesini sağlamıştı.

Ayrıca, nereden çıktığını bilemediğim, belki "usuldendir" diye, abartılı hareketler yapan iki de hokkabaz getirilmişti, ama ben bu adamlardan hiç hazzetmedim.

Hafif bir öğle yemeğinden sonra, sünnet saati yaklaşınca korkum artmıştı. Sünnetçi Emin Efendi, tezgâhını kurmaya başladığında, belli etmeden konağın yan tarafına usulca çekilerek bir anda arka bahçeye doğru koşmaya başladım. Niyetim, oradan da komşu bahçeye atlayarak gözden kaybolmaktı. Ancak gözlerini benim üzerimden kaçırmayan, aslında babamın bu işle görevlendirdiği iki genç adam hemen peşime düştü, beni yakalayıp sünnetçinin önüne getirdiler.

Bu benim huyum haline gelmiş bir yöntemdir: Zora gelince kaçaklığı, teslim olmaktan bin kez yeğ sayarım. Doğru mudur, yanlış

mıdır, orasını bilmem. Ama hayatta hiçbir zaman teslim bayrağını çekmedim. 12 Mart 1971'de Sıkıyönetim Komutanlığı'nın çıkardığı ilk bildiride arananlar arasında adımı radyodan duyunca da aynı yöntemi kullandım.

Sadede gelelim: Karşısında dikildiğim sünnetçi amca, bismillah çekip de iki genç adam kolumu bacağımı sıkıca tutunca, operasyon başladı. Sanıyorum ilk müdahale, derinin "fazlalık" sayılan kısmını etten ayırmaktı. Bu yolda sünnetçinin uyguladığı işlemler çok acı vermişti. Tam da bu sırada "hokkabaz" denen iki adam, karşıma geçip ipe sapa gelmez şaklabanlıklar yapmaya başlayınca tepem attı! Can acısıyla gözlerimden yaşlar boşanırken bu heriflerin karşıma geçip acayip hareketler yapmasına çok öfkelenmiştim.

Sıkıca tuttukları için, elimi ayağımı kıpırdatmam olanaksızdı. Heriflere bağırdım:

- Gel, geeel! Yaklaaaş!

Onlardan biri bu haykırışa uyup birkaç adım yaklaşınca ağzımda topladığım tükürüğü adamın suratına yapıştırdım.

Ayıp ettim, tamam, oysa hemen açıklayayım, bu da benim başka bir huyumdur: Yanlış bir iş yapıldığını gördüğümde karşımdakinin yüzüne yanlışını hep vurmuşumdur. Benim bu huysuzluğumu yadırgayanlar az değildir; bu nedenle birçok dostumu kırdığımı biliyorum.

Şunu da söyleyeyim: Bence bir şeyin "doğru" ve "iyi" olması yetmez. Aynı zamanda "güzel" olmalıdır o.

Dümbüllü

Geleneksel tiyatromuzda değerli bir yeri olan "ortaoyunu"nun son temsilcisi İsmail Dümbüllü, sünnet düğünümüze tam anlamıyla onur vermişti. Onu daha önce izlememiştim. Yalnızca çocuklar için değil, asıl büyükler için değerini kanıtlamış bir güldürü ustası olduğunu duymuştum. Şimdi Dümbüllü'yü yakından izleme şansını elde ettiğim için sevinçliydim. Sonuçta, "sünnet" denen bu operasyon gününden "mutluluk" adına aklımda kalan tek olgu, bu büyük ustayı izlemek olmuştu.

İsmail Dümbüllü, komiklik yapmadığı halde komikti.

Benim gördüğüm Dümbüllü, çok yönlü ve son derece komik bir ortam olan kendi sahnesini kendi yaratıyordu. Kalın ve gür, ama hırıltılı bir sesle söyledikleri etkileyiciydi; mimikleri ve davranışlarıyla yarattığı sıcak atmosfer, insanı bütünüyle sarıyor, izleyici kendisini bu güldürü ortamının içinde buluyordu. Onu izlerken komikliğin dışına çıkılamazdı. Güldürü süreci, birbirini izleyen ve birbirini pekiştiren kısımlardan oluşuyor, katmer katmer gelişiyordu. Ama o, daha ilk dakikada insanı güldürebilen bir sanatçıydı.

Ağzından en küçük bir çirkin söz çıktığını duymadım. Abartıya yerli yersiz yönelmiyor, abartıyı herhalde geleneksel üslubun gerektirdiği dozda kullanıyordu. Benim izlediğim Dümbüllü, öncelikle "doğal" olmayı öngörüyordu. Doğal olduğu ölçüde inandırıcıydı ve inandırıcı olduğu ölçüde etkileyiciydi.

Bütün usta komedyenler, abartı dozunu dikkatli kullanmışlardır. Charlie Chaplin'i düşünelim... Giyim kuşamdaki genel sevimli görünümü, yürüyüşü vesaire, güldürüye elverişli olmasına karşın, onun asıl hedefi toplumsal eleştiridir. Ele aldığı konuyu sergilemeye başlarken izleyicinin önüne karmaşık, büyük sorunlar getirmez. Tersine, sıradan, küçük bir durumdan yola çıkar. Gösteri sürecinde başına gelenler hep de toplumun çarpıklıkları yüzündendir. Aziz Nesin'in hikâyeleri de öyle değil mi? Üstelik bu hikâyelerde, sinemadaki gibi, görüntü ve ses öğesi de yoktur. Kuru yazıyla baş başa kaldığınız halde, Aziz Nesin'i okurken kıkırdayarak gülmekten kendinizi alamadığımız sayfalar olmuştur.

Güldürü sanatının mayası, İsmail Dümbüllü'nün kanında dolaşıyordu. Ağzından hiçbir söz çıkmasa ve tek bir hareket yapmasa bile, yarattığı atmosferle insanı kahkahalarla güldürebilirdi bu büyük sanatçı...

Tan gazetesi olayında çocuklar

İlkokul öğrenimi sırasında, yazmaya değer olabilecek, dişe dokunur anılarım pek yok. Belleğimi kaç kez yokladım, hepsi sabun köpüğü gibi ve herkesin yaşayabileceği sıradan şeyler.

İnsan bazı olayları hatırlamak istemiyor olabilir. Bundan ötürü onları belleğinden herhalde atıyordur insanoğlu... Öyle ya, sevimsiz gözüken kimi anıları bellekte tutmanın yararı ne? İşte bu da insanın bencil tarafı: İşine gelmeyeni sil gitsin, at gitsin!

Ama bakın, bir çocuk için istediği kadar sevimsiz, ürkütücü olsun, belleğimin derinlerinde bir yere yapışmış öyle bir olay var ki, şimdi onu düşündükçe sisler dağılıyor ve olaylar zinciri gözlerimin önüne geliyor:

İstanbul'da tanınmış bir devlet okulu olan Sultanahmet'teki 44'üncü İlkokul'un beşinci sınıfındayken rutubetli, soğuk bir günde öğretmenlerimiz, beşinci sınıfın şubelerini okul bahçesinde bir araya getirdiler. Çıplak kafalı bir öğretmen, okulun giriş kapısı önündeki merdivenlerin en üst basamağından, "Size bugün, vatanımız için mühim bir hâdisenin neticelerini göstereceğiz. Her Türk çocuğu buna şahit olmalıdır" diye haykırdı.

Bu öğretmen aynı sözleri yineliyor, "Her Türk çocuğu buna şahit olmalıdır" diye boyuna heyecanla bağırıyordu.

Sonra bizi bir tabur asker gibi dizerek okulun yakınlarında olan Cağaloğlu'dan aşağıya, Sirkeciye uzanan Ankara Caddesi'ndeki Tan gazetesi ve matbaasının önüne götürdüler. Gazetenin önü öyle kalabalıktı ki, Ankara Caddesi burada geçit vermiyordu. Dış görünüşüyle harabeye dönmüş olan gazete binasının içinde hâlâ bir takım vurucu kırıcı adamların gezindiği pencerelerden görünüyor, bu adamlar, ellerine

Serteller, sert dalgalara karşı ömür boyu birlikte kürek çektiler.

geçen kitap, yazı makinesi gibi eşyaları, camı kırılmış pencerelerden aşağıya fırlatıyorlardı.

Karşı kaldırımda bekletilen biz çocuklar, bu manzara önünde şaşkındık. Olan biteni, görünürdeki barbarlığı bir türlü anlayamıyorduk.

Bizi buraya neden getirmişlerdi?

Sonra yine bir tabur asker gibi bizi, Devebağırtan Sokağı adlı Babıâli yokuşundan tırmandırarak öğleden sonraları çıkan Akşam gazetesi ve matbaasının önüne getirdiler.

Orada da öfkeli bir kalabalık birikmişti, orada da kırıp dökme sürüyordu. Bu daracık sokakta şimdi Akşam gazetesi binasını yakından gözlemleyebiliyor, pencerelerden eşya fırlatanları izleyebiliyordum. İnanılmaz bir öfke içinde gözüken, ya da "galeyana gelmiş vatansever" numarası yapan bu kirli suratlı çapulcuların hunharlık gösterisini bugün bile gözümün önüne getirebiliyorum tiksinerek...

O sırada, arkalarda duran görünüşü düzgün bir beye, bina içindeki bu kişilerin, eşyaları neden kırıp döktüğünü sordum. Öğleden sonra çıkan Akşam gazetesinde, bu sabah yapılan Tan gazetesi saldırısını ayıplayan bir haber yer aldığını, saldırının bu nedenle Akşam'a yöneldiğini söyledi.

Bizim evde Tan gazetesi okunurdu. Tan'ı evimizde bir daha göremedim...

Dolu geçen boş bir yıl

O zamanlar ilkokula yedi yaşında başlanırdı. Bu resmî kuralın dışında ben, altı yaşında başlayabilmek için Cağaloğlu'nda "Yeni Nesil" adlı özel bir ilkokula gönderilmiştim. Ertesi yıl, Sultanahmet mahallesindeki tanınmış bir devlet okulu olan "44'üncü İlkokul"un ikinci sınıfına alınmıştım.

Bu okulda beşinci sınıfı bitirince ortaokula gönderilmedim, konservatuvar tercihi konusunda kesin bir karar verilmek üzere bir yıl özel derslerle çalıştırıldım.

Annemin, müzik yoluyla özlü bilgiler edineceğimi ve ruhen biraz daha serpileceğimi düşündüğünü, komşumuz Sabiha Hanım'a anlatırken duymuştum.

Özel derslerle geçen bu yılda, matematik ve fen derslerini babam, sosyal bilgileri annem üstlenmiş, Türk Dil Kurumu'nun kurucularından, dilbilim kitapları yazarı ve dönemin tanınmış edebiyat öğretmeni Tahir Nejat Gencan'dan Türkçe dersleri almıştım.

Öte yandan İstanbul Belediye Konservatuvarı'na yazılmak için annem, konservatuvarın ünlü piyano hocası Ferdinand Statzer'den randevu sağlamıştı. Anneme göre, gerçekten yeteneğim varsa, bütünüyle müzik öğrenimi görmem, yerinde bir seçim olacaktı.

"Türk Beşleri"nden besteci, orkestra şefi, piyanist ve eğitimcimiz Cemal Reşit Rey.

Adı kısaltılarak Türkçeleştirilen Ferdi Statzer, 1930'lu yıllarda Nazi zulmünden kaçarak İstanbul'a yerleşmiş Avusturyalı bir piyanist, orkestra şefi ve piyano eğitimcisiydi. Dönemin ünlü tiyatro oyuncusu Bedia Muvahhit ile evlenen bu değerli müzikçi, çok yönlü nitelikleriyle İstanbul'un müzik yaşamına ivme kazandırmıştı.

İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın "kurucusu ve genel sanat yönetmeni" konumunda olan "Türk Beşleri"nden büyük usta Cemal Reşit Rey, konservatuvarda üstlendiği ağır yükün bir bölümünü Statzer'e yükleyerek okulun gelişimi yolunda hızlı adımlar atılmasını sağlamış oluyordu.

Statzer, konservatuvarda görev aldığı yıldan başlayarak İstanbul'daki üstün yetenekli çocukları keşfedip piyanoya başlatmış, bu yöndeki başarılarıyla kentin müzik çevrelerinde ün kazanmıştı. Birkaç yıllık yoğun bir eğitimden sonra bu yetenekli öğrenciler, 1950'li yıllarda çıkan ve "Hârika Çocuk Yasası" olarak bilinen 6660 sayılı yasa kapsamında devlet bursuyla Avrupa'ya gönderilmiş, başa-

rılarıyla uluslararası düzeyde ün kazanarak yüzümüzü ağartmışlardı.

Ferdi Statzer, randevu günü konservatuvarda annemi saygıyla karşıladı, benim de yanağımdan bir makas alarak yüreklendirici davrandıktan sonra "işitme yeteneği"mi sınadı. Uyguladığı ölçümleri tamamlayınca piyanodaki düzeyimi görmek için birkaç kısa parça çaldırdı ve anneme dönerek kısa bir konuşma yaptı:

"Hocanım, yetenekli bir çocuğunuz var. Konservatuvara giriş sınavları iki ay önce yapıldı, ama ben onun gelecek yılı beklemesini, bir yıl kaybetmesini istemiyorum, çaresine bakacağım, gelecek hafta çocuğu bana gönderin, öğretime başlatacağım" dedi.

Ertesi hafta jüri önünde bir sınavdan geçirildim ve konservatuvar öğrencisi oldum.

Türkçe yazmak

İlkokulu bitirdikten sonra öğrenime ara verdiğim yıl boyunca konservatuvarın yanı sıra, özel Türkçe dersleri aldığım Tahir Nejat Gencan, ilk derste beni önce yapıcı bir bakışla tepeden tırnağa süzmüş ve son zamanlarda başımdan geçen birkaç olayı anlatmamı istemişti. Sözlü anlatımdaki durumumu anlamak üzere gülümseyerek dinliyordu beni. Sonra bu konulardan birini yazılı olarak getirmemi söyledi.

Önemseyerek yazmaya, işte bu ödevlerle başladım sayılır: Edebiyatta attığım ilk adımlar, Gencan'ın uygulamalı dersleriydi herhalde...

Öğretmen ile öğrenci arasındaki mesafeyi korumakla birlikte bana sevecen davranan Gencan, kendisine okuduğum yazılı ödevlerin her cümlesi üzerinde dikkatle duruyor, gerekmedikçe okumamı kesmiyordu.

Yazarken şu iki genel kurala özen göstermem gerektiğini anlamış, bu kuralları uygulamaya başlamıştım: Cümle içinde yerine oturacak her sözcüğü iyi seçmek ve cümleye katkısı olmayan gereksiz sözcükler kullanmaktan kaçınmak.

Tahir Nejat Gencan, yazılarımdaki bu tür zayıflıklar üzerinde tek

tek duruyor, daha düzgün, aydınlık, anlaşılır, sağlam bir anlatım elde etmenin yollarını örnekleyerek gösteriyordu. Giderek bu iki noktaya özen gösterme alışkanlığını edindim ve yaşamım boyunca açık, anlaşılır bir anlatım kullanmaya çalıştım.

Ömer Seyfettin'in öykülerinden bir kısmını, onun önerisi üzerine on iki yaşını sürdüğüm bu yıl içinde okumuştum.

O yılların Türkiye'sinde çocuk edebiyatı alanında yeterince düzeyli kitap yayımlanmış değildi. Çevirisine pek güvenmediği için yabancı yazarlardan kitaplar okutmayı yerinde bulmayan öğretmenimin ağzından "anadil" sözcüğü düşmezdi.

Bir gün ona özene bezene yazdığım bir Keloğlan masalı götürdüm. Çok beğendi, masalı kimden öğrendiğimi sordu, "Anneannemden" dedim, "ama yıllar önce öldü o..."

Sonra Gencan, içeri odaya gidip babama iletmemi istediği bir mektup yazdı. Bu kapalı zarfta beni öven satırlar olabilir diye düşünmüştüm.

*

Ertesi yıl İstanbul Erkek Lisesi'nin ortaokul kısmına başladım. Bir yandan da haftada üç gün, okul sonrası, akşamüstleri konservatuvara giderek buradaki öğrenimi sürdürüyordum. Sonraları İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın şefi olan Demirhan Altuğ, bu yıllarda konservatuvarda müzik teorisi ve solfej dersleri veren yirmili yaşlarda bir gençti. Besteci ve keman sanatçısı Ekrem Zeki Ün'ün eşi piyanist Verda Ün ise piyano öğretmenimdi. İncelikli bir insan olan besteci ve orkestra şefi Raşit Abed, armoni derslerine girerdi.

Edebiyat ile müzik sanatı arasındaki benzerlikleri, bu yıllarda az çok sezinlemiştim.

Sanat, hangi dalda olursa olsun hayatı ve insanı anlatır. Edebiyat eserlerinde hayatın dayattığı acıları, sevinci, hüznü, şakayı, tutkuyu, yalvarışı, aşkı, protestoyu, öfkeyi, müzikte de hissedebilirsiniz. Özellikle Mozart'ın eserlerini seslendirirken "neşe", "hüzün", "sevinç" gibi, insanın çeşitli ruhsal durumlarını duyumsardım. Mozart, bir duyguyu anlatırken iki satır sonra başka bir duyguya geçmenin ustası olan müthiş bir besteciydi. Bu tür sürpriz "geçiş"leri, ya da beklen-

medik değişimlerin yarattığı sürpriz gelişmeleri, Dostoyevski'nin romanlarında da görebilirsiniz: Sayfayı çevirince karşınıza, beklediğinizin tam tersi durumlar çıkabilir. Bu yeni durum, okuduklarınıza bir tazelik getirir...

Memo, canım Memo

İlkokulun dördüncü sınıfındayken kardeşim Mehmet doğmuştu. Beyaz teni, simsiyah kıvırcık saçları ve kırmızı yanaklarıyla dünyanın en tatlı bebeklerinden biriydi. Aramızda dokuz yaş fark vardı; ben "ağabey olma" duygusunu sonuna kadar yaşıyor, bu duygudan aldığım büyük tadı hiçbir şeyde bulamayacağımı sezinliyordum. Süt kokulu oyuncağımdı Memo benim. Çok hızlı büyüyor, çok hızlı gelişiyordu. Yaşına göre her alanda ileriydi. Ben onu oğlum Fazıl'a benzetirim. Çünkü Fazıl'ın ileri tarafları Memo'yla başlamıştır duygusunu taşırım. Garip ama evet, n'apayım, Fazıl, Memo'nun bir devamı gibi gelir bana...

Kardeşim Mehmet üç yaşına geldiğinde, o yıllarda tıp biliminin adını koyamadığı onulmaz bir hastalığa yakalanmış, bir buçuk yıl bu hastalıkla pençeleşmişti. Son derece sevdiğim ve kendimce çok yönlü manevi değerlerle bağlı olduğum kardeşimin sağlık durumu giderek kötüye gittiği için, acı olayları yakından izlememi önlemek üzere, annem ve babam beni geçici olarak İzmir'deki teyzemin yanma göndermişti.

Canım Memo.

Teyzem Münife Baran ve eniştem Zeki Baran, İzmir'in kıdemli, tanınmış edebiyat öğretmenleriydi. Teyzemin çok sonraları 1962 yılında yayımlanmış olan, İzmir'deki NATO karargâhında çalışan Amerikalı personeli, halkın gözüyle eleştiren "NATO" adlı bir hikâye kitabı olduğunu da söyleyeyim.

Ortaokulun üçüncü sınıfını İzmir'deki İnönü Lisesi'nde sürdürmeye başlamıştım. Bu durumda konservatuvar askıya alınmış, piyano öğrenimine ister istemez ara vermiştim. İyi mi oldu, kötü mü, bilemiyorum. Bazı günler piyanoyu özlüyordum...

Zeki Enişte'min salık vermesiyle onun zengin kitaplığında yer alan Varlık Yayınları'na dadanmıştım. Ayrıca benden birkaç yaş küçük olan teyzemin oğlu Tuna'yla da arkadaşlık ediyordum. Günler genel olarak iyi geçiyordu; ama bazen İstanbul'u, evimizi, Memo'yu aklıma getirdiğimde tedirginlik duyuyor, buruk bir havaya giriyordum.

Ve bir gün annem çıkageldi! Çok zayıflamış, eriyip bitmişti annem. Onu karşımda görür görmez Memo'nun öldüğünü anladım. Beynimden vurulmuşa dönmüştüm. Yaşamım boyunca o gün ağladığım gibi hiç ağlamadım. Ağlarken boyuna öksürüp öğürüyor, sanki yaşamın bu pis tarafını içimden atmak istiyordum.

Ertesi gün, İnönü Lisesi'nden tasdiknamemi alarak annemle birlikte İstanbul'a döndük.

Eve girdiğimizde bu kez donup kaldım:

Ev bomboştu! Evimiz boşaltılmıştı sanki! Ne halılar vardı, ne dikiş makinesi, ne de benim piyanom... Geçirdiğim düş kırıklığını anlayan annem, elden geldiğince metin davranarak beni karşısına aldı, sâkin bir sesle kardeşim için son çare olarak İsviçre'den ilaç getirtildiğini, ilaçların çok pahalı olması dolayısıyla evdeki para eden eşyaları sattıklarını anlattı.

O gün babam ortada yoktu, bana gözükmek istemediğini düşündüm. Ertesi sabah kahvaltıda babam, bitkin, soluk bir yüzle önce sordu:

"Bir çay daha içer misin?"

"Hayır" deyip önüme baktım. "Sana yeni bir piyano alabiliriz" dedi, sustum. Babamın son aylarda epey borçlanmış olduğunu sezmiştim.

Evde piyano olmayınca konservatuvar öğrenimini sürdürmem olanaksızdı. Piyano serüvenim böylece noktalanmıştı.

Memo için bir beste yapmak istiyordum, hatta hastalığı döne-

minde doğaçtan bir şeyler bestelemiştim, benim için bir düş olan bu parçayı bitiremedim.

Bestenin girişindeki ezgi, bugün bile ara sıra aklıma gelir...

O yıl, yaşamımın belki en buruk dönemini geçirdim. Evde tatsız bir hava esiyordu; annem, babam ve ben, göz göze gelmekten bile çekiniyorduk. Birimizin hüzünlü bir bakışı, Memo'ya ilişkin bir sözü, üçümüzü de gözyaşlarına boğmaya yetebilirdi.

Annem, "evlât acısı"nı çok derinden hissederek uzun yıllar çekti. Babam ise birkaç yıl sonra, elli yaşındayken 1952'de yaşamdan ayrıldı.

Fazıl Say yurt müdürü, peki annem?

Erzurumlu bir ailenin çocuğu olan babamın vasıflarından başlıcası, olağanüstü çalışkan olmasıydı. Çalışmak için boyuna başka işler aranıp dururdu. Gündelik yaşamda beş on dakika boş kalsa, duyduğu tedirginlik yüzünden, bulunduğu odayı arşınlamaya başlayan bir insandı.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde matematik ve inşaat mühendisliği öğrenimi yapmak üzere devlet bursuyla Almanya'ya gönderilen babam Fazıl Say, bu yılların Berlin'inde Karl Liebknecht ve Rosa Lüksemburg'un öncülüğünde kurulan "Spartakus Bund" hareketine katılmıştı. (Bu konuya benim Almanya yıllarımı anlattığım "Gençlik" döneminde değineceğim).

Babam Türkiye'ye döndükten sonra Dârülfünun'da, o dönemin henüz üniversiteye dönüşmemiş medresesinde görev almak istememiş, lise öğretmenliğini yeğlemişti. İstanbul Erkek Lisesi'nde öğretmenlik yaparken, bir yandan da bazı özel okullarda, örneğin Işık Lisesi'nde dersler verirdi.

İnşaat mühendisliğinden de diploması olduğu halde, mühendislik mesleğine babam, "bakkallık çakkallık" gözüyle bakardı. Yetiştirdiği gençlerle yurdunu geliştirme ülküsüne bağlanmış olan Fazıl Say için tek ölçüt, "maarifi kalkındırmak"tı!

Dönemin tanınmış matematikçilerinden biri olduğu için, 1930'lu

yıllarda Maarif Vekâleti'nin orta birinci sınıftan lise son sınıfa kadar yeniden yayımladığı bütün matematik, cebir, geometri, hatta kozmografya (gökbilim) kitaplarını yazacak kurulun başkanlığını yapmıştı. Kurulun üyeleri tanınmış birer matematik öğretmeni olan Şerif İnan ve Lütfü Atalık'tı.

1940'lı yıllarda, ben henüz ilkokuldayken, babam bir yandan da Kadırga Yüksek Tahsil Erkek Talebe Yurdu'nun müdürlüğünü yapıyordu. Sabahları İstanbul Erkek Lisesi'nde derslere giriyor, öğle vakti yurda giderek akşam geç saatlere kadar çalışmayı sürdürüyordu.

Bir yurt müdürünün sorumlulukları nelerdir? Bunu anneme sormalı! Annem, yurttaki gençlerin doğru beslenmesi, sağlığının korunması, eğitilmesi, uygun ortamda çalışması, hoşça vakit geçirmesi gibi konularda babamın amatör danışmanı, hatta müfettişiydi. Bir devlet kurumu olan bu yurtta kalan binlerce öğrenci, sanki teker teker annemin özbeöz çocukları, annemin göz bebekleriydi. Yurtta verilen yemekler konusunda annem, yalnızca kalori hesabı yapmaz, dengeli bir beslenme için çocukların alacağı vitamin çeşitlerini de düşünürdü. Hiçbirinin hastalanmaması, hiçbirinin çağdaş yaşam biçiminden geri kalmaması gerekirdi. Böylece üniversite öğrencilerinin her biri, uygar yaşam biçimini sindirecek, gidip çalıştıkları illerde uygarlık ışığını yakarak yurttaşları aydınlatacaktı.

Yeri gelmişken anneme de değinebilir miyim kısaca?

Büyükbabamın üç kızından en büyüğü olan Nüzhet Say, 20'nci yüzyılın başlarında babasının cepheden cepheye gönderilmesi dolayısıyla birçok memleket görmüştü. Özellikle Arabistan'ı iyi bilirdi. (Sanıyorum büyükbabam Yemen'de de savaşmıştı).

Bu yıllarda annem, ilkokul öğrenimini Arabistan'ın Taif kentinde Fransızca öğretim veren bir okulda yapmış, yurda dönünce ortaokulu bitirmişti. Ancak, Çanakkale Savaşı dolayısıyla liseye gitme fırsatını bulamamıştı. Büyükbabam ne yapıp edip onu Darülfünun'a göndermek istediği için, liseyi dışarıdan bitirmesi gerekmiş, sınava hazırlanmak üzere dönemin tanınmış matematikçisi Fazıl beyden de birkaç yıl "matematik ve fen" dersleri almıştı. Annem, liseyi dışarıdan bitirme sınavlarında başarılı olunca Edebiyat Fakültesi'nin "Felsefe Bölümü"ne girmiş, burada birkaç yıl ilerleyince babamın

Annem ve babamın evlendiği gün çekilen bir fotoğraf.

aklına nasılsa eski öğrencisi "Nüzhet hanım" gelmiş ve mahcup bir insan olan Fazıl Bey, büyükbabama başvurarak kızını istemişti. Evlenmeleri böyle olmuştu.

Annemin Darülfünun'da Felsefe Bölümü'ndeki hocaları arasında, bildiğim kadarıyla Türkiye'ye psikoloji bilimini getirdiği söylenen Mustafa Şekip Tunç ve felsefeci Hilmi Ziya Ülken vardı. Öteki hocalara gelince... Öteki hocaların genellikle Osmanlı döneminden kalma, tutucu hocalar olduğu söylenirdi. Babam onlar için daha açık bir nitelemeyle "medrese hocası" derdi.

"Felsefeci" olduğu için annemi içe dönük bir insanmış gibi düşünmenizi istemem. Evet, her yönüyle "hanımefendi" bir insandı, her şeyden önce bir "cumhuriyet öğretmeni"ydi, ama tepesi attı mı, "Bana bak, ben asker kızıyım haa, ona göre!" diyerek kazıkçı esnaflara, şoförlere, tamircilere falan zılgıt çekerdi. Bu imtiyazı toplumsal bir anlayıştan alıyordu annem:

Yakın tarihte, 19'uncu yüzyılın sonlarından cumhuriyetin kuruluşuna kadar uzanan dönemde, mesleği gereği subaylarımız, cepheden cepheye koşarak savaşmış, geride kalan aile bireylerine ise kız ya da erkek, ailenin büyük evladı kanat germişti. "Asker kızı", işte bu bağlamda kullanılan, ailenin sorumluluğunu yüklenmiş "saygın insan"ı işaret eden bir kavramdı.

Annemin kişiliğini ele veren bir nokta daha: Çocukluğumda bir gün annemle alışverişe gitmiştik. Büyükçe bir bakkala girdik. Bakkalın tezgâhtarı, annemin istediği her şeyi koşa koşa getiriyor, ikide bir, "Başka arzunuz var mı teyzeciğim?" diye ilgi gösteriyordu. Derken annemden tersler gibi bir soru geldi:

"Ben sizin nereden teyzeniz oluyorum?"

Annemin mesafe koyması üzerine adamcağız, bir yandan yutku-

nurken bir yandan da elinden geldiğince özür dilemeye çalışmıştı.

Her neyse, yurt müdürlüğü konusunda annemin tavsiyelerinden babamın çok yararlandığını her akşam görüyor, yaşıyordum. Babam, akşam dokuz dolayında eve gelince anneme yurttaki işler konusunda bilgi verir, ertesi gün yapılması gereken "yenilikler" planlanırdı.

Her gün bir yenilik, her gün eksikleri giderme!

Annem kendini bir sosyal psikolog ve eğitim felsefecisi yerine koyar, öğrenci yurdunun eksiksiz işletilmesi konusunda babama ilettiği tavsiyeleri bu açılardan hareket ederek belirlerdi. Temel amaç, yurttaki gençlerin, emanet edilen cumhuriyetin yükseltilmesi gereğini yerine getirecek biçimde yetiştirilmesiydi.

Bu bir tutkuydu. O dönemin hemen bütün öğretmenleri gibi, bu tutkunun kıvılcımı, babamın olduğu kadar, annemin de yüreğine düşmüştü.

Yatakhaneleri çok sayıda tek katlı binadan oluşan Kadırga Yurdu'nun, o dönemdeki öğrencilerinden edebiyatçı ve avukat ağabeyimiz Cemal Gürlek, 1990 yılında bana şöyle demişti:

"Ekmeğin karneyle verildiği bu yıllarda, Kadırga Yurdu'ndaki binlerce öğrenci ekmek kadayıfı yerdi. Birinci sınıf bir lokantadaki gibi, eti, sebzesi, salatası, tatlısı ya da meyvesiyle çok kaliteli öğle ve akşam yemekleri çıkardı yurtta".

Yine o dönemin Kadırga Yurdu öğrencilerinden şair ve eğitimci ağabeyim Mehmet Aydın, birkaç yıl önce bana şunları anlatmıştı:

"Yemekler hem kaliteli hem de boldu. Ben, yurtla ilgisi olmayan iki yoksul arkadaşımı yurttaki yemeğe götürürdüm. Çünkü bir kişiye çıkan yemekle üç kişi doyabilirdi. Ama sonradan anladım ki yurdun yemekhanesi, dışarıdan gelen öğrencilere zaten açıkmış..."

Mehmet Aydın Ağabey, yurtta daima işleyen zengin bir kütüphane olduğunu, ayrıca o yıllarda 150 İranlı üniversiteli gence, harçlıklarıyla birlikte, her olanağın sağlandığını belirtmişti.

Yurttaki "Tiyatro Kulübü"nün sahnelediği eserlerden birini ben de seyretmiştim. Oyun, elindeki elmayı ısıra ısıra yiyen bir delikanlının anlattıklarıyla başlıyordu. Ötesini unuttum...

Ailede çıkışlı ve inişli yıllar

Kadırga Yurdu'ndaki başarıları dolayısıyla devletin İstanbul'da bulunan öteki öğrenci yurtlarının yönetimi de babama verilmişti: Kadırga'nın yanı sıra, Beyazıt'taki erkek öğrenci yurdu ile Cağaloğlu ve Lâleli'de iki kız öğrenci yurdu...

Babam, yemek malzemesinin denetimini her yönüyle elde tutmak, ayrıca yemeğin üstün düzeyini korumak için, Kadırga Yurdu'ndaki aşçıbaşı Tahir Ustayı ikna ederek merkezî bir sistem kurmuş, öteki yurtların yemeğini de Kadırga'da yaptırmıştı. "International" markalı, üstü kapalı bir kamyonetle Cağaloğlu Kız Yurdu'na, Beyazıt Erkek Yurdu'na ve öteki kız yurduna, özel kapaklı alüminyum kazanlarla kısa bir sürede yemek dağıtımı yapılıyordu.

Savaş yıllarıydı. Siyasal yönden "yeni kuşak gençliğin eğitilip yetiştirilmesi" konusundaki uygulamaların hükümet adına sorumlusu, yanlış hatırlamıyorsam değerli bir eğitimci olan Fakihe Öymen'di. Altmış yaşlarında, beyaz saçlı, kısa boylu, siyah giysiler giyen ve siyah tüllü bir şapkası olan bu cin bakışlı hanım, aynı zamanda milletvekiliydi ve sanıyorum partinin üst kademelerinde görevliydi. Yurttaki binlerce gence seslenmek amacıyla yaptığı konuşmalarda, oturaklı bir söylev üslûbu kullanıyordu.

Ekmeğin karneyle verildiği yıllarda, Kadırga Yurdu'ndaki gençlerin ekmek kadayıfı yemesinin kaynağında demek ki bu hanım bulunuyordu.

1935 yılında seçilen ilk kadın milletvekilerinden, eğitimci Fakihe Öymen (1900-1963).

Fakihe Öymen, CHP'nin bu yıllarda sayıca azalmış olan ilerici kanadındandı. Babamın hemşerisi olan Erzurum milletvekili ve Türkiye'nin eski Almanya Büyükelçisi Cevat Dursunoğlu, parti içindeki ilerici kanadın önderliğini zımnen Hasan Âli Yücel'e devretmişti. Dursunoğlu ve Yücel, babamın yakın dostlarındandı. Devlet adına Fakihe Hanım'ın da kolları sıvamasıyla İstanbul'daki yüksek öğrenim gençliğinin barınma, beslenme, kütüphanede çalışma gibi çok yönlü gereksinimleri karşılanabiliyordu.

Dikkat çekici başka bir nokta daha var:

Babam, tek kuruşun bile ziyan edilmemesini amaçladığı için, İstanbul Erkek Lisesi'ndeki kimya öğretmeni İhsan Dereli'yi "mübayaa" (satın alma) işlerinin başına getirmişti. Dereli hakkında öteden beri söylenen bir söz vardı: "Tek kuruş için babasını ipe çeker!"

Milli Eğitim Bakanı olarak önemli atılımlar yapan Hasan Âli Yücel, aydınlanma hareketini yükselten gerçek bir Kültür Bakanı'ydı.

Benim yazmış olmam yetmeyebilir, her dürüst kalem, yakın tarihimizi şöyle yazar: Türkiye'nin sosyopolitik yaşamında karanlığın iyice basmaya başladığı 1945 yılı sonrası tek parti yıllarında, CHP'nin ilerici kanadını susturmak isteyen faşizan bir grup, İsmet Paşayı kendi yanlarına çekerek Hasan Âli Yücel, Fakihe Öymen, İsmail Hakkı Tonguç gibi çok sayıda üst düzey eğitimci aleyhine yürüttüğü kampanyada istedikleri sonuca ulaşmıştı. Irkçı olduğu söylenen Şemsettin Günaltay'ın başbakan olması üzerine babam, İstanbul'daki "Yurtlar Umum Müdürlüğü" görevinden ayrılmak üzere istifayı bastı. Ne var ki "Maarif Vekâleti"ni ele geçirmiş olan karşıt kadrolar, inanılmaz bir öç alma duygusuyla babamın matematik kitaplarının her yıl düzenli olarak ödemesi yapılan telif ücretinin verilmesini yıllarca engellediler. Bu çekişme, o yıllarda "Şûrayıdevlet" denen Danıştay'da bitti:

Açtığı davayı kazanan babam, yıllarca birikmiş olan ders kitaplarının telif ücretini topluca alınca bu parayla küçük bir yazlık ev edinme olanağını bulmuştu.

Erenköy'ün mezrası

Babamın aldığı ev, "Erenköy nahiyesi"ne bağlı olan Suadiye ile Bostancı arasında, denize doğru inen Akasyalı sokakta, tek katlı, iki odalı, küçük bir ahşap binaydı. Bir buçuk dönüme yaklaşan arsası, bu küçücük evin yanında geniş görünürdü. Şöyle anlatayım: Evin ön tarafında 40 kök dolayında şeftali ağacı bulunan bir bahçe, evin arkasında ise yaşlanmış 38 kök ada çamından oluşan başka bir bahçe

vardı. Aslında, bir zamanlar "Sadi Bey Korusu" denen çamlık bölgenin bir kısmı bizim arka bahçeye rastlamıştı.

Annemin ısrarıyla, daha doğrusu "memur kafası"yla biz bu evde, annemin deyişiyle "kendi evimiz"de yazlı kışlı oturmaya başladık. O yıllarda kente bu kadar uzakta oturmayı göze almamızın nedenini hiçbir zaman anlayamadım; belki şu olabilir: Savaşlar yüzünden kıtlık çeken halk tabakaları için "kira vermekten kurtulmak", hayatta yıllarca özlemi çekilmiş çok önemli bir olanaktı. Annem bu psikoloji içinde davranmış olabilir...

Yaz ayları benim için olağanüstü güzel geçiyordu. "Denize girme"nin tadını ilk kez burada almıştım. Evimizin biraz ötesindeki boş arsa, denize kadar uzanıyordu. Duvar yerine yapılan dikenli telleri aralayıp bu arsadan denize giriyorduk. Çoğul konuşuyorum, çünkü bizim sokağın bütün çocukları denize buradan girerdi. Onlarla ortak taraflarımız artınca arkadaşlıklarımız da pekişiyordu.

Kış aylarında ise bana ağır gelen, hiç sevemediğim, ama zorunlu olarak her gün uyguladığım okula gitme programı şöyleydi:

Sabahları altı dolayında kalkıyor, en yakın yerdeki duraktan "yediyi beş geçe tramvayı"na yetişiyordum. İstanbul'un karşı yakasına (Karaköy'e) geçmek için Kadıköy'den bindiğim vapurun kalkış saati 7.55'ti. Bu vapurla 25 dakikada Karaköy İskelesi'ne ulaşıp Cağaloğlu'ndaki İstanbul Erkek Lisesi'ne yürüyerek gidiyordum. Bir buçuk saati geçiyordu toplam yolculuk. Dönüşü de eklerseniz, günde üç saatim yollarda yitiyordu.

Ayrıca, haftada iki gün, o zamanlar Beyoğlu tarafındaki Tepebaşı'nda olan konservatuvara gidiyordum. İki okulu aynı güne sığdırdığım yolculuğun süresi ise dört saati geçiyordu. Ders sürelerini de katarsak uyguladığım programla sabah çok erken kalkıp akşam vakti eve turşu gibi geliyor, biraz atıştırdıktan sonra gözlerim kapanıyordu. Hafta içinde okul derslerine göz attığımı, piyano çalıştığımı hatırlamıyorum.

Tramvay ağır giden bir taşıttı; ayrıca, belli etmeden insanı sarsardı. Tramvayın sevdiğim tek tarafı, kışın, soğuğun içeriye girmesini engellemek için konmuş sürmeli kapının lâcivert camıydı. Başka

hiçbir yerde bu renkte bir cam görmemiştim. Bazen kendi suretimle karşılaşırdım bu koyu renkli camda:

Saçları dağılmış, bezgin, yorgun, hüzünlü bir çocuk...

Bir öğrencinin yolda yitirdiği saatlerin değerini, annem gibi bir eğitimci nasıl bilemezdi, anlayamıyorum. Öğretmen olarak annem de her gün değilse bile, haftanın birçok günü kendi okuluna gidip geldiğinde, üç saatin boşu boşuna uçup gittiğini görmüyor muydu?

Söz konusu yitik saatler ve yolculuğun verdiği yorgunluk, bende öyle derin izler bırakmıştır ki, oğlum Fazıl'ın yollarda beş dakika bile yitirmesini önlemeye çalışmışımdır hep.

Fazıl, Ankara'da Koleje gidip gelirken "servis" denen bir minibüse bağımlıydı. Çocukların sıkışık düzende taşındığı bu araçla eve geldiğinde, sarsılmış olduğu, sararmış benzinden belliydi. Ayrıca piyano hocası Mithat Fenmen'in evine onu yine her gün ben otobüsle götürüyordum. Saatler boşuna yitiyordu. Daha da kötüsü, çocuğun oyun oynamasına zaman kalmayışıydı.

Ben hep şöyle düşünmüşümdür: Çocukluğunu yaşayamayan bir insanın ruhsal sağlığı sorunlara açıktır. Onun için Fazıl'ın elden geldiğince oyun oynamasına olanak sağlıyor, gerekirse evde veya dışarıda, onunla ben oynuyordum.

Oyun oynamaya zaman kalması sorununun çözümünü Fazıl daha ilkokul 4'teyken buldum:

Onu, eve yakın olan, yürüyerek gidip geldiği bir devlet okuluna verdim. O zamanlar hemen bütün devlet okullarında olduğu gibi, "çifte öğretim" yapılan bu okulda "sabahçıydı", eve öğlen geliyordu. Artık zamanı boldu. Akşam yatağa girene kadar dilediği gibi oyun oynuyor, piyano çalışıyor, okul ödevlerini yapıyordu...

Ülker Say Erginsoy

Bu yazdıklarımda ablama değinmedim, size bir türlü tanıtamadım onu. Nedeni açık: Ablam benden yedi yaş büyüktü. Çocukluktaki bu yaş farkı, bizi "kuşak farkı" kadar ayrı dünyalara götürmüştü. Dahası, ablam Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde yatılı öğrenim görüyor, eve hafta sonları geliyordu. Hayır, gelmiyordu; cumartesi

günleri öğleden sonra, annem beni de alarak bir taksiyle Arnavutköy'deki Koleje gidiyor, bizi beklemekte olan Ülker'i aramıza katarak üçümüz eve dönüyorduk. Pazar günü ise öğle saatlerinde ablam, bu kez sadece annem tarafından taksiyle okuluna bırakılıyordu.

Çocukluk dönemimde ablam bende fazla iz bırakmamıştı. Yatılı okuduğu için, "abla" olarak onun yakınlığını yaşayabileceğim süreler çok sınırlıydı. Ayrıca, benim ondan yedi yaş küçük olmam, arkadaşlık kurmamızı engelliyordu.

Küçükken ben onu, ailemize nasılsa girmiş bir yakınımız olarak görüyordum.

Ülker, bir kez evlendi, ama benim gözümde "pîr" evlendi: Dünya çapında bir bilim adamı olan eşi Prof. Dr. Cavit Erginsoy, benim görüp görebileceğim en mükemmel insanlardandı. Katı hal fiziğindeki çalışmalarıyla "transistör"ün icadına olanak açan bu bilim adamının çalışmaları, bütün dünyada yankı uyandırmıştı.

Erginsoy ailesi: Ömer, Ali, Cavit, Ülker Erginsoy.

Doktora çalışmasını Londra'da yapan Erginsoy, Viyana'daki "Uluslararası Atom Ajansı"nda uzun yıllar Türkiye'yi temsil etti. Sonra Amerika'da çalıştı ve Türkiye'ye dönerek Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde dekan oldu. Birkaç yıl Amerika'da çalışmış olması, onu "Amerikan hayranı" yapmamıştı. Türkiye'de TÜBİTAK tarafından verilen ilk "Bilim Ödülü"nü alırken yaptığı konuşmada, Lenin'den teorik bilimlerin önemini örnekleyen cümleler kullandı.

Her yönüyle ileri olan bu bilim adamı, 1967 yılında, henüz kırk yaşındayken, meslektaşı Erdal İnönü'nün yemek davetinde bir kalp krizi geçirerek yaşamdan ayrıldı.

Bütün ölümler çirkindir, ama zamansız ölümler daha da çirkindir...

Şimdi ablam, küçük yaşlarda iki çocuğu ile baş başa kalmıştı.

Yeğenlerim Ali ve Ömer için hemen her akşam ablamın evine giderek onlarla oyunlar oynuyor, gerekirse çocukların dersleriyle ilgileniyordum. Çabucak geçen o yıllarda Ali ve Ömer, Ankara Koleji'ni bitirip öğrenimlerini İngiltere'de sürdürdüler, hayatta başarılı oldular.

1928 doğumlu ablam, evlilik öncesinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nü bitirmişti. Cavit Erginsoy'un ölümünden sonra, "Selçuk Maden Sanatı" üzerine sanat tarihçilerimize parmak ısırtan başarılı bir doktora çalışması yaptı.

Ülker ablam beş yaşındayken annemle.

Burada özellikle belirtmek istiyorum: Ablamın insanî yönden benim için büyük değer taşıyan davranışlarından biri, 12 Mart 1971 günü başlayan karanlık günlerdeki dayanışmacı tutumu, bana gösterdiği şefkattir. Sıkıyönetim komutanlıklarının 12 Mart günü radyolardan açıklanan ilk "Teslim ol!" çağrısını içeren listesinde adımın bulunması dolayısıyla aylar süren bir kaçaklık dönemi yaşadım. O günlerdeki yakınlığını unutamam.

Yine bu zor dönemde, Fazıl'ın yaşamsal önemde olmayan, fakat bir an önce yapılması gereken yurtdışı ameliyatını yeryüzünde en iyi yapacak doktorun izini bularak bu operasyonun Londra'daki Dr. Matthiews tarafından yapılmasını sağlayan da ablamdı. Dahası, yaklaşık bir ay süren hastane günlerinde Fazıl'ın annesi, zorunlu olarak Londra'da kalacaktı. Ablam, onun Londra Büyükelçili'ğinde üst düzey görevdeki bir yakınının evinde kalmasını da sağlamıştı.

İyi ki böyle bir ablam vardı! İyi ki yaşamı iyi ölçüp biçerek olgunlukla değerlendiren, onurundan hiç ödün vermeyen bir ablam vardı!

Bugün, Ülker Erginsoy'un yaşamında başta gelen özelliklerden biri, dünyanın dört bucağındaki gelmiş geçmiş sanat eserlerini görmek, onları incelemek amacıyla yedi düveli dolaşmasıdır. Seksen yaşını geçmiş bir insanı dipdiri tutan herhalde budur.

*

Ülker ablam, eşiyle birlikte genellikle yurt dışında yaşadığı için, onun yerini tutan amcamın kızı, 1927 doğumlu Emel Say'ı unutacak değilim. Ankara Koleji'ni bitiren ve ve bu dönemde şan dersleri alan sevgili Emel, beş yıl kadar Amerika'da Birleşmiş Milletler'de çalıştı. Türkiye'ye döndüğünde, kabına sığamayan bir sosyalist olarak gördüm onu. Nedenini konuşmadık, belki Amerika'daki yaşam tarzından nefret etmişti. Amerikan emperyalizmi karşıtlığı, aramızda bir ortak noktaydı. İlerleyen yıllarda dostluğumuz giderek pekişti. Ressam olarak açtığı sergilere Ankara'dan geldim. Çok severim Emel Say'ı. Bu kitabı yazdığım sırada, ağır sağlık sorunlarıyla boğuşuyordu. Yaşlıdır, ama o denli hayat doludur ki, sağlık sorunu falan dinlemez o. Bütün zorlukları yenebilir düşüncesindeyim.

Bokludere Koleji

İzmir'den dönünce orta üçüncü sınıfın son iki dönemini (o yıllarda ortaokulda üç dönem vardı ve yılda üç kez karne verilirdi), evimize yakın olan Kadıköy Erkek Ortaokulu'nda tamamlamak bana tatsız gelmişti. Bu okulu bazı yönlerden yadırgamıştım.

Öğrenci arkadaşlarıma söz yok. Çocuk milleti her zaman, her yerde yaşıtlarıyla kaynaşabilir, onlarla mutlu olabilir. Öğretmenlerim de tatlı insanlardı, onlara da diyecek yok...

Okulda yadırgadığım ilk uygulama, ders süresinin bittiğini haber veren ya da derse girmeyi belirleyen "zil çalma"nın bulunmayışıydı. "Zil" yerine, hademelerden biri, koca bir çanı sallayıp durur, biz de bu çangıl çungul seslerden ders süresinin ya da "teneffüs"ün bitttiğini anlardık.

Hepimize itici gelen başka bir "husus" ise okulun Kurbağalıdere'ye çok yakın olması nedeniyle malûm kokuların etkisini yakından duyumsamaktı. Zaten okulumuzun şoför dilindeki adı "Bokludere Koleji"ydi. Dolmuşçular oradan geçerken "Kolejde inecek var mı?" diye seslenirdi.

*

Derslerimde başarılıydım. Hatta o yıllarda pek önemsenen "İftihar listesi"ne 1949'da ilk kez ben de geçmiştim. Çünkü hem konser-

vatuvarı bırakmıştım hem de eve yakın bir okula giderek yollarda zaman yitirmiyordum. Bu sayede, evde ders çalışmaya geniş zaman kalıyordu.

Öte yandan şu gerçeği de söyleyeyim: Bizim kolej, "Palas" denen kolay okullardan değildi. Hatırladığım kadarıyla öğretmenlerin hepsi çok düzeyliydi.

Yıllardan sonra ilk kez, yollarda zaman kaybetmiyor, zamanımın tadını çıkarıyordum. Adil adında her yönüyle düzgün, Bostancılı bir arkadaşım vardı, onunla güzel havalarda ara sıra Bostancı'ya gidiyor, bu mahallede konuşa konuşa geziyorduk.

Bu mahalle bana, Suadiyeden daha sevimli, daha yakın gelmişti: Yollar, evler, bahçeler, insanların dış görünüşü, gözlemlediğim her şey, alçakgönüllü bir görünüm taşıyordu. Burada oturanların çoğunluğu emekli öğretmenler, memurlardı.

Suadiye ise yaz aylarında müthiş canlanır, özellikle "Suadiye Gazinosu ve Plajı"nın olanakları dolayısıyla daha çok savaş zengini karaborsacı tüccarların, ithalatçı Yahudilerin, kuyumcu Ermenilerin yaz aylarındaki keyif çatma ortamına dönüşürdü.

Kitap

Bizim kuşağın aydınları, kitap okuma alışkanlığını yaşamın bir parçası, hatta mutluluğu haline getirmiştir. Bu mutluluğun başlıca nedeni, 1940'lı yıllardan başlayarak kitapseverlere soluk aldıran yeni yayınlar bolluğudur.

Söz konusu yayınların en başında, Hasan Âli Yücel'in "Maarif Vekili" olduğu yıllarda programlanarak yaşama geçirilen "Dünya Klasikleri" dizisi gelirdi: Antik Yunan düşünür ve tiyatro yazarlarından başlayarak Latin şairlerinden, Rönesans'ın habercisi Dante'ye, Geç-Rönesans'ın Shakespeare, Thomas Moore gibi kültür tarihinin en değerli düşünce ve edebiyat eserlerini yaratan yazarlara, 17'nci, 18'inci ve 19'uncu yüzyılların klasikleşmiş Avrupa ülkeleri edebiyatlarına kadar dilimize çevrilmiş birçok temel kitap, bizim eve ister istemez girmişti:

Felsefe öğretmeni olan annem, kitapseverdi. Ben de 12-13 yaşla-

rındayken evimizdeki kitaplığı ucundan kıyısından okumaya başlamıştım.

İkinci Dünya Savaşı'nın ülkemize de sıçrayan ekonomik zorlukları, savaş sonrası birkaç yıl içinde az çok atlatılmış olmasına karşın aydınlarımız, Maarif Vekâleti'nin çıkardığı dünya klasiklerinin yanı sıra, Kanaat Kitabevi, Hilmi Kitabevi, Ahmet Hâlit Kitabevi, Remzi Kitabevi, İnkılâp Kitabevi gibi köklü, ama az sayıda yayıneviyle yetinmek durumundaydı.

İstanbul'da ortaokula gittiğim 1947-50 yılları arasında, yeni kuşaklarla daha da yaygınlaşan aydınlanma özlemi son derece büyümüş, aydınlanmanın önde gelen aracı kabul edilen kitaba gösterilen ilgide, sözcüğün tam anlamıyla bir "patlama" yaşanmıştı.

Kitabın yaygınlaşmasında herhalde en büyük etken, Avrupa'da ve Türkiye'de gerçekten bir yenilik, bir "buluş" olarak kitlelerin ilgisini çeken küçük boyutlardaki "cep kitapları"ydı. Bu yoldan kitabın maliyeti, dolayısıyla satış fiyatı oldukça düşüyor, öğrenci harçlığıyla bile her ay üç beş kitap alınabiliyordu.

1947 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nde ortaokula başlamıştım. Türkçe öğretmenim, İstanbul'da o dönemin tanınmış kültür insanlarından biri olarak bilinen Salim Rıza Kırkpınar'dı. Lise son sınıfa kadar beni okutan Kırkpınar, bize her ay "Varlık Yayınları"ndan birkaç cep kitabı almamızı öğütler, adını belirttiği kitapları okumamızı önerirdi. Hatta bu kitapların bazıları üzerine ödevler verirdi hocamız. Söz konusu cep kitaplarının fiyatı çok ucuzdu.

Burada bir örnek olarak aldığım Varlık Yayınevi, yılları kapsayan parlak döneminde, 1,500 dolayında kitap yayımlamıştı.

Şunu da belirteyim, Varlık Yayınevi, aydınlanmaya temel olmak üzere, belli sanat ve düşün alanlarında derli toplu temel bilgiler içeren kitap dizilerini de yayın programına almış, genç kuşağın her yönden bilgilenmesine önem vermişti.

Çağdaş Avrupa'nın edebiyat kültürünü ve onun uzantısı olan çağdaş Amerikan edebiyatının önde gelen örneklerini, daha çok Varlık Yayınları'ndan okudum. Şimdi benim de bir kitaplığım olmuştu.

Eve gelen arkadaşlarım, bana ait olan kitaplık rafındaki birkaç yüz Varlık kitabını görüp özenir, onlar da böyle küçük, şık bir kitaplığa sahip olmak için her ay birkaç Varlık yayını almaya başlardı.

Sormak istiyorum:

1950'li yıllarda akla bile gelmeyecek olan günümüzün bilgi ve iletişim teknolojisi "internet", genç kuşakların aydınlanma bilincini ve sanatsal beğenisini acaba tek başına bir "Varlık Yayınları" kadar geliştirebiliyor mu?

"İnternet"ten söz açılmışken bu konudaki görüşlerimi kısaca belirtmek isterim:

Bilgisayarı ben 1996 yılında aldım. Bu aygıtla aram iyi; yazma işimi çok kolaylaştırdı; ayrıca, yazdıklarım üzerinde ıcığmı cıcığını çıkarana kadar oynama olanağını buldum. Bilgisayar sayesinde, iyi kötü bir arşivcilik anlayışı da kazandım.

Elektronik posta ile yazışmaya ise hiç sözüm yok. Ben bu tür kolaylıklara hayranım. Fakat internetteki bilgi sağlama motorları yolundan elde edilen sonuçları yetersiz buluyorum. Dikkat edilsin: "Bilgi sağlama" diyorum. İnternette otel arama falan değil! Gördüğüm kadarıyla internet bilgileri genellikle sığ, düşünsel temeli olmayan, oradan buradan getirilip yapıştırıldığı besbelli bir "ucuz bilgi deposu" düzeyinde. Dil bozuk, anlatım zayıf, geri plandaki düşünsel yapı ise zayıfın da zayıfı! Umarım önümüzdeki süreçte, internette aranan bilgiler doyurucu hale gelir.

Edebiyat matineleri

1950'li yıllar, Türkiye'de edebiyat kitaplarının iyice yaygınlık kazandığı bir dönemdir. Yineleyerek belirteyim, bu yaygınlaşmada Yaşar Nabi'nin yönettiği "Varlık Yayınları"nın payı büyüktür.

İkinci Dünya Savaşı'nın zor koşulları, ülkemizde kitap satışlarının artmasına el vermiyordu. Öte yandan, Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde yayımlanan "klasik eserler"in çoğunluğu, içeriğiyle genç okurlara ağır geliyor olabilirdi.

Yaşar Nabi'nin yayın programı ise öncelikle çağdaş edebiyata ağırlık tanıyan, günümüz insanının yaşam biçimini ve duyarlılıkla-

rını veren kitaplar dizisini öngörmüştü.

Varlık Yayınları, sunduğu özetlenmiş kitaplarla edebiyat çevrelerinin, aydınların, kent ve köy öğretmenlerinin, edebiyata ilgi duyan gençlerin ilgisini çekmişti. Kendi adıma söyleyeyim: Steinbeck'in "Yukarı Mahallesi"ni okuduktan sonra, bu yazarın Varlık'tan çıkan öteki kitaplarını hemen almıştım. Yine modern Amerikan edebiyatından Ernest Hemingway'in "İhtiyar Balıkçı" adlı uzun hikâyesinde, "insan ve doğa", "insan ve insan" karşıtlıklarının çok yalın, somut örneğini tanımış, Rumen yazar Panait İstrati'nin kitaplarından da oldukça etkilenmiştim.

Bilerek uzatıyorum konuyu:

Yaşar Nabi'nin yayın programı, çağdaş edebiyatımıza, şair ve yazarlarımıza da geniş yer veriyordu. Türkiye'de 1950'li yılların ortalarına kadar uzanan dönem, şiirimizde "Garip" akımı için altın yıllardı. Hikâyede ise Sait Faik ve Orhan Kemal, hak ettiği ilgiyi uyandırmıştı. Orhan Veli 1950'de yaşamdan ayrılmış olmasına karşın, şiirinin etkileri çok yaygın bir okur tabanında sürüyor, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'in estirdiği rüzgâr ise bu etkiyi tazeliyor, geliştiriyordu.

Edebiyat yaşamını canlı tutması ve gençler için özendirici olması bakımından 1950'li yıllarda sıkça düzenlenen "Edebiyat Matineleri"nin katkısını özellikle belirtmek isterim. Liseli ve üniversiteli gençliğin geniş ilgi gösterdiği "Edebiyat Matineleri", şair ve yazarlarımızın yeni eserlerini tanıtmayı amaçlıyordu.

Genç okurlar, dönemin ünlü edebiyatçılarını karşılarında buluyor, onların şiir, hikâye ve denemelerini kendi ağızlarından dinleme şansını yakalıyordu. Genellikle İstanbul Erkek Lisesi, Galatasaray Lisesi gibi geniş konferans salonları bulunan okullarda ve Cağaloğlu'ndaki Eminönü Halkevi'nde düzenlenen bu matineler, alkışları ve yüksek sesle söylenen övgü ve esprileri de eklersek her yönüyle katılımcı, canlı, heyecan verici edebiyat etkinlikleriydi. Bu coşkulu ortamda şairlerin, yazarların biri iniyor, öteki çıkıyordu kürsüye.

Bu değerli edebiyatçıları yakından görmenin ayrı bir doyum verdiği edebiyat matinelerini çok seviyordum, hatta tutkuyla bağlıy-

dım bu etkinliklere. Sinema, maç falan, bizim Kadıköy tarafının vazgeçilmez kulübü Fenerbahçe'nin maçları bile umurumda değildi.

Bir gün, Galatasaray Lisesi'ndeki bir edebiyat matinesine yetişmek için iki arkadaşımla birlikte Cağaloğlu'ndan Tünel'e ve Tünel'in yukarı tarafından Galatasaray'a nasıl deli gibi koşup salona kan ter içinde girdiğimizi unutamam.

Bu capcanlı edebiyat etkinliklerinin tanınmış adları arasında şu sanatçılar vardı:

Hikâyeci Sait Fâik, şair Oktay Rifat, şair Cahit Irgat, şair ve yazar Melih Cevdet, hikâyeci Oktay Akbal, şair Ercüment Behzat Lav, dilediğinde şiirlerini, dilediğinde bir hikâyesini okuyan Sabahattin Kudret Aksal, şair Salâh Birsel, alkışlarla sahneye çıktığı anda salondaki dinleyicilere, kendine özgü sesiyle "Ça!" diye seslenen Özdemir Âsaf...

Bazı edebiyat matinelerinde genç yetenekleri desteklemek amacıyla kürsüye sınıf arkadaşım Yüksel Kasapbaşı gibi adı duyulmamış yetenekli genç şairler de çıkarılıyordu.

Doğrusunu isterseniz, benim gibi 15-16 yaşlarında olan, dolayısıyla ilk gençlik yıllarını yaşayan edebiyat meraklısı öğrenciler için şairlerin ezbere okuduğu şiirler, esprilerle ve ince buluşlarla dolu olduğu için çekiciydi. Bu nedenle matinelerde şairler daha çok alkışlanıyordu.

Gerçek bir değerlendirme ustası olan edebiyat öğretmenimiz Salim Rıza Kırkpınar, alkış konusunda şöyle demişti:

"Edebiyat sevgisini derinden hisseden düzeyli okur, şamatacılık yapmaz!"

Burjuvalaşmaya özenen mahalle

1950'li yıllarda Kadıköy'deki dolmuş şoförleri, vapurdan çıkarak akın akın gelen yolcuları "Hadi Suadiye Bostancı! Suadiye Bostancı!" diye ünleyerek karşılardı.

Art arda söylenirdi bu semtlerin adı, çünkü Suadiye'den ötedeki Bostancı semti, bir buçuk kilometre daha ilerideydi, ama bu iki semtin toplumsal dokusuna bakarsanız, aralarında dağlar kadar fark vardı.

Önce Suadiye'yi anlatayım: 1940'lı yıllarda Suadiye, daha çok yabancı firmaların İstanbul mümessili olan ithalatçı Musevîlerin, kuyumculuk ya da toptancılık yapan Ermenilerin, bir kısmı karaborsacı olan savaş zengini Türklerin, İstiklâl Caddesi'ndeki dükkânlarında mücevher ve antika eşya satan Rumların, Tahtakale'de Anadolu esnafına kumaş ya da manifatura çeşitleri veren toptancıların ve aileden zengin olup da Avrupa burjuvazisinin yaşam biçimine özenen mirasyedilerin yazlığa çıktığı bir semtti.

Sebze çorbasına benzeyen böyle bir semti ne Moda'da ne de Boğaz'da bulabilirdiniz. Ortak payda, hepsinin zengin olması ve burjuvalaşmayı yüzüne gözüne bulaştırmasıydı.

Burjuvalaşmaya yeltenen söz konusu çevrenin Suadiye'de kendine göre bir altyapısı vardı: Denize girmeyi, dans etmeyi, flört ortamı bulmayı, yeni moda pahalı giysileriyle başkalarını küçümsemeyi sağlayan bir ortam: O yılların "Suadiye Oteli, Gazinosu ve Plajı"! Benzeri ancak Büyükada'da bulunabilirdi...

Otelde neler döndüğünü bilemem, yaşım küçüktü. Oraya girip çıkanlara bakarsanız müşteriler, Suadiye'de ev kiralamaya tenezzül etmeyip de birkaç haftalığına otelde kalarak keyif çatmayı amaçlayan yaşlıca zengin karı kocalardı.

Münir Nurettin Selçuk sahneye çıktığı zaman, bir "konser akşamı" atmosferini yaşatırdı.

Otelin yanındaki "Gazino"da ise yaz aylarında her gün yemek servisi ve akşamları canlı müzik vardı. Hafta sonuna rastlatılan özel akşamlarda, Münir Nureddin Selçuk, Müzeyyen Senar gibi tanınmış ses sanatçılarının önde geldiği eğlence programları düzenlenirdi.

En az yüz masanın bulunduğu bu üstü kapalı, çevresi açık, şemsiye benzeri büyük gazinoda, yemek yenir, dans edilir ve program izlenirdi.

Programda genellikle İspanya'dan gelen dansçı kızlar, özgün giysileriyle flamenko müzik ve dans repertuarını göz dolduran bir gösteriye dönüştürür, onları Zati Sungur ya da bir Avrupa ülkesin-

den gelmiş sihirbazlar izlerdi. Şu da var ki, gazinonun popüle müzik orkestrası, yerli sanatçılardan oluşurdu ve çalınan dan müzikleri hiç de amatörce değildi.

Babam bizi Suadiye Gazinosu'ndaki "özel program" akşamların birkaç kez ailece götürmüştü. Bunların birinde, "Münir Nureddin Konseri" de yer alıyordu; öteki iz bırakmayan programları geçiyo rum...

Dans konusunda ise şunu söyleyebilirim: Caz müziğinin "slow" ve "swing" gibi pek hızlı olmayan danslarıyla Latin müziğinin "tango" ve "rumba"sı revaçtaydı. Bu türdeki parçalar çalınınca dans pisti kalabalıklaşırdı.

Suadiye Plajı.

Burjuvalaşma sevdalısı Suadiyeliler için başka bir olanak ise Sovyet Devrimi sırasında Türkiye'ye kaçmış bir Rus olan Mösyö Grodetski'nin tenis kortuydu. Göstermelikten yukarı çıkamayan bu spor olanağı nedense önemsenir, özellikle Yahudi kızlar buraya doluşurdu.

On dört yaşına geldiğimde bir yaz günü, ablamdan kalma raketi babama gösterip tenis oynamak istediğimi söyledim. Babam yüzünü buruşturarak "Başka oyun bulamadın mı?" dedi. Haklıydı: Mösyö Grodetski, yeni başlayanlara önce beş on seans sözümona tenis dersi verir, ayrıca aylık bir ücretle kortun abonesi yaparak oldukça yüklü miktarda peşin para alırdı. Her ay yenilenen kort aboneliğiyle tenis oynamanın ücreti, bir öğretmen ailesi için lüksün de ötesindeydi.

Neyse, annemin araya girmesi ve ablamın da bir zamanlar tenis oynamış olması dolayısıyla babam beni kırmadı, "Git bakalım o pis herife!" dedi.

Grodetski, sabahtan başlayıp akşama kadar zurna gibi votka içen bir ayyaştı. Tenisteki temel vuruşları gösterirken yanıma yaklaştığında, ağzının ve belki de bütün vücudunun leş gibi kokusuyla kar-

şılaşınca birincisinde sustum, ikinci yaklaşmasında, huyum kurusun, dayanamayıp konuştum:

"Yaklaşma bana! Çok pis kokuyorsun!" dedim.

Hoplar gibi birkaç adım çekildi ve oradan sırıtıp köpeklenme hallerine girdi.

Ciğeri beş para etmez bu heriften tenis dersi almamın bence anlamı yoktu.

"Ders parasını geri ver!" diye emrettim.

Koşarak gidip parayı getirdi. Akşamüstü korta bir daha gittim, oradaki ağabeylerin birinden temel vuruşların kurallarını anlatmasını istedim. Eve döndüğümde Grodetski'den geri aldığım ders parasını babama verdim...

Peki, o cicili bicili Yahudi kızlar, Grodetski'nin leş gibi koktuğunu fark etmiyor muydu? Fark etsin etmesin, tenis şortu ve blûzuyla bisiklete binip elindeki raketle yarı çıplak Suadiye sokaklarından geçerek Grodetski'nin kortuna gitmek, onlar için havalı bir davranıştı.

Bir şey daha kalmış aklımda: Bu Yahudi kızlarından, evi tenis kortuna yakın olanlara, saat beş buçuk dolayında "akşamüstü kahvaltısı" getirilirdi. Siyah elbiseli ve dantelli beyaz önlüğü olan Rum hizmetçilerin getirdiği tepside, zarif bir porselen takımla verilen sütlü kahvenin yanı sıra, bin bir çeşit peynir, reçel, kısacası uzaktan seçemediğim "envai çeşit" kahvaltılık vardı.

Bu yıllarda Suadiye, daha çok deniz tarafındaki sokaklarıyla bilinirdi. Bisikletim sayesinde bu sokakların hepsine girip çıkmıştım. Yapsatçı müteahhitler henüz belirmediği için, yolda gördüğüm bu bahçeli evler, dört kibrit kutusunun üst üste konması biçimindeki çirkin apartmanlardan değildi. Mimarlık yönünden her biri ayrı telden çalıyordu ve bu semtte eski dönem konaklarından tek örnek bile yoktu. Görünüşte bütünlüğü olmayan bu garip semt bana yabancı gelirdi...

Güzelim Bostancı

Akasyalı sokak üzerindeki bizim ev, Suadiye'ye daha yakındı, ama ben kendimi hep "Bostancılı" bildim. Bunun nedenlerini saya-

bilirim: Bostancılılar, genelde memur ve emekli oldukları için, bizim aile yapımıza daha yakındı. Ayrıca, çoğunlukla yazlı kışlı oturuyorlardı bizim gibi. Hepsinden önemlisi, akranım olan birçok arkadaş, "Bostancı Kulübü"nün çatısı altında, bazı amatör spor dallarında etkindi. Kulübün üyesi olarak tabii ki "Koyu Bostancılı"ydım.

1940'lı yılların ilk yarısında Bostancı, küçük bir balıkçı köyüymüş. Biz buraya yerleştikten sonra, bu ağaçlıklı, yoksul köyün ayırt edici taraflarının başında, balıkçı teknelerinin barınağı olan mendirek gelirdi. Başka bir özellik ise "Kadıköy-Bostancı" tramvaylarının son durağı olmasıydı: Tramvay Bostancı'ya varınca asırlık çınar ağaçlarının arasında kurulmuş bulunan polis karakolunun çevresinde üç yüz altmış derece döner, bu zorlu dönüş sırasında tramvay tekerleklerinin raylar üzerinde çıkardığı cayırtı, yeri göğü titretirdi.

Bostancı tren istasyonu.

Özellik sayıyorsak Bostancı tren istasyonu'nu unutmayalım: Banliyö trenlerinin yanı sıra, Anadolu'dan gelen ekspresler de burada dururdu. Genellikle tenha ve sessiz olan bu istasyon, uzaklardan gelen yolcuların perona inmesiyle bir "kavuşma sevinci" yaşardı: Gelenler ile karşılayanların birbirine sarılmaları, sevinçten ağlaşmaları, çocukların kucağa alınarak şapur şupur öpülmesi ve kahkahalar, bu istasyonun kalıcı değerleriydi.

Her ortam, insanla güzeldir. Bostancı tren istasyonuna gelenlerin karşılaştığı ilk ortam, istasyonla bütünleşmiş olan çay bahçesiydi: Giritli Hasanaki'nin çay bahçesi... Orada, ulu ağaçların hışıltısı altındaki masalarda vakit öldürmek isteyen emekli ihtiyarlar, matrak hikâyeler anlatarak hep birlikte kahkahalar savuran delikanlılar, hüzün bastığı için gelip tek başına oturan mahzun insanlar boyuna bekler, bir şeyler beklerdi...

Yaşamım boyunca nice memleket gördüm, nice çevrelere, topluluklara girdim çıktım ve oralarda yaşadım, Bostancı kadar "cins insan"ın bir araya geldiği başka bir çevre görmedim.

Aradan uzun yıllar geçti, şimdi bakıyorum, "cins" denen kişiler çok azaldı. Şimdilerde hemen bütün insanların aynı birkaç yüz sözcükle konuştuğu, tekdüze bir kişiliğe büründüğü izlenimi uyanıyor bende. Onların, kendi özgün kişiliğini yitirdiğini düşünüyorum. Bu ne demektir? İnsan kendini ifade etmekte özgür değil demektir. İçinde bulunduğu şu ya da bu türlü baskılar karşısında sesi kısılmış demektir. Kendisine aykırı gelen durumlara eyvallah ediyor demektir. "Toplumsal" niteliği giderek ortadan kalkıyor, kitlenin kişiliksiz bir parçası, çarkın bir dişlisi haline geliyor demektir. Kendi kimliği, özü sözü siliniyor, sararıp soluyor, yaratıcılığı yok oluyor demektir. Hayata gelmiş olmanın anlamı kalmıyor demektir...

Nereden mi biliyorum?

Bakışlarından...

Islık çalardık yıldızlara karşı

Biraz daha büyümüştüm:
Ahmet Say 1,5 yaşında.

Gençlik ne demektir?

Gençlik, sanıldığı gibi atak ve gözü kara olmak değildir yalnızca. Bunlar da var, hatta cabası da bulunur elbet, ama genel yönüyle gençlik, "yetişme dönemi" demektir. İnsanoğlu, çocuklukta aile içi dayanışmayı tanır genellikle; gençlikte ise toplumsallaşır ve bu önemli gelişimin yardımıyla gencin kültürü giderek genişlik ve derinlik kazanır.

Gençlikte toplumsallaşma olgusu, "yakın çevre" içindeki okul arkadaşlığı ve mahalle arkadaşlığıyla başlar. Yakın çevrenin giderek genişlemesi, toplumsallaşma bilincini pekiştirir.

Bence "atak ve gözü kara" olmak, ayrı bir vasıf... Bu vasfın keskinleşmesi, gencin içinde bulunduğu toplumsal koşulların dayattığı bir sonuçtur: Özellikle feodal toplum biçiminin ve onun ideolojisinin etkilerini aşamamış, halkının büyük bir kısmı aydınlanamamış ülkelerde, üstüne üstlük bir de emperyalizmin sömürüsüne kucak açanlar iş başında olursa, gençliğin toplumsal sancılar karşısında gösterdiği tepki, köpüre köpüre yükselir. İşte o zaman atak ve gözü kara gençler, artık yerinde duramaz olur, başkaldırır...

Benim anladığım "gençlik" budur.

İstanbul Erkek Lisesi

Gençlik yıllarıma, benim öğrenim gördüğüm dönemdeki İstanbul Erkek Lisesi'nden başlamak istiyorum.

Önce bu okulun Cağaloğlu'ndaki görkemli binasını anlatmalıyım:

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti borçlarının ödenmesini güvence altına almak üzere, devlet gelirlerinin ecnebi memurlar tarafından toplandığı, aslında bir devlet için yüzkarası olan "Düyûn-ı Umûmiye" kurumu için yapılan bu bina, cumhuriyet döneminde "İstanbul Erkek Lisesi" olarak kullanılmıştır.

1947 yılında ortaokulun birinci sınıfına girdiğim İstanbul Erkek Lisesi'nin bir saray kapısına benzeyen demirden yapılmış işlemeli kocaman dış kapısından okul bahçesine adım attığım anda, kendi-

İstanbul Erkek Lisesi.

mi bit kadar hissederdim. Yüz metre ileride bulunan, görülmemiş genişlikteki saçaklarıyla şaşırtıcı olan o dev gibi okul binası, bana şöyle sesleniyor gibime gelirdi: "Dur bakalım çocuk, içeri girmeden kendini bir tart, bu bina seni içeri almaya acaba tenezzül edecek mi?"

Önceleri yatılı olan okulumuz, bizim dönemde "yatısız"a dönüştürülmüş, boş kalan yatakhaneler akıllıca değerlendirilerek Avrupa'daki benzerleri gibi, eğitimin altyapısında değerli bir yeri olan "özellikli sınıf"ların yapılmasına olanak açmıştı. Bu özellikli sınıflar arasında, harita ve benzeri gibi eğitsel araç gereci içeren tarih ve coğrafya "oda"ları, deyiş yerindeyse "tam donanımlı" biyoloji, fizik, kimya laboratuvarları ve içeri girer girmez insanı etkileyen resim atölyesi vardı. Yukarıda saydığım söz konusu dersler, her biri öğrenciler için "amfi" biçiminde yapılmış özellikli sınıflarda, laboratuvar ya da atölyede uygulanırdı.

Cağaloğlu, İstanbul'un "yedi tepe"sinden biri midir, bilmiyorum, ama şunu iyi biliyorum ki Cağaloğlu'ndaki okulumuz, İstanbul Boğazı'na ve Haliç'e tepeden bakardı: Kocaman pencerelerden birine yaklaştığınız zaman, deniz üzerindeki ve kıyılardaki bütün ayrıntıları görmenize olanak veren o müthiş Boğaz ve Haliç manzarasını seyredebilirdiniz.

Coğrafya derslerini yaptığımız üst kattaki "coğrafya odası", yan yana yer alan devasa pencereleriyle Boğazı ve Haliç'i gören bir konumdaydı. Üstelik, öğrencilerin oturduğu amfi, doğrudan doğruya bu manzaraya bakıyordu: Önce gökyüzü, altında deniz! Onun çevresinde İstanbul'un üç yarımadasının ayrıntıları! Bu ışıl ışıl dünyada kendimi İstanbul'un üzerinde gezinen bir pilot gibi hissederdim. Bindiğim uçak ise dünyanın en büyük hava ulaşım aracı olan İstanbul Erkek Lisesi'ydi!

Bu duyguyu unutamam. Bu duygunun da etkisiyle okuluma saygım artıyordu. Ama asıl öğretmenlerime! Türkiye'nin en düzeyli öğretmenlerinin bu okulda toplandığını düşünüyordum: Salim Rıza Kırkpınar, Tahir Nejat Gencan, Rıfkı Melül Meriç, Hakkı Süha Gezgin gibi her biri "deryâ" diye nitelenen edebiyatçılar, Hakkı Anlı gibi Avrupa'da ün kazanmış bir ressam olan o müthiş resim öğretmeni, soyadını şimdi çıkaramadığım dünya tatlısı biyoloji hocamız Gani Bey, dönemin tanınmış bir müzik yazarı ve Eminönü Halkevi Orkestrası'nda keman sanatçısı olan müzik öğretmenimiz Fikri Çiçekoğlu, yine soyadlarını getiremediğim coğrafya hocalarımız "Uzun Şükrü" ve "Şişman Şükrü", felsefeci Keyise Hanım gibi değerli eğitimciler, altmış küsur yıl geçtikten sonra bile unutamadığım isimlerin başında gelir.

Tabii ki "OKİ" olarak bilinen jimnastik öğretmenimi unutmadım. OKİ, kendisini izciliğe adamıştı. İstanbul Erkek Lisesi'nin bodrum katındaki geniş bir salonda, insanı şaşırtacak kadar zengin, göz alıcı bir "izcilik müzesi" kurmuştu. Şimdi şu sorular geliyor aklıma: O güzelim müze acaba ne oldu? Değeri bilindi mi, yoksa OKİ emekli olduktan sonra "Gereksiz" denerek çöpe mi atıldı?

Özellikle lise öğrenimi sırasındaki okul anılarının konusu, sınıftaki ilginç, hatta komik olaylar çevresinde döner. Bu tip anılarımın hiçbiri, şu kitapta yer alacak kadar ilginç ya da komik değil. Bazıları komik de olsa, Rıfat Ilgaz ustamızdan sonra onları yazmak zaten bana düşmez...

Burada yalnızca bütün öğrencilerini etkileyen bir öğretmenimi yazmak istiyorum. İstanbul'un edebiyat yaşamında unutulmaz yeri olan bu eğitimcimizi anlatmak, boynumun borcudur.

Salim Rıza Kırkpınar

İzmir'de İnönü Lisesi ve Kadıköy'ün Bokludere Koleji'ndeki kısa süreyi saymazsak ortaokulun birinci sınıfından liseyi bitirene kadar "Türkçe, edebiyat ve kompozisyon" öğretmenim Salim Rıza Kırkpınar'dı. Babamın yakın dostlarından olan Kırkpınar, İstanbul'un sanat ve edebiyat çevrelerinde adını duyurmuş çok yönlü bir aydın, değerli bir edebiyat öğretmeniydi. Yemeği içmeyi seven, çok gezen,

yaşam dolu bir insandı. Güzel şiir okumakla ün yapmıştı. Özel toplantılarda, divan edebiyatı şairlerinden, Karacaoğlan'dan, Yahya Kemal ve Nazım'dan ezbere okuduğu şiirlerle dostlarını etkilerdi. İstanbul Erkek Lisesi'ndeki görevinin yanı sıra, Güzel Sanatlar Akademisi'nde estetik dersleri verirdi. Bütün dönemleriyle hem Türk hem batı edebiyatını iyi bilen bu değerli aydınımız, Shakespeare ve Goethe hayranıydı.

Bende edebiyat sevgisini geliştiren Salim Rıza Kırkpınar olmuştur. Bizim kuşaktan şair Kemal Özer ve Cengiz Bektaş'ın, yirmi beş yaşında ölen Yüksel Kasapbaşı'nın, hikâyeci Adnan Özyalçıner'in, felsefeci ve yazar Önay Sözer'in de öğretmeniydi. Önay, kariyerizmden nefret eden bir aydın olduğu için, onun İstanbul Üniversitesi'nde "felsefe profesörü" olduğunu baştan belirtmedim.

Kırkpınar'ın enerjisi hiç tükenmezdi. Her yere koşar, sevdiği herkesi arayıp sorar, eski öğrencileriyle bağlarını koparmaz, onlarla görüşme fırsatları yaratırdı.

O benim, yalnızca "baba dostu" ve öğretmenim değil, daha çok amcam gibiydi. Yeğeniyle arkadaşlık kuran, dertlerini dinleyen, sorunlara çözüm yolları gösteren, yaşama sevinci dolu bir amca... Liseyi bitirip öğrenim için Almanya'ya gittikten birkaç yıl sonra, 1957 yılında ondan bir mektup aldım. Paris'ten yazıyordu. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından o yılların başarılı lise öğretmenleri için sağlanan devlet olanağıyla iki yıl için Fransa'ya gönderilmişti. Koskoca Paris'te, her yönüyle çekici, ışıltılı bu görkemli kentte artık görecek pek bir şey kalmadığını anlatıyor, kısa bir süre için Almanya'ya, benim bulunduğum kente gelmek istediğini belirtiyordu. Çok sevindim; öte yandan, sınırlı öğrencilik olanaklarıyla onu gereğince ağırlamayı beceremeyeceğimi düşünerek sıkıldım. Kendisine dikkatli bir davet mektubu yazdım; yıllardan sonra buluşmaktan sevinç duyacağımı, ancak ağırlama konusunda mahcup düşebileceğimi özetledim. Uzatmayalım, birkaç hafta sonra sevgili öğretmenimi tren istasyonunda karşıladım. Onu birkaç gün Karaormanlar yöresinin nitelikli turistik yerlerinde gezdirdim, hatta dileyenlerin öpüşüp koklaşmasına elveren bir "Fasching" balosuna da götürdüm.

*

Salim Rıza Kırkpınar, engin kültürü ve öğrencilerinden yana sevimli davranışlarıyla eğitimciliğin "altın ilkesi"ni simgeliyordu:

"Öğretmen, kendini ve dersini sevdirmelidir."

Sevgili hocamız, Akademi'de verdiği estetik derslerinden de yararlanarak "güzel" ve "sanat" kavramları üzerine geliştirilmiş bütün teorik yaklaşımları özümlemişti. Lisenin ikinci sınıfında öğrenciyken bir gün Kadıköy vapurunda rastlamıştım ona; havadan sudan konuştuğumuz üç beş sözden sonra, konuyu sanatçının kimliğine getirdi ve hiç unutamayacağım şöyle bir tanım yaptı:

"Sanatçı, yüreğini insanlığa açan ve onu güzelce anlatan kişidir."

O anda Dostoyevski'nin yüreğinden birer bilyeymiş gibi patırdayarak dökülen sözcükler canlanmıştı kafamda.

"Ressam, tablosunu kanıyla yapar" özdeyişi de aynı anlamda kullanılmış değil midir?

Hangi sanat dalında olursa olsun sağlam ve etkileyici bir anlatımın, içtenlikli, saf, hiçbir hesap gözetmeyen yalın, doğal özellikler taşıması gerektiğini kavramıştım.

Bir eserin üretiminden satışına kadar uzanan süreçte eğer bulanıklık, numaracılık, göz boyamacılık bulunuyorsa onun sahte bir "sanat eseri" olduğu sezilir. İnsanlığın sorunlarına el atan, görüşleri derinlik içeren sanatçılar ise verdiği mesajların ayrıntılar içinde boğulmasını ortadan kaldırmak düşüncesiyle süslemecilikten kaçınır, mesajını düpedüz anlatır.

Salim Rıza'nın öğretim yöntemi, yazdığımız ödevlerin içinden yaptığı bir seçmeyi sınıfta okutup hep birlikte tartışarak değerlendirmeye ulaşmaktı. Kırkpınar, Avrupa edebiyat kültüründen seçkin klasik eserler üzerine hazırlanacak ödev için öğrencilerine bir "kılavuz şema" öneriyordu. Öteki öğrenciler gibi ben de her yıl birkaç klasik eser üzerine ödev hazırladığım için, söz konusu şemayı bugün bile iyi hatırlıyorum:

Yazarın kısa yaşam öyküsü ve kişisel stili; form olarak hangi türde eserler yazdığı; konu özeti; baş karakterler, yardımcı karakterler; zıt karakterler; kurgu; olayların akışındaki başlıca çizgiler ve karşıt çizgiler; çeşitli yönleriyle eserin insanlığa verdiği ileti...

Yukarıdaki şemadan yararlanarak hazırladığım ödevler içinde aklıma gelenlerin başında, Shakespeare'in "Romeo Juliet" ve "Kral Lear" adlı tiyatro eserleri, Balzac'ın "Vadideki Zambak" ve "Goriot Baba" romanları ve çağdaş edebiyatımızdan tabii ki Sait Faik ve Orhan Kemal'in hikâyeleri vardı.

Özellikle Shakespeare'in tiyatro eserleri karmaşıktır. Okurun birçok sahnede olan biteni anlaması, giren ve çıkan karakterlerin işlevini yerli yerine koyması zordur. Buna karşın bir Shakespeare eserini çözümlemeyi göze alabiliyor ve genişçe bir ödev hazırlayabiliyorduk.

"Eğitim, sonuçlarıyla ölçülür"!

Özellikle günümüzde, bu ilkeyi, bu kesin yargıyı hep en ateşli biçimde savunmak durumunda hissediyorum kendimi.

Ne demektir "Eğitim sonuçlarıyla ölçülür"? Öncelikle insanın kendisine, ailesine, yaşadığı topluma, sonra da insanlığa yarar getirecek şekilde iyi yetişmesi demektir. Başka ne olabilir eğitimden beklenen?

Şimdi gelelim sorumuza: Her aşaması sınav sıkıntılarıyla dolu, çocukların yaşam sevincini körelten, üstelik diploması çoğunlukla işe yaramayan, bıktırıcı, uzun bir öğrenim sürecinin adına "eğitim" denebilir mi? İşe yaramayan eğitim, dünyanın neresinde görülmüş?

Eğitimin niteliği yönünden, cumhuriyetin kuruluşundan 1970'e kadar, sonra da 1971'den günümüze uzanan iki askeri darbeli dönemi karşılaştıracak olsak nasıl bir sonuca varırız?

Çekinmeden söyleyeyim: 1930'lu yıllardan 1960'lı yılların sonlarına kadar Türkiye'de eğitim çok daha düzeyliydi. Ben gösterge olamam, ama şunu belirtebilirim: Sıradan bir öğrenci olan bir devlet lisesini bitirip 1954 yılında öğrenim için Almanya'ya gittiğimde, özellikle edebiyat ve müzik kültürlerinde, ayrıca genel kültürün ayrıntıları demek olan ansiklopedik bilgide, bu ülkedeki akranlarıma göre kendimi daha iyi yetişmiş buluyordum. Kaldığım tavan arası stüdyoda akşamları yatağıma girdiğimde, "Ben daha ileriyim" sözcüklerini mırıldanır, uykuya mutlu duygularla dalardım...

Günümüzde mutlu bir öğrenciye pek rastlayamıyorum. Yurt

dışından getirilen kötü niyetli eğitim yöntemleri sonucunda çocuklarımız, öğrenimden de, yaşamdan da soğumuş gözüküyor. Bakışları boş. Sanki karanlık bir bahçeye bakıyor pencereleri. Bu ülkede neler yapılması gerektiğini bilmeyen, idealleri sönmüş, çaresiz insanlar gibi davranıyorlar. Bizse gençlikte yıldızlara karşı ıslık çalar, "Kuş mu güzel, gelincik mi?" diye güzel şeyler tartışırdık aramızda...

Toplumsallaşma yolunda

Bugünlerde uzaylılar Türkiye'ye son derece büyük olanaklar, paralar bağışlasa ve bu paraların kullanımı için bana tam yetki verseler, ben yurdum için onu nerede ve nasıl kullanırdım? (Uzaylılar tabii ki bana yetki verirdi; bu parayı üç günde deve yapacak adamlara değil!)

Söz konusu yüklü parayı ben gözümü kırpmadan eğitime yatırırdım. Bizim kuşak, eğitimin sonuçlarını örnekleriyle yaşamıştır. Ortaya çıkan sonuçta hepimiz anlaşıyoruz:

En doğru yatırım, insana yapılan yatırımdır.

Türkiye'de ileri bir eğitsel yöntemle çok değil, 15 yıl sonra, düşünen, irdeleyen, eleştiren, yaratan, ürün veren zıpkın gibi bir kuşak yetiştirmeye başlardık...

Tanrı'nın akıllısı bir ben miyim? Emperyalistlerin tavsiye ve destekleri doğrultusundaki uygulamada olanlar, yeni kuşakların kendi kafalarına göre yetiştirilmesini akıl etmekten geri kalır mı? Dünyayı yutmaya kalkışmanın ağababası dış sömürücülerin öğütleri gereği, eğitim alanındaki yetkililer, çocuklarımızı ortaçağa uyarlayan dogmaların, hurafelerin tutsağı kılarak taş kafalı insanların yetiştirilmesine her şeyden çok önem vermiyor mu?

*

"Gençlik dönemi"nin hem toplumsallaşma hem de kültürel kazanımların genişlemesi yönlerinden hızla gelişen bir çağ olduğu açıktır. Gençlikteki gelişmeyi simgeleyen en ilginç eğitsel yaklaşımlardan birini, Salim Rıza Kırkpınar, "kompozisyon" derslerinde kullanırdı. Dünya ve Türk edebiyatının klasiklerinden seçtiği söz gelişi 20 eseri, öğrencilere tek tek üleştirerek yazılı ödev olarak verir,

sonra bu ödevler içinde olgun bulduğu yazıları okutarak sınıfta tartışmaya açardı.

Çok sayıda eserin irdelendiği tartışmalar beş altı ders sürebiliyordu. Ama kolaydan zora doğru ilerleyen edebiyat kavrayışına sahip olabilmek için her öğrenci, birçok eser hakkında fikir sahibi oluyor, karşıt düşüncelerle gelişen tartışmalardan sonuca ulaşma yolu açılıyordu.

Salim Rıza'nın gözünde konu özeti başta gelmezdi. Bu o kadar önemli değildi. Hocamız, aynı zamanda olayların akışındaki zıtlıklara ve zıt karakterlerin saptanmasına, onların eser içindeki işlevine önem verirdi. İago adlı o zıt karakter, o zehirli karakter olmasa "Othello" gibi bir başyapıt yaratılabilir miydi?

Ben henüz 16-17 yaşlarındayken 19'uncu yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan psikoloji biliminin 16'ncı yüzyılda Shakespeare'de yeşerdiğini; hırs, aşk, kıskançlık, tutku, öç alma gibi insancıl duygu ve coşkuların çarpıcı biçimde, derin bir bilinçle işlendiğini biliyordum. Bu yaştaki İngiliz öğrencilere acaba İngiliz edebiyatının atası olan Shakespeare'in eserleri üzerine böyle anonim çözümleme çalışmaları yaptırılıyor mu?

Salim Rıza'nın kullandığı eğitsel yöntem, genç beyinlerde yalnızca kültürel gelişmenin yapıcı öğeleri olarak kalmıyor, sınıftaki anonim çalışmayla toplumsallaşmaya da yol açıyordu. Anonim çalışmanın, aslında bir "yaratıcı paylaşım" olduğunu unutmayalım. Bunu ben ortaokul birinci sınıftayken, yani 12 yaşındayken müzik öğretmenimiz Fikri Çiçekoğlu'nun girdiği ilk derste bütün sınıfa şarkı söyletmeye başladığında hissetmiştim. İnsan tek başına da şarkı mırıldanabilir, bir özlemi, hüznü ya da başka duyguları dile getirmek istediği zaman... Ama bir insanın kendi başına şarkı söylemesi başka, toplulukla birlikte şarkı söylerken belirli duyguları paylaşmaktan aldığı tat başkadır. Paylaştığı için, insanın duyguları koroda çoğalır, büyür.

Unvan falan umursamayan felsefeci

İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrenim gördükten sonra "edebiyatçı" diye bilinen arkadaşlardan, Salim Rıza'nın öğrencisi olması bakımından birkaçının adını vermiştim.

1960 yılında Almanya'dan döndüğümde, Kemal Özer ve arkadaşlarının kurduğu "a" dergisinde bir yazımı yayımlamak istedim. Kemal bana yakınlık gösterdi; ancak bu yıllarda Türkiye'de pek bilinmeyen "Diyalektik ve Estetik" gibi iki sözcükten oluşan yazımın başlığı ve "Adornocu" içeriği, bu öncü dergiyi yönetenleri pek sarmamış olacak ki yazım yayımlanmadı. İyi oldu, çünkü kısa bir süre sonra, Şükran Kurdakul'un çıkardığı "Ataç" dergisinde çıktı yazım.

Felsefeci ve yazar Önay Sözer'le hem ortaokul hem lise döneminde aynı sınıftaydık. Onun kadar düzenli, çalışkan bir öğrenci hayatta hiç görmedim. Giyimi kuşamı her zaman düzgündü. Erken yaşta gözlük takmaya başlamış, profesör görünümüyle sınıftaki birçok arkadaşa fark atmıştı. Hiçbirimizle senli benli olmazdı. Öğretmen sınıfa bir soru sorduğunda, parmağını ilk kaldıran hep oydu, çünkü o her şeyi bilirdi. O kadar ciddiydi ki, ben bütün öğretmenlerin toplamından daha çok çekinirdim ondan.

Bu yakıştırmayı yıllar sonra Demir Özlü'ye söylediğimde kahkahalarla gülmüş, "Evet öyledir, lise öğretmeninden de ciddidir o!" diyerek benim benzetmemi onaylamıştı.

İzleyen yıllarda Önay'la birkaç kez görüştük. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde profesör olmuştu. Yineleyeyim: Herhalde bu unvanı en fazla hak eden insanlardan biridir, ama kullanmayı sevmez. Önay Sözer, kariyerizme uzak durmakla çok doğru davranmıştır. Uygar ülkelerde yayımlanan yazılarda, akademik kariyerde ilerlemiş hangi insan adının başına "Prof. Dr.", "Doç. Dr." gibi unvanları yapıştırıyor? Bizde, aynı zamanda ekran abonesi olan kişilerin bu unvanlardan güç almaya gereksinimi var herhalde...

*

1977 yılında, Ankara'da "Türkiye Yazıları" adlı dergiyi çıkarmaya başladık. Yazı kurulunda, İstanbul'da oturmasına karşın Demir Özlü de vardı.

Derginin 4'üncü sayısında Önay, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman askerlerine teslim olmamak için Fransa'nın güneyindeki bir kasabada saklanan, ama yakalanacağını anlayınca intihar eden Alman devrimci düşünür Walter Benjamin'in teknoloji felsefesi üzerine, bizde az görülen nitelikte bir düşünce yazısı göndermişti. Yazıyı tabii

ki yayımladık. Telif ücreti konusunda ise Hasan İzzettin Dinamo dışında hiçbir yazarımıza ödeme yapamadığımızı, ama böyle olağanüstü yazıların yurt dışında, özellikle Almanya'da yayınlanmasına önayak olduğumuzu söyleyerek bu konuda onu umutlandırdım. Keşke bu umudu vermeseydim ona...

Umut verdim, çünkü o sırada benim Ankara'da tam anlamıyla "aydın" olan birkaç Alman dostum vardı. Buna güvenerek Önay'ın büyük emeklerle Almanca'ya çevrilmiş yazısının bu ülkedeki bir dergide yayınlanabileceğini düşünüyordum. Ama hiç öyle olmadı, Başvurduğum Alman dost bana şöyle dedi:

"Hangi konuda olursa olsun, size yardım etmeye hazırım. Ama Almanya'da yazı yayımlama konusunda istekte bulunmayın lütfen. Başkası adına söz veremem. Bizde editörler bildiğini yaparlar. Onlara dışarıdan öneride bulunmak istemem..."

Tam tabiriyle eşekten düşmüşe döndüm! Alman dostumun yazıyı en azından birkaç yayın organına önereceğini düşünüyordum. Şimdi ben Önay Sözer'e nasıl hesap verecektim?

Ne telefon edebildim ne de mektup yazabildim. Sadece sustum. Önay'la senli benli olmaya başlayan ilişkimiz ise bütünüyle koptu.

Ne kadar yazık!

Çiçeği burnunda bir şair

Kardeşim Memo'nun ölümünden bir yıl sonra, lisenin ilk sınıfı olan 9'uncu sınıfta duygusal dünyamı dizginlemeyi öğrenmiş, kendimi toparlamaya başlamıştım. Konservatuvarı bırakmış olduğum için, okula gidip gelmek, günde sadece üç saatimi alıyordu. Buna alışmıştım. Ayrıca, sabahları okula gitmek için bindiğim 7.55 vapurunda, Kadıköy'de oturan bir sınıf arkadaşım vardı. Lise öğrenimi boyunca her gün vapurda onunla birlikte gidip geldim.

Yollarda zaman, yine boşu boşuna yitip gidiyordu. Ama her gün çekmek zorunda kaldığımız bu sıkıcı yolculuğun süresini, vapurda ve Cağaloğlu yürüyüşünde arkadaşımla birlikte olduğum için pek fark etmiyordum.

Vapurda birlikte olduğum bizim sınıftan arkadaşım Yüksel

Kasapbaşı, "şair doğmuş" denen cinstendi. Müthiş bir şiir yazma yeteneği vardı onun. Salim Rıza hocamız da Yüksel'in şiirlerini beğenirdi. Her an şiir döktürebilecek gibi gözüken Yüksel, haftada bir şiir yazar, bu şiiri bana ezbere okurdu. Demek ki yazdığı her şiir üzerinde bir hafta duruyor, şiirini olgunlaştırıyordu.

Tipine bakarsanız Yüksel Kasapbaşı hiç de şaire benzemeyen herhangi bir öğrenciydi:

Uzunca boylu, yakışıklı bir çocuktu. Giyimi kuşamı sıradan olmasına karşın, ağırbaşlı davranışları, dikkatli konuşması ve gerektiğinde oturaklı cümleler kurmasıyla ağırlığını hissettirirdi. Ayrıca, edebiyat matinelerinde "genç şair" olarak sahnede sürekli alkışlar alıyordu.

Yüksel'le çok iyi anlaşıyorduk. Ben onu şair yönüyle önemsiyor, o da benim konuşmalarımı esprili buluyordu. Hatta gülmece öyküleri yazmam gerektiğini söylüyordu.

Bisiklete binmesini ben öğretmiştim ona. Kızlardan da konuşurduk. Bana sözümona "kız tavlama sanatı" üzerine bilgiler verirdi. Neyleyim ki bu bilgileri uygulayacak yürek ne bende vardı, ne de Yüksel'de...

Bu şair arkadaşımın şiirleri çoğunlukla "aşk şiiri" olmasına karşın, o dönemdeki bazı güncel, popüler şairlerin aşk şiirlerine benzemezdi. Daha kapalı, şiirselliğin ağır bastığı, dolaylı bir stilde yazardı. Salim Rıza hocamız bu şiirler için, "Böyle kapalı olması, şiiri daha değerli kılıyor" derdi.

Yüksel'in kızlara düşkünlüğü vardı, ama olmadık davranışlara, sokakta yanaşma hallerine girdiğini hiç görmedim. Zaten 15-16 yaşlarındaydık ve günümüzden yaklaşık 60 yıl öncesinin anlayışında bizim gibi çocuklar için "aşk", platonik olmaktan ileri gidemezdi:

Bir kızı çok beğenmiş olmak, ona âşık olduğunu sanmak demekti. Devamı da vardı: Düşlerde onu yüceltmek, düşlerde ona aşkını anlatmak ve asıl, onun gönlünü çelmeyi düşlemekti "âşık olmak"...

Yüksel'in Kadıköy vapurunda görüp de âşık olduğu bir kız vardı. Bizim eve yakın bir mahallede, Şaşkınbakkal'da oturan bu kızla tanışmak için Yüksel ilginç bir senaryo hazırlamıştı:

Kiraladığı bisikletle Kadıköy'den altı kilometre uzaklıktaki Şaşkınbakkal'a gelecek, kızın oturduğu sokağa girip evinin önünde sanki bisikletten düşmüş de kafasını kaldırım taşına vurarak bayılmış numarası yapacak, ben de oradan tesadüfen geçen birisi olarak çevredeki insanlardan, daha doğrusu kızın evinden yardım isteyecektim!

İşte 16 yaşının bir düş gücü serüveni!

Ben başlangıçta bu senaryoyu, nasıl olsa gerçekleşmeyecek bir tasarı olarak görüyordum. Şu da var ki bizim mahallede oturan Gülay adlı güzel bir kızın erkek kardeşi, ablasıyla ilgili olarak bizim senaryonun çok benzeri bir olay yaşandığını anlatmıştı bana. Demek ki Yüksel'in tasarısı, herkesin az çok bildiği bir senaryoydu. Bunu kendisine söylemedim, çünkü birçok insanın bildiği bir numarayı yinelediğini yüzüne vurmakla onu kırabilirdim.

Senaryoyu oynadığımız gün her şey istediğimiz gibi gitti: Yüksel bisikletten düşüp bayılmış numarası yaptı, ben de ortalığı velveleye verince kızın babası kapıyı açıp yanımıza geldi ve kendi kendine konuşurmuş gibi yapıp şunları söyledi:

"Allah allaaaah! Bu ne biçim iş? Bizim kız serpildikçe kapımızın önünde kafasını kaldırıma vurup bayılanlar çoğalıyor..."

Beyefendinin kızı, vapurdan tanıdığım kadarıyla gerçekten mâşallahı olan, iyi serpilmiş, etli butlu bir hanım kızdı.

Olayla hiçbir ilgisi bulunmayan birisi olarak ciddiyetle sordum:

"Serpil miydi kızınızın adı?"

*

Yüksel Kasapbaşı'yla arkadaşlığımız, liseden sonra benim Almanya'ya gitmem yüzünden koptu.

1958 yılında bir yarıyıl tatili fırsatıyla İstanbul'a geldiğimde birkaç kez buluştuk. Ailesinin parasal koşulları elvermediği için üniversiteye gitmemiş, Hürriyet gazetesinde muhabirliğe başlamıştı. Anlattığına göre, gazetede ayrıcalıklı bir yeri vardı, okurlar onu tutuyordu.

Almanya'dan döndüğüm 1960 yılında Yüksel, Hürriyet'in en parlak habercilerindendi. Güçlü kalemiyle sivrilen genç bir gazeteci

olarak özellikle röportajları beğeniliyordu. Çevresi genişti, gittiği her yerde tanınıyor, ilgi görüyordu.

Hocamız Salim Rıza ise Yüksel'in gazetecilikte hak ettiği yere çıkamadığından yakınıyor, onu köşe yazarı olarak görmek istediğini söylüyordu.

Sanıyorum 1962 yılında, yurdun çeşitli bölgelerinde, özellikle Trakya'da korkunç bir kış yaşandı. Hürriyet gazetesi, bu müthiş kışın etkilerini yansıtmak amacıyla foto muhabiriyle birlikte Yüksel'i otomobille Trakya'ya göndermişti. Ancak karanlık bastığında gittikleri yol kardan kapanmış, geri dönme olanağı da kalmamıştı. Çaresizlik içinde geceyi arabada geçirmek zorunda kalmışlar, üşümemek için arabanın şoförü motoru çalışır durumda bırakmıştı. Arabada uykuya dalan ekip, akla gelmez bir talihsizlik olan egzoz kaçağı nedeniyle zehirlenmişti.

Ertesi gün Hürriyet ekibinin arabasını bulanlar, bu üç gencin cansız bedeniyle karşılaşmıştı.

Hürriyet gazetesi değerbilirlik göstererek Yüksel Kasapbaşı ile iki arkadaşını "Basın şehidi" olarak niteledi; ayrıca bu trajik olaydaki gençleri her yıl aynı gün anmaya başladı.

Bense yarım yüzyıl önce kaybettiğim bu sevgili arkadaşımı bugün de sıkça hatırlarım ve içim hep cız eder...

Hey gidi Bostancı

Bostancı'ya gideceksek eğer, oraya önce bizim Akasyalı Sokak'taki çocukluk arkadaşlarımla gidelim.

Akasyalı Sokak, Bağdat Caddesi'nden denize doğru inen, yaklaşık yüz metre uzunlukta bir sokaktı. Akranım olan çocuklar, iki evde toplanmıştı:

Kırtasiye toptancısı Hasan Ali Panahzad'ın oğlu Ercümend, "çuval kıralı" olarak bilinen Rıza Leki'nin oğulları Hâşim ve Perviz, onların yakın akrabaları Sadi ve Fiyruz... Adlarından anlaşılacağı gibi, bu çocukların hepsi İran kökenliydi.

Ben 14 yaşındayken, demek ki 1949 yılında, ailesiyle İran Azerbaycanı'ndan gelen Sadi ve Fiyruz, başlangıçta Türkçe'yi yadır-

gadığım bir lehçeyle konuşuyorlardı. Ancak, bir yıla kalmadan dilimizi senin benim gibi konuşmaya başladılar.

Hep bu arkadaşlarımla oynadığım için beni de İranlı sananlar çoktu. Bundan hiç gocunmadım. Onlar da benim gibi çocuktu. Aynı oyunları oynuyorduk, aynı dili konuşuyorduk. Hiçbir farkımız yoktu. Kimi zaman kavga ediyor, ama genellikle gülüyor, oynuyorduk.

Yaz aylarında başlıca oyun alanımız denizdi... Çekici yönleri vardı denizin. Fenerbahçe Plajı'ndan Maltepe yakınlarındaki Süreyya Plajı'na kadar pırıl pırıl olan kıyılar, uzaklara baktığınızda masmavi, yakından baktığınızda camgöbeği rengindeydi. Suya girdiğiniz zaman, işte o camgöbeği rengindeki şerbetin içinde yüzüyormuş duygusuna kapılırdınız...

Ben henüz 14 yaşında falandım, bir gün komşumuz Fiyruz'la Bostancı Kulübü'ne, o zamanlar "ping-pong" denen masa tenisi oynamaya gittik.

Erken bir saatti ve masa boştu.

Yanımızda raketlerimiz ve topumuz olduğu için kimseye minnet etmeden oynamaya başladık. Bu kadar güzel bir masada ilk kez oynuyorduk. Bunun zevkini tam almaya başlamıştık ki, kulübün başkanı olduğunu sonradan öğrendiğim genç bir bey, bize el işareti yaparak dışarı çıkmamızı istedi.

N'apalım? Boyun eğip çıktık...

Hafif bir el hareketiyle bizi kulüp lokalinden kovan Bostancı Kulübü Başkanı Sedat Atalık, birkaç yıl sonra benim en iyi arkadaşlarım arasına girdi ve ağabeyliğinden övünç duyduğum bir insan olarak onunla dostluğum uzun yıllar sürdü.

Kovulduğum bir yer olan Bostancı Kulübü'ne bir daha gitmeyi hiç düşünmedim. Ancak bir gün, kulüp üyesi olan bir mahalle arkadaşım beni ping-pong oynamaya çağırınca gittim. Bu arada kulübe üye oldum.

Kaydımı kulüp başkanı Sedat Bey yapıyordu. Bu işi, Bostancı'nın uzun yıllar değişmeyen meşhur posbıyıklı muhtarı Sezai Bey gibi benimsiyor, dolmakalemle aynı onun gibi ağır ağır yazıyordu.

İki yıl önceki olayı anlattım ona, durakladı ve kısa bir açıklama yaptı:

"Burası, tanımadığımız çocukların oyun bahçesi değil!"

Sonra soyadım ilgisini çekmiş olmalı ki, babamın adını sordu, "Fazıl Say" dedim, ayağa kalkıp "Ben de Lütfü Atalık'ın yeğeniyim" dedi. Komik bir şekilde el sıkıştık.

Önceki sayfalarda belirtmiştim: Ortaokul ve liselerde okutulmak üzere Maarif Vekâleti'nin matematik kitaplarını hazırlayan kurulda, babamın yanı sıra, Lütfü Atalık da vardı. Sedat Ağabey bu rastlantıdan yola çıkıp herkese "çok zeki" olduğumu söylerdi.

Evet, başlangıçta zekiydim, ama İstanbul tramvaylarında sarsılmaktan aptallaştım.

*

Sedat Ağabey'in ikiz kardeşi Nejat Atalık, "iyi kalpli" olarak bilinen insanlara bir örnekti: Herkese yardımcı olmaya çalışır, herkesten de kazık yerdi. Olsun! Nejat Ağabey herkese iyi davranma yolundan hiç şaşmadı.

O da ikiz kardeşi gibi Haydarpaşa Lisesi'nde okumuş, ancak son sınıfta okulu terk etmişti. Olsun! Onun birçok fazla tarafı vardı: En başta, resim sanatında gerçekten yetenekliydi. Dostluğu ise olağanüstüydü.

Nejat Ağabey, masa tenisi dahil, voleybol ve "vücut geliştirme"ye kadar birçok spor dalında çok iddialıydı. Hem öyle iddialıydı ki, çoğu zaman komik duruma düşerdi.

Kulüpte Nejat Ağabey'e arkadaşlardan birisi, "Abicim, sendeki üçgen vücuda bitiyorum; pazıların müthiş! Şişirsene şu pazını bir görelim..." diyecek olsa, ağabeyimiz hemen yerinden kalkarak gömleğini çıkarır, dirseğini masaya dayadıktan sonra pazısını olabildiğince şişirirdi. Neyleyim ki, benim gibi sıska bir çocuğun pazısı bile onunkine yakındı. Nejat Ağabey, bilek güreşi turnuvalarına iddialı girer, ama birçok arkadaş onun kolunu yere yapıştırırdı.

Pazı gösterisi, ya da bilek güreşi sırasında onun çevresinde toplananlar gülmemek için kendini tutar, gülmekten katılanlar ise dışarı kaçardı.

Vücut geliştirme konusunda Nejat Ağabey birkaç yıl çalışmış olmasına karşın, ne "üçgen vücut" denen cinstendi ne de göze çarpan pazıları vardı.

Her konuda "Doğrucu Davut" olan Sedat Ağabey, ikiz kardeşinin bu duruma düşmesine sıkılır, "Çırpı gibi bir çocuk, pazısıyla övünüyor" dedikten sonra açıklama yapardı:

"Bir kere senin pazın ele gelse, bunun ölçüsü gerinip övünmek değildir; alırsın eline mezurayı, bakalım pazın kaç santimmiş anlarsın..."

Sedat ağabey, ikiz kardeşini her yönden kollar, ona belli etmeden ağabeylik ederdi. Nejat da bu iyi niyeti bildiği için eleştirilere ses çıkarmazdı.

Nejat, 26 yaşına kadar nedense kızlardan kaçtı. "Mahcup delikanlı"nın da ötesinde, çekingendi; sanki kadınlardan kızlardan kendisine zarar gelecekmiş gibi bir havası vardı. Annesi mi tembihlemişti nedir? Annesi, çocuklarına oldukça sert davranırdı: Çocuklarına boğazını yırtarcasına bağırmasını, sokaktan geçenler bile duyardı. Tepesinin attığı anlarda, evdekiler bir taraflara saklanır, hiç olmazsa bu sözlerin muhatabının bilinmesini önlemiş olurlardı.

Herkes emek kahramanı gibi (ben hariç)

Sedat Ağabey, babasının gösterdiği yola uyarak memuriyete Denizcilik İşletmesi'nde başlamıştı. Karaköy'de bulunan işyerine Bostancı'dan vapurla gidip gelir, iş dönüşünde Bostancı'daki fırından, balıkçıdan, manav ve bakkaldan alışverişini yapardı. Akşam vakti evin bahçesine girer girmez kendisini bekleyen kedileri doyurur, sonra da olası konuklar için yemek hazırlamaya başlardı.

Klasik müzik tutkunuydu o. Radyoda hangi saatte hangi istasyonun klasik müziğe yer verdiğini bilir, o istasyonu saniyesi saniyesine açardı. Özellikle gümbürtülü senfonik eserleri seven Sedat Ağabey, eserin doruk noktalarında sanki kendisi orkestra şefiymiş gibi kollarıyla yükseliş hareketleri yapardı. Bu konudaki tutkusu dolayısıyla kulüpte daima klasik müzik dinlenirdi. Ping-pong oynarken radyo açılırsa oyunu yarıda bırakır, radyoya kulak verirdik.

Dıştan bakarsanız Sedat Atalık, bekârlığı ikinci bir meslek olarak benimsemişti. Babasının üç katlı evinin giriş katında, binanın sokağa bakan ön tarafında oturur, bu evde çarkın dönmesi için bütün işleri kendisi yapardı. Usta bir aşçı olması, temel niteliklerinin yanında hiç kalırdı: İnsan yönüyle başta gelen özelliği, son derece iyiliksever ve konuksever olması, kapısını her arkadaşa açık tutmasıydı.

Memuriyetin henüz ilk yıllarında alınan maaşla beş altı arkadaşa sıkça ziyafet çekilebilir mi? Arkadaşlar için bu sofra gerçekten bir "ziyafet sofrası"ydı, ama Sedat Ağabey için olağandı; çünkü o, arkadaşlarına "ziyafet" gibi gözüken bu müthiş yemek ikramını kolaylaştıran formülü bulmuştu.

Yalnızca tek çeşit yemek hazırlardı: Fırında pişmesi koşuluyla balık, tavuk, ya da kuzu budu...

O zamanlar öyle yapılırdı: Bostancı fırınına gönderdiği geniş tepside, örneğin lüfer balığının büyüğü olan kofananın yanında çeşitli sebzeler, patates vesaire gibi, yemeği hem lezzet hem miktar hem de görünüş bakımından bütünleyen uygun yiyecekler bulunurdu. Ayrıca bir arkadaş salata yapardı. Ardından da mevsimine göre meyveler gelirdi.

"Ziyafet" değil de nedir bu? Üstelik Sedat Ağabey'in ziyafetinde ona katılan herkesin payı vardı: Kimisi sofrayı kurar, kimisi salatayı yapar, kimisi de, sofra kalktıktan sonra bulaşığı yıkardı. İçkiyi ise Sedat Ağabey'in yanı sıra, aramızda "maaşlı" olan tek adam konumundaki Doktor Bülent getirirdi.

Baktığınızda ağzınızı sulandıracak bu rengârenk tepsiyi fırına, Süreyya adlı, hayatında karıncayı bile incitmemiş bir arkadaşımız götürüp getirirdi. Tepsinin gelmesi gecikince sofrayı kurup da yemeği bekleyenlerden "Nerde kaldı bizim kofana?" diye sesler yükselir, bunun üzerine ben, "Dur gidip bakayım" diyerek fırlar, mutlu bir rastlantıyla yolda Süreyya'yla karşılaşırdım. Fırından yeni çıkan tepsi, başlangıçta çok sıcak olduğu için Süreyya gereken önlemleri alırdı:

Başının üzerine simit biçiminde bir "tepsi yastığı" koyar, kâğıt sarılı sağ eliyle tepsiyi bir tarafından tutarak ziyafetimizi başının üzerinde taşırdı.

Yolda karşılaştığımızda, onunla önce tatlı dille biraz muhabbet ederdim; sonra sözü kesmeden bir adım geri kalıp tepsinin üzerindeki kalın kâğıdı bir kenarından kaldırarak Süreyya'ya hissettirmeksizin ziyafeti parmaklarımla azıcık didiklerdim. İster tavuk olsun ister kuzu budu, parmaklarıma ister patates takılsın ister havuç, ağzıma attığım her parça lokum gibiydi valla!

Bu yaptığım, hayattaki en büyük ayıplardandır. Pişmanlık duyulan bazı öyle yanlışlar vardır ki, insan kendinden bile saklar. (Artık saklamıyorum, yazarken kendime yuh çekiyorum). Neyse ki tepsiden didiklediğim birkaç parça, hiçbir zaman dikkat çekmedi.

Benim Sedat Ağabeylerle tanışmamdan yıllar öncesinde, Süreyya'nın verem hastalığıyla uzun süre boğuştuğu söylenirdi. Bu hastalığın başlıca ilacı streptomisin, Türkiye'ye henüz gelmemiş olmalı ki, zavallı çocuk fena halde kan kusarmış. Öyle kusarmış ki, Sedat'ın anlattığına göre çevresindekiler, "Leğen getirin, hadi çabuk leğen getirin!" diye bağrışırlarmış. (Bu abartı, Bostancılılara aittir.)

1950'li yıllara kadar verem hastalığı, gençliğin baş belâsıydı. Her mahallede yedi sekiz veremli genç vardı. Onlar, mahallenin hüzünlü tarafını temsil ederek günü çoğunlukla pencerenin önünde oturarak geçirir, morarmış göz çukurlarının ortasındaki buğulu gözlerle yoldan geçen arkadaşlarına el sallarlardı. Yoksul aileden gelenler, iyi bakılamayanlar, birkaç yıl içinde göçüp gitmeye mahkûmdu.

İnanın abartmıyorum: Üşüterek hastalanmak, grip olmak bile gençlere yasaktı. Anneler, "Aman oğlum, terleme, aman terli terli soğuk su içme!" diye kaygıyla çocuklarına öğütler verirdi.

Caddebostan'da oturan ünlü sinema oyuncusu, dönemin yakışıklılar kralı Turan Seyfioğlu, veremli haliyle ters bir yol tutarak hayatı hovardaca harcamış, kısa süre sonra yaşamdan ayrılarak ardından herkesi ve bu herkes içindeki birçok kızı ağlatmıştı...

Bizim Süreyya ise hastalığı çoktan atlatmıştı. Yine de tedbirli davranır, futbol, voleybol, hatta ping-pong gibi hareketli, "terleten" sporlara yanaşmazdı. Sedat Ağabey'in Türkiye'de başlattığı hentbol sporunda, Bostancı takımının malzemecisi olmayı kendi seçmişti. Formaları, ayakkabıları, eşofmanları falan, iki büyük çantayla o taşırdı.

Bana kalırsa onu candan arkadaş yapan asıl özellik, "ortaklaşa çalışmanın insanı" olmasıydı: Herkese yardım eder, söylenmediği, istenmediği halde, her işin bir ucundan tutar, başkalarının yapmaktan kaçındığı sevimsiz işleri de istekle yüklenirdi. O bir "emek kahramanı"ydı.

Şimdi burada "emek kahramanı" gibi iri bir laf ettim. Ne demek bu? Örnekleyeyim:

Bir zamanlar Sovyetler'de gücü kuvveti yerinde olan bir amele, günde örneğin iki ton toprak kazıyorsa, emek kahramanı İvan, dört ton kazardı; bu nedenle "emek kahramanı" olmuş, heykelleri dikilmişti.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin emek kahramanı ise hiç öyle değildi:

O, ufak tefek, çelimsiz, adı bilinmeyen herhangi bir Çinli olan yüz milyonlarca adamcağızdan biriydi. Bu adsız kahramanların özelliği, yaşamını başka insanlara, topluma adamış olmasıydı. Kolektivizmin insanı işte böyleydi:

Sabah hayatın içine girdiği dakikadan başlayarak gördüğü her pürüzü gidermek ister, beceremezse kendi gibilerinden yardım alır, kimin yardıma gereksinimi varsa onun elinden tutar, rastladığı her aksaklığı, her yanlışı düzeltmeye çalışırdı...

Ne dersiniz bilemem, "emek kahramanı" denince işte o her şeyin bir ucundan tutan Çinlilerden yana olmuşumdur hep...

Bostancılı ressam

İkizlerden Nejat Atalık, kendisine artık bir iş bulmak zorundaydı. O yıllarda yapabildiği tek şey, karakalem desenler çizmekti; bu da para etmiyordu. Her biri başka bir insanın portresi olan çok sayıda deseni vardı.

"Şunlara bir bak istersen" diyerek yüzlerce deseni elinize tutuşturuverir, böylece az çok bir işlere yaradığı izlenimini yaratmak ona yeterdi.

Nejat Ağabey, bu alanda ustalaşmıştı. Zaten, yaptığı çalışmalarla ortaya koyuyordu yeteneğini. Fakat elindeki yüzlerce, belki de binlerce desenle nereye varabilirdi?

Derken garip bir şey oldu, 26 yaşına kadar kızlardan kaçan, sanki kadınlardan kendisine zarar gelecekmiş gibi davranan Nejat Atalık, birdenbire çıplak kadın desenleri yapmaya başladı!

Kadın cinsinin vücut yapısını ince ayrıntılarına kadar sergileyen, çeşitli pozlardaki çıplak kadınları başarılı biçimde veren bu desenler de nereden çıkmıştı? Besbelli ki Nejat Ağabey'in düş gücünden!

Olabilir, fakat yine de kadınların dış görünüşündeki, özellikle kadınların yüzündeki biçim ve anlamı tanımış olmak gerekmez miydi bu resimleri yapmak için?

Nereden, nasıl tanımıştı onları?

Size ne? Belki efendim, Bostancı Plajı'nda gördüğü mayolu genç kızları "mayosuz" olarak düşünüyor, bu erotik resimleri plaj manzaralarından yararlanarak yapıyordu, size ne?

İşte o yaz günlerinden birinde, Nejat Ağabey bana bir öneride bulundu:

"Senin zevkine güvenirim, gel sana son yaptığım dekorasyon çalışmamı göstereyim" dedi. Şaşırdım, "peki" dedim.

Tramvayla Kadıköy'e gittik, biraz yürüdükten sonra boş bir mağazaya girdik. İçine henüz satılacak malların konmadığı bir mağazaya... Ne demeli, geniş ama boş bir güzellikler diyarına girmiş gibi oldum. Boş bir mekânın bu kadar güzel, zevkli görünüm taşıyabileceğini düşünemezdim.

Nejat ağabeye hemen görüşümü söyledim:

"Burasının ne mağazası olacağını, içeriye ne gibi eşyalar konacağını bilmiyorum. Bu önemli değil! İster mobilyacı, ister çiçekçi, ister halı mağazası olsun, satılmak üzere getirilecek eşyalar buranın güzelliğini bozmayacak, tersine, tamamlayacaktır!"

Mağazanın ahşap malzemeyle yapılmış ilginç ters tavanını, duvarlardaki olağanüstü lambri işçiliğini, patronun isteği üzerine, mağazanın arkalarında yer alan çalışma masasını ayırmak için yapılmış nefis paravanayı ve insanın içine tatlı bir duygu salan ışıklandırmayı başka hiçbir mağazada görmemiştim.

Bostancı'ya dönerken bu işten aldığı parayı sordum. Nejat için çok büyük, ama patron için herhalde çok küçük olan bir rakam söyledi.

O günden sonra Nejat Ağabey gözümde büyüdü. Kavrayışı, zevki ve işçilikteki becerisiyle hayatta ne gibi işlere yaradığını kanıtlamıştı. Daha önemlisi, hayatta ekonomik bağımsızlığını ilân etmiş, kişiliği pekişmiş, kendine güveni artmıştı.

Artık eski Nejat gitmiş, yeni bir "Nejat" gelmişti:

Şimdi, babasının üç katlı evinde giriş katının arka taraftaki dairesini aynı zamanda "atölye" olarak kullanıyordu.

Nasıl anlatmalı?

"Her tür tabela, resim, dekorasyon işleri yapılır"...

İyi kalpli bir insan olan Nejat Atalık'ın iyiliksever tarafı hiç değişmedi. Herkese yardımcı olmaya çalışır, herkesten de kazık yerdi: Yaptırdığı tabelanın parasını vermeyen esnaf da vardı. Olsun! Herkese iyi davranma yolundan, alçakgönüllü olmaktan hiç şaşmadı.

Uçarılığa, çocuklukta bindiği bisikletle başladı, yaşamı boyunca bisiklete binmeyi hiç bırakmadı.

Yıllar sonra yerleştiği İzmir'de de her yere bisikletle gider gelirdi. Kent trafiğinde bisikletin yeri olmadığını hiç düşünmedi. Sonra bir gün, arkadan gelen bir aracın bisikletine çarpmasıyla karşıdan gelen troleybüsün üstüne uçtu. Söylendiğine göre, kafatası parçalanarak ölmüştü.

İkiz kardeşi Sedat Ağabey, bu hiç beklenmedik ölüm dolayısıyla dövünüp duruyor, her zamanki gibi onu korumak üzere yol gösterdiğini, ama kendisini dinlemediğini vurguluyordu. Her sözcüğün, her hecenin üstüne basa basa, boyuna yineleyerek döne döne, ara sıra ayağını yere vurarak öfkeyle söylüyordu:

"Söyledim, yüz kere söyledim, bin kere söyledim! Orası Bostancı değil, orası şehrin göbeği! Binme şu bisiklete, ölürsün, ciddi söylüyorum, binme ölürsün, binme ölürsün, binme ölürsün diye hep söyledim! Ama ahhh işte..."

Sedat Ağabey'in önce öfkeyle söyledikleri, giderek ağıta dönüşüyordu.

İstanbullu bir şair

Edebiyat matineleri yıllarında onu İstanbul'da sokakta gösterip "Kim bu adam? Necidir?" diye sorsalar, "Şairdir" derdim. Bu söylediğim, daha çok 1950'li yıllar ve daha öncesi için geçerli. O zamanların şairleri arasında dış görünüş yönünden "prototip", herhalde Suavi Koçer'di: Bir deri bir kemik, tüy gibi hafif, uzunca boylu, üstünde körüklü beyaz bir trençkot, elbisesi soluk, kravatı biraz yağlıca, ayakkabıları zarif ama eski, gözlüğü tel çerçeveli, kolunda bir çanta, çantanın içinde Orhan Veli ile Sait Faik'ten birkaç kitap, kendi şiirlerini toplayan bir defter ve bağımsız sayfalar halinde yazdığı birkaç değerli şiir...

Çok hafif bir sesle konuşurdu Suavi Bey. Bu özelliği, şöyle bir izlenim bırakmıştı bende: Karşısındakini kırmaktan çekindiği için sesini yükseltmek istemeyen bir İstanbul beyefendisiydi o. Bakışları da belki bu yüzden yumuşaktı. Sohbet sırasında kendisine sorulan bir soru karşısında, önce "iy-iy-iy-iy" diye sesler çıkarır, konuşmaya sonra başlardı. Söyledikleri de öyle boş lâflar değildi.

1909 yılında İstanbul'da doğan Suavi Koçer'in Galatasaray Lisesi'nde okuduğunu, bankacılık, gazetecilik, Gazhane'de memuriyet gibi çeşitli işlerde çalıştığını duymuştuk. Kendisini tanıdığım 1960 yılında, Fransızca özel dersler vererek geçindiğini söylemişti. Almancası da fena değildi.

Sedat Ağabey'in çektiği "ziyafet"lere katılmaya başlayan bu alçakgönüllü beyefendiyi hepimiz çok sevmiştik. Ama doğrusu, 1940'lı yılların başında yeni edebiyat hareketinin şairlerinden biri olduğunu, 1940-44 yılları arasında Servet-i fünun, Ses ve onun devamı olan Yeni Ses gibi dergilerde, Suat Derviş, Sait Faik, Abidin Dino, Samim Kocagöz, Cahit Irgat, Oktay Akbal, Aziz Nesin gibi imzaların arasında yer aldığını hiçbirimiz bilmiyorduk. Bizim bildiğimiz, yani gözlemlediğimiz, Suavi Bey'in üç günde bir yemek yediği, yemeği bulduğunda ise üç günlük yemeği birden yediğiydi.

Ev kirasını kimya mühendisi olduğu söylenen kardeşinin verdiği söylenirdi. Ama kardeşi, şair dostumuzun başka hiçbir şeyine karışmazdı. Çok gururlu bir insandı Suavi Bey. Bir yakını ona yardım

etmeye kalksa, parayı suratına fırlatırdı. O kadar da izzetinefis sahibiydi...

Suavi Bey, Bostancı'nın İçerenköy Caddesi'nde, yolun ortasında dikilip duran, o yıllara kadar kimsenin kesemediği meşhur "asırdide çınar"ın bulunduğu yerde, sağ koldaki bir evin alt katında otururdu.

Onun evine bir gün Sedat Ağabey'le uğramıştık. Nasıl bir eve gittiğimi bilmediğim için, gördüğüm manzara beni allak bullak etmişti:

Her taraf, bütün duvarlar, hatta tavan, sanki işe yaramayan "lüzumsuz şeyler koleksiyonu" olarak bezenmiş, buralara on binlerce parça yapıştırılmıştı.

Neler de neler! Gazoz ve bira şişesi kapakları, eski madenî paralar, envai çeşit çiviler, nallar, çuvaldızlar, mürekkepli kalem uçları, renkli ve renksiz cam parçaları, tenekeler, damacana kapakları, ne olduğunu bilemediğim on binlerce işe yaramaz büyüklü küçüklü metal parçalar, parçalar, parçalar...

İlginç bir yere girmiştim. Fakat dakikalar geçtikçe giderek büyüyen bir tedirginlik kapladı içimi. Hatta bu acayip görünüm, içime korku salmaya başladı. Çünkü gördüklerime anlam veremiyordum.

Akıl sır erdiremediğim bir mağaraya girmiş, ya da zırvanın da zırvası bir rüya görüyormuş gibiydim...

Suavi Bey'in evindeki bu dekor, sanırım hayatın beş para etmez bir düşler dünyası olduğunu, bütün karmaşıklığına, bütün ayrıntılarına, bütün göz kamaştırıcı görünümüne rağmen, hayatın aslında "boş" olduğunu simgeliyordu...

Şairimiz bu evde yalnız yaşardı. Sonraları yardımseverliği öne çıktı ve "Seyfi Baba" dediğimiz yaşlı bir cila ustasını da yanına aldı.

Eski bir isyancı

Seyfi Baba, Nazım Hikmet'in de uzun yıllar hapis yattığı 1938 Deniz Harbokulu davasında mahkûm olmuş, yıllarca hapis yatmış bir bahriyeliydi. Ben onu Bostancı'daki "Salih Usta"nın meyhanesinde tanıdım.

Bursa Cezaevi'nden
bir Nâzım Hikmet fotoğrafı.

Adı ve tabelası olmayan bir meyhaneyi işleten Salih Usta (böyle yerlere "Salih'in Yeri" gibi adlar da verilir), öğleye doğru dükkânı açtığı andan başlayarak rakısını yudumlamaya başlar, akşam için mezeler hazırlarken ikide bir elini keserdi.

Salih Usta, aslında şeker hastasıydı ve bu yüzden çok yönlü sıkıntıları olduğu için, rakı içmesi yasaktı, ama kime anlatacaksın?

"Ne yapayım, benim mesleğim bu..." derdi. Böylece, kadehindeki rakıyı, o hiç bitmeyen rakıyı karambole getirirdi.

Mesleği rakı içmek miydi, yoksa rakı içenlere meze hazırlarken kafayı bularak elini kesmek miydi? Bunu da karambole getirirdi.

Ne yapsın, mesleği buydu...

Nazım Hikmet'in önderliğinde, bahriyeyi devlete karşı sözde isyan ettirmek isteyenlerin içinde yer alan ve bu çirkin tertip sonunda bir güzel hapis yatan "denizaltıcı" Seyfi Baba, her şeyi bilen, her konuda konuşan, her fırsatta Marksizm dersi veren, o yıllarda 60'lı yaşlarında, ufak tefek bir adamdı.

Seyfi Baba'nın "Alâmetifârika"sı, parmaklarının ilk boğumuna kadar ellerinin ve tabii ki tırnaklarının kapkara olmasıydı. Cilacılıktan gelen, giderilmesi olanaksız bir özellikti bu.

Sanıyorum 1960'lı yıllardaydı, dönemin önde gelen yayınevlerinden MAY Yayınları, "Seyfi Baba" imzasıyla 100 sayfa dolayında, ilginç bir hayat hikâyesi yayımlamıştı.

Bir "bahriyeli"nin iyi bir "hapishaneci" olmasını anlarım. Çünkü hapishane bir nevi denizaltıdır, komutan izin vermezse denizin üstüne çıkamazsın! Ama bakın, bir bahriyelinin nasıl olup da tanınmış bir "cila ustası" kesildiğini bilemem.

Gördüğünüz gibi hayat, Suavi Bey'in evi gibi karmaşık!

Seyfi Baba'nın, hapisten çıkınca işsizliğe çare ararken cilacılığı seçmesinin bizim bilemediğimiz bir nedeni vardı sanırım. Şu kadarını söyleyeyim, "cila ustası" olarak onun ünü, Bostancı'dan Kadıköy'e kadar bütün "güngörmüş" hanımlar tarafından duyulmuştu. Bu tarafıyla övünür, anlatırken örnekler verirdi:

"Muallânım'ın luikens takımını bitirdikten sonra, sanatımla iyice meşhur oldum... Perîzad hanımların piyanosunun rengini de ben değiştirdim..."

Bense onu asıl mutlu eden sözleri hemen yapıştırırdım:

"Seyfi Baba, sen on üç yıl hapis yatmış adamsın! Sosyalizmi kurmana ramak kalmıştı! Arkadaşlarımız arasında seni hep saygıyla anıyoruz, anacağız!"

Bu sözler üzerine Seyfi Baba gözlerime dikkatle bakardı. Acaba dalga mı geçiyordum, yoksa ciddi mi konuşuyordum?

Konuşurken kararlı, ciddi baktığımı görünce, bu sefer gözleri sevinçle güler, "Tabii ya, öyleyimdir ya! Ama geçmiş ola!" der gibi kafasını sallardı.

Suavi Bey'in, Seyfi Baba'yı eve aldıktan sonra, Seyfi Baba bu ender görülür davranışa nazire olsun diye, eski bir sosyalist (hem de isyancı, kıpkızıl, azılı komünist denizaltıcı ve benzeri gibi!) vasıflarıyla zaten üç günde bir yemek yiyen şairi acaba "Salih'in Yeri"ne ara sıra da olsa götürüyor muydu?

Evet götürüyordu!

Seyfi Baba'nın cebinde beş para olmayışı, bir dostunu davet etmesini engellemezdi. Cilâ işlerinden eline ayda birkaç kere topluca para geçtiği için, Salih Usta ona belli bir ölçüde kredi tanımıştı. Kredi sınırı aşılırsa ne Seyfi Baba'nın ne de Suavi Bey'in onuru (izzetinefsi, haysiyeti, gururu), aç olduklarının başkalarınca bilinmesine izin vermez, "Salih'in Yeri"ne gitmezlerdi.

İşte o zaman, "açlık" denen acımasız olgu, insanı mezara bile götürürdü.

Hikâyeyi Doktor Bülent'ten dinledim:

Üç beş günden beri ortalıkta gözükmeyen Suavi Bey'i ve onun evinde kalan Seyfi Baba'yı merak eden Sedat Ağabey, Suavi Bey'in

evine giderek önce bir süre seslenmiş, kapı açılmayınca kendisindeki yedek anahtarla içeri girdiğinde, iki dostunu da yerde yatar durumda, baygın bulmuştu. Hemen Dr. Bülent'i çağırmış, onları Numune Hastanesi'ne kaldırmışlardı.

Suavi Bey'in ve Seyfi Baba'nın meğer açlıktan kan şekeri düşmüş imiş!

Doktor Bülent'e göre, "kan şekeri"nin düşmesi, çok ciddi, korkulu bir durummuş; onur falan dinlemezmiş. Sedat Ağabey valla tam zamanında yetişmiş...

*

İnsanoğlunun çok mutlu olduğu bazı günler de vardır. Suavi Bey'in hayatında sanırım en mutlu günlerden biri, "Uzay Yolculuğu" adlı şiir kitabının 1965'te yayımlandığı gündür. Anlattıklarına göre, sevincinden uçuyordu sanki...

Kitabın basım parası 1951'den beri hazırdı: 1951 yılında Belçika Yazarlar Birliği, Suavi Koçer'i Brüksel'e davet etmiş, şairimiz bu sırada ağır bir hastalık geçirdiği için, çok istediği halde Brüksel'e gidememişti. Öte yandan, bu gezi için ayırdığı yüklüce parayı hep saklamış, günü gelince kitabının yayımı için kullanmıştı.

"Kim ne derse desin, çağımız uzay çağıdır" diyordu Suavi Bey. Çağa ayak uyduran ilk sanatçılardan biri olarak kitabının adıyla bunu vurgulamak istiyordu.

Kitabı çıktıktan sonra Ankara'dan beni telefonla sürekli aramıştı. Sonunda İstanbul'a gittiğimde buluştuk ve kitabını özenle imzalayarak verdi bana.

Hiç unutmuyorum, o gün yüzüme uzun uzun baktıktan sonra yaşımı sordu; otuz yaşında olduğumu söyledim. Bekârdım, bunu biliyordu.

Bir daha baktı yüzüme ve bana, Ankara'da oturan ve bir bankada şef olarak çalışan genç bir hanımın telefon numarasını verdi.

"Çok iyi, kültürlü bir kızdır; bir ara istersen..." demişti.

İyi insan, herhalde başkalarına iyilik etmek isteyen insandır. Bekârlık hâlim, Suavi Bey'e dokunmuş, bana iyilik etmek istemesine yol açmıştı. Ancak, özellikle bu yıllarda benim aklım evlilikte falan

değil, bambaşka yerlerdeydi. O hanım kızı arayamaya vakit ayıramadım.

Kısmet değilmiş...

Zincirin son halkası bir Bektaşî

Bostancı'yı "Bostancı" yapan Bostancılıların başında Ziya Baba gelirdi. Hayatımda tanıdığım cins adamların içinde en cins olan, (nev'i şahsına münhasır bir insan olan) Ziya Baba'ya "Baba" denmesinin nedeni, onun Bektaşî kültüründen gelmesiydi.

Kozyatağı Bektaşî Tekkesi geleneğinde yetişen, bir zamanlar o tekkeye bağlı bulunan Ziya Baba, tekkeler ve zaviyelerin kaldırılmasını öngören yasayı izleyen yıllarda Kozyatağı'ndan ayrılıp "Kozyatağı'nın sahili" sayılan Bostancı köyüne yerleşmiş, marangozlukta birinci sınıf bir usta olarak hayatını kazanmaya başlamıştı.

Ben Ziya Baba'yı, edebiyatın çekiciliğine kapılarak boyuna hikâye ve roman okuduğum 1952 yılının bir yaz akşamı tanıdım.

Bostancı tramvaylarının son durağı olan küçük meydandaki tekel büfesinin önünde bardakla şarap içiyordu. Orta boylu, yapılı, sarışın, posbıyıklı, üstü başı pek de kötü olmayan, görünüşte altmışlı yaşlarında bir adamdı.

Bardakla şarap veren bir büfeyi ilk defa görüyordum. Bisikletimle oraya yanaşıp büfeciye çekinerek sordum:

"Bana sadece bir bardak şarap verebilir misiniz?"

İşte o anda kulağımın dibinde top patladı sandım:

"Delikanlının şarabı benden!"

Ziya Baba'nın sesiydi bu.

Hilafsız söylüyorum, hayatım boyunca onun kadar kalın ve gür sesli başka bir insana rastlamadım.

Onun insanı ürküten sesini şimdi size anlatmaya çalışırken bir yandan da "Kim beni doğrular? Ziya Baba'yı tanıyan kim kaldı?" diye düşünüyorum. Altmış yıl öncesiydi...

Kadeh tokuşturduktan sonra sordu:

"Teori mi pratikten çıkar, pratik mi teoriden?"

Ziya Baba'nın herkese sorduğu bu meşhur, "dakika bir, gol bir sorusu"nu, sonraları ilk tanıştığı başka insanlara da hemen yönelttiğinden biliyorum ki, "Bir dakika bayım, ben öyle abur cubur adamlardan değilim! Ben iskele babası değil, Bektaşî babasıyım!" demek istiyordu.

Elinde bardak, gözlerimin içine bakarak teori ve pratik konusundaki sorusuna cevap bekliyordu benden.

"Peki, sizce nedir? Siz ne düşünüyorsunuz?" diye topu ona attım.

Güldü, o meşhur gürleyen sesiyle, "Zeki bir çocuksun, aferin lan sana!" dedi.

Sonraları anladım ki Ziya Baba, tanıdığı gençlerin Bektaşîliğe yakınlık duymasını isterken, ders verir gibi bir yol tutmuyor, onu önemseyerek süreç içinde etkilemeyi yeğliyordu. Bizim arkadaş çevresine girmiş, bizimle beraber gezip tozar olmuştu.

Şu da var ki, Bostancı'dan arkadaşlarla Kalamış'taki Todori ve Moda'daki Koço gibi Rum meyhanelerine gittiğimizde, Ziya Baba'nın bu müthiş sesi yüzünden bizi içeriye almak istemezlerdi. Çünkü Ziya Baba'yı tanıyorlardı. Ne kadar hafif sesle konuşsa, kahkaha atsa, ya da öksürse, lokantanın her köşesinden gümbür gümbür yankılanırdı sesi. Millet bize bakardı.

Zaten, meyhaneye girmek için kapıya geldiğimizde vestiyerdeki adam, aramızda onu görünce, ezile büzüle konuşur, yalvarır gibi bir sesle, "Yerimiz yok pasam, malesef yer yok pasam!" derdi.

Ziya Baba'nın ses özelliğini açık şekilde anlatmanın kestirme yolu şudur: Mâlûmunuz, bando ve orkestra çalgılarının içinde en kalın ses veren, "tuba" adlı üflemeli çalgıdır. Orkestrada olsun bandoda olsun, bu koca bakır çalgı, "olmazsa olmaz" özellik taşır. Ama o yıllarda bandolar "tuba"yı nerede bulsun? Ziya Baba'yı getirip bando takımının en arka sırasına koyarlarmış. O da bandonun hem müziğine hem yürüyüşüne uyarak en arkada yürüyüp "bom bum, bom bum, bom bum" diye ünleyip müziğe tat tuz katarmış...

Şunu da belirteyim: Ziya Baba, sesinin gürlüğünü çok iyi ayarlardı: Açıklıkta başka, kapalı yerde konuşurken başkaydı sesinin gürlüğü.

Ziya Babada Bektaşiler üzerine hikâye çoktu, ama ben özellikle onun gençliğindeki tulumbacılık hikâyelerini ilginç bulurdum.

Evet, bir zamanlar, gücü kuvveti yerinde, gözü pek delikanlılar, amatör bir meslek olan "tulumbacılık"la dönemin itfaiyeciliğini yaparlarmış! Erenköy'deki konakların yanan müştemilâtlarını, yani, aşçı, uşak, bahçıvan, arabacı, seyis gibi konak personelinin kaldığı ek binaları kül olmaktan kurtarmak için nasıl gayret gösterdiklerini, yangının konağa sıçramasını nasıl önlediklerini anlatırken nefesimi zor tutardım.

Alev alev yanan bir evin yakınında olmaktan korkunç bir şey yoktur. Ama Ziya Baba ateşten bahsederken sanki canlı cansız her şeyi yakıp küle çeviren bir olguyu değil, vahşi bir hayvanın ehlileştirilmesi yollarını öğretir gibi konuşurdu. Bazı yangınlara iş işten geçtikten sonra ulaştıklarında ise durumu "seyirlik" olarak nitelerdi.

Evet, küçük ve denetim altındaki bir ateşin seyrine doyum olmazdı. Söylediğine göre, gürül gürül yanan odunları evinde seyredebilmek için Anadolu'nun köy evlerindeki gibi bir ocak yapmıştı. Yaşlı kedisi Sarman'la birlikte, ocakta çatırdayarak yanan odunların sıcağında keyif çatarlardı. Bu keyfi çok görmemeli ona: Bektaşî olması bakımından Ziya Baba, kent kültürünün insanıydı; anlayacağınız üzere, evdeki "seyirlik ateş"i anlatırken hepimizi hayrete düşürerek "Şömine" derdi ocağa.

İşinin olmadığı bazı günlerde "zom" olana kadar kafayı bulmak için her yolu denerdi. Kesinlikle "kuru" kullanmaz, alkollü içkinin her çeşidine "eyvallah" ederdi. Rakıcıydı, öte yandan eczaneden aldığı saf alkolle evde votka yapmayı denemişti. Daha kötüsü, canı çok sıkkın olduğu günlerde, mor ispirto içerdi.

Onu ispirto şişesini ağzına dayadığında görmüştüm bir kere: Sıkça söylediği gibi, "Hayata bok yağıyor" olması karşısında beslediği büyük bir hınçla ispirtoyu büyük yudumlarla "guluk guluk" içiyor, yudumlamayı ancak midesi dayanılmaz ölçüde yandıktan sonra bırakıyordu. "Böyle bir şey olabilir mi?" diye düşünmeyin; Ziya Baba şişedeki ispirtoya herhalde bir miktar su katıyordu.

Kartal'da terzilik yapan bir oğlu olduğunu söylerdi Ziya Baba. Bu yıllarda terziler, müşterilerinin beğenisine sunduğu kumaş çeşitleri

de koymaya başlamıştı atölyelerine. Terzilikte bu yeni modaya uyarak bazıları, "Tüccar terzi" yazılı tabelalar yaptırarak sokaktan görünür bir yere koydururlardı.

Ziya Baba da oğlunun "tüccar terzi" olmasıyla övünmek için, Nejat Ağabey'den bir kıyak çekmesini istemiş, ona koca bir tabela yaptırmıştı. Böylece Bostancı'dan Kartal'a kadar herkes, Ziya Baba'nın oğlunun sıradan bir terzi değil, sınıf atlayarak bir "tüccar terzi" olduğunu öğrenmişti.

Gerçekten nev'i şahsına münhasır bir insandı o. Kozyatağı Bektaşî tekkesine kapılanmış olup da belki hayatta kalmış son insan, zincirin son halkasıydı.

Ölümü de garip oldu:

Ziya Baba birdenbire yok olmuştu!

Beş on gün geçti, yaşını başını almış birkaç esnaf, sorup soruşturdular, sonra onun evine gittiler, ama elleri boş döndüler: İki boş mor ispirto şişesinin dışında hiçbir iz bırakmadan evi terk ettiği anlaşılıyordu. Sarman da ortada yoktu. Kartal'da terzilik yapan oğlunu buldular, o da babasını merak ettiğini söylemişti. Sır olmuştu Ziya Baba!

Bana kalırsa önce Sarman sır olmuş, onun nereye gittiğini, neden gittiğini bilen Ziya Baba da aynı yolu tutmuştu: Bilindiği gibi kediler, öleceğini sezer, kimsenin görüp bulamayacağı bir yere saklanıp orada can verirdi.

Doğa kurallarına çok bağlıydı Ziya Baba...

Yaramaz bir doktor

Kamber'siz düğün olur mu? Bostancılı olarak bu sayfaya kadar adı sıkça geçen Dr. Bülent Tarakçıoğlu'na geldi sıra. Onu gözümün önüne getirdiğimde hep gülmem tutar. Çok sevimli olan bu değerli dostum, 1950'li yıllardan başlayarak Bostancı'daki en eski arkadaşlarımdandır. Eğer yolunu şaşırmazsa, hep öyle kalacaktır.

Dahası da var: Uzun yıllar birbirimizi görmeyip de ellili yaşlardayken bir gün sürpriz bir şekilde karşılaştığımız zaman, karşılıklı söz vermiş gibi, bir daha birbirimizden hiç kopmadık; birbirimizi

arayıp sorduk, fırsatlar yaratarak buluştuk. Bugün de sıkı fıkı gidiyor dostluğumuz. Buna şaşmamak gerekir. Çocuklukta başlayan gençlik arkadaşlığı, yirmili yaşların coşkusunda kalmamış, birbirimizden tamamen bağımsız olarak benzer düşünce ve eylem kavgasını sürdürmenin köklü, sağlam bağlılıklarına uzanmıştı.

Bülent, Bostancı'dan çıkan "ilk doktor" olduğu için, çırağından ustasına kadar bütün esnaf, gencinden yaşlısına kadar herkes ona saygı göstermiş, en sonunda Bostancı'nın da bir doktoru olduğu için sevinmişlerdi. Doğrusu ya, onun doktor olacağına kimse ihtimal vermiyordu. Neden? Bülent, herhangi bir Bostancılıydı, içimizden biriydi de ondan. Esprili, hayat dolu bu delikanlı, herkesle dostluk kurabiliyordu.

Ama onun asıl fazlası, Sedat Ağabey'in en yakını olmasıydı. Öyle yakınıydı ki, Sedat Ağabey kanserle boğuşup hastanede ölüm döşeğinde yatarken, yurtdışında bulunan Bülent yetişememiş, İstanbul'daki ağabeyi Haluk'tan onu ziyaret etmesini rica etmişti. Sedat Ağabey komaya girmek üzereyken hayal meyal görebildiği Haluk'a, "Nihayet gelebildin" diyerek onu Bülent sanmıştı.

Bir de Dr. Bülent'in cephesine bakalım: Bülent, ölümünden sonra Sedat Ağabey'i uzun yıllar anılarda yaşatmış, onu tanıyan her Bostancılıya, hatta herkese Sedat Ağabey'in yaşam serüveninden hikâyeler anlatarak eski günlerin anılmasını sağlamıştır.

Hiç kuşku yok ki söz konusu anıların en değerlisi, "ziyafet" dediğimiz akşam yemeklerindeki sohbetler, hepimizi kahkahalara boğan ince anlamlı nüktelerdi. Şu noktayı da belirteyim, açık saçık lâflar girmezdi konuşmalara. Yaz aylarında bahçede kurduğumuz sofradaki bu kahkahaların Bostancı'da birçok evden duyulduğu söylenir. İnanırım, çünkü kahkaha atmakta başı çeken Bülent, tıp fakültesinde öğrenciyken akciğerlerinde rahatsızlık duymuş, koyduğu doğru teşhislerle tanınan bir hocasına gidip muayene olmuştu. Tetkikler sonrasında hocası Bülent'e şöyle demişti: "Sen solunum organlarını zorlayacak kadar neden böyle kahkahalar atıp duruyorsun bakalım?"

Bülent, uzmanlığını psikiyatri ve nöroloji dallarında yaptıktan sonra, İstanbul'da çeşitli hastanelerde çalışmış, daha sonra mesleğini

uzun yıllar sürdürdüğü Almanya'ya yerleşmişti. Kendi uzmanlık alanında öğrendiği yenilikleri de kullanarak süreç içinde mesleğini geliştirmiş, bu ülkede adını duyurmaya başlamıştı.

1960 yılında ben Almanya'dan bir sosyalist olarak döndüğümde, Bülent henüz tıp fakültesinde öğrenciydi. Akşamları Sedat Ağabey'in evinde buluşuyor, konuşuyorduk. Espriler, kahkahalar birbirini kovalamasına karşın, konu artık değişmişti. Konu, sosyalizm ve Türkiye çevresinde dönüp dolaşıyordu. Arkadaşlar beni dikkatle ve ciddiyetle dinliyor, söylediklerimi onaylayan bir yüz ifadesi takınıyordu. Sedat Ağabey'in bu yaklaşımı, tabii ki öteki arkadaşları da etkiliyordu.

Ben ayrıca bu konularda Bülent'le baş başa konuşmayı da ihmal etmiyordum.

İzleyen dönemde Bülent, İstanbul'da bir doktor hanımla evlendi, sonra beraberce Almanya'ya giderek bu ülkede çalışmaya başladılar. Röntgen uzmanı olan eşi de değerli bir aydındı, Bülent'in düşüncelerini destekliyordu.

Bütün bunlar olağandı, hatta Almanya'dayken Bülent'in bazı örgütlerde görev alması da olağandı. Ama Türkiye'de 12 Eylül darbesiyle gelen faşist rüzgârların kuvvetle estiği bir dönemde, onun kısa bir süre için de olsa yurda dönmesi hiç doğru değildi. Arkadaşları olarak hepimiz böyle düşünüyorduk, fakat herhalde vardı bir nedeni...

Sonraları Sedat Ağabey olayı bana şöyle anlatmıştı:

"Söyledim, yüz kere söyledim, bin kere söyledim! Türkiye'ye gelme dedim. Gelirsen atarlar içeri dedim, yakalanıp hapislerde çürürsün dedim, gelme yakalanırsın, gelme yakalanırsın, gelme yakalanırsın diye hep söyledim! Ama ah işte, dinlemedi beni, İstanbul'a gelince eliyle koymuş gibi buldular, alıp götürdüler..."

Fazla söze gerek yok: Türkiye'nin bir aydını olarak söz konusu karanlık dönemde Bülent de birkaç yıl kadar, azıcık hapis yatmıştı...

Yıllar sonra bir gün ona, "Nereden çıkardın solculuğu? Nasıl başladı bu serüven?" diye sordum.

"Unutuyorsun galiba, bu konuda boyuna kafamı ütüleyen, sonra da beni Türkiye İşçi Partisi'ne götürüp kaydettiren sendin" dedi...

*

2000'li yıllarda Almanya'da Bülentlere eşimle iki kez gittik. Arabaya dört kişi rahatça sığdığı için Bülent'in arabasıyla hep beraber iki güzel gezi yaptık: Birincisi, aralıklı olarak Amsterdam ve Paris, ikincisi ise Brüksel ve Belçika'nın görmeye değer öteki kentleriydi.

Kanallar kenti Amsterdam'da eşim Handan'la motor gezintisi yaparken.

Açık konuşayım, "Geçerken göreyim" kafasıyla yapılan turistik gezilerden hiç hazzetmem. Görmek ve görüntüyü fotoğrafla saptamak, gezilen yerin tadını almak değildir. İnsanoğlu sadece "gözlemci" olsaydı, yalapşap gezip gördüğü o yerlerden hiçbir sonuç çıkaramazdı. Bence gördüğünü "değerlendiren" bir varlıktır insan.

Paris'e gitmişken Louvre Müzesi'ni gezmeyi düşünüyordum, ama Louvre'u değerlendirmenin birkaç ay gibi bir zaman alacağını düşününce, hedef olarak yalnızca üç resim seçtim ve o üç resmin bulunduğu bölümlere gittim. Herkesin gittiği Eiffel Kulesi'ne ise tenezzül edip çıkmadım.

Bu geziler sırasında beni en fazla etkileyen, Belçika'daki Genk kenti oldu. Burada kendimi, Rönesans dönemini canlandıran bir dekorun içinde hissettim. Hatta Rönesans çağında yaşıyormuşum duygusuna kapıldım. Ucundan herhangi bir sokağa baktığımda, "perspektif" dersi alan bir resim öğrencisi gibiydim.

Avrupa Birliği, bu kentin restorasyonu için milyonlarca Avro ayırmış. Ustalar, parmaklarına geçirdikleri zımpara kâğıtlarıyla temizliyordu kirli taşları. Kimileri de taş işçiliğindeki incecik yaldızları, suluboya fırçasıyla yeniden boyuyordu.

"Sosyalistler uyumaz"mış...

"Değerbilirlik" neymiş, "kültür mirasına saygı" neymiş anlıyorsunuz.

Belçika'yı kentten kente gezerken Bülent'le değerlendirme tartışmaları yapmaktan uyukluyor, çoğu zaman "Yorgun Savaşçı"yı oynuyorduk.

Bostancılı fotoğrafçı

İlk gençlik yıllarımın en güzel, eğlenceli, mutlu günlerini Bostancı'da geçirdiğimi söylememe gerek var mı?

"Hoppa" olarak bildiğimiz Suadiyeli gençlerin yanında, biz Bostancılı gençler ağırbaşlı, okumasını yazmasını bilen, kültürlü çocuklar sayılırdık. Kültür konularına duyduğumuz yakınlığın başlıca nedeni, kulüp başkanı Sedat Ağabey'in hepimizi yönlendirmesiydi: Tiyatrodan, klasik müzikten, Sait Faik'in, Orhan Kemal'in hikâyelerinden falan konuşurduk.

Güngör Denizaşan adlı cins bir arkadaşımız vardı; aslında fotoğrafçıydı, ama taklit yeteneği müthişti. Başta ben olmak üzere bütün arkadaşların konuşmasını, davranışlarını taklit eder, hepimizi gülmekten kırar geçirirdi. Elinden düşürmediği fotoğraf makinesiyle ekmeğini kazanan Güngör'ün, iyi bir fotoğrafçı olacağı belliydi. Örneğin, 1958 yılında İstanbul'da Saray Sineması'nda konser veren Louis Armstrong'un nefis fotoğrafı onundur.

1960 yılında doğru bir tercih yaparak İstanbul Şehir Operası'nın fotoğrafçısı oldu. Ayrıca, kurumun basınla ilişkilerini de üstlenmişti. Bizim Bostancı çevresine operaevinden haberler getiriyordu.

Rejisör Aydın Gün'ün öncülüğünde kurulan İstanbul Şehir Operası, 1960 yılının Mart ayında, orkestra çukuru bulunan tek salon olan Dram Tiyatrosu'nda ilk temsilini verecekti. Şehir Operası'nın sahneleyeceği ilk eser olan "Tosca"nın hazırlıkları, Güngör'ün sayesinde bizim kulağımıza kadar ulaşmıştı. Leyla Gencer ve Orhan Günek, bu temsil için kalkıp İtalya'dan gelmişlerdi; onlar gibi sanat-

çıları seyretmek için Bostancı'dan Tepebaşı'na kadar gidilmez mi?

Mart ayının soğukça bir günüydü. Ara sıra yağmur çiseliyor, İstanbul'un o sevimsiz gri renkli havası içimizi karartıyordu. Sedat Ağabey, Süreyya ve ben, o gün saat 21'de başlayacak Tosca'yı seyretmek üzere akşamüstü yola koyulduk. Tepebaşı'ndaki Dram Tiyatrosu'nun önüne geldiğimizde, saat henüz yedi buçuktu, ama tiyatronun önünde uzunca bir bilet kuyruğu vardı.

Biz de sıraya girip beklemeye başladık... Ama çok geçmeden kuyruğun ön taraflarından birtakım sesler geldi: Biletler tükenmişti! Vay be! Tosca'nın kaderine bak!

Herkes gibi biz de homurdanarak çıktık kuyruktan...

*

Güngör'ün işe yarar taraflarından biri, bana ayak uydurabilecek kadar serüvenci olmasıydı.

1960 yılının sonlarında ben Bingöl'de bir dağ köyüne yerleşmiştim. Burada yaşarken 1962 yılının Haziran ayında birkaç hafta için Bostancı'ya geldiğimde, belgesel fotoğraflar çekmek üzere ona Bingöl'e gitmeyi önerdim. Hemen kabul etti. Üstelik onun motosikletiyle gidecektik. Bu demekti ki, Bingöl'ün sert, yabanıl doğasında dilediğimiz keçi yoluna girebilecek, motor elverdiği ölçüde dağlara tepelere tırmanabilecek, her yere burnumuzu sokabilecektik.

Güngör, Bingöl gezisinden sonra İstanbul'a dönüşünde, o zamanların en iyi fotoğraf makinesi olan elindeki Roleflex'le çektiği fotoğraflardan oluşan bir sergi açmayı düşünüyordu. Ben böyle bir sergi açılsın açılmasın (nitekim açılamadı), Bingöl'ün dağ köyü insanlarına ve onların doğal çevresine ilişkin katı gerçekliğin fotoğraflarla belgelenmesini önemsiyordum.

Güngör'ün motosikleti tanınmış bir marka değildi, ama güçlüydü: En arka tarafa benim bavulumu ve onun birtakım çantalarını bağlamıştık. Ben o zamanlar da 75 kiloydum, Güngör ise herhalde 80 vardı. Anlayın işte, İstanbul-Bingöl seferi yapacak bizim canavar motosikleti!

Kafatasını koruyan "kask" falan yoktu o zamanlar. İkimiz, bu canavar gibi iki tekere binip rüzgâr gibi gidiyorduk...

Ankara'ya yaklaştığımızda, motosikletin arka taraflarından bir yanık kokusu gelmeye başladı. Durup baktık; benim bavul tekerleğe sürtüyormuş... Aldırmayıp devam ettik. Güngör Ankara'da durumu bir daha gözden geçirdi. Lastiği fena halde yemişti bavul.

Ne ben ne Güngör, hedeften dönecek adamlar değildik. Motosikleti Ankara'da bırakıp yola otobüsle devam ettik. Malatya'ya gidip Bingöl otobüsüne aktarma edecektik. Ancak, Malatya yakınlarında otobüsümüz bir kaza yaptı. Bu da bizi yıldırmadı, 26 saat süren olaylı bir yolculuktan sonra Bingöl'e ulaştık, dağ bayır dolaşmaya başladık...

İnanır mısınız, Bingöl'ün dağında belinde gezerken Bostancılı Güngör'den hiçbir şikâyet gelmiyordu. Yeme içme konusunda da sızlandığı yoktu. Zaten sigara kullanmaz, içki içmezdi.

Sevecen davrandığı için, dağ köylerindeki insanlar ona yakınlık gösteriyordu. Öte yandan, il merkezindeki bürokrat arkadaşlara kendini sevdirememişti. Güngör'ün İstanbul'a özgü argoyla karışık üslubundan ve esprilerinden hiç hoşlanmamıştı onlar. Belki de bu fütursuz İstanbullu karşısında eziklik hissediyorlardı.

İki ayrı çevrenin karşıt tutumunu gösteren bu durum, Güngör'ün lehine bir puandı: Yoksul, perişan insanların kendisine yakınlık duymasını sağlarken, öte yandan o yoksul, perişan insanları hep soğuk bir edayla seyreden bürokratlara sevimsiz gözükmek...

İşte o 1962 yılının Haziran ayında yüzlerce fotoğraf çekmişti Güngör. Bu dönemdeki Bingöl dağ köylüsünü çevresiyle birlikte yansıtan değerli bir belgeseldir çektiği fotoğraflar. Keşke bugün birileri çıkıp, artistik numaralar falan aramadan, 50 yıl öncesindeki Bingöl gerçekliğini veren objektifin saptamalarını gözler önüne serse...

Benim Almanya'm

Baden-Baden Kumarhanesi'nin dıştan görünüşü.

Türk parasının başına gelenler

Türkiye'de 1950'li yılların başlarında, bir devlet kurumu tarafından burslu olarak öğrenime gönderilmenin ötesinde, yurt dışında okumanın tek yolu vardı: Aile, çocuğun masraflarını Türk parası olarak gönderir, öğrenci de bu parayı, bulunduğu ülkenin parası olarak alırdı. "Dövizli öğrenci" deniyordu buna. Almanya'ya gittiğim 1954 yılında Türk Lirası, Alman Markı'ndan değerliydi. Babam öleli iki yıl olmuştu. Annem, benim için her ay bankaya 260 Lira yatırıyor, ben de Almanya'daki bankadan 385 Mark alıyordum. Türkiye'den yatırılan para 260 lirayı geçemezdi. Bu yıllarda 1 Mark, 58 kuruştu, bir lira bile değildi. Türk Lirası, Alman Markı'ndan çok daha değerliydi o zamanlar. Elime geçen 385 Mark ise yetiyordu bana.

Demokrat Parti dönemindeki korkunç enflasyon 1957 yılında başlamış, kısa sürede tırmanmıştı. Bana kalırsa DP'nin devrilmesinin başlıca nedeni budur; sayıp dökülen partizanca yanlışlar bahaneydi. Bilinmelidir ki ekonomik kriz, dünyada daha nice kelleler götürmüştür...

1954'te Alman bankaları, Türk parasını seve seve değiştiriyordu. 1957 yılının ortalarında ise şöyle bir olay yaşadım:

Türkiye'den yanımda getirip yıllarca sakladığım 100 lirayı Alman Markı'yla değiştirmek için bankaya gitmiştim. Bu işe bakan gişeye paramı koydum ve "Mark'la değiştiriniz lütfen" dedim. Adam eliyle parayı iter gibi bir hareket yaptı, elinin rüzgârıyla bizim 100 liralık banknot havalandı, ayaklarımın yanma düştü.

Bir anda tepem attı:

"Bu ne terbiyesizlik? Neden yaptınız bunu?" diye haykırdım.

Adamcağız ürktü bu halimden. Özür dilemeye başladı.

"Derhal gelin, yerdeki bu Türk parasını kaldırın bakalım!" dedim.

Adam gişeden çıkıp dolaşarak yanıma geldi ve yerdeki parayı kaldırıp bana verdikten sonra şöyle dedi:

"Özür dilerim, bu konuda iki dakika açıklama yapmama izin verir misiniz lütfen?"

Konuşmasını bekledim. Adam şu açıklamayı yaptı:

"Türk parası son günlerde öyle düştü ki, bugün kur belirlenemedi, dolayısıyla Türk parasını değiştiremiyoruz. Umarım yarın yeni değeriyle paranızı değiştirebilirsiniz..."

Bizim öğrenci arkadaşlara sordum, 100 lira ancak 40 mark ediyordu. İşte Türkiye'deki enflasyonun dayattığı korkunç rakamları o gün bir tokat yer gibi öğrendim.

Paramız pul olmuştu...

Eski bir Nazi, şimdi liberal

Almanya'daki ilk yıllarımda, Alman arkadaşlarıma göre, özellikle edebiyatta kendimi daha iyi yetişmiş buluyordum. Bir yandan da, ileri insanlığı temsil eden Avrupa kültürünün ana damarlarından birinin Alman kültürü olduğunu tabii ki göz önünde tutuyordum: Felsefede, edebiyatta, müzikte, plastik sanatlarda "Alman Okulu"nu göz ardı edersek Avrupa kültürü bir kanadından yoksun kalır.

1954'te benim gözlemlediğim Alman kültürü, yıkımın altından yeni yeni sıyrılmaya çalışıyordu. Tarihte eşi görülmemiş bu yıkımın sosyoekonomik, kültürel ve daha çok insancıl değerlerdeki kayıpları, Nazi rejiminden ve İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanmıştı. Aslında, "savaş" ve "Nazi" kavramları birbirinden ayrı düşünülemez. Barışı savunan faşist duydunuz mu?

Türkiye'den yola çıktığımda, ışıklar içinde, zengin bir Avrupa ülkesiyle karşılaşacağımı düşünüyordum. Hiç öyle olmadı: Sokaklar aydınlıktı, fakat Almanlar son derece yoksuldu. Ben sınırlı öğrencilik parasıyla okula tramvayla gidip gelirken Alman memurlar ve işçiler bisikletle giderdi işe. En çarpıcı sahne olan bina enkazları, bazı mahallelerde henüz kaldırılmamıştı. Asıl etkileyici olan, Rusya'daki esir kamplarından yeni dönmüş Almanlardı. Daha çok sokak aralarında bulunan "Gasthaus" adlı birahanelerde rastladığımız bu gözden çıkarılmış insanların yüzleri, gözleri, bedenleri, her şeyleri çökmüştü. Almanca'yı da unutmuş izlenimi bırakarak ana-

dillerini kesik kesik, yalvarır gibi konuşurlardı. Birkaç Türk öğrencisi olarak böyle bir birahaneye girdiğimizde, onların hepsi birden ayağa kalkardı. Ne yapacağımızı şaşırırdık.

"Lütfen, lütfen oturunuz" derdik.

Bu adamcağızlar, yalnızca savaştan yenik çıkmanın ezikliğini yaşamıyor, savaşta Nazilerin yaptığı onca zulmün utancını da yansıtıyordu...

Geçelim bunları... İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştiğini bildiğimiz bir de "Alman mucizesi" var, ona gelelim: "Mucize"nin temelinde, Alman sanayi geleneğinin üstün üretim gücüne yeniden can veren yabancı sermaye, çoğunlukla Amerikan sermayesi bulunuyordu.

Ancak, kültür planında görünüm, pek öyle değildi. Tam tersine, insanlık adına yüz ağartıcı bir gelişme vardı savaş sonrası dönemin Alman kültüründe: Theodor Wiesengrund Adorno, Walter Benjamin ve Max Horkheimer gibi ilerici düşünürler; Heinrich Böll, Günther Grass, Ingeborg Bachmann gibi çağımızda ileri insanlığı temsil eden yazarlar; Bernd Alois Zimmermann, Hans Werner Henze, Wilhelm Killmayer gibi öncü besteciler, savaş sonrası antifaşist, hümanist Almanya'nın önde gelen adlarıydı.

*

1954 yılında, bütün Batı Almanya'da, çoğunluğu öğrenci olan yalnızca 300 yurttaştık.

Bu ülkede kaldığım beş buçuk yılın dört yılı, Kurt Köhler'in evinde pansiyoner olarak geçti. Emekli bir müzikolog ve orkestra şefi olarak bildiğim Köhler ile yıllar içinde sıkça sohbet etme, müziğin çeşitli konuları üzerine tartışma fırsatı bulduğum için şanslıydım. Bay Köhler, gündüzleri durmadan bira içer, onun peltek konuşmasını ve sol ayağını sürterek yürümesini ben sarhoşluğuna bağlardım. Meğerse 1949 yılında felç geçirmiş! Dahası, eskiden hızlı bir Hitlerciymiş ve çevresindeki Yahudi müzikçilerin listesini partiye verip onların toplama kampına gönderilmesine yol açtığı için, savaştan sonra Nürnberg Mahkemeleri'nde müebbede mahkûm edilmiş. Birkaç yıl sonra hapishanede felç geçiren, dili peltekleşen ve ayağını sürtmeye başlayan Bay Köhler, yeni Alman yasalarına göre salıveril-

miş. Bunu bana Köhler'in Viyanalı şen şakrak eşi Frau Köhler anlatmıştı ve eklemişti: "Ama eski devir çoktan kapandı, şimdi kocam akıllı uslu bir liberal"...

Hem akıllanmış hem uslanmış olan Herr Köhler bana dostça davranıyordu. Evdeki piyanoda ara sıra Schumann ve Brahms'tan eserler çalmayı deniyor, ama bu işi beceremiyordu. Ardından odamın kapısını tıklatıyor, "Duydun işte, sol elim iyi çalışmıyor" diyordu.

Bir gün ben de piyanoda şansımı denemek istedim ve eskiden beri ezberimde tuttuğum bir Mozart parçasının giriş kısmını çalmaya kalktım. Bu alanda Herr Köhler'den bin beter durumda olduğumu görünce o çalı gibi parmaklarımla piyanoya bir daha hiç yanaşmadım.

Edebiyat ile müziğin benzerlikleri

Almanya'da müzik kültürümü epeyce geliştirdiğimi söylemeliyim: Herr Köhler'in evinde dinlediğim plaklar üzerine konuşmalarımız, dönemin siyah beyaz televizyon teknolojisinde izlediğim nitelikli müzik programları, seyrek de olsa gittiğim konserler, müzik teorisi ve müzikoloji dallarında okuduğum bazı kitaplar, giderek olgunlaşan bir müzik görgüsü kazandırmıştı bana. Artık müzik ile edebiyat arasında karşılaştırmalar yapmaya, ayrı birer ifade alanı olan bu iki sanat dalı arasındaki kimi yakınlık ve benzerlikleri ayırt etmeye başlamıştım.

Aslında barındırdığı çekirdek öğeler ve onların işlenişi bakımından müzik ve edebiyat, birçok yönden benzeşir: "Motif", "cümle", "paragraf", "bölüm" gibi birimler; "giriş", "gelişme", "final" gibi kesimler; benzetme (taklit), yineleme (tekrar) gibi teknikler; hepsinin üzerinde "tema" (konu) gibi eserin özünü belirleyen bir içerik, bu iki sanat dalının yakınlaşma yollarından da çok, örtüşme alanlarıdır. Bence bunlardan daha önemli olan, eserin insanı sürüklemesi, etkilemesidir. Okuduğunuz kitap, eğer sizi sarıyorsa "edebiyat"tır. Dinlediğiniz parça, eğer sizi sarıyorsa "müzik"tir. Çünkü o kitabın ya da o müziğin sizi sarması, insanların ortak duygularını, hatta düşünce, izlenim, tasarım ve dileklerini temsil etmesi demektir.

Müzikte olduğu gibi edebiyatta da sizi saran, anlatımdaki tatlı akıştır. Roman, hikâye gibi bir düzyazı eserinde, sözcüklerin istiflenişinde izlediğimiz akıcı ve etkileyici ustalık, yalnızca "şiirsel" değil, aynı zamanda "müziksel"dir. Çünkü şiirin de yapısında iç sesler ve ritim gibi müzikal öğeler vardır. Sözlü edebiyatın yaşayan örnekleri olan masalların anlatımındaki müziği, ya da tekerlemelerdeki ritmik uyumu bir düşünün...

Edebiyat sanatının iliğine işlemiş olan müziği, "anadil"in çağlar boyunca yükseltilen kullanım ustalıkları doğurmuştur. Shakespeare'in İngilizce'sinde, Goethe'nin Almanca'sında müzikal bir esinti vardır. Çağımızda Türkçe'nin anlatım ustaları ise en başta Nâzım Hikmet, Sait Faik, Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Aziz Nesin'dir. Sait Faik'in anlatımı için "savruk" denmiştir. Bence o, içerik ile anlatım özdeşliği uğruna savurmuştur dili. Orhan Kemal ise Türkçe'nin yalın anlatım biçimini çok iyi değerlendirmiş, bu yoldan kişilerine, imgelerine olağanüstü bir canlılık kazandırmıştır. Şiire ve müziğe en çok yakınlaşan yazarımız ise Yaşar Kemal'dir. Çünkü bir "destancı"dır o. Taklit, tekrar gibi, aynı zamanda müzikal olan teknikleri edebiyatımızda ısrarla, ustalıkla kullanan Yaşar Kemal'in anlatımında müzik, cümlenin dokusuna girmiştir. Benim asıl anlayamadığım, Yaşar Kemal gibi bir anlatım ustasının, Türkçe'nin kullanımında hayli zorlanan Orhan Pamuk'a arka çıkmasıdır. Benim gözümde Pamuk, bu kuru, soğuk anlatım özellikleriyle edebiyatın tadını bilen gerçek okuru sürükleyemez. Nâzım'ın, Yakup Kadri'nin, Sait Faik'in, Orhan Kemal'in, Kemal Tahir'in, Aziz Nesin'in ve Yaşar Kemal'in anlatımı, işlenen konunun ruhunu ne kadar canlı veriyorsa, Orhan Pamuk'un anlattıkları da o kadar ruhsuz, cansız gözüküyor. Düşünsel yaklaşımı ise büyük bedellerle kurduğumuz cumhuriyeti hiçe sayıyormuş kuşkusuna götürüyor.

Avrupa edebiyat kültüründe asıl sorun, yüzyıllar boyunca yaşayacak eserler yaratabilmektir. Goethe, klasikleşmiş bir ulusal yazarı ortaya çıkaran önkoşullar üzerinde durmuş, şu yalın sorunun cevabını belirlemeye çalışmıştır: "Klasikleşen bir ulusal yazar ne zaman ve nerede ortaya çıkar?"

Goethe'nin sıraladığı önkoşullar şöyledir: "Halkının düşüncesin-

deki büyüklüğü, duygularındaki derinliği, çalışmalarındaki gücü ve tutarlılığı göz ardı etmediği zaman..."

Güdümlü bir ödül olduğu bilinen Nobel'i, Orhan Pamuk gibileri buyursun alsın... Acaba Pamuk, edebiyatımızın "klasikleşmiş bir ulusal yazarı" olabilecek midir?

Öte yandan, yazar olarak halkının özelliklerini adı gibi bilmesi bakımından Yaşar Kemal'e kimse toz konduramaz.

Çukurova'da ırgatlık, amelebaşılık, kunduracı çıraklığı, arzuhalcilik gibi işlerde çalışarak her sınıf ve tabakadan insan tanıyan; daha da önemlisi, destancılara çırak duran; Çukurova'daki insanların birbiriyle ve doğayla ilişkilerini yakından gözlemleme olanağı bulan; çocukluğundan beri köye gelen destancıların anlattıklarıyla yetişen; halkbilime merak salarak halk edebiyatının kaynaklarına inen, bu yüzden bir süre Kozan Cezaevinde tutuklu kalan; 1951'de İstanbul'a gelerek Cumhuriyet gazetesinde muhabirliğe başlayarak halkın içine girip çok başarılı röportajlar yayımlayan; 1971 askerî darbesinde gözaltına alınıp Davutpaşa Kışlası'na tıkılan; yazdığı hikâyeler ve romanlarla bütün dünyada tanınan ve Goethe'nin nitelediği "klasikleşen ulusal yazar" tanımına tıpatıp uyan bu büyük yeteneğimizin, insanlığın temiz, saf tarafını temsil eden halk değerlerinden haberi bile olmayan Orhan Pamuk'a arka çıkmasını bana açıklayacak biri var mıdır acaba?

"Sanayi toplumu"

Almanya'ya ayak basar basmaz dikkatimi çeken ilk olgu, "çalışmadaki özen" olmuştu. Bir gün, istasyonda bir hamalın, yirmi otuz kadar büyük koliyi getirip istif edişine bakıyordum. Hamal, bu koca ağır paketleri üst üste koyarken sanki duvar örüyormuş gibi dikkatle çalışıyor, kucaklayıp getirdiği kolileri yavaşça, kırılır eşya taşır gibi özenle yerleştiriyordu.

Bir an şunu düşündüm: Bu iş bizde yapılsa hamal nasıl davranırdı? Herhalde koliler bir kenara rastgele atılır, belki de içindeki eşyalar zarar görürdü (yıl 1954).

Yarım yüzyılı aşan bir zaman geçti. Epeyce sanayileştik. Böyle bir

hamallık işi bizde bugün nasıl yapılır? Gözüm her türlüsüne alıştığı için bilemeyeceğim...

Gündelik yaşamda asıl dikkat çeken, organize edilmiş her işin milimi milimine, saniyesi saniyesine işlemesiydi. Tren ve otobüs gibi araçları bırakın, kent içindeki tramvaylar bile saniyeler hesaplanmış gibi gelirdi duraklara.

Kapitalist sistem, fazladan emek verilmesi koşuluyla insanların eksik kalan gereksinimlerini gidermeye de olanak sağlıyordu: Yeni aldığı eşyaların taksitlerini rahatça ödeyebilmek için daha fazla kazanmak isteyen bir işçi, saat ücreti daha yüksek olan "mesai"ye kalabilir, ya da çalışma koşulları çetin olan işlerde görev alabilirdi.

Darda kalan öğrenciler içinse (darda kalmayan öğrenci yeryüzünde çok azdır), büyüklü küçüklü, kısa ya da uzun süreli değişik işler önerilir, üniversite kantinlerinin girişindeki panoda, çeşitli iş olanaklarının ilanları yer alırdı. İstersen 3-4 saatlik bir iş olurdu bu, dilersen yarım günlük, 2-3 günlük, haftalık, daha uzun işler...

*

En sık rastlanan iş ilanı, akşam gezmesine giden eşlerin çocuklarına bakmaktı. Ben iki kez yaptım bu birkaç saatlik dadılığı. İkisinde de, bir buçuk yaşındaki çocuğa bakmamı isteyen aynı ailenin evine gitmiştim. İlkinde, evin beyi bana buzdolabından neleri alabileceğimi, içki dolabından hangi içkileri içebileceğimi gösterdi. Bunlara hiç dokunmadım; radyoda yumuşak bir müzik bularak çocuğun çabuk uyumasını sağladım, hepsi bu...

Anne ve baba benden çok memnun kalmış olmalılar ki ertesi hafta bir daha çağırdılar. Onlara abone olmam isteniyordu; ancak bu kısa süreli çocuk bekçiliğinde kitap okumak ve sigara içmek yasak olduğundan, vakit bir türlü geçmiyordu; anlayacağınız, dört saat boyunca sıkıntıdan patlıyordum.

Onlara maddi durumumun iyi olduğunu söyledim; dilerlerse ücret almadan ara sıra gelebileceğimi ekledim. Almanya'da "hatır için" falan gibi ücretsiz çalışma bilinmediğinden, onlara bir daha gelemeyeceğimi incelikle söylemiş oldum.

Bu tür işlerden en renklisi, değerli dostum Atilla Araslı ile birlikte gittiğimiz, çok değişik, ilginç bir işti:

Almanya'da bu yıllarda süt ve tereyağı gibi yaşamsal besinler ve belki başka önemli tüketim maddeleri devletin tekelindeydi. Atilla'yla ikimiz, eksi yirmi derecedeki bir tereyağı deposunda, yeni gelen kolileri yerleştirme işine girdik. Üç günlük bir işti, ama paramızı her akşam, "Git de aç karnını doyur" der gibi tıkır tıkır sayıyorlardı, sağ olsunlar!

Depoda bize, kutup kâşifleri kıyafetinin benzeri olan başlıklı, yorgansı ceketler ve aynı cinsten kalın pantolonlar vermişlerdi. Bu giysilerle doğrusu hiç üşümedik. Ayrıca, "oryantal" bir ülkeden geldiğimiz göz önünde tutularak içimizi ısıtmak üzere, sağ olsunlar, ara sıra konyak getiriyorlardı.

Bu konyak servisleri hoşumuza gitmişti. Atilla ikide bir, "Konyak, konyak!" diye haykırıyor, konyak geldiğinde, ikimiz de güney kutbunda vapuru kaçırmış kâşifler gibi büzülüp çenemizi titretme numaralarına geçiyorduk...

Almanlar bu numaraları yutmasa da, eksi 20 derece soğukta çalışmanın ne demek olduğunu Rusya'dan biliyorlardı ve boyuna konyak getiriyorlardı.

Özetle nasıl anlatmalı?

Üç gün üç gece sarhoş gezdik.

*

Hemen belirteyim ki, sanayi toplumundaki iş disiplininin hayata olumsuz yansımalarını da yaşadım:

Köhler'lerin evinden önce, kısa sürelerle üç ayrı evde pansiyoner olarak kalmıştım. Bunlardan birinin sahibi olan Bayan Schütz, banyoda kalma süresinin en fazla 20 dakika olabileceğini söylemişti. Bir gün banyodayken Bayan Schütz, kapıyı sertçe vurdu. Birkaç dakika sonra gelip bir daha vurdu. Aldırmadım. Sonunda ben banyodan çıkınca kesin bir dille şöyle konuştu:

"Bay Say, banyoda üç buçuk dakika fazla kaldınız. Bedeli 35 Pfennig!"

Fark olarak istediği miktar, 20 metelik gibi hesaba gelmez bir paraydı...

Beraberce lokantaya giden iki kardeşin ayrı ayrı hesap ödemesini

de yadırgıyordum. Varlıklı olduğunu bildiğim "ağabey", neden ödemiyordu kardeşinin hesabını? Küçük hesaplar üzerine kurulu böyle bir dünya, pek hoş değildi...

Alman kızları

Türkiye'ye döndüğümde, Bostancı'daki arkadaşlarım "Almanlar"ı sorduğu zaman, "Kızları iyidir..." diye cevap vermiştim.

Almanya'ya gitmeden önce, bana da benzer sözler söylenmişti:

"Elini sallasan sekiz tane Alman kızı peşinden koşar!"

Hiç de öyle değildi! Hele benim gibi 18 yaşında, çapkınlığın "ç"sinden, "hovardalığın "h"sinden bile anlamayan, Yüksel Kasapbaşı'nın "kız tavlama sanatı"nı hiçbir zaman uygulamaya geçirememiş mahcup, içe kapalı bir Bostancı delikanlısı, Alman kızlarıyla öyle bir çırpıda ilişki kurma umudunu besleyemezdi.

İnsan ilişkilerinin ancak "konuşma"yla yakınlık kazanabileceğini görüyor, tek sözcük Almanca bilmeden gittiğim bu ülkede, İstanbul Erkek Lisesi'nde öğrendiğim az buçuk İngilizce'yle iletişim kurmayı da göze alamıyordum. (Buraya bir not ekleyeyim: İstanbul Erkek Lisesi'nde Almanca öğretim, benim mezuniyetimden birkaç yıl sonra başlamıştır.)

Hızla ve doğru bir yöntemle Almanca öğrenmenin benim için iki yolu vardı: Yatılı bir okul olan Goethe Enstitüsü'ndeki kurslara katılmak; ya da Türkçe konuşan kimsenin bulunmadığı bir yerde, "Türkler İçin Almanca" adlı bir Alman'ın yazdığı kitaptan kendi kendime Almanca çalışmak ve burada süreç içinde edineceğim Alman arkadaşlarla konuşma pratiğini geliştirmek...

Birinci yolu seçemezdim, çünkü Goethe Ensitüsü'nün parasal yükünü annem kaldıramazdı. Tuttum, bizim Baden-Württemberg Eyaleti'nde doğal güzellikleriyle tanınmış Karaormanlar yöresinde, sevimli bir orman köyü olan Ottenau'a birkaç ay için yerleştim. Burada oda kirası, yiyecek vesaire de son derece ucuzdu.

Köyün küçük ama yemekleri iyi olan tertemiz birahanesinde, hem "yemek" işini yoluna koymuş, hem de orada akranım olan arkadaşlar edinmiştim. Onlar beni köyün spor kulübüne götürmüştü. Orada masa tenisi oynayarak çevremi daha da geliştirmiştim.

Öğleye kadar sıkı bir şekilde Almanca çalışıyor, öğlen zamanı köydeki birahanede yemek yiyerek eve dönüp yeniden çalışıyordum.

Günlük program şöyle tamamlanıyordu: Akşamüstü kulübe giderken rastladığım köylülerle selamlaşıyor, kulüpte ise arkadaşlarımla kafa göz yara yara Almanca konuşuyordum.

Sonra bir cumartesi akşamı, kızlı erkekli bir grup halinde orman gezintisine çıktık. Tatlı bir ağustos akşamıydı. Çamların arasından ara sıra gözüken ay ışığı sayesinde uçarı adımlarla yürüyorduk.

Bir süre sonra ileride, birtakım ışıltılar belirdi. Oraya yönelince kendimizi küçücük bir meydanda bulduk. Köyün amatör tiyatrosu burada bir oyun sergileyecekti. Dekor ve ışık olarak sadece küçük meydanı çevreleyen dev ağaçlar, çamların arasından süzülen ay ışığı, zayıf renkli iki spot, bir masa ve birkaç iskemle vardı. Oyuncular dokuz kişi, seyirciler ise sekiz kişiydi.

Oyun sona erince hep birlikte dans etmeye gittik. Ben birkaç kez aynı kızla dansettim. Kumral saçlı, yüz hatları düzgün, her an gülmeye hazır gibi görünen sevimli bir kızdı. Adı Helga'ymış. Tiyatro oyuncusu olmak istermiş, ama köyün yakınındaki Gaggenau kasabasında, bir fabrikada "teknik ressam" olarak çalışıyormuş.

İşte benim Almanya'daki ilk kız arkadaşım bu Helga'ydı. O kadar yakın davranan, hatta sokulgan bir insandı ki, onu tavlamak için ayrıca herhangi bir davranışta bulunmam garip olurdu; elimi kolumu falan da sallamış değildim. Her şey kendiliğinden gelişmişti.

Yaşasın gençlik!

Kumarhane izlenimleri

Almanya'da gitmediğim kent pek azdır diyebilirim. İlginç bulduğum için yazmaya değer olan birkaç kent hakkındaki izlenimlerimi özetleyebilirim:

Ünlü kumarhane kasabası Baden-Baden'a iki kez "rulet" denen kumarı seyretmek için gittim. Tabii ki daha çok, kumar salonunu ve insanları seyrettim.

O güne değin nice şatafatlı balo salonu, sosyeteden yüzlerce kişinin katıldığı nice eğlence yeri görmüştüm, ama bu kadar şaşırtıcı,

göz alıcı lüksü bir arada hiç görmemiştim. Her taraf bir elmas parçasıymış gibi ışıl ışıldı. Yüksek sosyetenin hanımefendi ve beyefendileri, sanki her şey olağan, bildik, keyfe göre onlar için yapılmış gibi rahat, sakınmasız davranıyorlardı.

Kumar illetinin bu kadar parlak, görkemli bir ortamda rulet masasına yatırıldığını öğrenmek için, onu görmek, yaşamak gerekmiş meğer.

Bu ışıltılı salonlar, herhalde tuvaletli hanımların, smokinli, fraklı beylerin "babasının çiftliği"ydi. Sanki savaş mavaş olmamış, sanki savaşın yıkımını yaşayan insanlardan onların hiç haberi yokmuş, sanki hep aynı parıltılı masal dünyasında yaşıyormuş gibiydiler...

Yer yerinden oynasa bile, bu hanımefendi ve beyefendilerin başkaları için hiçbir zaman kılını kıpırdatmayacağı, kafama bir kez daha dank etti. Anladım ki savaş ekonomisine dayalı ardı arkası kesilmeyen silah üretimi, burjuvazinin işine geliyordu: Savaş dolayısıyla daha yoğun bir çalışmayla daha fazla silah üretiliyor ve bu sayede patronlar daha fazla sömürüyordu...

Şimdiyse bu hanımefendi ve beyefendiler, savaş uçağı üreten fabrikayı otomobil fabrikasına, tank fabrikasını ise kamyon ya da greyder fabrikasına dönüştürmüşlerdi. İşler tıkırındaydı. Rulet tekerleği tıkır tıkır dönüyordu...

Sabah yedide işbaşı yapabilmek için Almanya'nın o rutubetli soğuğunda bisikletle fabrikaya giden işçiler, birkaç yıl önce esir kampından dönen askerlerin, ya da cephede ölenlerin kardeşleriydi, çocuklarıydı. Ama artık mutluydular. Savaş atlatılmış, sanayide iş bulma olanağı doğmuş, emeklilik ve sağlık güvencesine kavuşmuşlardı. Aldıkları haftalık, geçim derdine iyi kötü yetiyordu.

Sömürülüyor da olsa Alman işçilerinin yaşam standardı, ülkemizdeki geçim koşullarının üzerindeydi. Nereden mi biliyorum? Alman arkadaşlarımın sıkça söylediği bir söz vardı: İşçi sınıfına

"pirzolanın kemiği" verilirdi, bu onlara yeterdi. Bizde ise pirzolanın adı bile bilinmezdi.

Yarım yüzyıl geçti, 21. yüzyılda emperyalist ülkelerin işçilerine fazlasıyla verilen bu kemik, "globalleşen canavar"ın kaburgalarına dönüştü. Demek istiyorum ki, dünyaya egemen olabilmek için emperyalistler, kendi ülkelerindeki işçilerin gönlünü almak zorundaydı. Fakat bu pek uzun süre gitmedi: Sosyalist ülkelerin yıkılmasından sonra, Avrupa ve Amerika'da işçi hakları, hızla gerilemeye başladı. Meğer kapizalizmin tafrasıymış verilen işçi hakları.

Bir Strasburg gezisi

Fransa'nın Strasburg kenti, benim oturduğum Karlsruhe'nin 40 kilometre batısındaydı. Alman-Fransız sınırını belirleyen Ren Nehri üzerindeki köprüyü geçince Fransa topraklarına girmiş olurdunuz. Köprünün öte yakasında Fransız gümrüğü bulunuyordu. Çok nazikti Fransız gümrükçüleri: Pasaporta şöyle bir bakar ve katiyen ukalâlık etmeden "geçiniz" derlerdi.

Arabası olan arkadaşlardan biriyle dört-beş kişilik bir grup oluşturarak bazı pazar günleri Fransa'daki Strasburg'a 40 dakikalık bir yolculukla yemeğe giderdik.

Fransız mutfağının ününü herkes bilir. Dünyanın üç ünlü mutfağından biridir. Çin ve Türk mutfaklarının yanı sıra, bütün dünyada tanınmıştır Fransızların yemek kültürü.

İlya Ehrenburg'un "Paris Düşerken" adlı romanında anlattığı gibi, tabii ki biz pahalı bir lokantada ördek kızartması yiyecek değildik. Ama inanmanızı isterim, Fransızların ünlü "ordövr"ü, ördek kızartmasına bedeldi! Son derece zengin olan bu "iştah açıcılar"ın bir kişiye gelen 30-40 çeşidiyle iki kişi doyabilirdi.

Doğrusu ya, bizim niyetimiz mideyi tıka basa doldurmak değil, bu fırsatla "damak tadı" denen zevkin hakkını vermekti. Strasburg'da iyi bir lokantada kişi başına verilen ordövr, çok sayıda çeşidi içeriyordu. Bu nefis mezelerin her biri, büyükçe istiridye kabuklarına konmuştu ve görünen manzara, göz alacak kadar dekoratifti!

Bizim genellikle gittiğimiz lokanta, Strasburg Katedrali'nin

bulunduğu meydanın bir köşesindeydi. Ekleyeyim: Karlsruhe'y bizden önce gelen öğrenci ağabeylerimiz, bize bu lokantayı tavsiy etmişlerdi. Kimi zaman lokantadan kalkıp biraz gezdikten sonra kentin tanınmış "cafe"sinde oldukça sert bir kahve olan ve küçül fincanlar içinde verilen İtalyan usulü "espresso"muzu içerdik.

Bir keresinde akşama kadar gezip tozmuştuk. İçimizden bir arkadaş, akşam yemeğini de Strasburg'da yemeyi önerdi. Hepimizin hoşuna gitmişti bu öneri. Ama henüz acıkmamıştık. Fransa'da "cafe"ler, hem pastane, hem lokanta hem de içki servisi yapan "bar" özelliği taşıdığı için, bir cafe'ye oturup "acıktırır" bahanesiyle güzelce içki içtik.

Strasburg Katedrali'ne çıkan sokak. Geri planda katedral yükseliyor.

Akşam olup sıra yemeğe geldiğinde, başka bir bara geçip bu kez "lokanta" niyetine nefis bir et yemeği ve salatayla birlikte birkaç şişe şarap yuvarladık. Sonra da "yemek üstü iyi gelir" diyerek konyak içmeyi ihmal etmedik...

Ancak arkadaşların hiçbirinde araba kullanacak hal kalmamıştı. Biz aslında yürekli gençler olarak arabayı Ren Nehri'nin Fransa tarafındaki gümrük kapısına kadar kullanabilirdik. Ama Alman sınırına girdikten sonra iş çatallaşırdı: Almanlar içkili araba kullananların gözyaşına bakmaz, sabahlara kadar bizi orada süründürür, üstelik ağır para cezası keserdi.

"İyisi mi" dedik, "bu gece Strasburg'da bir otelde kalalım!"

Tanımadığımız bir kentte "öğrenci işi" ucuz bir oteli nereden bilebilirdik? Karşımıza çıkan ilk polis memuruna sormayı düşündük. Strasburg kenti tarih içinde birçok kez Almanların eline geçtiği için, halkın ve görevlilerin çoğu Almanca bilirdi.

Memur beye kendimizi tanıttık, bize öğrenci işi bir otel salık vermesini diledik. Adam önce bir duraladı, sonra kesin bir ses tonuyla konuşmaya başladı:

"Siz beni ne sanıyorsunuz? Bir oteli salık vermek, 'şu otele gidin, ötekilere gitmeyin' demektir. Bunu yapamam..."

Üstüne üstlük şu sözleri ekledi:

"Burası demokrasinin beşiği Fransa! Otel arayan, beğendiği yerde konaklar. Otelci de gözü tutmazsa sizi oteline sokmayabilir. Biz insanların tercihlerine karışmayız!"

Burjuva demokrasisi işte bu ilkeye kadardı:

Bireyin işine, çıkarına, ticaretine karışmamak! Günümüzde açıkça şöyle deniyor: "Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar!" Başka deyişle "Benden sonrası tufan!"

Aslan Cinotri

Ben bu Amerikalılardan oldum olasıya huylanırım, daha doğrusu onlardan ürkerim. Birçok eyalet gibi, benim yaşadığım kent ve çevresi de "Amerikan işgal bölgesi"ydi. Amerikan askerleriyle yolda belde, eğlence yerlerinde vesaire, ister istemez karşılaşırdık. Bu heriflerle yıldızımız hiç barışmadı. Onlar bizim Alman olmadığımızı sezinliyor, belki de bu yüzden bizi küçümseyemiyor, sonuçta küstahlık etmek hevesleri kursaklarında kalıyordu.

Biz, kırk yılın başı dans etmek için, çok ucuz olan "Papa" adlı bir gece kulübüne giderdik. 1956 yılından sonra oraya Amerikan askerleri de gelmeye başladı. Sivil kıyafetliydiler, ama saç tıraşlarından, ayaklarındaki postallardan, çiklet çiğnemelerinden falan belliydi Amerikalı oldukları. Onların kışlık giyecekleri eldivendi, palto falan kullanmazlardı. Amerikalılara sokakta rastladıkça büyükbabamın bir sözünü hatırlardım hep:

"Soğuk günlerde üşümek istemiyorsan, ellerini ve ayaklarını sıcak tut!"

Her neyse, bu askerlerin beni içten içe sinirlendiren bazı pis tarafları vardı: Birincisi, "Papa"ya dans etmek için gelen Alman kızlarına para yedirmeye başlamışlardı, böylece onları etini satmaya itiyorlardı.

Bize ne! Biz o kızlarla yalnızca dans edip çıkıyorduk işin içinden. Ama kimi zaman onlardan birini dansa kaldırmaya gittiğimizde, Amerikalı arkadaşı gelir de görür diye korkuyor, "Bugün Cumartesi, olmaz!" diye bunu açıkça söylüyordu kızcağızlar...

İkincisi, Papa'da yıllardan beri çalışan İspanyol dans orkestrasını keyiflerine göre yönlendirmek istiyordu Amerikalılar. Bu yıllarda yeni çıkan Amerikan icadı "Rock" parçaları da çalmalıymış orkestra! Elvis Presley'nin parçalarını... Oysa Latin müziğine yakınlık duyanlar gelirdi Papa'ya. Doğrusu ya, "Bessame muço" diye başlayan o nefis rumba ve benzeri parçalar, Papa'da yapılan müziğin özelliğiydi. Hem bu Amerikalılar ne karışıyordu İspanyol topluluğunun çaldığı parçalara? Ayrıca, İspanyol müzikçilerin "Rock'n roll" parçalarından haberi bile yoktu...

Üçüncüsü, Amerikan askerleri sokakta yürürken o uzun ve filtreli sigaralarını yakar yakmaz bir fiske hareketiyle kaldırıma fırlatırlardı. Yoksul Almanlar da bu mükemmel koca sigarayı yerden alıp içerlerdi. Ben bu sigara oyununu çok çirkin buluyordum. Almanları aşağılamak için yapıyorlardı bunu.

Ama ne Pall Mall sigarasını yere atan Amerikalı'yı uyarabilirdim, ne de yerden sigara toplayan, belki de esir kampından yeni dönmüş zavallı yoksul Alman'ı!

Benim bu konuda yapabileceğim iyilik, lokantadan çıkarken sigara paketimi masada unutma numarası yapmaktı. Böylece garson kız, ya da lokantada sigara içen başka bir işçi, sebeplenir diye düşünüyordum; ama bu oyun tutmuyordu:

Garson kız arkamdan koşup "Beyefendi, beyefendi, sigaranızı unuttunuz!" diye paketi getiriyordu...

*

Hangi yıldı bilemeyeceğim (sanırım 1956'yı 57'ye bağlayan yılbaşıydı), Almanların yılbaşı eğlencesine katılmak için üç beş öğrenci arkadaş arabayla Hamburg'a gitmiştik...

Yılbaşlarında böyle kapkaç geziler yapıyorduk. Bir kere de Amsterdam gezisi yapmıştık aynı arkadaşlarla. Hollanda'nın kanallarla süslü bu güzel başkentinde olağandışı hiçbir durumla karşılaşmadık.

Sadece kentteki zenci nüfusun fazlalığı dikkatimi çekmişti. Düşündüm ve kendimi ikna edebileceğim bir sonuca vardım: "Sömürgecilik tarihinin önde gelen devletlerinden biridir Hollanda! Bunu unutuyor musun? Böyle olduğuna göre, sömürge ülkelerinden getirilmiş zencilere şaşacak ne var?"

Hamburg'a dönelim: Nerelerde gezeceğimizi keşfetmek için, Almanya'nın bu en büyük liman kentine bir gün önceden gittik.

Her şeyi önceden belirlemiştik.

Tabii ki Hamburg'un geleneksel bir eğlence bölgesi olan, yüzyıllardır korsanların, aylarca kadın yüzü görmemiş serseri gemicilerin mekânı olan, yüzyıllardır ünü bilinen semte gittik. Gittiğimize de bin pişman olduk!

Yılbaşı gecesi, sivil giyinmiş binlerce Amerikalı asker, şişe kırma yarışına girmiş gibi, eline geçirdikleri şişeleri kaldırımlarda patlatıyor, şişeleri tuz buz ediyordu. Görünüm basbayağı ürküntü vericiydi. Bu kadar şımarıkça, vahşice sürdürülen bir eğlence olabileceğini hiç düşünmemiştim. Belli olmaz, bu zalim inek çobanları şişelerden sonra bize sataşır kaygısıyla çekip gittik oradan. "Çirkefe taş atma" diye bir deyim vardır bizde...

O yılbaşı, şımarık ve saldırgan Amerikalıları seyrederek işte böyle geçti. Karlsruhe'ye dönerken yolda arkadaşlarıma, çocukken öğrendiğim bir şarkıyı mırıldanmaya başladım:

"Amerikan kovboyları, aslan Cinotri..."

Biri sevimli, biri korkulu iki kent

Almanya'da en beğendiğim kentlerden biri, babamın matematik öğrenimi gördüğü, ünlü üniversite kenti Heildelberg'dir. Neckar Nehri'nin iki yakası üzerine kurulmuş olan bu kenti sevimli yapan, köprüleridir.

Yeşilırmak üzerine kurulu olan bizim Amasya'mız, Heidelberg'e göre daha sade, alçakgönüllü görünümdedir. Ama nehir ve köprüleriyle birbirine benzer bu iki kent.

Matbaalarımızda sıkça rastlanan "Heidelberg" marka basım makineleri, bu kentteki bir fabrikada üretilir. Ama söz konusu fabri-

ka, kültür ortamına gölge düşürmez: Heidelberg, her yönüyle bir kültür ve üniversite kenti özelliğindedir. Bu gerçeği, yolda belde gördüğünüz kentin genç insanlarından da anlarsınız. Bu gençler, geç ortaçağda, 14. yüzyılda kurulmuş olan Almanya'nın en eski üniversitesinde öğrenim gördüklerinin bilincindeydi. Bu izlenimi edinmiştim. Çünkü her haliyle zıpırlıktan uzaktı onlar.

İlginçtir, üniversitenin iki yerleşkesi de Neckar Nehri'nin iki ayrı yakasındadır. (Parantez açayım yine: Nasıl olsa köprüler var: İki yakayı birleştiren köprüler...)

Heidelberg kentinin köprülerinden biri.

İnsanlar ne garip! Yoksa yalnız ben mi garip bir insanım? Taş köprülerden biri üzerinde yürürken karşıdan babamın geleceği duygusuna kapılmıştım.

Sonra, köprüde babamın 50 yaşındaki son halini aradığım için ona rastlayamadığımı düşündüm; geri dönüp bu kez karşı yakadan babamın gençlikteki görünümünün geleceğini bekledim...

Taş köprüler bana hep Sinan'ı hatırlatır. Bizim ülkemizdeki bütün köprüleri Sinan yapmıştır gibi yerinde bir duygu vardır içimde...

Bostancı'daki küçük taş köprü bile Sinan'ındır.

Şair dostum Metin Demirtaş şöyle demişti onun köprüleri için:

Köprüler,
İki yakayı birleştiren yücelikler!
Sırtlarında yüzyılların ağırlığı,
Tarihin suskun tanıklarıdır
Sinan'ın köprüleri.

Babam, matematik öğrenimi için Heidelberg'te kalmıştı; ama Berlin'de daha uzun bir süre yaşayıp asıl öğrenimini orada yaptığı için, onu Berlin'de aramam gerekiyordu...

*

Braunschweig adlı kentte, İstanbul'dan tanıdığım bir arkadaşımı ziyarete gitmiştim. Bu kent, Demokratik Alman Cumhuriyeti sınırına çok yakındı. O yıllarda, "Ruslar gelebilir ve kenti dümdüz eder" kaygısını taşıyan bir kafayla bombardımandan zarar görmüş binalar, olduğu gibi bırakılmış, kent yeterince yenilenmemişti. Yollara serilen enkaz kaldırılmış olmasına karşın, onarım ya da yeni bina yapımı hiç düşünülmediği belliydi 1954 yılında...

Braunschweig'da dört Türk öğrenci vardı. Bunlardan birini iyi tanıyordum, Suadiyeliydi. Oturup konuştuğumuzda, onlarla hiçbir konuda anlaşamayacağımı anladım. Hangi konuyu açsam, yüzü buruşuyordu arkadaşların. Suadiye'den tanıdığım arkadaş ise beni Braunschweig'a çağırdığına pişman olmuş gibiydi.

İki gün otelde kaldığım Braunschweig'a gelmişken bu kenti gezmem, tanımam gerekir düşüncesindeydim. Akşamları çıkarak tek başıma kentin sokaklarında yürüyor, karşılaştığım kimi insanları yadırgıyordum. Garip davranışları ve bazılarının kendi kendine konuşması bana ürküntü vermişti. Sanki onlar bildiğimiz insanlardan değil, birer hortlaktı!

Yolda giderken yaşlı bir hanım, hiç beklenmedik bir anda avazı çıktığı kadar, hava saldırılarındaki o ürküntü veren, hatta korkutan sürekli alarm seslerini çıkarıyor, ardından da "Hava saldırısı... Hava saldırısıııı!" diye haykırarak sinir krizleri geçiriyordu. Korku filmleri hiç kalırdı bu gerçek sahnelerin yanında.

Bu tür bir olayla birdenbire karşılaşınca, inanın, bir garip olurdum. Ne yapacağımı şaşırırdım: Acımalı mı, üzülmeli mi, seyretmeli mi, uzaklaşmalı mı bilemezdim, olduğum yerde kalakalırdım...

İkinci akşam, otele dönerken gece on bir sıralarında, küçük bir kız gördüm. Yakından bakınca onun "küçük" değil, "kavruk" olduğunu anladım. Yirmili yaşlarındaydı ve çok güzel bir kızdı. Hep aynı sözleri yineliyordu:

"Çok üzgünüm, çok üzgünüm, çok üzgünüm..."

"Sen üzgün olamazsın, çok güzelsin" dedim.

Yüzüme bile bakmadan aynı teraneyi sürdürdü:

"Çok üzgünüm, çok üzgünüm..."

Saçlarını okşamayı denedim, bir anda "İmdaaaat! İmdaaaat!" diye canhıraş bir sesle bağırmaya başladı. Kaçmayı düşünmedim, çünkü şefkat gösterip saçlarını okşamaktan başka bir şey yapmamıştım ona.

Tam o sırada bir adam yaklaştı yanıma:

"Bırakın onu kendi haline... Tanırım, hep böyledir" dedi.

Kızcağız, "Çok üzgünüm, çok üzgünüm..." diye sızlanıyordu ardımdan...

Genç sosyalist Almanlar

1956 yılı başlarında bir akşam, kız arkadaşımla yemeğe çıktığımızda, ona şair olarak Nâzım Hikmet'i anlatıyordum. Yanımızdaki masada oturan genç bir gruptan söylediklerime kulak kabartanlar vardı, bunu sezinledim. Derken bir anda onlara seslenerek "buyurun size de anlatayım" dedim. Masasından kalkan genç bir Alman, yanıma gelip özür diledikten sonra, açıklama yaptı:

"Nâzım Hikmet'in adı geçince sizi ister istemez dinlemeye başladık. Ben ve burada gördüğünüz arkadaşlar Nâzım'ı çok severiz. Büyük bir şair olmasının ötesinde, onun kişiliğine, ideolojisine hayranız..." dedi.

Sevindim. Nâzım'ı herhangi bir Türk'ten daha iyi tanıyorlardı. Asıl ilginç olan, son cümleydi: "İdeolojisine hayranız!"

Kız arkadaşım, her ortalama Alman gibi, bu işlerden anlamazdı. Ayrıca, masada ikinci planda kalması dolayısıyla canı sıkıldığını hissettim. Kulağıma eğilip eve gitmek istediğini söyledi.

Alman grubuna, "Arkadaşımı eve bırakmak durumundayım, eğer burada daha oturacaksanız gelebilirim" dedim.

"Bekliyoruz, uzun süre buradayız" diye cevapladılar.

Yarım saat sonra onların masasındaydım. Kendimi tanıttım,

onlar da tek tek kendileri hakkında bilgi verdi. Biri dışında hepsi öğrenciydi. Adı Karl Hiller olan bu arkadaş, üzerindeki elbiseye bakılırsa tramvay biletçisiydi. Öğrenci ya da meslek sahibi olan öteki beş kişiden biri kızdı. Daha çok dinleyen, sessiz, sağduyulu bir kıza benziyordu.

Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD'nin) gençlik örgütü konumundaki Alman Sosyalist Öğrenci Birliği'nin (*Sozialistischer Deutscher Studentenbund*) üyesi olan bu arkadaşlarla yıllar boyunca ilişkiyi sürdürdüm.

Alman yasalarında bir derneğe üyelik için "Alman uyruğu" koşulu aranmadığından bu kuruluşa üye de oldum, toplantılarına, kongrelerine katıldım.

Sosyalist arkadaşlarımın içinde sıkça görüştüklerim, benden beş altı yaş büyük olan Hans Backhaus, yaşıtım Gerhard Bessau, onun kardeşi Klaus Bessau ve donanımlı bir sosyalist genç olan tramvay biletçisi Karl Hiller'di.

Hans Backhaus, Adorno'nun öğrencisi olarak felsefe öğrenimini tamamlamıştı, doktorasını sürdürüyordu. Adorno'nun düşüncelerinden hiç kopmayan ve bundan ötürü de derinliği olan bir Marksist'ti. Backhaus'un "Sosyalist Öğrenciler Birliği" içindeki görevi, şöyle tanımlanıyordu: "Örgüt ideoloğu".

Gördüğüm kadarıyla örgütün Almanya genelinde, Backhaus'un üstünde kişi yoktu; daha doğrusu, sözü dinlenen üst düzeyde başka kişi yoktu:

Örneğin, örgüt sekreteri olan arkadaş, bürokratik işlerle ve gündelik sorunlarla ilgilenirdi; onun adını bile hatırlamıyorum. Oysa Backhaus, örgütün stratejisinden kaynaklanan taktikleri belirler, sloganları saptardı. Üste başa, paraya pula hiç önem vermeyen, alçakgönüllü bir insandı. Yeri yurdu pek belli değildi, Almanya içinde bizim saz şairleri gibi "diyar diyar dolaşan" bir felsefeciydi.

Bu değerli sosyalist bana yakınlık gösterir, benden Türkiye'de iyi işler başarmamı beklerdi.

Onun benden beklediklerini fazlasıyla yapamadım. Ancak, elimden geleni ardıma koymadım ve herkes bilir ki, ileri insanlıktan

yana çizgimi hiç değiştirmedim. Onun bana hep söylediği "yaşam boyu tutarlılık"ı korudum.

Herkese olduğu gibi, dostum Backhaus'a da yaşamımın her sayfasını açıklamaya hazır olmak duygusunu hiç yitirmediğimi burada açıklamak isterim.

Almanya'da bir kez zorda kaldım, o zaman Backhaus imdadıma Hızır gibi yetişti:

1959 yılında çıkarcı ve faşizan bir Alman, hiçbir yanlış davranışım olmadığı halde, beni mahkemeye vermişti. İşte o mahkeme salonunda tanık olarak öyle bir Backhaus rüzgârı esti ki, yargıç ezile büzüle küçüldü, ne yapacağını şaşırdı, neredeyse kürsünün altına saklanacaktı.

Bu ilk celsede yargıç, Backhaus'un tam bir hümanizm dersi olan konuşmasından sonra, hemen beraat kararı verdi ve beni rahatlattı.

Bu dostumu nasıl unuturum?

Gerhard Bessau, iktisat ya da hukuk okumuştu, tam bilemiyorum. Esprili, çok okuyan, edebiyata meraklı bir arkadaşımızdı.

Gerhard, Faust'u yeniden okumaya başladıktan sonra bir araya geldiğimizde, eseri coşkuyla anlatır, yerinde duramayıp ayağa kalkar, büyük beden hareketleriyle kendini ifade ederdi. Sonunda eseri dört ayda bitirdi ve ertesi gün bizi toplayıp Goethe'nin nasıl büyük bir yazar olduğunu Faust'tan verdiği örneklerle anlattı. Ama ben bu açıklamalı sözlerden pek bir şey anlamadığımı söylemeliyim.

Gerhard'ın kardeşi Klaus Bessau, akademi mezunu bir fotoğraf sanatçısıydı. O zamanlar klasik bale üzerine çalışıyordu. Bunun için balenin bütün temel hareketlerini öğrenmişti. Dahası, fotoğraflarında bu hareketlerin doruk noktasını saptayabilmek amacıyla büyük çaba gösteriyor, buna ulaşmak için dönemin fotoğraf teknolojisiyle dünyanın filmini harcıyordu.

Karlsruhe'deki sosyalist grup içinde en yakın dostum Klaus'tu. Üstelik evinde telefon da vardı. Onu bazı akşamlar postaneden telefonla arıyor, rahatça konuşabileceğimiz bir yerde buluşuyorduk. Bana bale sanatının inceliklerini anlatırdı. Birkaç kez temsillere de gittik. Klasik bale hakkındaki temel bilgilerimi ona borçluyum.

O yıllarda tramvay biletçileri, paranın üstünü kolayca sayıp yolcuya verebilmek için, bir bozuk para sayma çantası taşırlardı. Dostum Karl Hiller, askısı karın hizasına kadar inen bu para sayma makinesini içki içerken bile çıkarmazdı. Belki de içtiği zamanlar çantayı sağlama almak niyetiyle çıkarmazdı. Öte yandan, herhangi bir yerde, örneğin lokantada, hesap ödeyeceği zaman, tramvaydaki bir yolcuya paranın üstünü sayıyormuş gibi aleti kullanmaya başlar, şakırtılı bir ses çıkaran madenî paraları avucunda biriktirerek garsona uzatırdı.

Tramvay İdaresi'ne nasıl hesap verdiğini sormadım, bir gün kendisi anlattı: "Bu iş zor değil" dedi, "kestiğim bilet sayısı belli; o biletlerin tutarından kaç para yemişsem, hesabımdan o kadar keserdi idare..."

Karl'ı severdim. Hayatı kolayından alır, zorlukları sanki bir üfleyişte başından atacakmış gibi davranırdı. Komiklikleriyle tanınan bir çocuktu, ama çok içerdi. Bulut gibi sarhoş olup yalpalayarak yürüdüğünde, yardım kabul etmezdi.

Karl ertesi gün hiç içki içmemiş gibi, dipdiri, sağlıklı bir yüzle karşımıza çıkardı. Her konudan esprili yorumlar çıkarır, bulunduğu topluluğu neşelendirirdi. Onunla genellikle "Stube" adlı küçük meyhanede buluşurdum. Yüksekçe bir tabureye ilişerek ayakta durur gibi bira içerdik. Hayır, bira bardağına, "Schnaps" adlı sert Alman içkisinden katarak içerdik...

Örgütle ilişkilerimi Türk arkadaşlarıma anlatmazdım. Yalnızca kimya mühendisi olan ve Almanya'ya doktora yapmak için gelen Aydın bilirdi bunu. Çünkü benden sonra o da bizim örgüte girmişti. Burada bir açıklama: Aydın'ın adını açıklamakta sakınca görmedim. Bu değerli arkadaşım 20 yıl kadar önce yaşamdan ayrıldı. Daha önemlisi, gizli saklı işler çeviriyor değildik: Almanya'da sosyalistler kadar liberallerin, ya da Hıristiyanların da öğrenci birlikleri vardı.

Örgüt üyeliği sosyalist kültürümü geliştirdi. Felsefeye ve tarihe nasıl bakmam gerektiğini öğrendim. Çünkü bu konudaki ana kaynakları her fırsatta okudum.

Ayrıca, üyelerin teorik yönden yetişmesi için, örgütün Backhaus tarafından hazırlanmış saat gibi işleyen bir programı vardı:

Her hafta evimize örgütten bir arkadaş, sosyalist kültürü içeren değişik bir dosya getirirdi. Bu dosyayı bir hafta içinde okuyup inceledikten sonra, götürmem gereken arkadaşın adresine teslim ederdim. Böylece dosyaların içeriği örgüt içinde elden ele dolaşırdı. İsteyen olursa bir örgüt üyesi herhangi bir dosyanın geneli üzerinde konuşma yapar, bu fırsatla dosyanın içeriği tartışılırdı.

İyi öğrendiğim dosya içerikleri üzerine ben, üye arkadaşlara konuşma yapmak yerine, başka kentlerdeki üniversite kantinlerinde bir masanın üzerine çıkarak nutuk atmayı yeğlerdim. Arkadaşlarımın söylediğine göre, irticalen yaptığım bu konuşmalar, içtenlikli olduğu kadar coşkulu bir anlatımla söylendiği için etkileyiciymiş. Alman'a benzemeyen bir esmer olarak "uluslararası" görünüm de taşıyormuş...

Bir Cezayirli, bir de Ermeni

Bir akşam Karl ile buluşmak üzere "Stube"ye gittiğimde, arkadaşımın yanında esmer bir delikanlı vardı. Karl beni görünce sevindi, "Sizden birisi galiba" dedi. "Türk müsün arkadaş?" diye yekten sordum delikanlıya, yüzüme aval aval baktı. Karl, daha çok "Tarzanca"ya benzeyen bir Fransızca'yla gencin Cezayirli olduğunu anladı. Böylece, Almanya'da bir Cezayirli ile tanıştım, ama Arapça ve Fransızca'dan başka dil bilmediği için onunla konuşamadım.

"Nereden buldun bu arkadaşı?" diye sordum Karl'a, anlattı:

Bu gariban Cezayirli, Allah'ın o rutubetli Almanya soğuğunda bir tramvay durağında bekleyip duruyormuş. Bizim tramvay biletçisi Karl onu görmüş, ama bir şey diyememiş. Dönüşte tramvay aynı durağa geldiğinde, Cezayirli yine oradaymış, Karl gene bir şey dememiş. Tramvay bir daha dönüp de bu durağa gelince Karl artık dayanamamış, delikanlıyı yakasından tutup tramvayın içine çekmiş.

Cezayirli cin gibiymiş. Karl'ın kendisine yardım etmek istediğini anlamış. Keyfi yerine gelmiş; tramvayda kentin sokaklarına bakıp duruyor, neden bu kadar uzun bir yolculuk yaptığını anlamaya çalışıyormuş. Sonunda Karl'ın çalışma saati tamamlanmış ve Stube'ye gelip beni beklemeye başlamışlar...

"Durakları benim kadar öğrendi" diyordu Karl.

"Bizde bir âdet vardır" dedim, "öncelikle 'aç mısın, tok musun?' diye sorulur. Hadi Karl, biranı iç de arkadaşı doğru dürüst bir lokantaya götürelim. Çocuk aç olabilir. "

Cezayirli arkadaşla birlikte güzel bir yemek yedik. Sonra onun Almanya'ya neden geldiğini öğrenmeye çalıştı Karl. Cevabı alınca gözleri parlayarak bana:

Cezayirlinin verdiği fotoğrafın arkasına, "Karlsruhe, 16.11.1958" yazmışım.

"Kaçakmış!" dedi, "Cezayirli bir kaçak! Sanırım Fransa'daki gizli Cezayir örgütünde çalışıyor. Yakalanacağını anlayınca Alman sınırını geçmiş olabilir!"

"Bu konuda sorgu sual etmeyelim" dedim, "ona söyle lütfen, sosyalist olduğumuzu söyle. Nasıl yardım edebiliriz? Asıl bunu sor..."

Gelen cevap şuydu:

"Burada bir Türk'le karşılaşmaktan büyük şeref duydum, bu bana yeter!" Ve ekledi: "Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın asıl önderi işte bu fotoğrafta gördüğünüz insandır!"

İç cebinden çıkararak bana verdiği resim, Atatürk'ün hiç görmediğim bir fotoğrafıydı. Yirminci yüzyılda, bağımsızlığı için savaşan ülkelerin ilk önderi Atatürk... Ne var ki, Cezayirli dostuma o gün kuru bir teşekkürün dışında tek kelime bile söyleyemedim.

Nedeni açık: Sömürülen halkların bağımsızlık savaşlarına öncülük ederek onlara örnek olan Türkiye, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu bu yıllarda, yurdunun bağımsızlığı için savaşan Cezayir direnişçilerinin değil, emperyalist Fransa'nın tarafını tutuyordu.

Bu gerçeği Cezayirliyle konuşmadım. Sadece başımı öne eğdim.

Gün gelir, bu kişiliksiz dış politika herhalde bütünüyle değişirdi...

*

İstanbul'un "Gedikpaşa" semtinden Ermeni vatandaşımız Jirayir'i, 1958 yılında bir alışveriş merkezinde tanıdım. Daha doğrusu, o benim Türk olabileceğimi kestirerek yanıma geldi ve Türkçe konuşmaya başladı, kendini tanıttı.

Kırk yıllık bir dostuma rastlamış gibiydim.

Ertesi gün akrabaları arabayla gelip Merkez Postanesi'nin önünden Jirayir'i alacaklarmış. Yani sınır geçerek kaçak girecekmiş Fransa'ya...

"Sonra?" diye sordum.

"Sonrası onların bileceği iş. Fransa'da yüz binlerce Ermeni var. Yeter ki sınırdan içeri gireyim..."

Strasburg'a giderken bizim kullandığımız yolu kullanacaklardı herhalde. Ren Nehri üzerindeki köprünün öte yakası Fransa'ydı. Buradaki Fransız gümrük karakolu, pasaportlara usulen bir bakıp "buyurun geçin" diyordu otomobildekilere...

Jirayir bagajda yalnızca on dakika kalacaktı. Hepsi bu!

Ona nasıl yardım edebileceğimi düşündüm.

Parası varsa da herhalde çok sınırlıydı. O parayı neden otele kaptırsın? Hiç düşünmeden onu eve götürüp Frau Köhler'le tanıştırdım, benim odaya bir yatak daha eklemesini rica ettim. Sonra yemeğe çıkardım.

Benim gözümde Jirayir, Almanya'ya yeni gelmiş çaylak bir Türk öğrenci gibiydi. Geç saatlere kadar şundan bundan söyleştik. Konuştuğumuz konular, pek de önemli şeyler değildi, ama hep "insanlık halleri" üzerineydi...

Ertesi gün onu postanenin önünden saat 12'de alacaklardı. Ama yapacak son bir işimiz vardı: Fransa'daki akrabaları tarafından kolayca ayırt edilmesi için Jirayir'in yakasına beyaz bir karanfil takmak gerekiyordu! Almanya'da çiçekten kolay ne var? O işi de bitirdik ve 12'ye 10 kala postaneye gittik.

"Seni görmesinler, kafaları karışır" dedi.

"Ama senin onlarla buluştuğundan emin olmak istiyorum" diye cevap verdim, "ben karşı kaldırımdan durumu görmeliyim..."

"Öyle olsun" deyip bana sarıldı, vedalaştık.

İki gün sonra Fransa'dan Jirayir'in gönderdiği bir kart aldım. Her şey yolundaymış. İnsanlık halleri de...

Uluslararası kongre

1958 yılında Frankfurt'ta "Uluslararası Sosyalist Gençlik Kongresi" yapıldı. Ben ve Aydın, kongreye Alman delegesi olarak katıldık.

Öğrendiğim kadarıyla bu büyük organizasyonun çok yönlü masraflarını karşılamak üzere, Alman Sendikalar Birliği'nden bazı güçlü sendikalar araya girmişti. Arkadaşların söylediğine göre, sendikalar sayesinde birkaç dev firma, kongrenin sponsorluğunu üstlenmişti.

Bu olgu, Alman sendikacılığının sermaye karşısındaki gücünü gösteriyordu. Dev firmalar, böyle bir kongreye başka türlü parasal destek verir mi?

Frankfurt, kültürde ve sanayide Almanya'nın canavar kentlerindendir. Hem ülkenin ortasında yer alması hem de kendi dinamiğiyle çok canlı ve hareketli bir yapıya sahip bulunması bakımından, uluslararası nitelikteki kongreler, fuarlar, sergiler ve benzeri etkinlikler için Almanya'da akla ilk gelen kentlerden biridir. Frankfurt'un bu özelliklerine, ünlü havaalanından bütün kıtalara aktarma yapılabilecek bir merkez olmasını da ekleyebiliriz. Caddelerinin kalabalığından, insanların koşuşturmasından, hatta insanların yüzlerindeki yapıcı, ama kararlı ve hırslı ifadeden, kentin dinamik özelliklerini çıkaramayabilirsiniz, bu takdirde çağdaş felsefede ayrı bir yeri olan "Frankfurt Ekolü"nün bu kentte doğduğunu düşünün...

Kongre günlerinin akşam saatlerinde Frankfurt caddeleri, dünyanın dört bucağından gelen çakı gibi gençlerle rengârenk bir görünüm kazanmıştı. Afrika ve Güney Amerika'dan gelen zenciler ile Asya'dan gelen özgün giysililer, ya da çekik gözlüler, derhal göze çarpıyordu. Bu insanların geleneksel giysilerinin renkleri ise cabası!

Kongrenin açılış konuşmasını, "Öteki Gazete"den (*die andere Zeitung*'dan) yazılarını okuduğum Sigfried Einstein yapmıştı. Ben o günden yetmiş küsur yıllık şu güne değin, böylesine incelikli, şiir dolu, etkileyici bir "açış konuşması"na tanık olmadım. Belki daha çok bir hikâye, biraz şiir, biraz da denemeydi bu konuşma.

Savaş öncesi yıllardan başlayarak 1950'li yıllara kadar bir Yahudi çocuğun yaşam serüvenini anlatıyordu Einstein. Ağlamaklı şeyler değildi anlattıkları. İnsan duyarlılığı nasıl gerektiriyorsa öyle apaçık anlatıyordu gerçekliği. Onun çok etkileyici bulduğum konuşmasını izlerken söylediklerinin tadına varabiliyordum.

O zamanlar 30'lu yaşlarında olan Sigfried Einstein kongrenin yapıldığı 1958 yılında, ünlü bir şair, hikâyeci, denemeci ve gazeteci olarak altın dönemini yaşıyordu. 1956'da "Thomas Mann Ödülü"nü almıştı.

Açılışta bütün delegeler oradaydı. Daha sonra komisyonların (yarkurulların) seçimine geçildi. Komisyonlara seçilecek kişiler için oylamalar yapılacak sanıyordum. Ama beklediğim gibi olmadı:

Yarkurulların çalışma konularını açıkladılar ve her biri için salon numarası verdiler. Dileyen, kendi alanındaki konuyu tartışmak üzere, ilgili salona gidip üretilecek bildiriyi hazırlama çalışmalarına katıldı. Yarkurulların hazırladığı bildiriler genel kurula getirilip yeniden tartışılacak ve son halini alacaktı.

Tahmin ettiğim gibi, kongrenin son günündeki tartışmalarla "sonuç bildirisi" oluşturuldu.

Bu tür kongre yapılanmasını sonraları Fakir Baykurt'a anlatmıştım, TÖS'ün gerçekleştirdiği "Devrimci Eğitim Kurultayı"nın yapısal modeli, benzer biçimde uygulandı. İsteğe bağlı olarak oluşturulan, bu nedenle daha demokratik olan, düşünce üretmeyi hızlandıran, genellikle konunun uzmanlarını bir araya getiren yarkurul bildirileri, Devrimci Eğitim Kurultayı'nın genel kurulunda etkileyici bir özet haline getirilmiş ve "Kurultay Bildirisi" olarak basına iletilmişti.

*

Kongrenin benim için çok ilginç ve önemli olayı, son gün, genel kurul çalışmalarına ara verildiği sırada belirdi:

Yetmiş yaşlarında, koyu renk elbiseli bir Alman hanım, soluk soluğa yanıma geldi ve yekten konuştu:

"Bay Say!"

"Evet benim..."

"Sizi şimdi gösterdiler. Delege listesinde adınızı görmüştüm, üç gündür arıyorum sizi..."

"Buyurunuz efendim..."

"Türk olduğunuzu biliyorum. Acaba sizin Fazıl Say ile bir akrabalığınız var mı?"

"Berlin ya da Heidelberg'deki öğrenci Fazıl Say ise babam olur..."

"Evet, Berlin'de! Matematikçi!"

Çok heyecanlanmıştı yaşlıca hanım. Yüzüme dikkatle bakıyor, babama benzer taraflarımı arıyordu. Heyecanını saklayamıyordu, gözleri nemlenmişti.

"Babanız Fazıl Say, bizim Spartakusbund geleneğini benimsemişti! Değerli bir militandı..."

Bilindiği gibi, "Spartakus Birliği" adlı devrimci kuruluş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin'de Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in öncülüğünde kurularak savaş karşıtı istemleri ve işçi sınıfını savunan gözü kara tabanıyla Almanya'yı etkilemiş, izleyen yıllarda bu hareket, Alman Komünist Partisi'ne dönüşmüştü.

"Sizi efendim, aşağıya kahve içmeye götürebilir miyim?" dedim.

Bir yandan da o kalabalık koridorda Aydın'ı bulma şansını yakalamak istiyordum. Neyse ki yakınlardaydı Aydın.

"Hanımefendiye ben gösterdim seni" dedi Aydın.

"Onun sözlerini önemsiyorum. Sen de gel lütfen" dedim.

Üçümüz, aşağı kattaki kantine, kahve içmeye indik.

"Sağ mı babanız?" diye sordu hanım.

"Maalesef, 1952'de öldü."

Biraz durakladı, üzüntülerini belirtti, sonra babam hakkındaki izlenimlerini özetledi:

"Çok kararlı, yürekli bir gençti. Yeni fikirler üretir, fikirlerini bize getirir, bunların hayata geçmesini isterdi. Bir Türk gencindeki gelişkin bilinç düzeyi, proleter enternasyonalizmine olan inancımı pekiştirmiştir..."

"Peki" dedim, "babamla ilgili konularda herhangi bir belge var mı? Üyelik kaydı ya da benzeri değerde olan?"

Düşündü, sonra konuştu:

"1935 yılına kadar arşivimizi koruduk. 1933'te Hitler iktidara geldi ve izleyen yıllarda kitlesel bir solcu avına girişti. Bizim arkadaşlar da arşivi yok etmiş olabilir. Ama Gestapo'nun sol hareketle ilgili belgeleri yok ettiğini sanmıyorum. Çünkü, kötü niyetle kullanmak amacıyla onlara da gerekliydi bu belgeler. Sonrasında ise İkinci Dünya Savaşı'ndaki bombardımanlarda taş taş üzerinde kalmadı. Belgeyi bırakın, Berlin'de bir kâğıt kırıntısı bile kalmadığını söyleyebilirim."

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "Taş taş üzerinde kalmadı, bir kâğıt kırıntısı bile kalmadı!" denen Berlin'de, bombardımanların kenti ne hale getirdiğini gösteren bir fotoğraf.

Biraz da kendisinden bahsetti: Hitler döneminde canını kurtarmak için İsviçre'ye kaçtığını, savaş yıllarını Amerika'da geçirdiğini, 1947'de ülkesine döndüğünü anlattı.

Ayrılırken, "Sizi bu kongrede görmüş olmaktan sevinç duydum" dedi...

1960 yılının başlarında Türkiye'ye döndüğümde, bu olayı anneme anlattım. Ağır ağır konuşarak şunları söyledi annem:

"Nedense Milli Emniyet babanı zaman zaman izlerdi. Demokrat Parti iktidara gelince onun Almanya'daki geçmişini kurcaladılar, ölümünden bir yıl kadar önce bu konuda babanı sorguya da çektiler. Ne kadar kötü niyetli olduklarını anla..."

Adorno

"Ausschwitz Toplama Kampı'ndan sonra şiir miir yazılamaz."

Lütfen bir daha okuyun yukarıdaki cümleyi.

Çağımızın önde gelen düşünürü Theodor Wiesengrund Adorno'dan alıntıladığım bu müthiş saptama, yalnızca Ausschwitz Toplama Kampı'nın dehşetini vurgulamakla kalmaz, şiir sanatının yüceliğini de belirler.

Eğer bazı insanlar, toplama kampı cehennemini organize edebiliyorsa, insan yaratıcılığının incelikli göstergelerinden biri sayılan şiir sanatının artık bahsi bile geçemez. Onlar iki karşıt uçtur. Adorno, Nazizmin işlediği insanlık suçları arasındaki akıl almaz bir canavarlık olan toplama kampları gerçeğinden sonra da şunu demişti:

"Soluyacak havayı hâlâ bulabiliyor olmanın utancını yaşıyorum."

Adorno'nun önemini, felsefeci dostum Hans Backhaus sayesinde anladığımı söylemeliyim.

Yirminci yüzyılın dikkate değer düşünürlerinden Walter Benjamin, Fransız polisinin ihbarı üzerine Gestapo tarafından yakalanmamak için intihar etmişti.

O yıllardan başlayarak Backhaus, kendisini Adorno'nun düşünsel kavrayışına adamıştı. Şimdilerde 80 yaşı geride bırakan eski dostumun yaşamdaki temel ereği, "Adorno, Adorno, yine Adorno" olarak özetlenebilir. O kadar ki, Backhaus, ustasının adını bile kendine özgü biçimde söylerdi. Gerhard da bu söyleyişi taklit ederdi: "Ador-nooooo". Bana öyle gelirdi ki, Backhaus üçüncü heceyi uzatmakla hocasının çok yönlü niteliklerini düşündürmek isterdi.

Marksçı bir düşünür olan Adorno, söz konusu dünya görüşüyle çağdaş felsefede "Frankfurt Okulu" olarak bilinen düşünürler çevresindeki Martin Heidegger ve Herbert Marcuse'den birçok yönden ayrılır.

İnsanlığın sorunları karşısında edilgin kalan Heidegger, varoluşçuluğun ötesine geçememiştir. Onun ilerici bir yönü, varoluşçuluğu hümanizmin bir parçası olarak görmesiydi. Diyalektik materyalizme hayranlık duyduğunu söylemesine karşın, bence suya sabuna dokunmaz bir düşünürdü. Çünkü hep soyut planda davranmış, bu yüzden de sönük kalmıştır.

Herbert Marcuse ise bütün sivri laflarına ve tafrasına karşın, Amerika'ya kaçtıktan sonra bir daha yurduna dönmemiş, bir ara

CİA'da görev alan işte öyle garip bir anarşistti.

Düşünce yakınlığı yönünden Adorno'yla aynı kefeye koyabileceğimiz yalnızca Max Horkheimer ile Walter Benjamin vardır. Özellikle Walter Benjamin, Fransa'nın güneyinde saklandığı bir kasabada, Fransız polisinin kendisini Nazi askerlerine ihbar ettiğini öğrenince, onların eline canlı geçmemek için intihar eden yiğit bir düşünürdü.

*

Aynı zamanda müzikçi olan düşünür Adorno, piyano başında.

Adorno, Türkiye'de kitleler tarafından tanınmak bir yana, bazı sınırlı ilerici çevreler dışında pek bilinmez. Çağdaş felsefede, Jean Paul Sartre ve Bertrand Russel gibi değerli adların popülerliği yetmiştir bize.

Çağımızın yüz akı iki düşünür olan Sartre ve Russel'ı bir kalemde geçmek istemiyorum:

Varoluşçu öğretinin kurucusu, düşünür, dramaturg, romancı, denemeci, gazeteci Sartre'm ılımlı solculuğu, doğrusunu isterseniz "mıymıntı Marksçılar"dan evlâdır. O, Fransa'nın Alman işgali döneminde yürekli davranarak direnişçilere katılmış, Cezayirlilerin ulusal kurtuluş savaşını ise insanlık dışı yöntemlerle bastırmak isteyen sömürgeci Fransa'nın sürdürdüğü savaşa şiddetle karşı çıkmıştır.

Aslında bu iki özellik, yeter de artar bile, ama size bir konuyu daha hatırlatmak isterim: 1964 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü geri çeviren Sartre, savaş suçlularını yargılayan "Russel Mahkemesi"nin başkanlığını üstlenmiş bir felsefecidir.

Britanyalı düşünür, mantıkçı ve matematikçi Bertrand Russel'ı öncelikle "Mantıksal atomculuk" öğretisiyle tanırız. 1950 yılında ona artık Nobel Ödülü verme zorunluluğunu nihayet duyan çevre-

Çağdaş müziğin önde gelen bestecilerinden Arnold Schönberg, tonal armoni dizgesinin dışında yeni bir ton dışı dizge kurmuş, getirdiği bu yeniliğe "12 Ton" adını vermiştir. Schönberg, birçok genç aydına kompozisyon dersleri vermiş ve bu yoldan tonal armoniye bağlı kalmayan besteciler yetiştirmiştir.

Çağımızın en tanınmış rejisör ve aktörlerinden Charlie Chaplin (Şarlo), olağanüstü gülmece yeteneğinden güç alarak yaptığı filmlerdeki toplum eleştirisiyle sinema sanatının unutulmaz sanatçıları arasına girmiştir.

ler, Nobel'in "Bilim Ödülü"nü değil, "Nobel Edebiyat Ödülü"nü yakıştırma çaresine başvurmuşlardır. Vietnam savaşı sırasında Sartre ile birlikte "Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi"ni kuran Russel, 89 yaşındayken nükleer silahlanmaya karşı yapılan bir gösteride tutuklanmıştır.

Konumuz "Adorno"ydu galiba...

Bu kocaman beynin düşünsel kavrayışı, toplum eleştirisinin bütününü kapsar. Marksizme çağdaş derinlik getiren Adorno, savaş sonrasında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin sanat konularındaki genel teorik ve ideolojik çizgisinden, ona bağlı olarak da uygulamalarından yana değildi. Açıkçası, Stalin'in görüşlerinden yana değildi. Dolayısıyla Stalin döneminde tepeden inme bir anlayışla dayatılmış "Sosyalist gerçekçilik" denen sanat akımına da karşı çıkmıştır. Adorno'nun bu yaklaşımı bence yerindedir. Çünkü bu yapay akım, gerçekçi kavrayışı, sosyalist toplumun kuruluşunda bir propaganda aracı olarak görüyordu. Oysa gerçeğin irdelenmesi, gerçeğin içerdiği diyalektik karşıtlıkların sergilenmesinden geçer. Örneğin,

Bertolt Brecht'in "epik tiyatro" kavrayışı, tam anlamıyla diyalektik yöntemin tiyatro sanatına taşınmasıdır.

1963 yılında, Nobel Ödülü'ne göre çok daha güven verici ve tutarlı olan "Goethe Ödülü"yle onurlandırılan Adorno'nun Marksçı perspektifi, Stalin'in bilmek bile istemediği geniş bir kültürel alanı kapsıyordu: Şarlo'nun filmlerinden tutun, çağdaş müziğin öncülerinden Schönberg'in atonal müziğine, hatta Freud'un teorilerine kadar... Adorno'nun etkisiyle Macar eleştirmen György Lukacs, çağdaş müziğin öncü tekniklerine yakınlık göstermiştir. (Yine bir parantez açmak zorundayım: Lukacs, kendisinden beklenmeyen antikomünist bir davranışla Batı Almanya'ya kaçarak Bavyera'nın o dönemdeki tutucu başbakanı Strauss'un evine sığınmıştır.)

Adorno'nun etkilediği düşünürlerin başında, tabii ki çağın bütün ileri kültür/sanat hareketlerini benimseyen, ama genç yaşta trajik bir şekilde ölen Walter Benjamin gelir.

*

Adorno'ya dönelim: Frankfurt'ta felsefe, sosyoloji, psikoloji ve müzikoloji öğrenimi yapan Adorno, ayrıca özel olarak Sekles'ten müzik dersleri almış, 1925 ve 1926 yıllarında Viyana'da Alban Berg'le bestecilik çalışmıştır. Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirmesinden sonra, faşizme teslim olmamak için 1934'te İngiltere'ye kaçan ünlü düşünür, 1938'de Amerika'ya yerleşerek çalışmalarını bu ülkede sürdürmüştür. Savaştan sonra Almanya'ya dönen Adorno, Frankfurt Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmıştır.

Bütün dünya, Adorno'yu müzik sosyolojisinin akla ilk gelen adı olarak tanır, asıl yeri de budur. Ancak, Adorno bir yana, Türkiye'de günümüz üniversitelerinde "müzik sosyolojisi" adlı bilim dalının öğretimine bile henüz yer verilmiş değildir. Açıklamalı sosyoloji sözlüklerimizde de maddesi yoktur. (İnsan ne diyeceğini şaşırıyor...) Müzik sanatı ile toplum arasındaki çok yönlü ilişkilerin etkileşim ve sonuçlarını araştıran müzik sosyolojisi, yalnızca kendine özgü metodolojiden değil, sosyoloji, müzikoloji gibi bilimlerden ve felsefeden yararlanır. Müziğin toplumsal yapıdan kaynaklanan özelliklerine eğilmenin yanı sıra, müzikoloji içinde geri planda kalan "uygarlık tarihinin eleştirisi", "müzik felsefesi", "kültür endüstrisinin

eleştirisi" gibi, insan bilimlerinin dolaylı biçimde ele aldığı konuları doğrudan bir yaklaşımla irdelemeye, düşünsel yaklaşımla çözümlemeye yönelir ve bu yaklaşımıyla felsefenin sınırlarını genişletir.

Türkiye'de Adorno'nun birkaç kitabı çevrilerek yayımlandı. Bu kitapları tabii ki alıp okudum. İnanın, anlayabildiğim cümleler çok azdı genelin içinde. Demek ki çevirenler, okuduğunu anlamadığı için, ya da Türkçe'sini anlatamadığı için, bulanık cümlelerle geçiştirmişlerdi kitabı.

Evet, bütün felsefeciler gibi, Adorno'nun da dili felsefidir, zor anlaşılır. Eğer çevirmen, yazarın kendine özgü terminolojisini tanımazsa; cümleyi, "Adorno şimdi bunu demek istiyor" güveniyle çevirmezse, işe yarayan, anlaşılır bir çalışma çıkmaz ortaya...

*

Fransa'da "Liberation" gazetesinde bir vesileyle "Adorno'nun öğrencisi olduğum" yazıldı. Hem doğru hem yanlış: 1950'li yılların sonlarında Adorno, Frankfurt'ta "Diyalektik ve Estetik" konulu, birkaç hafta süren bir seminer vermişti, ona katıldım. Eğer öğrencisi olmak için bu yetiyorsa gazetede yazılan doğru...

Bir nesne ya da bir olgu önünde, estetik değer yargısı açısından diyalektik yöntemin nasıl uygulandığını ben bu seminerde öğrendim.

Bir dağ köyünde üç yıl

Kucağımda ağlayan bebekle Mehmet Şerif Efendi'nin yanında. (Çocuğun korkarak ağlamasına neden olan, herhalde fotoğraf sanatçısı dostum Güngör Denizaşan'dı. Haziran 1962)

27 Mayıs 1960'a doğru

1960'ta Almanya'dan döndüğümde 25 yaşındaydım. Kendi bildiğini okuyan, burnunun doğrultusunda giden huysuz bir insan olmama karşın, Almanyada birtakım uluslararası nezaket kurallarına fena halde alışmıştım! Almanya'da bileti uzatan tramvay biletçisine bile teşekkür edilir. Otomatik olarak söylenen "Danke schön – Bitte schön" muhabbetine ve öteki incelikli söz kalıplarına öyle alışmıştım ki, İstanbul'a döndüğümde herkes numara yaptığımı, ya da dalga geçtiğimi sanıyordu.

Bir gün annem beni ekmek almaya yollamıştı. Bostancı'daki kambur fırıncı Agop'a parayı uzatıp, "Lütfen iki ekmek rica edebilir miyim?" diye isteğimi söylediğimde, "Ağlama be Ahmet abi, ekmek alıyorsan paranla alıyorsun, yalvaracak ne var?" demişti Agop.

*

Almanyadan döndükten sonra, getirdiğim gazetecilik öğrenimi diplomasıyla İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesi bünyesinde yeni açılan Gazetecilik Enstitüsü'nde bana iyi kötü bir hocalık vereceklerini umuyordum. Enstitü yöneticilerinin ve kimi hocaların konuya olumlu bakışıyla umudum daha da artmıştı. Tek sorun, diplomamın Milli Eğitim Bakanlığı'nda "denklik" kararı verilerek onaylanmasını beklemekti.

Sonunda bakanlık, diplomamı denklik yönünden onaylamadı. Haklı olabilirdi, çünkü benim Almanya'da okuduğum öğretim programına, Türkiye'de tıpatıp benzeyen bir okul yoktu.

Bu karara üzülmedim. Gelecekte profesör olma düşleri kuruyor değildim. Umurumda bile değildi üniversitede "asistan" olmak. Doğrusunu isterseniz, bir gazetede çalışmak da pek bana göre değildi. Kendimi tanıyordum: Teorik-ideolojik yaklaşımın belirlediği dünya görüşüm, Türkiye'deki genel havaya hiç uymadığı için, huysuzluğum geçimsizliğe kadar uzanabilir, çalıştığım gazetede kısa süre sonra yol verilirdi bana. Açıkçası, dünya görüşüme uymayan bir gazetede çalışmak istemiyordum. Bu yönden bütün gazeteler

bana uzaktı... Fakat gün geldi, ülkemizde etkili olan, benim de bütünüyle benimsediğim, canımı dişime takarak çalıştığım gazete ve dergiler çıkardık arkadaşlarımla.

Bakanlık kararını bekleyiş dönemi sona erdiğine göre, kendime derhal bir iş bulmam gerekiyordu. Hürriyet gazetesinin "küçük ilanlar" sayfasında birkaç satırlık bir ilan yoluyla Almanca dersleri vermeyi düşündüm; bu yoldan bulduğum dört öğrenciye haftada iki gün ders vererek hiç de küçümsenmeyecek bir harçlık kazandım.

Tam bu sırada, nisan ayında, 27 Mayıs 1960 Devrimi'ni hazırlayan gençlik hareketleri başlamıştı. İşte o zaman, üniversitede öğretim elemanı olamadığım için üzüldüm. Öğrencilerle doğrudan ilişkide bulunmak, onlara hem temkinli olmanın usullerini anlatmak hem de hareketin doğru yönde gelişmesi yolunda yardımcı olmak, başarı gösterebileceğim bir alandı. Almanya'da öğrenci lokallerinde coşkulu nutuklar atarak gençliği harekete geçirmek üzere kazandığım deneyimler belki işe yarayabilirdi.

İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin Beyazıt'tan başlayarak düzenlediği yürüyüşlere ara sıra ben de katılıyordum. Başlangıçtaki yürüyüşlerin birinde, yıllar öncesinden tanıdığım Cumhuriyet gazetesinin karikatürcüsü Ali Ulvi'yi gördüm. Halkın öğrencilere seyirci kaldığından şikâyet ediyordu. Gerçekten halk, gençleri kaldırımlardan seyrediyor, onları desteklemekten çekiniyormuş gibi bir havada, kaskatı durup yürüyüşçülere bakıyor, sadece bakıyordu.

Bu ilk yürüyüşlerde gençliğin sıkça yinelediği sloganlardan biri, "Ya ya ya, şa şa şa, İsmet Paşa çok yaşa!"ydı. Bildiğim kadarıyla bizim halk, çoğunlukla İsmet Paşa'ya hiçbir dönemde candan yakınlık duymamıştır. 1940'lı yıllarda, kâğıt paraların üzerindeki Atatürk resminin yerine kendi resmini bastırması, her fırsatta "Millî Şef" olarak öne çıkması, halkı küçümseyen bir anlayışta gibi görünmesi, hoş karşılanmıyordu.

Karikatürist dostum Ali Ulvi.

"Gençliğin muhalefeti, halkın

desteğini kazanmaya yetmiyor" dedim Ali Ulvi'ye.

"Evet, bu sloganlar, milletin bütününe seslenmiyor..." dedi.

Polis kurşunuyla can veren üniversite öğrencisi Turan Emeksiz.

Giderek gerginleşen ortamda hükümet, CHP'nin yıkıcı grupları çevresinde topladığını, halkı iktidara ve orduya karşı ayaklanmaya kışkırttığını ileri sürerek eylemlerin soruşturulması için Meclis'te bir "Tahkikat Komisyonu" kurdu. Doğrusunu isterseniz, gençliğin dalma basmak için en olmayacak şeyler yapan iktidar partisi o kadar basiretsizdi ki, olayları yatıştırmak yerine, yangına körükle gidiyordu.

"Tahkikat Komisyonu" göreve başladığı gün, İstanbul ve Ankara'da öğrenci gösterilerinin karşılaştığı şiddet, cinayetlere dönüştü:

İstanbul'da Orman Fakültesi öğrencilerinden Turan Emeksiz, polis kurşunuyla yaşamdan ayrılınca İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilerek gece sokağa çıkma yasağı kondu. Oysa öğrenci eylemleri geceleri değil, güpegündüz yapılıyordu. 30 Nisan günü İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda yapılan gösteriler sonrasında bu kez başka bir üniversite öğrencisi öldürüldü.

Öte yandan sıkıyönetim askerleri, gösteri yapan öğrencileri askerî kamyonlara doldurup sözümona Davutpaşa Kışlası'na götürüyor, kamyonlar ağır ağır ilerlerken öğrenciler kamyonun arkasından bir bir aşağı atlayıp halkın arasına karışıyordu. Bu demekti ki, askerler öğrenci gösterilerine göz yumuyordu.

Arkadaşları öldürülünce artık slogan değişmiş, Osman Paşa'nın ardından söylenen ağıt özellikli "Plevne Türküsü"nün güftesi şu dizelere dönüşmüştü:

Olur mu böyle olur mu?
Kardeş kardeşi vurur mu?
Kahrolası diktatörler
Bu dünya size kalır mı?

Değişen slogan, halkı etkilemiş olmalı ki, evde, yolda belde, bizim Bostancı'da bile her yerde, Demokrat Parti liderlerine yöneltilen ağır eleştiriler, artık lâfa dökülmeye başlamıştı. Peki, eleştirilere cevap olarak bu partinin önderleri ne yaptı?

Ne mi yaptı? 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nda, her yıl geleneksel özelliğiyle stadyumlarda sergilenen gösterileri yasaklayıverdi. Gençliğin üzerine düşüncesizce yürüyordu iktidar...

21 Mayıs günü bu kez Ankara'da Harp Okulu öğrencileri, iktidarı protesto eden bir yürüyüş düzenledi. İşte o günlerde Güney Kore'nin despot lideri Sygman Ree, kendi ordusunun üflermiş gibi yaptığı küçük bir müdahaleyle alaşağı edildi. Ve ertesi gün, Cumhuriyet gazetesinde Ali Ulvi'nin o müthiş karikatürü çıktı: "Uçtu uçtu..."

Karikatür, kanatlanarak uçup giden Koreli diktatörün ardından, başka kişilerin de kanatlanarak uçup gittiğini gösteriyordu. Demek ki Ali Ulvi, halkın ve askerin eğilimleriyle gençliğin, artık bütünleşmiş olduğunu sezerek böyle bir karikatür yapabilmişti. (Artık aramızda olmayan bu çok değerli karikatürcümüzü hep saygıyla anarım. Işıklar içinde yatsın.)

Hava buram buram darbe kokuyordu. Ama iktidar ve birkaç yandaş gazete, "neşe kaçırır" diye mi nedir, darbe kokusunu umursamıyordu.

*

26 Mayıs 1960 akşamı, ressam ve resim öğretmeni olan yengem Zehra Say ve kızı Emel Say'ın evine gitmiştim. 1960'ta 50'li yaşlarında olan yengem ve benden 8 yaş büyük olan kızı, sevgili dostum Emel Say, ilerici insanlardır. Akşam geç saatlere kadar oturup konuştuk.

Tek konu vardı, onu konuştuk.

O gece onlarda kalmıştım. Sabahın erken saatlerinde konu komşu kapı zilini çalmaya, kimileri de kapıyı yumruklamaya başladı. Bir yandan da boyuna telefon çalıyor, biz henüz giyinmeden hangi birine koşacağımızı şaşırıyorduk.

Söylendiği gibi yapıp radyoyu açtık, "27 Mayıs Devrimi"ni öğrenmiş olduk.

Burada, 27 Mayıs'la açılan yeni dönem üzerine görüşlerimi birkaç satırla olsun açıklamak istiyorum:

27 Mayıs, asker ve sivil aydınlanmacı küçük burjuvazinin, feodal kalıntılara ve onların ideolojisine karşı giriştiği, tarihsel tanımı içinde "ilerici" bir hareketti. Atatürkçü temel kavrayışıyla daha sonraki faşizan askeri darbelerden çok farklıydı:

Birincisi, emperyalistlerden talimat ve icazet alarak yapılmamıştı. İkincisi, 27 Mayıs'ın ilk girişimlerinden biri, demokratik, ileri bir anayasa getirmekti. Böylece sınırlı da olsa, ezilen sınıf ve tabakalara örgütlenme ve kendini ifade etme hakkı tanınmış oluyordu. Unutmayalım ki 12 Mart 1971 darbesi, bu anayasayı Türkiye'ye "bol geldi" diyerek değiştirmeye kalkmıştı. Onu izleyen 12 Eylül 1980 darbesi ise bol veya dar gelecek bir hukuk bırakmadı ortada. Çünkü canavarlığın hukuku olmaz.

Benim pîrim

Bostancılı arkadaşlarımın hepsi 27 Mayıs'ı sevinçle karşılamıştı. Öte yandan, izleyen aylarda, güzel rastlantılarla kazandığım yeni dostlar ya da ağabeyler, dünya görüşüm açısından Türkiye'nin toplumsal yapısını kavramakta bana büyük ölçüde yardımcı olmuştu.

Güzel de... Türkiye'yi tanımak yönünden koca bir eksiğim vardı: Yaşantıyla elde edilen bilgiler ve deneyimler...

Acaba, "Yaşantı" dedikleri, yaşamda bilgi ve deneyim kazanmak için insanın hayat okyanusuna cumburlop atlaması mı demektir? Maksim Gorki, hapishaneyi de içine kattığı bu tür yaşantılarına "Benim Üniversitelerim" demişti. Evet ama, insanoğlu bir başına her türlü bilgi ve deneyime ulaşamadığı için, "yaşantı"nın içinde, başkalarının yaşam deneyimlerinden yararlanmak da vardır tabii ki. Şu da vardır: Yüz yüze geldiğimiz insanların anlattıklarından esip gelen rüzgârlar daha da etkileyici, öğreticidir.

*

Yeni tanıdığım dostlardan Şerif Tekben, 1940'lı yılların başlarında, Akçadağ Köy Enstitüsü'nün kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapmıştı. Eğitimciliğin bir yaşam kılavuzu olduğunu, babam yaşındaki bu insanın anlattığı kırsal kesim öykülerinden öğrendim. Şerif

Ağabey ve eşi Binnaz Hanım'ın oğlu Can Tekben, Almanya'ya gidişim öncesinde mahalleden voleybol arkadaşımdı. 1960 yılında onlara Can yoluyla ulaştım. Can'ın küçük ablası olan iktisatçı Günnur Ormanlar ile eşi Şaban Ormanlar'la dostluğum uzun yıllar sürdü. Şaban ağabeyin yol göstermesiyle Türkiye sosyalist hareketinin kıdemli önderlerinden Reşat Fuat Baraner'le (1900-1968) tanışmak istiyordum. "Fosforlu Cevriye"nin yazarı ünlü kadın romancımız Suat Derviş'in (1905-1972) eşi olan Baraner, babamın arkadaşlarındandı.

Ancak Şaban ağabey, önce Mihri Belli'ye gitmemi önerdi. 1951'den başlayarak uzun yıllar hapis yatan ve sürgünde yaşayan Mihri Ağabey, o yıllarda özgürlüğüne yeni kavuşmuştu ve aynı zor çemberden geçen eşi Sevim Belli'yle Göztepe'de bir dairede oturuyordu. 1960 yılında onlara birkaç kez gittim, ama hep havadan sudan konuştuk. Konuşmayı sosyalizm konusuna getirmek isteyen tanımadıkları bu genci haklı olarak yadırgamışlar, belki de ondan kuşkulanmışlardı. Bunu hissederek ayağımı Mihri Ağabey'in evinden çektim, ama o evde aynı yıl tanıdığım Şevki Akşit'in kişiliğinde, gerçek "yaşantı"nın sürekli savaşım demek olduğunu anladım.

Hep söyledim, bugün de söylerim: Benim pîrim Şevki Ağabey'dir. Yaşam dolu bu insana yapılan ağır işkenceler onu yıldıramamış, değiştirememiş, inancını sarsamamıştı. Yıllar sonra hapisten çıktığında, sanki başından hiçbir olay geçmemiş gibi, yaşama büyük bir şevkle yeniden sarılmıştı. Sevecen, alçakgönüllü, esprili, her işe koşan sevimli haliyle örnek bir insandı. Önemli bir özelliği, kendisinden küçük olan kuşakla sıkı dostluk kurabilmesi, onlarla her koşulda "gençlik arkadaşlığı" yapabilmesiydi.

Sonraki yıllar içinde, yeni dostlarım olan Şerif Tekben, Şaban Ormanlar, Mihri Belli, Sevim Belli, Şevki Akşit ve şair Barikat Arif'le (Arif Damar'la) haftalık "Türk Solu" dergisindeki ortak çalışmaların bende bıraktığı izleri, anılarımın izleyen bölümlerinde anlatacağım.

Ruhi Su'yla müzik üzerine

"Gece hayatı" denen yaşam biçimini Almanya'da yaşamadım. Ayda birkaç kez kız arkadaşımı yemeğe götürürdüm, sonra da

"Papa"ya, ya da "Caz Bodrumu" anlamına gelen ve yalnızca caz müziği çalınan yere giderdik. Eski bir konservatuvarlı, bir zamanların piyano öğrencisi ve sonunda müzikolojiye meraklı bir delikanlı olarak ben, müzikten hiç kopmamıştım. Ama müzikle ilgili varım yoğum işte bu kadardı.

Müzikte beni ayakta tutan, kitaplardan edindiğim klasik müzik bilgileriydi. İlginçtir, bütün halk müziklerine değer veriyordum, ama kendi halk müziğimi tanımıyordum. Yurda döner dönmez bu eksikliğimi gidermeye kararlıydım.

Ruhi Su'yu gıyabında bana tanıtan Şevki Ağabey'di. "1951 TKP Tevkifatı"ndan tanışırlardı. Şevki Ağabey, onun Ankara'daki Konservatuvar'ın opera bölümünden mezun olduğunu, birçok opera eserinde önemli roller üstlendiğini, aynı zamanda 1940'lı yıllardan başlayarak radyoda bağlama eşliğinde türküler söylediğini anlattı.

Bir sosyalistin türküler söylemesi hoşuma gitmişti. 1960'lı yılların ilk yarısında bir gün gazetede, Ruhi Su'nun ağırbaşlı bir gece kulübünde her akşam türkü programı sunduğunu okudum. Yanlış hatırlamıyorsam Tülay German da burada türkü söylüyordu. Ertesi gün, bir kız arkadaşımla her yönüyle gerçekten düzgün olan bu kulübe gittik, Ruhi Su ve German'ı dinledik.

Ruhi Su, sazı eşliğinde türkü söylerken.

Ruhi Su'nun türkü söyleme stili, geleneksel kavrayışa bağlı değildi. Bazı etnomüzikolog arkadaşlarımız (ki onlar da sosyalistti), Ruhi Su'nun türküleri "opera şarkısı" gibi söylediği üzerinde duruyor, türkülerin geleneksel özelliklerini hiçe saymakla suçluyordu onu.

Bence Ruhi Su, türkülerimizi "opera şarkısı" gibi söylemiyor, kökeninde halk müziği olan Alman sanatsal şarkıları "Lied"lerin yorumcusu gibi söylüyordu. Bu konuyu bir fırsatta kendisine açtım.

"Lied yorumcusu" benzetmesi hoşuna gitmiş, bana şöyle bir açıklama yapmıştı:

Kendisinin yüzyıllardan beri sürdürülen halk müziği geleneğinin sanatçısı konumunda bulunmadığını, istese de bunu yapamayacağını, çünkü geleneğin içinden gelen bir sanatçı olmadığını belirterek türkülerimizde çağımıza kol atan bir sıçrama gerçekleştirmenin artık zamanı olduğunu anlattı.

Özetle geleneksel gereçlerden yararlanarak çağımızda geçerli olabilecek bir halk müziği stilini yerleştirmek istiyordu. Besbelli ki bu amaç, Avrupa müzik kültürünün gelişim çizgisi üzerinden biçimlenmişti.

Bütün din dışı müzik kültürlerinin temelinde halk müzikleri vardır. "Yürekten gelen" duygularla yetinmeyen sanatsal amaçlı klasik müzik ise Rönesans aydınlanmasının kazandırdığı ivmeyle doğmuştur. Onun da mayasında halk müzikleri vardır.

Rönesans müziğindeki Alman şarkıları "Lied"ler, Fransız şarkıları "Chanson"lar, İtalyan şarkıları "Canzona"lar, halk müziklerinden türemiştir. Rönesans sonrasında müzik sanatının geliştiği yüzyıllar içinde, bütün büyük besteciler halk şarkılarına başvurmuşlardır: Mozart, Schubert, Beethoven, Schumann, Brahms gibi Avrupa müzik kültürünün devleri, eserlerinde halk müziği temalarını bilinçle, gururla kullanmışlardır.

Aynı yolu biz neden tutmayalım?

Dikkat edersek Ruhi Su'nun bu yöndeki ilk girişimleri olan "türkü resitalleri", 1940'lı yıllara rastlar. "Köy Enstitüsü" adlı, köy çocuklarının öğrenim gördüğü iş ve sanat eğitimine dayalı okulların yurt yüzeyinde çoğaldığı, halktan yana tasarıların yaygınlaştığı, aydınlanma amaçlı yıllar... Hasan Ali Yücel'in "Klasikler"inin yayımlandığı yıllar...

Cumhuriyetimiz, kültür planında biraz olsun "Erken Rönesans" dönemi yaşıyor gibiydi.

Fakat bu Erken Rönesans çağı hemen önlendi, yaşatılmadı. Çok geçmeden, "27 Mayıs 1960 Devrimi"nin etkileriyle Türkiye, Rönesans Aydınlanması'nı, hatta Fransız Devrimi'yle sonuçlanan Fransız

Aydınlanması'nı yaşamaya başladı. Türkiye için 27 Mayıs Devrimi'ni izleyen üç yıl çok önemlidir. Ruhi Su'nun türküleri halktan yana kitlelere mal etme amacının büyük ölçüde başarıldığı yıllar da bu kapsamdadır.

Söz konusu aydınlanma hareketi, 1946'dan başlayarak gerici iktidarlarca donduruldu. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 karşıdevrimleriyle de boğuldu. Türkülerimiz bu kez hapishanelerde söylenmeye başladı.

Müzik penceresinden bakarsak bugün de işler iyi gitmiyor. Türkülerimiz yeniden bir kenara itildi, geleneksel niteliğiyle yalnızca köylerde söylenirken, bu kez köyler de büyük oranda göç verdi. Köyler de boşaldı...

Peki, ne olacak?

Olacağı şu:

"Türküleri yakanlar, kanunları yapanlardan güçlüdür!"

Bingöl'de yüksek lisans

27 Mayıs'ı gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin olumlu kararlarından biri, lise mezunlarına askerliği köy öğretmeni olarak yaptırmaktı. Bu uygulama, besbelli ki komitenin "aydınlanmacı" niteliğinden kaynaklanıyordu:

Öğretmen yüzü görmemiş, yetişkinlerin büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen köylere, ilk kez öğretmen gönderilmesi olanağı doğmuştu.

Üstelik, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, batı bölgesinin gençleri gidecekti. Benim bağlı olduğum Kadıköy Askerlik Şubesi ise yedek subay öğretmenlerini Bingöl iline gönderiyordu.

Devlet, beni hiçbir zaman, hiçbir fırsatla böyle sevindirmemişti. Bir daha da sevindirmedi, hep horladı, ezmeye kalktı. Ben de devletle ilişkiye girmekten daima kaçındım.

Almanya'dan döndükten sonra arayıp da bulamadığım iş, tam da buydu! "Denklik"miş, "asistanlık"mış, hepsi hava!

Ben şimdi yüksek lisansımı yapmaya gidiyordum! Bakanlığın

"diploma onay şubesi", duydunuz mu? Ey gazete patronları, büyük gazeteciler, hepinize nanik! Almanya'dan SDS'li Ahmet'ten nanik! Mösyö Grodetski'nin tenis kortuna nanik! Baden-Baden kumarhanesine nanik! Aslan Cinotri'ye nanik! Pirzolanın kemiğine nanik!

Bingöl'e gidiyordum, Bingöl'e!

Hayatta hiç yaşamadığım gerçeklerle, Türkiye'de herhangi bir aydının kolay kolay yaşayamayacağı katı gerçeklerle bir arada olacaktım Bingöl'de! Gittiğim köyün yoksul, eğitimsiz, çaresiz insanlarıyla haşir neşir olacak, onlarla kaynaşacaktım! Çocuklarını okutacaktım. Ne yapıp edip, o çocukların adam olma yolunda ilk adımları atmasını sağlayacaktım.

"Gazetecilik" de neymiş, bakarsınız "yazarlık" düzeyine yükselirdim Bingöl'de...

*

Haydarpaşa'dan bindiğim ve Bingöl'ün Genç ilçesinde ineceğim trende, demir tekerleklerin ritmik takırtısı eşliğinde, iki gece ve üç gündüz bunları düşündüm.

Yatak ve yorganın denk edildiği branda bezinden yapılmış o koca çuvala "Hurç" denirdi. Hurçla birlikte, "safari" cinsinden, açılır kapanır tahtadan bir karyola almıştım İstanbul'da. İşte bu kocaman hurcumu, safari karyolamı ve Almanya'dan beri kullandığım iki bavulumu Bingöl'ün Genç İstasyonu'nda indirip henüz etrafıma bakma fırsatı bulamadan, bir hamal, sanki gövde gösterisi yapıyormuş gibi, bu ağır eşyaları bir minibüsün tepesine çabucak fırlatıverdi. Kırk dakika sonra Bingöl'deydim. "Çabuk ol" diyordu yeni hamal, "sonra otelde yer kalmaz!"

Onun "otel" dediği, yenilerde yapılmış bir "han"dı. Odalarda sekiz karyola vardı. Akşama gelip burada yatacaktım, n'olmuş yani?

Giriş katının arkalarındaki "depo" denen yere eşyalarımı koyunca kendimi kuş gibi hissetmiştim.

Derhal dışarı çıktım. On sekiz bin nüfuslu Bingöl il merkezi bakalım nasıl bir yerdi?

Eylül ayının ilk günlerinde bir öğlen vaktiydi. O gün hava, yazdan kalma bir gün gibiydi. Güneşli, parlak, saydam bir yaz günü...

Güneş yakıyordu, ama havada kar kokusu vardı. Bir zamanlar "Çapakçur" denen, bölgenin diliyle "Çölik" adlı eski kasabanın yukarısında, yayla gibi bir yerde kurulmuş yeni kentin çarşısında yürüyordum.... Ceket kravatla terliyordum, ama havada kar kokusu vardı. Caddenin ilerilerine doğru yürüdüm; binalar seyrelmiş, kentin sonuna gelmiştim. İşte orada, karşıma birden Genç Dağları çıktı! Bu sıradağlar, tam kırk kilometre öteden heyulâ gibi dikilmişti. Böyle heybetli bir dağ ailesi hiç görmemiştim. Hepsi de beyazlar giymişti. Bir sürü Erciyeş omuz omuza vermiş, karşımda yükseliyordu. Hava kar kokuyordu.

Bu kokuyu yaz aylarında bile, gece gündüz duyumsadım hep.

Burası hem "dağlar ülkesi" hem "karlar ülkesi"ydi, anladım...

*

Bingöl il merkezinde sadece bir aşçı dükkânı vardı, yerini belledim, sonra İlköğretim Müdürlüğü'nün yerini sordum. Bir ilkokul binasının içindeymiş. Orayı da bulup müdüre çıktım, kendimi tanıttım. Güler yüzlü, gençten bir Trabzonlu arkadaştı. Köylerde yeni açılan ilkokullarda görev alacak öğretmenlere her yönden yardımcı olmak istediğini söylüyordu. Aslında elinden pek bir şey gelmezdi, ama böyle konuşuyordu.

Beni asıl sevindiren, İl Milli Eğitim Müdürü'nün, "Köy Enstitüsü" çevresinden yetişmiş Hayrettin Uysal olmasıydı. Onun, "Yollar Çamur" adlı kitabını okumuştum. Görüşlerimizin yakınlığı bakımından çalışmalarıma destek olacağını umuyordum. Öyle de oldu...

Birkaç gün sonra, vali bey, yedek subay öğretmen olan arkadaşları makâmına davet etti. Otuz kişi kadar vardık, valinin masası çevresinde toplanıp onun sözlerini dinlemeye başladık. Bingöl'e birkaç ay önce "devrim valisi" olarak atanmıştı.

Vali Bey, 27 Mayıs'tan yana, "aydınlanmacı" bir içerik taşıyan güzel bir konuşma yaptı; ardından önündeki listede bulunan adları teker teker yakınına çağırarak her birimizle konuştu, isteklerini sordu, görüşlerini aldı. Sıra bana geldiğinde, Bingöl'ün en ücra ilçesinin en ücra köyüne gitmek istediğimi, böyle bir köyün bana daha çok ihtiyaç duyduğunu, onların yoksulluk ve yoksunluğunu iyi anladığımı söyledim. Durakladı. Sonra kararlı bir sesle, "Hayır, sizi

merkeze bağlı Göriz Köyü'ne atıyorum" dedi, "orası da yoksul bir dağ köyüdür, orayı çok seveceksiniz, eminim..."

"Devrim Valisi" Kemalettin Gazezoğlu'na ne diyebilirdim?

Uzaklardan Göriz

İki gün sonra öğlen vakti, Göriz köyünün muhtarı Zülfü, getirdiği koca bir aygıra eşyalarımı yükleyip bağladı, biz de atın yanı sıra yürümeye başladık. Çok heyecanlıydım, Göriz köyünü çok merak ediyordum. Aygırın yürüyüş temposuna ayak uydurarak bir yandan Zülfü'yle konuşuyordum:

"Kaç saat sürer köye varmamız?"

"Akşama kalmaz varırık"...

Galiba saat kavramı yoktu Zülfü'de. Bunu anlamak için soruyu başka biçimde sordum:

"Üç saat sürer mi?"

"Marak etme hocam, akşama varırık..."

Yürüdüğümüz yol, bir yıl önce açılmış Elazığ-Muş karayoluydu. Bingöl'den geçen, henüz asfaltlanmamış bu genişçe stabilize yolda biz, Elazığ tarafına doğru yürüyorduk. Çevrede bodur kalmış küme küme meşelikler vardı...

Bilemediğim bir yerlerden oldukça gür bir dere çağıltısı geliyordu, bu sesin hangi yönden geldiğini kestiremeyince bizim muhtar Zülfü'yle konuştum:

"Yakınlarda bir dere mi var?"

"He ya, Sancak taraflarından geliy, birkaç köyü dolaniy, sonra Göriz'in altından geçiy, sonra da Murat Suyu'na karışiy..."

"Adı ne bu derenin?"

"Derenin adi? Biz ona 'dere' derik..."

Üç saatten beri yoldaydık. Sonunda anayoldan ayrılıp bir tepeye tırmandık. Şimdi manzarayı Galata Kulesi'nden seyreder gibiydim:

Bulunduğumuz yerin birkaç yüz metre aşağısında, ama epey ötelerde, yirmi beş kadar toprak damlı eviyle Göriz köyü görünü-

yordu. Köyün arka tarafları ormanlıktı; biraz önünde ise gürleyerek akan dere vardı.

Tepeden döne dolaşa inerek önce Göriz'in mezrası Hepsor'dan geçtik. Bu dört haneli mezrayı geride bıraktıktan sonra, derenin köye giden yolunu belirleyen tahta köprüye geldik, oradan da köye ulaştık. Muhtar, Melo'nun kapısında aygırı bağlayarak eşyalarımı indirip onları Melo'yla birlikte benim için hazırlanmış odaya koydu.

Beyaz toprakla yeniden sıvanmış bomboş, ama temiz bir odaydı burası. Yanında da basbayağı büyük bir oda vardı. Belli ki burasını derslik olarak kullanacaktık. Orası da tertemizdi, kireç kokuyordu.

Mehmet Şerif Efendi

Fazla oyalanmadan Mehmet Şerif Efendi'nin "oda"sına götürmek istiyordu muhtar Zülfo beni. Kapının önünde dev gibi bir "Sen Bernar" cinsi köpek uyuklamaktaydı. Uzun tüylü dev gibi Alp Dağları köpeklerinden... "Böyle bir köpek burada ne arıyor?" diye düşünecek vaktim yoktu.

"Hocam, köpege basilmazsa ise hiç dokanmaz" dedi muhtar.

Köpeğin yanından geçip Mehmet Şerif Efendi'nin "oda"sına girdim. Kapıyı açtığım anda, Nasreddin Hoca'nın ta kendisiyle karşılaşmış gibi oldum. Döşeğinden kalkıp beni buyur etti. Bu sevimli ihtiyarın benim için yerinden fırlamasına şaşırdım.

"Estağfurullah, estağfurullah..." diye kekeledim.

Ben oturmadıkça o da oturmuyordu. Hemencecik bir mindere iliştim. Beni başköşeye oturtmakta direndi.

"Zahmet etmeyiniz, estağfurullah, siz böyle oturun" dedim.

O yine kendi yerine oturdu. Seksen yaşlarında görünen bu adamın giyim kuşamı Nasreddin Hoca gibi yalındı:

Yakasız çizgili mintanı, beline sarılı kuşağı, uzun hırkası ve şalcarıyla bağdaş kurup minderine oturunca, 13. yüzyılda Nasreddin Hoca'nın evindeymiş gibi oldum. Sarığı ve beyaz sakalı, onu daha da tatlı yapıyordu.

O ilk gün, karşılıklı hal hatır sorduktan sonra, beni uzun uzadıya süzdü ve sordu:

"Adını bağışlar mısın hoca?"

"Ahmet".

Gözleri parladı:

"Güzel isim, büyük isim!"

Mehmet Şerif ve ben, derme çatma bir yayla evinin kapısı önünde. (Haziran 1962, fotoğraf: Güngör Denizaşan).

Gözleri hep gülüyordu. Ocakta çatırdayarak yanan kütüklerin alevleri dikkatimi çekmişti. Alevler, koca dilleriyle her yere tatlı bir sıcaklık dağıtıyordu. Bir anda, tarih içinde yüzyıllarca yıl geriye gitmiş, yüzyıllar öncesinde yaşamaya başlamış gibi hissettim kendimi. Bu çok hoşuma gitti. Bir yumuşaklık, ılıklık, telâşsızlık vardı burada. Rahatlık, oturmuşluk vardı...

Bir de çağımızın telaşlı, katı, soğuk, dikenli, gerilimli, yaşam biçimine bakın!

Belli etmeden Mehmet Şerif Efendi'yi incelemeye başladım. Çekinerek baktığımı sezmiş olmalı ki hemen yeni bir konu açtı, bana bir menkıbe anlattı: Masallardan da güzeldi anlattıkları. Birbirini hazırlayan küçük ve zarif cümleler sıralıyordu.

İşte 25 yaşındaki bir delikanlının, seksenlik bir Bingöl köylüsüne derin saygı ve sevgisi böyle başladı...

*

Mehmet Şerif Efendi'nin odası, aslında "köy odası" gibi kullanılıyordu. Köye gelen konuklar bu odada ağırlanırdı. Kış akşamları köyün erkekleri buraya gelir, sohbet edildikten sonra yatsı namazı burada kılınırdı.

Köyün en yaşlı, saygın kişisiydi o. Dişe dokunur mülkü yoktu. Yoksullaşmış bir ocakzâde, hânedan bir efendiydi. Yirmi otuz dönüm kadar toprağı, kırk dolayında da koyunu vardı. Toprağına ve davarlarına oğulları, damadı ve torunları bakardı. Kendisi artık köşe

minderinde oturur, kitaplar okur, meseller anlatırdı. Tam bir doğu efendisiydi. İslâm geleneklerinden gelmiş bir efendi... Herkes bilirdi ki seksen yıllık yaşamında hiç yalan söylememişti. İstanbul diliyle söyleyeyim, kıtır bile atmazdı. İşine gelsin gelmesin, doğruyu söylerdi. Ne var, insan ara sıra kıtır atmaz mı? Hayır! Şeytan, Mehmet Şerif Efendi'yi yoldan çıkaramazdı. Câiz olanı yapar, olmayanı yapmazdı.

Melo

"Melek" adını hanımlara özgüdür diye bilirdim. Evinin kullanmadığı iki odasını benim buyruğuma veren "Melo", Göriz'in en nemrut, geçimsiz erkeğiydi. Onu anlatırken "kavgacı" demek istemediğim için böyle yazdım. Melek'e kimse terslik etmez, sataşmaz, bütün köylü kenara çekilip selam verir geçerdi.

Şöyle anlatmalıyım Melo'yu:

Kışın kimi sabahlar, çok erken uyanıp günün ışımasını beklerdi Melo. Bazen de beni uyandırıp odasına çağırırdı. Gün ışırken pencereden dışarısını gözlerdik. O demlerde doğa durgun, ölgün olurdu. Doğa kış hırçınlığını unuturdu. Her taraf leylâk rengine bürünürdü. Karşı bayır, ilerideki sırtlar, yakınlardaki kesik meşe ağaçlarının köklerinden fışkıran meşe piçleri, garip bir leylâk rengi kesilir, dışarıda en küçük bir kıpırtı görülmezdi.

Melo bu saatlerde küçücük penceresinin önüne geçer, dışarısını gözlerdi. Cephede beklermiş gibi, gözlerini kısıp çevreyi kollardı.

Sonra, uzaklardaki meşe piçlerinden birinin ince bir dalı, üstüne binmiş karın ağırlığını kaldıramayıp birden eğiliverir, karlar yere dökülür, boşta kalan meşe dalı ise bir süre titrerdi.

Melo gülümserdi.

Şu meşe piçleri ne hinoğluhin, ne uçarı, ne cingöz şeylerdi! Ne güzel silkiniyorlardı! Hem, hangi meşe piçinin hangi taraftan bu işi yapacağı bilinemezdi. Melo dikkatle bakardı. Bir tarafta bir kıpırtı, bir silkinme oldu mu, "hah" diye yakalardı onu. Bazen üç beş yerde silkinirdi meşe piçleri. Melo hepsini birden görmeye çalışırdı. Gördüğü zaman ise gürültüyle güler, camın önünde kahkahalar atardı...

Bazen de meşe dalları silkinmezdi.

Melo o zaman heyecanlanır, meşe dallarına yalvarırdı:

"Hadi be oglisi! Hadi silkin lo! Üzme Melo aponu, hadi lo!

Ad takardı onlara:

"Hamo! Aha şu berideki de Şemo! Bunlar yaman! Karlari yere çaliy! Boyna çaliy!

Hamo, Şemo ve ötekilerin silkinmesini beklerdi. İstediği olunca ellerini ovuşturarak bağırırdı:

"Luri luri luri!..."

Bu "luri"lerin bir anlamı olduğunu sanmıyorum. Melo aşka gelince hep böyle söylerdi. Düğünlerde Dıllay çekip elindeki mendili sallarken de böyle luri luri bağırırdı. Ama asıl şimdi, sabahın er vaktinde, dağlar, tepeler, tekmil bayırlar bomboş, durgun, ölgün ve leylâk rengi kesildiği bir sırada, küçük bir dağ köyünün bir evinde, titrek çıra ışığında, pencerenin önüne geçip haykırırdı. Çocuk gibi kendi başına konuşarak eğlenir, sevincinden ellerini çırpar, hatta bazen yerinde duramaz, sıçrardı.

Bir avuntuydu bu. Ama her avuntu gibi aslında bir bekleyişti. Olması gerekeni "gerçekleşen"e çevirme bekleyişiydi...

Melo namaz kılmazdı. Onun, kendine göre gizemci tarafları vardı kimsenin bilemediği. Meşe dalları beklentisi de belki bunlardan biriydi...

Herkesin kendine göre, tuttuğu bir yol vardır. Melo da kendine göre bir yol tutmuşken köyün öteki erkekleri namaz kılıp zikir çeker, cennete gideceği günü beklerdi.

Melo'ya kalırsa cennet, bahar günleri kırda çobanlık etmekti. Bahar Melo'nun gözünde tüter, çiğdemler gözünde sarı sarı titreşirdi.

Ama kışlar uzundu, kolay kolay bitmezdi. Karabasanlı geceler gibi, çağlar gibi uzundu kış ayları...

Kara lastik

Derenin öte yakasındaki Hepsor mezrasında bulunan dört hane dahil, yirmi yedi haneydi Göriz köyü. Ben bu evlerde yaşayan yok-

sul, çaresiz insanların bütün eksikliklerini gidermeyi, bütün aksamaları düzeltmeyi öngörüyordum. Yalnızca çocukların eğitiminden değil, yetişkinlerin de yoksulluk ve yoksunluğunun her türünden sorumlu sayıyordum kendimi. Nereye kadar yardımcı olurdum, bilmiyordum. Ama teker teker veya onların topu için elimden geldiğince bir şeyler yapmaya, onlara yardımcı olmaya ahdetmiştim.

Kendim için İstanbul'dan getirdiğim ve yanımdan hiç ayırmadığım ilaç torbamda, her derde deva ilaçlar vardı: Ağrı kesici ve ateş düşürücüler, öksürük şurubu, pastiller, ishal veya kabızlık için tabletler, yara merhemi, göz merhemi, hazmettirici çiğneme tabletleri, çok sayıda gazlı bez ve sargı bezi, plaster, kısacası, olağan hastalıkları başlangıçta iyileştirme amaçlı çok sayıda ilacım bulunuyordu.

Bu ilaçlardan birkaçını köylülerimde kullanıp da hastalığı iyi edince, benim aynı zamanda "sıhhıyeci" olduğum duyuldu ve derdi olan derman bulmak üzere gelmeye başladı. Hangi birini geri çevirebilirdim? Bingöl'deki eczaneden alıp getirdiklerimle artık bir ilaç depom da vardı odamda.

*

İnsanın yüreğini kavuran öyle korkunç bir yoksullukla karşılaşmıştım ki, burada sönmüş bir kibrit çöpü bile değer taşıyordu: Çırayı yakmak için çakılan kibrit çöpü, işi bittiği anda üflenerek söndürülüyor, bir kenara konuyordu. Yanmış olan bu çöp, gerektiğinde ocaktaki ateşten tutuşturulup yeniden kullanılıyordu...

Kasım ayında kış bastırmıştı yörede. Kar bir kez yağınca bir daha kalkmıyordu ve o soğukta, o karlı yolda öğrencilerim, altı yedi yaşlarındaki birinci sınıf çocuklarımın bir kısmı, okula çıplak ayak geliyor, çoğunluğu ise orasından burasından yarılmış kara lastik pabuçlarını iple bağlayarak ayaklarını korumaya çalışıyordu.

Melo'nun derslik olarak kullandığımız büyük odasında bir ocak vardı, ama odunum yoktu. Her gün biraz çalı çırpı, varsa bir adet odun getirmesini söyledim çocuklara. Dersliğimiz artık sıcacık oluyordu. Sabahları yarım saat ocak çevresinde ısınıyor, derse sonra başlıyorduk.

İstanbul'da özel Almanca dersi verdiğim tanıdıklardan biri olan Cemal Bey'in Kapalıçarşı'da bir mağazası vardı. Hali vakti yerindey-

di. Mektup yazarak benim küçüklü büyüklü öğrencilerim için beş on çift kara lastik göndermesini rica ettim ondan. Yaklaşık on gün sonra, İlköğretim Müdürü Necmi Bey'in makâmına dört koli geldiği haberi ulaştı bana.

Ertesi gün Bingöl'e giden iki köylümüze kolileri getirmelerini söyledim, bir araca binmeleri için de yeterince para verdim.

Ulaşım olanağı olduğu günlerde, Bingöl'e köyden muhakkak birkaç kişi giderdi. Koliler için onlara, dönüşte binecekleri kamyon v.s. gibi taşıtlar için yol parası vermem gerekiyordu.

Ama inanılmaz bir şey oldu: Bu köylü arkadaşlardan her biri, iki koli yüklenip 18 kilometrelik yolu yürüyerek gelmişlerdi Bingöl'den! Yol parasını da ısrarla geri verdiler...

Koliler açıldı, kâğıt torbalar içinde, çoğunluğu küçük boylarda 70 çift kadar kara lastikle karşılaştık. Mehmet Şerif Efendi, torunu Ali'yi dağıtım için görevlendirdi. Ali, küçük numaralı ve büyük numaralı pabuçları ayırdı. Sonra muhtarı ve köy ihtiyar heyetini çağırıp dağıtıma yardımcı olmalarını söyledi.

Haberi duyan kadın erkek bütün köylü, Mehmet Şerif Efendi'nin odası önünde toplanmıştı. Sanki düğün bayram vardı!

Önce küçük pabuçlar dağıtılacaktı. Muhtarımız Zülfü Çalbay, her kara lastik çiftini torbasından çıkararak köylüye gösteriyor, anlayan varsa numarasını da söylüyor ve isteyene veriyordu. Sonra büyük boy pabuçlara geldi sıra. Onlar da dağıtıldıktan sonra geri kalanlar, ihtiyar heyetinden Beşo'nun evine gönderildi. Bunlar, zaman içinde pabuca ihtiyaç gösteren kişiler için orada bekleyecekti...

Karda kışta

Kış ha? Kış? Zalım kış!

Kışın alaşafak sökmezdi. Kışın güneş nereden doğar, nereden batar, belli olmazdı.

"Gün Kurudagin orda batiy!" denemezdi.

Gökyüzünü kül rengi dev bir kubbe örter, bu kubbeden pul pul

karlar inerdi. Kasım ayından martın ortalarına dek boyuna ak pullar yağar, (Allah'ın dedigi oliy, babam; bakarsın nisanda kar yagiy...) gece ve gündüz, seherde, kuşlukta, zifir karanlıkta, kör ışıkta hep yağar, ekmek vakti, namaz vakti, uyku vakti demeden, haftalarca, aylarca yağardı...

Kendinden emindi kar. Keyfi isterse lâpa lâpa, okkalı yağar, dilerse savurup uçurarak tipiye çevirirdi.

Kimi zaman da hafiflerdi. Hafiflemesine inan olmazdı:

Sivrisinekler gibi kararsızca uçuşan kar tanecikleri, önce soluk aldıracak gibi görünür, ama aldatır, köylüler şöyle bir dışarı çıkınca bakarsın bütün yüküyle domuzuna yağar (tevbe tevbe!), bastırırdı...

Sabah kapıyı açanda abooooov, karşında beyaz bir duvar! Kar duvarı!

Essahtan söylemeli, bir gecede iki metre kar yağardı!

Kim nasıl gidecek çeşmeye? Hasta olan Sofi Kasım'a kim nasıl çorba götürecek?

Gündüzleri kimse kafasını çıkarıp da dışarı bakmak istemezdi. Ne bakacak? Yağıyor mübarek!

Ve o mübarek, Şubat ayı gelince artık bıktırır, lânet okuturdu.

"Lânet" derdi köylüler.

"Kışın kar, ha beyle beyle yagarsa ise ekinlere eyidir. Lâkin kulak asma babam! Biz ekin degilik, bize lânet!

Böyle köylük yerde, dağ köylerinde (Bingöl'ün 550 pare köyünün çoğu dağ köyüdür), evet dağ köylerinde bir gece boyunca iki metre kar yağınca köyün içinde evden eve gitmek için tek usul vardı, işte bu usul kullanılırdı:

Evin erkeği, karısını omzuna alır, kendisi alttan bacaklarını şimendifer gibi kullanıp karları tekmelerken bir yandan da kollarıyla kurbağalama yüzer gibi yaparak karları sağa sola iter, omzuna oturmuş karısı ise kollarını kavuşturup iki yana dirsek atarak derin bir ark gibi olan bu yolun üst kısmını açardı.

Bu çalışma, komşu evin kapısında son bulur, bu kez komşusu aynı işlemi uygular, komşudan komşuya açılan ark, köyün içindeki

evleri birbirine bağlardı. Arkın çeşmeye ve Mehmet Şerif Efendi'nin odasına ulaşan tarafı ise zamanla iyice genişlerdi. Kışın camiye gitmek yerine Mehmet Şerif Efendi'nin odasına gidildiği için bu ark oldukça genişti.

Bizim Melo, kar falan dinlemez, tipide keyif için dışarı çıkmaya kalkardı, he valla!

"Deli mi ne?" derdi köylüler onun için.

"Lo, beyle bir iş yapiliy? Deli mi ne?"

Deli değildi Melo. Köydeki her bir kişi, delirmemek için nasıl bir şeyler yapıyor, namaz kılıp saatlerce zikir çekiyor, günleri geçiştiriyorsa Melo da kendine göre başka bir usul kullanırdı: Her şeye, herkese kafa tutardı.

Melo yağan kara bile kafa tutardı!

Kar yağıyormuş ha? Kar, kapılara dayanıyor, damları aşıyormuş ha? Evden çıkılamıyor, evde kedi gibi mıyışıp uyuklanıyormuş ha?

Melo "Tü" deyip küreğin sapma yapıştı mı, karın anasına avradına söverek (tevbe tevbe) kapı önünü küremeye, deliler gibi küremeye başladı mı...

Köy okulunda eğitim

1960'lı yıllarda beş sınıflı ilkokullarda uygulanan öğretim programı, köyde olsun kentte olsun hemen aynıydı. Bu büyük bir yanlıştı bence: Kent koşullarında yaşayan çocuklara verilen öğretim, köylük yerde aynen uygulandığında, büyük bir eğitsel yanlış yapılmış oluyordu.

Tersi de öyle değil mi? Özellikle "Hayat Bilgisi" dersi programındaki üniteler, ülkemizin on binlerce köyünde hiç mi hiç geçerli değildi. Söyleyin lütfen: Bingöl'ün bir dağ köyü olan Göriz'de ben, "Trafik" ünitesini nasıl öğretecektim? Neden öğretecektim? Yangın ünitesinde "itfaiye" örgütünün özelliklerini öğretsem n'olurdu, öğretmesem n'olurdu?

Koskoca Milli Eğitim Bakanlığı'nın kalantor uzmanları, ya da Talim ve Terbiye Dairesi'nin "tecrübeli" eğitimcilerden oluşan üyele-

ri, bölgeler arasındaki farkı bilmiyor muydu? Antalya ile Muş, Çanakkale ile Bingöl illerindeki doğal, toplumsal, kültürel ve ekonomik farklılıklar nasıl olup da yok sayılıyordu?

Eğitim sosyolojisi ve eğitim psikolojisi gibi temel yaklaşımları hiç mi bilmiyor, umursamıyordu bu efendiler? Kent yaşamıyla köy yaşamının benzemezliğini bilmeyecek kadar cahiller miydi? Yoksa bu uygulama bile bile mi sürdürülüyordu?

Bu tür bir programın cehenneme kadar yolu var! Ben aklımın kestiği neyse hem onu, hem de antik çağdan başlayarak yapılanı uyguluyordum. Benim derslerim şu alanlardaydı: Okuma yazma, aritmetik, çocukların düzeyine göre, programlı olarak genel kültür bilgileri... Şunu da söyleyeyim, çocuklar istediğini sorabilirdi bana, gerekirse tartışırdık. Ayrıca tabii ki resim ve müzik. Beden eğitimi yerine ise koşu ya da oyun! Bu derslerin her birine eşit değer veriyordum.

Maaşımı öğrencilerimin okul ihtiyaçlarına harcıyor, defteri, kalemi, silgiyi, boyayı, fırçayı, kartonu, kendim alıp getiriyordum köye. Parayı ben n'apacaktım? Karnımı Mehmet Şerif doyuruyordu, yatak odam Melo'dandı, ısınmayı öğrenciler sağlıyordu, ne kaldı geriye? Sigara param! Onu da kaçak tütünle çok ucuza getiriyordum. "Maaş" diye verilen parayı, tabii ki çocuklar için kullanacaktım...

Yıllar sonra aklıma, okul öncesi çağında olan ya da okuldaki çocuklar geldi. Rüzgâr eserdi hafiften gözlerinde. Hiçbirinin elinde bir oyuncak görmemiştim. Bunu fark etmediğim ve bu küçücük insan yavrularına oyuncak almadığım için, bugün bile kendime kızar köpürürüm.

İl merkezine ayda bir kez maaş almaya ve gerekli alışverişleri yapmaya gidiyordum; yolun kardan kapalı olmadığı aylarda, bazen de Bingöl'de edindiğim arkadaşlarla Öğretmenler Derneği'nde buluşmaya...

Hükümet Konağı'nda, Teknik Tarım Müdürlüğü'nde çalışan iki arkadaşım vardı: Vahap ve Çelik beyler...

Eğer cumartesiye rastlarsa ya da yola çıkmak için geç saate kalırsam Vahap'ın evinde geceliyordum. İleri görüşlü bir arkadaş olan

Bingöl'de ilgi gören kültürel etkinliklerden biri de açık oturumlardı. Soldan sağa: Bir öğretmen, Bingöl Milli Eğitim Müdürü Hayrettin Üysal, bir öğretmen, o yıllarda Bingöl'de yerel bir gazete çıkaran Mehmet Aydar, teknik tarım teknisyeni Vahap Erdoğdu, Ahmet Say, Avukat Zeynel Abidin Yurtsever, Halk Eğitim Müdürü Ekrem Güven, (1961 yılı).

Vahap, Bingöl'de askerlik yapan ve bekâr bir teğmen olan Yahudi asıllı İhsan'la ortak bir ev kiralamıştı.

İlginç bir noktaya değineyim: Yahudiliğini saklamayan, senin benim gibi Türkçe konuşan İhsan'ın daha sonra İsrail'e yerleştiğini ve Tel-Aviv Belediye Başkanı olduğunu yıllar sonra öğrendim. Vahap Erdoğdu ise 1968 öğrenci hareketinden başlayarak sol çevrede adı geçen bir aydındı; dahası, haftalık "Türk Solu" dergisini çıkardığımız arkadaşların başında geliyordu.

*

Çocukların hepsi okuma yazmayı birkaç ay içinde öğrenmişti. Cin gibiydiler. Bir Mevlo (Mevlut) vardı, özellikle matematikte şimşek gibiydi. Paşo (Paşa) ise derslerinde iyi olduğu kadar, müzikteki ve halk danslarındaki yeteneğiyle öne çıkıyordu. Ahmet Çalbay, Türkçe'yi çok iyi kullanan duygulu bir çocuktu. Soğuk havalarda yanakları güz elmasına benzeyen hepsi birer fişekti. Kız öğrencilerime gelince, kızlar daha çalışkan, daha düzenli, daha duyguluydu. Kuşlar geçerdi gözlerinden. Özellikle onları incitmekten kaçınırdım.

Çocuklardan söz açmışken iki de beşinci sınıf öğrencim olduğunu belirtmeliyim: Sofi Kasım'm oğlu Sadık ve Hepsorlu İsmail'in oğlu Nizamettin... Onlar, başka bir ilkokulda dört yıl eğitim görmüşlerdi. İlkokulu bitirme sınavını benim dönemimde tamamladılar. 2000'li yıllarda beni Bingöl'den telefonla arayan Sadık, ağırbaşlı, efendi yaradılışlı, sessiz bir çocuktu. Nizamettin ise çok heyecanlıydı, deli dolu taraflarıyla öne çıkardı. Ben Göriz'den ayrıldıktan birkaç yıl sonra ne yazık ki Nizamettin'in bir trafik kazasında yaşamını yitirdiğini duydum.

Yaklaşık yirmi beş öğrencimden her birini saymak istemiyorum; çünkü 50 yıl öncesinde canım ciğerim gibi sevdiğim birçok çocuğun adı, 76 yaşındaki bir ihtiyarın aklına şimdi gelmeyebilir. Kimseyi kırmak, üzmek istemem. Hepsi birbirinden akıllı, hepsi birbirinden güzel, çalışkandı. Elleri ve ayakları küçücüktü bu yavrucakların. Onlara kıyabilir miydim?

Öğrencilerime her yönden nasıl sahip çıkmaya çalışıyorsam, okuma yazma öğrenme fırsatı bulamamış Görizli gençleri de hem "okuma yazma" hem "genel bilgi" hem de "yerel kültür" alanlarında yetiştirmekle görevli sayıyordum kendimi.

Birkaç ay sonra, 27 Mayıs'ın "aydınlanmacı" niteliği bu konuda da dayanak oldu bana: Bingöl Milli Eğitim Müdürü Hayrettin Uysal'ın verdiği bir habere göre "Bakanlık", köy öğretmenlerinin yetişkinler için okuma yazma kursları açmasını istemişti.

Hemen harekete geçtim, her akşam uyguladığım kurslar yoluyla köyün delikanlılarıyla tek tek yakın bağlar kurma eksiğimi böylece giderdim. Bu delikanlılara okuma yazma ve biraz da aritmetik öğrettim.

Gençlerle söz konusu yakınlığı kurmamda en etkili yol, Bingöl'ün halk danslarıydı. Kurduğum topluluk, birkaç ayda benim gözümde o kadar olgunlaştı ki, onları Bingöl'e götürdüm ve valiyle tanıştırdım. Aşağı mahalleden bulduğum davulcu ve zurnacıyı da vali konağının önüne götürüp bizim köy gençlerinin halk danslarındaki yetkinliğini sergileyen kısa bir gösteri düzenledim. Vali, bu gösteriden çok etkilendi.

Bu fırsatla valiyi Göriz'e davet ettim.

*

Birkaç hafta sonraydı, Göriz'in kadınlarını az çok bildiğim için, bana güvendiklerinden emin olarak, eğer isterlerse onları il merkezindeki sinemaya götürebileceğim düşüncesi geldi aklıma. Böyle bir düşünce, o yılların Bingöl köyleri göz önüne getirildiğinde olacak iş değildi.

Mehmet Şerif Efendi'ye danıştım yine. Çok yerinde olacağını söyledi. Bu isteğime onun olumlu bakmasına hiç hayret etmedim ve hemen ertesi gün sabah erkenden Hepsor yokuşunu tırmanıp Bingöl-Elazığ yoluna çıktım, Bingöl tarafına giden bir kamyonu durdurup şoför mahalline oturarak küçük bir bahşişle kısa sürede il merkezine ulaştım. Vali Gazezoğlu'nun beni uzaklarda bir köye değil, yakın bir köye atamasının yararlarıydı bu.

Saat henüz sekiz buçuktu, hükümet konağının koridorlarında gezinirken birden Vahap Bey çıktı karşıma. Onun odasına gidip sohbet ettik, saat dokuz olunca vali beyin makamına geçtim. Sekreteri bey, "Şimdi geldi, iki dakika oturun, sizi hemen içeri alacağım" dedi.

Ben konuşurken Bingöl Valisi Kemalettin Gazezoğlu yüzüme hayretle bakıyordu. Güvencemin, köyün en yaşlısı Mehmet Şerif Efendi olduğunu söyledim, ayrıca sinemaya gitmeyi zorunlu tutmadığımı, isteyenin geleceğini belirttim. Kadınları köyden Bingöl'e getirmek ve sinemadan sonra köye getirmek üzere bir araç gerektiğini anlattım.

"Araç kolay" dedi Gazezoğlu, "Yaklaşık kaç kadın var? Ona göre bir araç göndereyim"...

"Bir otobüs yeterli olur sanırım" dedim.

Şaşırdı:

"Yani otuz kırk kadın mı getireceksin?"

"Köyde 28 hane var, her evde bir hanım ve bir de yetişkin kız olduğunu düşünelim... Bunların çoğu gelir herhalde. Ancak bir gün önceden haberim olmalı..." diye cevap verdim.

O gün her şey yolundaydı: Göriz'e dönmek için yine bir kamyo-

nun şoför mahallinde, Hepsor tepesine kadar gittim. Topu topu bir saat içinde köydeydim...

Aynı gün öğleden sonra, vilayetten gelen resmî bir haberci, "Jeep" marka aracıyla okula kadar yaklaşıp ertesi gün için sinemanın hazır olduğunu bildirdi.

Cumartesi günü öğleye doğru otobüs geldi, köyün hemen yanında beklemeye başladı. Tahmin ettiğim gibi otuz dolayında Görizli hanım ve hanım kızımız, hayatında ilk kez otobüse binerek hayatında ilk kez sinemaya gitti.

Ne olur ne olmaz, herhangi bir durum karşısında, bu otobüste benim de bulunmam yerinde olurdu. Sinemaya da aynı duyguyla girdim. Otobüsle dönerken herkesin neşesi yerindeydi. Sonuçta, hanımlar bu geziden memnun kalmıştı...

Eğitimde yerel değerler

Benim eğitim anlayışımın temelinde, yerel kültür değerlerinden yola çıkmak vardı. Bu yol, eğitimde "doğal olan"ın yoluydu bence.

Okulda kurduğum toplu şarkı söyleme topluluğunun ("koro" dememek için böyle yazdım) dağarındaki türkülerin hepsi, öğrencilerim tarafından seçilmiş Zazaca türkülerdi. Bingöl il merkezinde, topluluğumla bu türkülerden oluşan bir konser verdik. Dinleyicilerimizin çoğunluğu, bürokratlardı. Zazaca'yı yadırgayan olmadı. Belki arkamdan konuşan çıkmıştır, ama beni vali beyin tuttuğunu bildikleri için düşüncelerini kendilerine saklamış olabilirler. Özetle, ben bir tepki hissetmedim.

Öğrencilerime yerel halk dansları çalıştırırken, (1961 yılı).

Halk danslarına da önem verdim. Düğünlerdeki gözlemlerim-

den biliyorum: Yörenin sevilen dansları arasında bulunan "Dıllay", "Çapukay" ve "Çaçan"ı öğrencilerim başarıyla uygulardı. Fakat, Bingöl'ün en dikkat çekici ve anlamlı danslarının başında "Kartal" gelirdi. Dört erkeğin yürüttüğü bu simgesel dans, kartalların gökyüzündeki içgüdüsel hareketlerle uçuşunu müthiş bir kavrayışla hissederek tam bir gerçekçilikle sergiliyordu.

Resim dersini, Bingöl'den aldığım toz halindeki renk renk badana boyalarını sıcak tutkalı bolca sulandırarak elde ettiğim boyalarla yapıyordum. Her çocuğun birkaç fırçası vardı, boyaları kolektif olarak kullanıyor, fırçaların işi bitince hemen yıkayıp temizliyorlardı. Yörenin kilimleri gibi rengârenk, çok güzel resimler yapıyordu çocuklarım.

Affedersiniz, ben neden bahsediyorum şimdi? Türkiye'de "köy okulu", "köy öğretmeni" mi kaldı? Uzatmadan açıklayayım: 28 Şubat, köy okullarını kaldırmakla kaş yapayım derken göz çıkarmıştır! "Köy öğretmeni" dediğimiz kişiler, başlangıçta köye ışık saçıyordu. Köy enstitüleri kapatıldıktan sonra, köy öğretmeninden beklenen işlev, giderek güç yitirmiş olabilir. Fakat yine de "öğretmen", köyün danışmanı konumundaydı. Kimin aklıdır, ya da kim akıl verdi, bilemem: 90'lı yılların sonunda, ilköğretim okulları 8 yıla çıkarılırken imam hatip okullarının yanı sıra, "meslek okulu" sanılarak örneğin konservatuvarlar da darbe yedi. Oysaki Milli Eğitim Yasası'na göre konservatuvarlar "özel yetenek" gerektiren eğitim kurumları olmakla meslek okullarından ayrılır. Konservatuvarlarımızın yediği darbe, bu yasayı okumak gereğini duymamış olan, ya da konuya bütünüyle yabancı kişilerin cehaleti gibi gözüküyor.

Sonuca bakalım: 1960 yılından günümüze yarım yüzyıl geçti. Bu süreçte köylerimiz neydi, nereye geldi? Özellikle gelişmemiş bölgeler olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki köylerin bir kısmı şimdi yok.

Yıllar boyunca bu insanların çektiği acıyı ve sonuç olarak geldiğimiz 2011 yılında bir çıkmaza düşüldüğünü göz önünde tutarsak, nüfusunun çoğunluğu aydınlanmamış bir ülkede, demokrasiyi "seçim yapma şekilciliği" olarak yutturmaya kalkanların ve eciş bücüş profesörlerin bizi nereden nereye getirdiğini, dayatılan siste-

min toplumu ayrıştırmaktan, çürütmekten başka hiçbir işe yaramadığını görürüz.

Neyleyim ki bunu söyleyenler baskı altında tutuluyor ve sesi giderek kısılıyor. Evet, gizlice uygulanan, ama bize sorarsanız apaçık bir faşist yöntemle köşeye kıstırılıyor aydınlık güçler.

Baharda deremiz

Kışı sert geçen dağlık bir yörede, karların erimesinden sonra her gün biraz daha güzelleşen baharı sözcüklerle anlatmak zordur.

Keşke ressam olsaydım. Bingöl'de baharı, resim diliyle daha iyi anlatırdım herhalde...

Önce Göriz köyünün önünden akan şu bizim adsız dereyi anlatayım:

Baharda derenin en azgın zamanı, nisan ayıydı. Yatağının derin olmadığı yerlerde yayıldıkça yayılır, koca ırmaklar gibi genişlerdi. Dağlardaki karların erimesinden kaynaklanan müthiş bir güçtü bu. Sanki karlar değil de dağlar erimişti. Bütün dağlar su olup dereyi deniz yapmıştı. Göriz köylülerinin yaptığı ağaç köprüye gelince:

Köprücük, baharda derenin köpükleri içinde eriyip giderdi. De buyur, geç geçebilirsen karşıya! Köylüler bu koca ırmağın kıyısında bekleşir, durumu anlatmak için birbirinin kulağına avazı çıktığı kadar bağırırlardı:

"Dengiz bu yavu, dengiz! Yarabbiiiii, Allah'ın hikmeti! Deremiz dengiz olmuş dengiz!

Bu sesler, suların gümbürtüsü içinde uçup gider, arada bir duyulan çığlıklar olarak kalırdı...

Derin uçurumların, yarların, kanyonların altındaki yatağında ise dere, yaralı bir ayı gibi, derinden gelen öfkeli bir homurtuyla ileriye, boyuna ileriye saldırır, bu uçurumları, bu kanyonları yıllar içinde kendisinin oyduğunu belli ederdi. Anlarsınız ki deremiz, toprakları, kayaları kemirmiş, yeryüzü kabuğunu kazıyarak derinlere inmiştir.

Daha da inecektir.

Daha derinlerden de akacaktır. İşi budur...

Uçurumun tepesinden onu seyretmeye kalkacak olsanız, içinize bir ürküntü gelir: Bir bakarsınız, koca bir kayayı önüne katmış yuvarlıyor! Kayalar dereye hep baş eğer: O koca kaya, derenin pençelerini yiye yiye sürüklenir, düşer kalkar, dikilip gene yuvarlanır, inleye inleye, köpüklerin arasında çırpınarak devrilip durur ve sonunda bıkkın bir halde, suların derinleştiği bir yerde dibe çöker, sulara gömülüp yiter gider...

Kucakta taşınabilecek büyüklükteki yuvarlak taşlarla oynamayı da severdi dere. Karpuzları elinde hoplatıp tartan, tutup istiflemesi için ötekine atan karpuzcular gibi...

Mayıs ayının başlarına gelindiğinde, birkaç aydan beri gizlice altını oyduğu bir toprak yığınını göçertirdi. Böyle göçük olayları sırasında yer sarsılırdı. Derenin işi bitik sanırdınız. Ama o, önüne set çeken, akıp gittiği yatağını tıkayan toprak yığınını, o uğultulu korkunç sesiyle gece gündüz kemirir, yer bitirirdi.

*

Haziran gelince dere, en güzel mevsimine girerdi. Haziranda süslenirdi. Uçurumların dibinden gene haldır haldır akar, öte yandan gölcüklerine serildiği yerlerde doğanın bin bir çeşit rengini emerek bir güzel dinlenirdi. Yüzeyi, çayır çimenin, çiçeklerin, dağların, ağaç gölgeliklerinin, kuşların renklerini lıkır lıkır içmişti, renklerin tadını veren, hayret uyandırıcı, benzersiz bir şerbet olmuştu.

Bir ressam paleti usulca dereye atılmış, boyalar oradan erimeye başlamış, suyun içinde uzayıp her bir rengini damar damar suya karıştırmıştı.

Deremiz haziran ayında işte böyle süslenirdi: Zehir yeşiliyle dağ morunu, güneş yaldızıyla gelincik alını, doruk dumanıyla dere beraklığını, diken eflâtunuyla göğün mavisini, toprağın kil, kireç, kükürt, demir ve cümle madenlere çalan değişik renk tonlarıyla bulutların martı beyazını ve tavus kuşunun kuyruğundaki renkleri ve cennet ve melâike ve peri ve şeytan renkleriyle beri yanda sadece bir iğde ağacının buzlu yeşilini deremiz yüzeyinde akıtıverirdi.

Gün doğuşunda deremiz, kara kaş altında elâ göz olur, gün batışında bir daha olurdu.

Doğa bir çiçek, dere bir yaz olurdu...

*

Bütün bunlar bilinen güzelliklerdendir. Derenin bilinmeyen güzelliğini, kimsenin bilemeyeceği, perilerin de akıl edemeyeceği güzelliğini ise ay ışığı bulmuştur.

Bu güzellik, ay ışığının vurduğu sakin gölcüklerde değildir.

Bırakın gölcükleri! Derenin usulca aktığı yerleri geçin! Eğleşen suları bırakın! Gelip uçurumun başında durun! Geceleyin uçurumun dibine, ama ilerilere doğru, oraya çaprazlamasına bakın! Derenin hoyratça aktığı, kayalarla boğuşup öfkeden köpürdüğü yerlerde ay ışığına! İşte orada ay ışığının büyüsüne bakın! Ay ışığı gümüşünün nasıl fokurdadığına, köpükle ışığın nasıl çılgınca seviştiğine, içi içini yiyen ve içi ışığı yiyen suların nice patlayıp saçıldığına, hızın, yelin, serinliğin, özgürlüğün, özgürce fışkırmanın, ışık hızıyla fışkırmanın sevincine bakın!

Yaşamın hiç sınırlanamayacağına bakın!

Uçurumun dibinde ay ışığına...

Bahar gelince dağlar...

"Bingöl" demek, "dağlar" demektir. Uzaktan bakınca dağların özelliklerini anlatmak pek kolay değildir. Ama dağda gezerseniz her adım başında anlatacak çok şey vardır.

Ben ilk kez bir bahar günü gezdim dağlarda. Komil'in hatırı için. Komil, atını yılkılık olarak dağa bırakmak istiyor, benim de gelmemde ısrar ediyordu; bu öneriyi hiç düşünmeden kabul ettim.

Ertesi sabah çok erken saatte, karanlıkta düştük yola.

Göriz'in arkasındaki keçi yolundan, birbiri ardı sıra yükselen tepelere doğru döne dolaşa çıkıyorduk. Gecenin derinliğinden böcek sesleri geliyordu. Soğuktu gece; ve bu soğuk, dağların gece soğuğu, derilerimizi yalıyordu. Garip bir de kokusu vardı: Islak otların, meşeliklerin, kayaların, böceklerin ve yıldızların kokusunun karıştığı bir koku! Dağ gecesi soğuğunun kokusu...

Dağlılar bilir:

Gün perde perde ağarır dağlarda. Güneş ışınları yeni bir tepeyi daha aşınca, ortalık biraz daha aydınlanır. Biraz, biraz daha...

Batı yönündeki koyu maviliklere bulanmış dağlara bakıyordum ben. Dalmıştım. Komil durdu birden. Doğuya döndü, derin bir nefes aldı. Ben de doğuya baktım ve o anda umulmadık bir pembeyle, ılık, güleç yüzlü, tatlı bir pembeyle karşılaştım. İşte bu pembe renkli göğün altında, uzaklığına göre rengi açılan ya da koyulaşan mor dağlar vardı. Sabahın er vaktinin dağları... Bir gezegenin yakından görünüşü gibiydi onlar. Engebesi ve bitki örtüsü görülebilen, ama içinde sır saklayan...

Bu sır, yine böyle bir seher vakti sabah yelinde dağlara bakılarak, uzun uzun bakılarak yakılan doğu türkülerinin sırrıydı.

Beş on dakika daha yürüdük. Bir tepenin üstündeydik şimdi. Gün ışımıştı! Altımızdaki bayırlarda gürültüyle yayılan seller gibi parıldıyordu gün! Şaşılası bir aydınlığın içinde, rüzgârla güneşin savrulduğu yerdeydik. Işıktan gözlerimiz sulanıyor, çevremizdeki bütün varlıklarda dağ sabahının parıltısı, sil baştanlığı, sevinci cıvıldıyordu. Az önce buralardan koşa koşa geçen biri, güneşin sarı yaldızını bilcümle yapraklara, böğürtlenlere, ahlat ağaçlarının tomurcuklarına, dallara, kayalara, kayaların kızıl damarlarına rasgele sürüp kaçmıştı. Bitkiler ıslak ıslaktı. Çiğ düşmüştü. İçinde yıldız dolu çiğ damlacıkları, yaprakların üzerine konuvermiş dizi dizi çiğ damlacıkları, yeşili daha yeşil, turuncuyu daha turuncu gösteriyordu.

Güneşten kamaşan gözleriyle gülümsedi Komil. "Günaydın" demek ne güzeldir... Gülen gözlerin içiyle "günaydın" demek...

İnsan dertli bile olsa, sabahın er vaktinde, böyle bir dağın başında, parıldayarak yağan gün ışığına karşı gülümsemek ne güzeldir...

Bu bahar sabahından başka Komil'i sevindirecek hiçbir şey yoktu. Yıllardan beri sevinememiş, sevinecek bir şey çıkmamış, sevincin tadını almamıştı. Buydu işte sevinç! Bahardı sevinç! Hep birden cızırtıya başlayan böcekler, meşeliğin ardından birdenbire kalkıp uçan keklikler, pınarlar, küçük çağlayanlar, dağlardı sevinç...

Bu dağlarda, karların erimesinden sonra, yaz boyunca toprak ıslaktır. Güneş ise yakar kavurur. İşte bu ikisi, ıslaklık ve dağ güneşi,

bitkileri çılgına çevirir. Toprak kabarır ve yumuşar, verimlileşir, her türden bitkiler fışkırtır göğsünden. Otlar dev gibi, deli gibi büyür. Öyle çiçeklerle karşılaşırsınız ki, boyu senin kadar, kafası senin kafan kadardır. Karşılıklı durup hal hatır sorar, dertleşirsin onunla...

Komil gözlerini kısmış, hafiften gülümsüyordu. Hoşnuttu. Bir eskiçağ bilgesi gibi, hem hoşnutluğun hem burukluğun ötesindeki derin şeyleri düşünüyor gibiydi. Çevrenin farkındaydı, ama çiçekleri, yaprakları, lacivert, koyu kırmızı dikenleri tek tek umursadığı yoktu. Bu yüzden, "Yılanyastığı" denen, minder boyutlarındaki zehir yeşili yapraklardan, insan boyundaki çiçeklerden söz açamıyordum. Konuşmadan yürüyorduk. Doğayı süzerek...

Komil'in atı, bitkilerin her birini ayrı ayrı tanımak, her birinin tadını almak istiyordu: At ikide bir duruyor, Komil'in çektiği urgana direnerek otlardan bir tutam koparmaya çalışıyordu. Komil urganı bıraksa at bizden ayrılıp otların arasına dalacak, başına buyruk uzaklaşacak gibi gözüküyordu.

Köy gezisi sırasında Bingöl Milli Eğitim Müdürü Hayrettin Uysal'la, bir arkı zorlukla geçen öküz arabasını seyrederken (Haziran 1962, Fotoğraf: Güngör Denizaşan).

Bu kocaman etli otlar, sarı damarları fırlamış diri yapraklar, bir at için kim bilir nasıl bir mutluluktu...

Komil'in atını dağlara bırakıp döndüğümüz günden işte bunlar kaldı aklımda. Böyle gitmiştik ve Komil'le ikimiz, buruk bir hava içinde, sessizce böyle dönmüştük Göriz'e...

Hikâyenin sonunu saklıyorum. Onu merak eden okurlarım, "Güneşin Savrulduğu Yerden" adlı kitabımda aynı başlık altındaki hikâyemde, dağa bırakılan atın encamını öğrenebilir.

Çevre köyler

Göriz köyündeki çalışmalarım, komşu köylerde duyulmuştu. Aynı zamanda "sıhhıyeci" gözükmem dolayısıyla bir haberci ve bir binek atı gönderip köylerindeki hastaya şifa vermem isteniyordu. Atın gönderilmesi, o köye gitmemi gerektiren bir neden olduğundan, haberciye gelemeyeceğimi söylemekte zorlanıyordum. Bir de kendimle hesaplaşmam vardı: Ben doktor değildim, "sıhhıyeci" değildim, yıllarını Afrika'da zenci kabilelere veren Dr. Albert Schweitzer hiç değildim. Kendimi "şifa dağıtan" havalarına sokacak bir sahtekâr da değildim. Peki, ne gelirdi elimden?

Gittiğim köylerde bu gerçeği özellikle belirtmeye başladım. Hiç kimseden para ya da armağan almamıştım. İşin bu tarafı da duyulunca ünüm iyice arttı, oluruna bıraksam efsaneleşecektim. Evet, çağımızdan haberi olmayan cahil insanlara göre efsaneleşmek kolaydı. Ama böyle bir durumu kabullenmek, beni iyice yanlışa düşürürdü. Gidişatı önlemek amacıyla başvuracağım kesin gerekçe, doktor veya "sıhhıyeci" olmadığımı, o köye hatır için geldiğimi, bir daha haberciyle beni çağırmalarının boşuna olacağını açıklamaktı. Ama ne yapabilirdi o yoksul insanlar? Çocuğu, karısı, ya da kocası hastalandığında, işi oluruna, yani Allah'a mı bırakacaklardı. Buradaki "Allah" kavramını dikkatle değerlendirmek gerekir: Hiçbir çaresi olmayan yoksul insanların "Allah"tan başka sığınacak nesi vardır?

Onlara türkü yakmak gelirdi içimden. O kadar perişandılar ki, "Perişanlığın türküsü olur mu?" diye düşünürdüm. Olur! Ama ben, içimden geçenleri dağlara bırakmakla yetindim.

*

Göriz'e en yakın köylerden biri, kuş uçuşu iki kilometre uzaklıkta, Elazığ-Bingöl yolu üzerindeki Mendo'ydu. Muhtar Zülfü Çalbay'ın beni Göriz'e getirirken mola verdiğimiz köy burasıydı. Başka bir gün Mendo'dan geçerken köyde düğün vardı. Beni ısrarla buyur ettiler ve düğünlerin başlıca yemeği olan "Göme"yi ilk kez burada yedim ve çok sevdim.

Elazığ'ın Karakoçan ilçesinden gelip buraya yerleşmiş olan Mendolular, Göriz'in aşiretinden değildi. Ama komşu köy olması bakımından ilişkiler iyiydi.

Mendo, yol üzerinde olduğu için, il merkeziyle sıkça ilişkisi vardı. Belki de bu yüzden, Bingöl'de onların çok sayıda tanışı olduğunu biliyordum. Araçla yarım saat içinde hastaneye ulaşabilecekleri için, "Sıhhıyeci"ye falan da hiç gereksinim duymamışlardı.

Yıllar sonra Ankara'da beni Mendo'lu bir genç arayıp buldu. Adı Bâki olan mühendislik öğrencisi bu gençle Ankara'da uzun yıllar birbirimizden kopmadık.

Bâki, öğrenimini bitirdikten sonra Ankara'dan ayrıldı. Uzun yıllar görüşemedik, fakat haberleştik, her gittiği yerden beni arardı. Birkaç yıl öncesine kadar Elazığ'da oturuyordu, oradan da beni aramıştı. Elli yıl geçse de Bingöllülerin beni araması, her sefer yüreğimi titretir.

*

Göriz gibi il merkezine bağlı köylerden biri, "Aşağı Karavelyan"dı. Göriz'in yaklaşık dört kilometre batısında olan bu köyün adına bakılırsa bir zamanlar Ermeni köyü olması muhtemeldi: Kara Veli Oğlu... Bir de "Yukarı Karavelyan" vardı. Evet vardı, ama o çok uzaklardaydı.

Aşağı Karavelyan köyünün ileri geleni Feyzi Ağa (Feyzo), gelininin hastalığı dolayısıyla yardımcı olmak üzere beni köyüne çağırmıştı. Bu köye özellikle gittim, çünkü Görizlilerle arası pek yoktu onların. Havayı yumuşatma yolunda belki bir yararım dokunabilirdi. (Burada bir açıklama yapayım: "Ağa" denmesine karşın, bu dağ köylerinin hiçbirinde toprak ağası yoktu. Geniş topraklar, yoktu ki ağası olsun! Fakat, köyün ileri gelenine "ağa" denmesi âdettendi.)

Melo'nun atıyla gittim, öğrencilerimden Paşo (Paşa) da ardımdan yürüyordu. Aslında Paşo'yu neden benimle gönderdiklerini anlayamamıştım. Evet, yolu bilmiyordum; atım yanlış bir yere sapabilir, hedefimi şaşırtabilirdi. Belki ondandı Paşo'nun gelmesi, belki de Görizlilerin fazla kuşkulu olmasından, ya da beni çok sevmesinden...

Kısa bir yolculuktan sonra Aşağı Karavelyan'a varıp Feyzo'nun kapısı önünde atı bağladım. Oradan biri, bizim Paşo'yu evine davet etti. Beni çok iyi karşıladı Feyzi Ağa. Çeşitli ikramlarda bulunmak istedi, karnımın tok olduğunu söyledim, sadece çay içtim. Sonra gelininin hastalığını anlattı: Yüksek ateşi varmış, ağrıları da çokmuş. Ona iğne yapmamı rica etti. Adaleye iğne yapmayı biliyordum, enjektörüm vardı, Göriz'de penisilin de bulunduruyordum, ama bunu riskli bulduğum için özellikle başka köylerde iğne yapmak istemiyordum. Gelini muayene etmek isteyip istemediğimi sordu.

"Ben doktor değilim, muayeneyle hastalığın ne olduğunu bilemem" dedim. Öte yandan Feyzi Ağa'yı rahatlatmak düşüncesiyle vereceğim tabletlerin terleterek ateş düşüreceğini, ağrıları keseceğini anlattım.

Bingöl'ün köylüleri hayatı boyunca hiç ilaç kullanmadığı için, herhangi bir ilaç aldığında son derece etki sağlıyordu. Yüksek ateşli bir hastanın, sadece bir Aspirin tabletiyle ateşinin birkaç saat içinde düştüğünü bilirim.

Feyzi Ağa'ya Aspirin ve Panaljin tabletlerinden epeyce bıraktım, bu hapların günde üç kere, bolca ılık suyla içilmesini, hastalık geçmezse doktora götürülmesini söyledim. Umarım ilaçlar iyi gelirdi. Ama ki bu gelinler hep zayıf bünyelidir. Çoğu, dalında kuruyan filiz gibidir...

*

Yine yakın köylerden ve aynı aşiretten Kür Köyü, bu yıllarda Agit Çavuş adlı, yaşını başını almış aydın bir köylü sayesinde tanınmıştı.

Askerlik yaparken "çavuş"luğa yükselen, çok düzgün Türkçe konuşan ve bizim köye her gelişinde bana Cumhuriyet Halk Partisi'nin propagandasını yapan Agit Çavuş'un karşısında susmayı yeğlerdim. Bir gün Mehmet Şerif Efendi'nin odasında bana neden

sustuğumu sorunca açık yüreklilikle cevap verdim:

"CHP dahil, ben partilerden hiçbirini beğenmiyorum" dedim. "Çünkü hiçbiri fakir fukaradan yana değil. Bugüne kadar ne hayır gördünüz bu partilerden?"

Mehmet Şerif Efendi benden yana çıktı:

"Bizim hoca dürüsttür, merhametlidir, namusludur, kalbi temizdir, fukara babasıdır, o ne diyorsa doğrudur."

Mahmut Celayir'in bana armağan ettiği resimlerden bir kara kalem çalışması: Yabani söğüt ağacı, (35 X 25 cm.)

Agit Çavuş şaşırmıştı: Her memurun, özellikle öğretmenlerin, hem de benim gibi bir öğretmenin CHP'li olduğunu varsayıyordu. Söylediklerime anlam veremiyor, yüzüme ısrarla bakarak şakadan mı gerçekten mi böyle konuştuğumu anlamak istiyordu. Açık yüreklilikle konuştuğumu anlayınca düşüncelerimi kurcalamak için yeni bir hamle yapmak gereğini duymadı.

Ayrılırken dışarıya kadar ben uğurladım onu ve elini öpmek istedim, "Estağfurulluh, estağfurullah" diyerek elini sakladı. Dostça ayrıldık.

Birkaç ay sonra, Kür köyündeki bir kan davasının taraflarını barıştırmak üzere kurulan sözü geçer "heyet"te benim de bulunmam istendi. "Heyet"te yer alarak Kür'e gittim, ama bu işlerden hiç mi hiç anlamadığım için orada sadece bir seyirci olarak kaldığımı şuracığa yazayım.

Mehmet Şerif Efendi, "Senin oraya gitmen yeterli" demişti.

Uzun yıllar sonra, 1980'li yılların Ankara'sında bir gün, Avrupa'da ün kazanmış ressamlarımızdan Mahmut Celayir aradı beni. İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra yurt dışına çıkan ve Almanya'da yaşayan bu değerli sanatçı, bana Bingöl'ün Kür köyünden olduğunu söyledi ve günün birinde "Güneşin Savrulduğu Yerden / Bingöl Hikâyeleri" adlı kitabımı okuduğunu anlattı ve kitabımdan esinlenerek yaptığı tabloları armağan etti...

Kür köyünü nasıl unuturum?

*

Göriz'in kuzey tarafında komşusu olan bir Sirin köyü vardı. Bu köyün, adını unuttuğum muhtarı, hem gözü açık hem dürüst hem de icabında taşı gediğine koyan bir adamdı. Dürüstlüğü şundan bilinirdi ki, Göriz'in arka taraflarındaki "Şakuvat Ormanı" denen o görkemli meşe ormanı, Sirin köyüne kadar uzanır, muhtar ise ormanın bir dalma bile el dokundurmaz, cümle âleme örnek olurdu.

Bingöl'de "Orman Bölge Müdürlüğü" yoktu, "Orman Şefliği" vardı. Günün birinde buradaki şef değişti. Yeni gelen orman şefi, "keçiler" konusunda köylülere kan kusturuyordu. Bu bay, elinden gelse keçi beslemeyi yasaklayacak, köylüyü acından öldürecekti. Şakası yok, yalnız bizim Göriz'de değil, çevre köylerde de tarıma elverişli arazi pek olmadığından rençperlik bilinmezdi. Bu dağ köyleri, Doğu Anadolu'nun çoğu köyü gibi hayvancılıkla geçinirdi. Kuşaktan kuşağa aktarılan sosyoekonomik bir göreneğe göre, hayvancılıkta "küçükbaş" demek, daha çok "keçi" demekti. Keçinin başlıca besini ise yapraktı.

Yeni gelen orman şefi, keçi düşmanlığını bana da bulaştırmak için şunları anlattı:

"Keçi, ormanın içindeki bütün engelleri aşmayı bilir ve yetişmekte olan filizleri yer. Dolayısıyla bir ağacın henüz bebekken büyüme şansı kalmaz. Filizlerin yok edilmesi, ormanın kendini yenileyememesi anlamına gelir."

Bir ormancının bu sözleri beni rahatça ikna edebilirdi. Ormancılık mesleğinden gelen bir insan, bu işi bilirdi herhalde. Ağaç filizlerinin keçiler tarafından yok edilmesine karşı çıkmak ise bana mantıklı görünmüştü. Ben de keçi olsam, en taze, en gevrek yaprakları yerdim.

Sonuçta, orman şefi beyin keçi düşmanlığı, vatanın ormanlarını korumayı öngören bir yurtseverlikten kaynaklanıyor izlenimi yaratıyordu.

Ama kazın ayağı öyle değildi.

Sirin'in dürüst ve akıllı muhtarı ise beklemedeydi. Bir gün bana da "Bekle, biz ormancı milletini bilirik" demişti.

Gel zaman git zaman, "dozer" mi denir, nedir, o cinsten koca bir makine getirildi, bu makine, Hepsor tepesinden başlayarak Göriz üzerinden Sirin'e kadar bir yol açmaya başladı. Peki, bu eğreti toprak yolu açmanın sebebi ne olabilirdi?

Her durumu cin gibi değerlendirmesini bilen Sirin muhtarı, bana şöyle dedi:

"Hocam, hep gördük ki, eger ola bir yere yol yapılırsa ise, heriflerin niyeti bellidir: Oradan bir şeyler çekiy götüriy demektir! Maden mi buldular nedir? Çekip götürecek bunlar ha!"

Yol yapılmadı, kamyonların çalışabileceği kadar bir "yol açıldı". Çok geçmeden Göriz ve Sirin köylerinin arasındaki o güzelim Şakuvat Ormanları, keçi düşmanı orman şefinin emriyle kesilmeye başladı. Kesen kim? Bu iki köyün köylüleri! Kestiren kim? Yurtsever orman şefi bayımız! Kesimin gerekçesi? Zonguldak'taki maden kömürü ocaklarının maden direği ihtiyacı!

Ne var bunda? Orası da Türkiye, burası da Türkiye; hangi vilayete maden direği gerekirse tomruklar oraya! Ayrıca, ağaçları kesip kesip deviren Sirin ve Göriz köylülerine de üç lira yevmiye!

İşte o zaman Sirin muhtarı, bir gün benim yanımda patlayıverdi. O gün, ben de orman şefiyle birlikte oradaydım. Muhtar, hık mık etmeden, yüreğini açarak dedi ki:

"Şefim, şefim! Sen bizim keçilere düşman idin yaprak yedigi için! Şimdi bize anlat şefim, keçi mi zararlı, yoksa ormanlardaki agaçların topunu kestiren orman şefi mi? Allah var! Anlat bize şefim, de hadi, anlat!"

Bu sözler üzerine orman şefi muhtara bir şamar indirmek istedi. Bırakır mıyım, ben de orman şefinin üstüne atıldım. Kavga o noktaya geldi ki, ben araya girmeseydim Sirinliler orman şefini parçalayacaktı.

Göriz köylülerinden bir grup ve ben. Elini omzuna attığım ihtiyarın adı Ahmedî'ydi. Önde, görme özürlü öğrencim Nurettin Çalbay (Haziran 1962, fotoğraf: Güngör Denizaşan).

Yalancı şahit de bulamazdı bu herif! Bulsa bile valisinden yargıcına kadar Bingöl'deki bütün insanlar ona değil, bana inanırdı.

Sonradan duyduk ki, Zonguldak'ta maden ocaklarında direk olarak kullanılacak tomrukların yarısı, Elazığ'daki odun depolarına satılırmış!

Ormanlarımızı koruyan yurtsever orman şefi, Bingöl'den kaydırıldığında köşeyi çoktan dönmüş olmalıydı. Ama Şakuvat Ormanları bitirilmişti...

Göriz'den nasıl kopardım?

İki yıllık askerlik süresini tamamlamıştım. Ancak Göriz'de bir yıl daha kaldım. Bitirmem gereken işler vardı.

Köydeki ikinci yılımın başında, duvarlarını köylülerin imeceyle ördüğü, sıvasını ve beton zeminini İl Özel İdaresi'nin katkısıyla yaptırdığım küçük okul binasını, bu kez Göriz'e atanan ve köye babasıyla yerleşen ebe hanıma bırakmam gerekiyordu.

Bu demekti ki, yeni bir okul binası yapmak zorundaydım ve üçüncü yılın öğretimi başlamadan bu işi yaz aylarında bitirmek durumundaydım. İnşaatın projesini, masrafını ve denetimini yine Özel İdare üstlenmişti.

Yeni okulun çatısı bu kez "oluklu galvanizli sac"la örtülecekti. Yoğun kar yağışına karşı bir önlemdi bu: Galvanizli sac levhalar, çatıdaki karları kaydırıp aşağı düşürüyordu.

Bu arada, il yönetiminde değişiklikler olmuştu: Vali Kemalettin Gazezoğlu Erzincan Valiliği'ne atanmış, Milli Eğitim Müdürü Hayrettin Uysal, Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nun genel sekreterliğine seçilmesi nedeniyle Ankara'ya yerleşmişti. Tarım teknisyeni arkadaşım Vahap Erdoğdu ise ODTÜ'nün sınavını kazanmış, matematik öğrenimi için Ankara'ya gitmişti. Bu dostlarımla "aydın" olarak her konuda görüş alışverişi yapıyorduk, fakat köydeki işlerim açısından onların manevi desteği dışında, kimsecikllerin katkısı yoktu. Ben hep Görizlilerle baş başaydım. Bir dert gibiydi Göriz, içimden çıkmazdı bu köy...

Yeni okula taşınıp öğretime başladıktan birkaç ay sonra, vali Gazezoğlu'ndan bir mektup aldım: İl Halk Eğitimi Müdürlüğü kadrosunun boş olduğunu, eğer Erzincan'a gelmek istersem beni bu kadroda görevlendireceğini, mektubuna cevap vermemi istiyordu.

Cevabım belliydi: Mektubuna sevindiğimi, öğretim yılı başladığı için çocukları ortada bırakamayacağımı, Erzincan'a ancak 1963 yılının yaz aylarında gelebileceğimi, "müdürlük" kadrosunun benim için önemli olmadığını, sıradan bir kadroyla "halk eğitimcisi" olarak görev yapmanın bana mutluluk vereceğini yazdım.

"Çocuklar ortada kalmaz, senin yerine kesinlikle bir öğretmen

atanacaktır" diye cevap geldi mektubuma. Sanırım bunu sağlamaya çalışacaktı. Ancak, benim asıl derdim, çocuğu ve yaşlısı, kadını ve erkeği, bütün Görizlilere duyduğum sevgiydi, bağlılıktı, sorumluluktu. Buranın dağlarından, börtü böceğinden de sorumlu hissediyordum kendimi. Göriz'i nasıl bırakırdım?

Uzun, duygusal bir cevap yazdım Gazezoğlu'na. Bu mektupta, Göriz köylüleriyle ne gibi manevi bağlarım olduğunu, Erzincan'daki bürokrasi çevresini ise az çok tahmin edebildiğimi, böyle bir çevrede mutlu olamayacağımı belirttim. Öte yandan onun yanında çalışmaktan mutluluk duyacağımı açıklayarak öneriyi ilke olarak benimsediğimi yazdım.

Göriz'den ayrılırken köyde en sevdiğim ağacın gölgesini yolluk ettim, düştüm yola.

Soğuk, hep soğuk, dondurucu soğuk

Söz verdiğim tarih olan 1963'ün Eylül ayında Erzincan'daydım. Bana "halk eğitimi uzmanı" adı altında bir öğretmen kadrosu verildi. Unvan falan umurumda değildi. Ne var ki aylar geçtikçe bu kentte düş yıkımına uğradım. Vali beni desteklediği halde, "Mütegallibe" diye nitelediğim kasaba çevresinin gerici, çıkarcı, zorba egemenleri, beni bu kentten kovmak için akla gelen ve gelmeyen her şeyi yaptılar, el attığım her işi köstekliediler. Tam anlamıyla "hayatım karardı". Bir gün olsun gecem, gündüzümle barışmadı. Yorgundum, uzaklardan gelmiş gibiydim. Sevinçlerim ve umutlarım artık beni pek seyrek yokluyordu.

Ama dayanıyordum. Çalışma sevgim karşılıksız çıksa bile, iki önemli kazanımım vardı: Birincisi, taşranın mütegallibeleri ve onların maşası olan görevliler hakkındaki görüşlerim doğrulanmıştı. İkincisiyse halkıma duyduğum sevgiyi sınamış oluyordum.

Hep, ama hep olumlu yönlerini arıyordum bu kentin. Halk Eğitim Merkezi'nin "tiyatro kolu" çalışmalarında, yetenekleriyle beni sevindiren Nevzat (soyadını unuttum) ve Volkan Saraçoğlu adlı iki gencin tiyatro oyunculuğundaki parlak geleceği üzerine beslediğim umutlar ilaç gibi geliyordu bana. İşte o zaman, düzenle değil, ama dünyayla barışmak duygusu ağır basıyordu. İçimden, "Ey dünya!

Seni çok seviyorum!" diye bağırmak geliyordu. Belki de kendimi kandırmak içindi bütün bunlar. Yattığım oda, kalktığım zaman belli olmasa da... Her sabah, bu kentten ayrılmam gerektiğini düşünüyordum. Her adımımda istenmeyen bir insan olduğumu anlıyordum. Öyle olsun bakalım! Beni istemeyenlerin dediği mi olacaktı?

Erzincan'ın soğuk kış gecelerini unutamam. Tükürdüğümde o tükürük, yere buz olarak yapışıyordu. Evden çıkar çıkmaz, dudaklarımın ve burun deliklerimin çevresine, çıtırdayan ince bir buz tabakası musallat oluyordu. Kiraladığım odada soba yoktu. Yün fanilanın üzerine, kalın bir balıkçı kazağı giyip yatıyordum.

Bütün sevgilerim, bütün ülkülerim karşılıksız mı çıkacaktı? Peki n'oldu Nevzat, n'oldu Volkan Saraçoğlu?

Nevzat'ı bilmiyorum. Nevzat, ekmek kavgasının yanında "lüks" gibi gözüken tiyatroyu bırakmak zorunda kalmışsa, toplumumuz yetenekleri harcamakta yine kıyıcı davranmış demektir. Kim bilir daha ne kadar kötü şeyler görecektim. Dağları, ağaçları, kırları bile unutacaktım...

Volkan Saraçoğlu'nu ise ben Erzincan'dan ayrıldıktan epey yıllar geçtikten sonra, bir gün televizyonda kısa bir tiyatro eserinde, başrolde izledim. "Yaraya tütün, kalbe hüzün" falan derken bu genç arkadaşımın yeteneğine duyduğum hayranlık yine öne çıktı.

*

Birçok şeyden soğumuştum, ancak bu kente haksızlık edemem: İki değerli şairle burada tanıştım, onlarla dostluklar kurdum. Bu şairlerden kıdemlisi, Erzincan'da yedek subay olarak askeri hastanede doktorluk yapan İlhan Demiraslan, öteki ise Erzincan Ticaret Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olan, dönemin genç şairi Öksel Demir'di. Akşamları onlarla yemekte buluşarak dilediğimiz her konuda sohbet etme şansını buluyordum.

Dr. Demiraslan, yedek subaylığı tamamladıktan sonra Trabzon'a yerleşti, beklenmedik bir zamanda, henüz olgunluk çağındayken hayattan ayrıldı. Onun ölümünü, Trabzon'daki şair arkadaşım Ahmet Özer'den duymuştum.

Tekirdağlı olan Öksel Demir, yıllarca görev yaptığı Erzincan'dan

Erzincan'da bir akşam. (Soldan sağa): "Melâike gönüller fatihi" diye bilinen arkadaş, tıp fakültesinden ayrılmıştı, sonraları Erzincan'da TİP il örgütünü kurdu; can dostum edebiyat öğretmeni Öksel Demir; bir çocuk; garsonlar; halk dansları topluluğunda zurna çalan dostumuz Kemal; yemek yediğimiz Yeşilyurt lokantasının sahibi ve ben (1964 yılı).

sonra, doğduğu kentte uzun yıllar öğretmenlik yaptı; emekli olunca aileden kalma bir işletmenin başına geçti, ama hep benim tanıdığım "Öksel" olarak kaldı.

Heyamola Yayınları'nın başlattığı "Türkiye'nin Kentleri" dizisinde, "Tekirdağ, Mavi Gözlü Kent" (2009) başlığıyla Tekirdağ'ı anlatan çok güzel bir kitap yazan Öksel Demir'le yıllardan beri sürdürdüğüm bağlar kopmadı, bugün de arayıp soruyoruz birbirimizi. Sayfaya yerleştirebildiğimiz fotoğraf, Öksel Demir'in "Tekirdağ" kitabında yer alan 1963'lü Erzincan yıllarımdan: Bir akşam yemeğinde Öksel'le...

Türkiye'nin kalbi Ankara

Âşık Veysel

Orhan Kemal'den hikâyecilik dersi

Doğma büyüme bir İstanbullu olarak günün birinde başka bir kente yerleşeceğim aklıma gelmezdi. Erzincan'dan ayrılınca işsiz güçsüz, beş parasız, üst baş eskimiş durumda, daha da beteri, karamsarlık ve kötümserlik içinde, geri ve gerici çevrelere lânet okuyarak İstanbul'a, evimize döndüm.

Doğu Anadolu'da geçen dört yılı düşündüğümde, Bingöl her yönüyle ağır basıyordu. Her dakikasını ayrı hatırlardım Göriz'de geçen zamanımın. Bingöl'ü ve tabii ki Bingöllüleri bir an önce yazmak istiyordum. O doğal çevrenin, o canım insanların havasından çıkarım korkusundaydım. Daha da kötüsü, bana coşku veren birçok konu, yıllar içinde gönlümdeki yerini yitirebilir, bana artık sıradan gibi gelmeye başlayabilirdi.

Hikâyeci ve romancımız Orhan Kemal.

İstanbul'daki arkadaşlarıma, önüme kim gelirse gelsin Bingöl'ü anlatıyordum. Herkes hayretle, ağzı açık dinliyordu beni. Hemen hepsi de "Yazsana bunları!" diye öğüt veriyordu.

Tamam, yazmak istiyordum da, nasıl yazacağımı bilmiyordum. İmdadıma Şevki Ağabey yetişti: "Yazmalısın bunları, bugün için de değerli konular, ama ileride, yıllar sonra çok daha değer taşıyacak. Aslında sen Bingöl'ün dağ köylerindeki insanların şahsında, bütün gariban insanları anlatıyorsun" dedi ve beni, arkadaşı olan Orhan Kemal'e götürdü. "Götürdü" dediğim, her zaman gittikleri Yerebatan Sarayı'na yakın bir kahve vardır, oraya götürdü, Orhan Kemal'le beni tanıştırdı. Ona da anlattım yaşadıklarımı, izlenimlerimi. Orhan Kemal, ötekiler gibi ağzını açmıyordu, ama beni büyük bir ilgiyle dinliyordu. Sonunda:

"Yazsana bunları" dedi.

"Yazmak istiyorum, ama nasıl yazacağımı bilmiyorum" dedim.

"Bana anlattığın gibi yaz. Düpedüz yaz. Sakın edebiyat yapmaya kalkışma! Süslemeler yapmak için kendini zorlama!" dedi ve ekledi:

"Bu iş bitince yazdıklarını oku, zayıf bulduğun ifadeleri yeniden yaz, güçlendir. Eğer bana anlattığın gibi doğayı anlatacak olursan, ayrıntıların hepsini tek tek muhakkak ekle! Sakın imlâ yanlışı yapma! Noktalama işaretlerini de ustalıklı kullan! Yeni bir yazar, hiçbir alanda açık vermemelidir..."

Kafamı salladım, Şevki Ağabey'e baktım, o ayağa kalkmıştı. "Gördün mü? Hepsi bu kadar" dedi bana.

Orhan Kemal'e teşekkür ettik. Kahveden çıktığımda saatime baktım, tam iki saat geçmiş! Yani iki saat Bingöl'ü anlatmışım.

Hikâye yazmam konusunda, başka kim yüreklendirebilirdi beni?

Başkentte bir huysuz

İstanbul'da iş konusunda öncelikle aklıma gelen çevirmenlikti. Şükran Kurdakul'la görüşerek onun yönettiği "Ataç Yayınları" arasında yayımlanmak üzere Almancadan çeviriler yapmayı düşünüyordum. İşte tam o günlerde, Bingöl'den eski dostum Milli Eğitim Müdürü Hayrettin Uysal, Ankara'dan telefon ederek beni Öğretmenler Federasyonu'nda yayın müdürü olarak görmek istediğini söyledi. Sevinerek kabul ettim ve 1964 yılı sonlarında Ankara'ya yerleştim. Bu kentten bir daha da ayrılmadım.

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nda işim, haftalık bir "Öğretmenler Gazetesi"ni kurmak ve yayımlamak; ayrıca, öteden beri çıkan aylık "Birlik" dergisinin yayınını sürdürmekti. Federasyon'un ilk kez çıkarmaya başladığı gazete, özellikle yedi günlük zorunlu zaman aralığıyla hem içerik hem de teknik yönden beni sıkıştırıyor, tek başıma üstlendiğim bu işte gecemi gündüzüme katıyordum. Aylık "Birlik" dergisinin yayını ise kolaydı: Örgütün ileri gelenlerinden ve eğitimcilik alanında olduğu kadar, edebiyat sanatında da adını duyurmuş değerli yazarlarımızdan aldığım yazılarla düzgün bir dergi çıkarabiliyordum.

Federasyon'un yürütme kurulu üyelerinden Hürrem Arman,

gazetenin içeriğini hazırlama çalışmalarında benim en büyük yardımcım, yol göstericimdi. Köy Enstitüleri hareketinin kurucuları arasında yer alan ve Şerif Tekben'in en yakın dostlarından olan Hürrem Bey, yaz akşamları Federasyon binasının bahçe lokantasında, yakınlık duyduğu eğitimciler grubuyla bir araya gelir, beni de bu yemekli sohbete davet ederdi. Böylece, artık düşlerini bile göremeyeceğimiz "köy enstitüleri" ülküsünü inançla ve dirençle temsil eden eğitimci kadrolardan bir bölümünü tanıma fırsatı bulmuştum.

Köy enstitülü kadrolar, eğitim ve edebiyat alanında 1960'lı yıllarda Türkiye'yi basbayağı sarsmıştı: "Çarıklı" denen köy kökenli insanlardan üst düzey yazarlar, şairler çıkmış, ülkenin sorunlarını gündeme getiren geniş bir aydın çevre olarak "çarıklılar", sesini duyurmaya başlamıştı. Geniş ilgi gören "İmece" dergisinin yanı sıra, öğretmen örgütleri de bu köy enstitüleri çıkışlı kadroların elindeydi: Başta Öğretmenler Federasyonu, "Göller Bölgesi Öğretmen Dernekleri", "İlkokul Öğretmenleri Dernekleri" federasyonları ve benzeri geniş öğretmen örgütleri, genellikle bu aydınlanmış köylüler tarafından yönetilmeye başlamıştı. (İzleyen yıllarda TÖS ve TÖB-DER gibi geniş ve güçlü öğretmen örgütlerinin kurulduğunu da unutmayalım. Bilindiği gibi, bu örgütler, kültür ve onun özelindeki eğitim alanında ilerici çizgiyi sürdürmüştü.)

Tablo böyle olunca, 1960'lı yılların başlarında birçok dostum gibi ben de şöyle düşünüyordum: Eğer köy enstitülerinin sayısı aynı hızla çoğalsaydı ve bu kurumlar 20 yıl daha yaşasaydı, Türkiye'de kırsal kesim insanlarının aydınlanması sorunu büyük ölçüde çözümlenmiş olacaktı.

Şimdi soralım: Köy enstitülerini kimler, neden kapattı? Okurlarım için cevabı çok açık...

*

Ne yalan söyleyeyim, "muhalif" kimliğim kısa sürede huysuzluğa dönüştü.

"Huysuzluk" denince, yapılan işleri ve bu işleri yapan kişileri beğenmeyen, ters yaradılışlı bir insanın davranışları akla gelir. Bana gelince, benim huysuzluğumun yanında, yukarıda saydıklarım hiç kalır! Ben aynı zamanda "huzursuz", "işkilli" bir adamımdır. Sanma-

yın ki doğuştan "huysuz"um, ya da yaşlanınca "huysuz ihtiyar"a dönüştüm... Hayır! Herhalde bu düzen, yıllar içinde beni böyle huysuz yaptı!

Huysuzluğun başka belirtileri de vardır. Bende bunların önde geleni, hiç üstüme vazife olmadığı halde, burnumu her işe sokmaktır. Bakın bir gün n'oldu?

Alevî-Bektaşî geleneği

Bir gün, Ankara'nın göbeği Sıhhıye'den geçerken binalardan birinin alnında, "Hacı Bektaş Kültür Derneği" yazılı büyükçe bir tabelâ gördüm. Sanki bu tabelâ, "Gel Ahmet, gel Ahmet, biz üçüncü kattayız" diye beni çağırıyordu; beklemeden merdivenleri çıkıp derneğin kapısını çaldım. Gençten bir bey kapıyı açtı, beni buyur etti. Bu arkadaşa, 13. yüzyıl Anadolu'sundaki hümanist hareket içinde değerli bir yeri olan Hâce Bektaş'ın görüş ve eylemlerine hayranlık duyduğumu söyledim. Arkadaş beni dinledikten sonra derneğe kaydetti ve "Kusura bakmayın, gördüğünüz gibi her taraf dağınık, pazar günü genel kurul toplantımız var, onun işlerini bitirmeye çalışıyorum" dedi. Kolaylıklar dileyerek ayrıldım.

Burada bir açıklama yapmak istiyorum: Dilimizde "Hacı Bektaş" olarak söylenegelen büyük mutasavvıfın adını "Hâce Bektaş" olarak yazdım. Dizgi yanlışı değildir. Çünkü o, hacca gitmiş bir "hacı" değil, "hâce"dir: Farsça bir sözcük olan "hâce" için, Ferit Devellioğlu'nun "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat"ında, şu karşılıklar verilmiştir: Çelebi, hoca, efendi, ağa, sâhip, muallim, profesör, öğretmen, müderris. Ayrıca, 13. yüzyıla ilişkin araştırmalarda da "Hâce Bektaş" denmektedir. Okurlarım bir düşünsün: "Hacı" mı, yoksa "Hâce" mi?

Pazar günü genel kurul toplantısına tabii ki gittim. Toplantıda bazı üyelerin konuşmasından sonra ben de söz istedim ve bir konuşma yaparak öncelikle Alevîlik ve Sünnîlik gibi konuları vicdanımda çoktan aşmış bir insan olduğumu, ancak 13. yüzyılda Anadolu'da, Mevlânâ, Ahi Evren, Hâce Bektaş, Yunus Emre gibi kültür ve eylem adamlarının bıraktığı izlerin günümüze kadar geldiğini, bu hümanist kültür mirasının derinliğini gözden kaçırmaksızın ona sahip

çıkmamız gerektiğini belirttim. Konuşmam beğenilmiş olacak ki, beni yönetim kurulu listesine aldılar ve seçtiler.

Onca işimin arasında, bir de Bektaşî kültürüne sahip çıkmayı öngören bir derneğin yöneticisi olmak benim neyime? İçimde saklı duran bu istek, belki de son kuşak Bektaşîlerden Bostancılı Ziya Baba'nın bende bıraktığı etkilerin kalıntısıdır.

Her neyse, bu derinlikli kültüre duyduğum yakınlığı yaşamım boyunca sürdürdüğümü söylemeliyim.

Derneğin başkanı Dr. Ali Haydar Ulusoy, Bektaşî geleneğinin köklerini temsil eden bir aileden geliyordu. Ayrıca, yönetim kurulunda yer alan iki insandan, iki değerli aydın olan Numan Ataman ile Ahmet Toksoy'dan tasavvuf felsefesi konusunda öğrendiklerim, bu alandaki bilgilerime temel oluşturmuştur.

Alevî-Bektaşî kültürü üzerine derin bilgisi olan Numan Ataman ağabeyimiz.

Devlet Su İşleri'nde mühendis olarak çalışan Numan Ataman'ın özellikle doğu felsefesine ilişkin bilgisi derya gibiydi. Bu değerli aydın, antik çağdan başlayarak doğu felsefesi ile Bektaşî düşüncesi arasındaki ilişkileri araştıran ilk çağdaş bilginlerdendi. Babamın liseden öğrencisi olan ve mühendisliği babamın yönlendirmesi sayesinde benimsediğini anlatan Numan Ağabey, bana ikide bir kitap armağan eder, 15'inci yüzyıl şairlerinden Muhiddin Abdal'ın şiirlerini tanımamı isterdi. Âşık Veysel de Numan Ataman'a saygı gösterirdi. Ankara'ya her gelişinde oğluyla onu ziyaret ederdi. (Burada yine bir paragraf açacağım: Numan Ağabey'in 1970'teki ölüm yılında doğan bir bestecimiz, Muhiddin Abdal'ın şiiri üzerine "şan ve piyano" için bir şarkı, Âşık Veysel'in "Kara Toprak" parçası üzerine ise aynı adlı bir piyano eseri besteledi. İki eser de uluslararası planda başarı kazandı. Hatta "Black Earth" (Kara Toprak) başlıklı CD, Amerika listelerinde altıncı sıraya yükseldi.)

Ziraat mühendisi olan Ahmet Toksoy ise Mersinliydi. Aklımda yanlış kalmamışsa bu ilin kuzey taraflarındaki dağlık bölgenin insa-

nıydı. Ama karakter olarak hiçbir şekilde bir "dağlı" değil, incelikli bir aydındı. Ziraat Fakültesi'nde, dönemin TİP Senatörü Fatma Hikmet İşmen'in ("Pır Hikmet"in) sınıf arkadaşı olarak bir zamanlar onunla "Alevîlik" üzerine yaptığı tartışmaları anlatırdı. Mersin'in köklü bir ailesinden gelen bilgili, sağlam, coşkulu bir insandı.

Hacı Bektaş Kültür Derneği'nin basınla ilişkilerini geliştirecek yönetim kurulu üyesi olarak şimdi bana önemli bir görev düşmüştü: Derneğin amaçlarını tanıtmanın da üzerinde, Türkiye'de Alevî-Bektaşî geleneğini yaşatan milyonlarca insanın sözcülüğünü yaparak bu konudaki tarihsel, toplumsal ve kültürel gerçekleri basına ve bu yoldan kamuoyuna mal etmek göreviydi bu.

Cumhuriyet döneminde Alevîlerin herhangi bir isteği olabileceği akla bile gelmemiştir. Kurtuluş Savaşı'nda emperyalizme karşı yurt savunmasında canını dişine takan, izleyen dönemde ise cumhuriyetin yenilikçi ilkelerini sevinçle karşılayan kitlesel Alevî toplulukları, "Kuruluş dönemi"nden sonra, "Onlar nasıl olsa cumhuriyetten yanadır" düşüncesiyle pek önemsenmemiş, Demokrat Parti döneminde ise hiç hatırlanmamıştır. Açıkçası, cumhuriyet ilkelerinin, bağımsızlık, laiklik ve çağdaşlık hedefinin sigortası özelliğinde olan bu milyonlarca hümanist yurttaşın değerini bilmeye yanaşılmamıştır. Öte yandan Alevîler, cumhuriyetin getirdiği her yeniliği, çağdaşlaşma yolunda atılan her adımı benimsemiş, ayrımcılığa yönelik herhangi bir adımdan kaçınmıştır. Anadolu'nun ücra köşelerindeki köy evlerinde bile, halk ressamları tarafından yapılan Hz. Ali'nin temsilî resminin yanında Mustafa Kemal'in fotoğrafı yer almıştır.

Alevî kitlelerin benimsediği kültürün günümüze ulaşan yaşanır gerçekliğini anlatan ilk yazarımız, gazeteci, fotoğraf sanatçısı ve ressam Fikret Otyam'dır. Size biraz onu anlatmalıyım.

Fikret Otyam

Günümüzden yarım yüzyıl öncesinden de önce, Anadolu'yu dolaşarak olağanüstü bir gazetecilik başarısıyla Alevî-Bektaşî geleneğini, bu konu hakkında bilgisi olmayan sıradan vatandaşımızdan aydınlarımıza kadar, geniş çevrelere tanıtan Otyam'ın, Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı röportaj dizisi büyük yankı uyandırmış, bu

yazılar daha sonra "Hû Dost" başlıklı kitapla gördüğü ilgiyi genişletmişti. Hepimizce "Fikret Baba" olarak bilinen, çok yönlü bir sanatçı ve renkli bir insan olan Fikret Otyam'la dostluğumuz, 1960'lı yıllardan başlayarak uzun yıllar hep sürdü. Ona saygımı ve sevgimi eksik etmemeye çalıştım. "Kara Sevdam Anadolum" adlı nefis kitabını da Türkiye Yazıları Yayınları arasında yayımlamaktan onur duydum. Benim ona beslediğim hayranlık kadar, o da küçük yaştan beri tanıdığı Fazıl'a içten gelen sıcak bir sevgi duyuyordu. Fikret Otyam, yanlış ata oynamayan insanlardandır.

*

Fikret Otyam'ın resim sergisinde (Yıl 2010).

1970'li yılların ortalarında bir akşam Fikret Baba ve eşi Filiz Otyam, Âşık Feyzullah Çınar'la birlikte bize gelmişlerdi. O akşam, geleneğin değerli bir temsilcisi olarak Feyzullah Çınar, sazıyla bizi mest etmekteydi. Altı yedi yaşlarındaki Fazıl ise bir kenarda duruyor, bu ustanın yaptığı müziği dinliyordu. Saz şairlerinin müziği, Fazıl'a yabancı bir kültür değildi: Âşık Veysel'in evdeki "Dostlar Beni Hatırlasın" adlı koca uzunçalar plağını onlarca kez dinlemiş, evimize sazıyla gelen Nesimî, Mahzunî, Kul Hasan ve Çırakman'ı tanımıştı.

O akşam, saatler boyunca Feyzullah Çınar'ı dinledik. Sağ olsun, Feyzullah, başta Fikret ve Filiz Otyam olmak üzere, hepimizin hatırını saydığı için, boyuna çalıyor, ara sıra da kadehine uzanıyordu.

Biliyorum ki Fazıl, her zamanki gibi sıranın nasıl olsa kendisine gelip piyano çalacağını ve alkışlanacağını düşünüyor, Feyzullah'ın saz çalması uzadıkça öfkeleniyordu. Saat gece 12'ye yaklaşmış, Feyzullah Çınar sazını elinden bırakmamıştı. İşte o sırada Fazıl, dikilip durduğu köşeden hızlı adımlarla masamıza yaklaşıp bir anda hüngür hüngür ağlamaya başladı. Ağlamanın nedeni, besbelli ki Fazıl'ın bu saz şairini kıskanmasıydı. Bunu hepimiz anlamıştık, ama Feyzullah Çınar ilk anda çocuğa ne olduğunu kestirememişti.

Âşık Feyzullah Çınar sazıyla.

Fikret Otyam hemen ayağa kalktı, Fazıl'ı kucağına alıp öpmeye, onu yatıştırmaya çalıştı. Ben de ayağa kalktım ve Fazıl'a hangi eserleri çalmak istediğini sordum. Ağlamayı kesmişti; hiç konuşmadan piyanonun taburesine çıktı, konser veriyormuş gibi bir edayla Mozart'tan başlayıp Kandıralı Mustafa'nın bir klarnet parçasından piyanoya uyarladığı küçük eseri çaldı ve bir Bach parçasıyla küçük konserini noktaladı.

Masaya oturduğumuz andan başlayarak Feyzullah Çınar'ın deyişlerini teyple kayda alan Otyam, Fazıl'ın piyanoda çaldıklarını da kaydetti. Hatta baştaki ağlaması da kayda geçmişti.

İşte bu kaydın kasetini Otyam, yaklaşık 25 yıl sonra, Aspendos Antik Tiyatrosu'nda Fazıl'ın verdiği konserden sonra sahneye çıkarak alkışlar arasında ona armağan etti. Fikret Baba, kasetin hikâyesini anlatmadı, ama sanatçı tutkusunu, tuttuğunu koparan sanatçı karakterini vurgulayan birkaç anlamlı sözle Fazıl'ı Aspendos'taki on bin kişiye tanıttı.

Doğru, "Herkes milletvekili, başbakan, hatta cumhurbaşkanı olabilir, fakat herkes sanatçı olamaz!"

1965'ten günümüze Alevîlik

Şimdi yeniden 1960'lı yıllara dönüyorum ve

Bu dönemde Alevîlik konusunda öncelikli görev, konunun tarihsel ve kültürel temellerini açıklamalı biçimde sergilemekti. Bunu en iyi başaracak dopdolu insanlardan biri, kuşkusuz ki Numan Ataman'dı.

Sıhhıye'deki Hacı Bektaş Kültür ve Turizm Derneği'nde düzenlediğimiz basın toplantısına ancak üç beş gazetecinin geleceğini düşünürken karşılaştığımız ilgi bizi şaşırttı: Fotoğrafçıların yanı sıra, otuz dolayında gazeteci gelmişti.

Alevî-Bektaşî kültürünün düşünsel temellerini tarih içinden getirerek günümüze bağlayan Numan Ağabey'in konuşması, yarım

saat kadar sürdü. Aslında, basın toplantısı için hazırladığı yirmi beş sayfalık yazıyı, işaretlenmiş yerleri atlayarak okuyordu. Bu kadar uzun süren okumalı bir konuşmanın sıkıcı olması beklenirken tam tersiyle karşılaştık: Gazeteciler, Numan Ağabey'in ağzından çıkan her sözü can kulağıyla dinliyor, notlar alıyordu. Çünkü konuşmada açıklanan tarihsel, düşünsel, insancıl olgular öyle kanıtlarla beslenmişti ki, hiçbir kuşkuya yer bırakmayan inandırıcı bir belge çıkmıştı ortaya. Üstelik bu belgede anlatılanlar, destanlardaki gibi merak uyandırıcı, sürükleyici ve bir "ilk" özelliğiyle bu yılların politik ortamında değerlendirilmesi kaçınılmaz olan bir toplumsal/kültürel konuyu içeriyordu.

Basın toplantısıyla amaçladığımız bilgilerin çarpıcı bir özeti, ertesi gün bütün gazetelerde yer aldı.

Bu ilgide, milyonların yaklaşımını dile getiren bir toplumsal gerçekliğin Türkiye'de ilk kez açık biçimde, derli toplu, nesnel bir tarih anlayışıyla sunulmasının yanı sıra, gazetecilerin konuya önem vermesinin de payı vardı.

*

Aradan 45 yıl geçti, yenilerde iktidar tarafından bir "Alevî açılımı" icat edildi.

Başbakanın isteği üzerine "Alevî Çalıştayı" adı altında yürütülen toplantılardan sanıyorum ki beklenen, bazı temel konularda sonuç almaya yönelikti: Birincisi, "Ilımlı İslam"ın yanı sıra, Alevî kitleleri "Ilımlı Alevîlik" denebilecek bir çizgiye çekerek, Alevîlerin yüzyılları kapsayan kültürel birikimini eritmeyi denemek için yoklamalar yapmak; ikincisi, kentlerde yaşayan genç kuşak Alevîlerin geleneklerden bütünüyle kopması amacıyla yeni projeler hazırlamak üzere havayı koklamak; üçüncüsü ise "Açılım"ı destekleyenle desteklemeyen kişi, örgüt ve çevreleri tanımak ve bu insanların etki gücünü tartmak... Ayrıca, akla gelmez niyetler de vardır belki.

Çalıştayı düzenleyenler, bu girişime yakınlık duyanlarla ona sırt çevirenleri ayırt etmek konusunda bilgi sağlamış olabilirler. Ama temel konulardan biri olan, "Alevî kitleleri kültürel köklerinden koparmak" amacında başarı kazanmaları olanaklı değildir. Tarihte nice toplu kıyımlara uğrayan, hep baskı ve tehdit altında yaşayan

geleneksel Alevî kültürü, kırsal kesimde yaygınlaşmayı bilmiş, kentlerde ise Bektaşî tekkeleri yoluyla düşünsel derinliğini geliştirmiştir.

Ancak, bu tarihsel gerçeğin yanı sıra, Türkiye'de sosyoekonomik planda 1950'li yıllardan başlayarak hızlanan iç göç ve 1960'lı yıllardan itibaren kitleleri yabancı ülkelere iten dış göç, bütün toplumu etkilediği kadar, Alevî geleneklerini de olumsuz yönde etkilemiş, bu insanları kentlerin ve yurtdışındaki çalışma yaşamının dikenli ortamı içine sürüklemiştir. Söz konusu sosyokültürel gerçekliği gören kimi dış ve iç çevrelerin şimdi başka hesaplar peşinde olduğu düşünülmelidir.

Açık konuşalım: Günümüzde Alevî geleneği içinde pişme olanağını bulamamış bir "yeni kuşak" gerçeği de bulunuyor. Bu olumsuz gidiş önünde, geleneğin özünü gençlerin özümlemesi ve donanımlarının yükseltilmesi için alınacak önlemler arasında birçok alanda çalışmalar yapılabilir.

Tarih içinde gelenek, her tehlikenin, her düşmanca tehdidin önlemini almayı biliyordu. Bugün de bilir, bilecektir...

Ayrıca, şu noktayı özellikle vurgulamak isterim: "Sevgi"ye dayanan derinlikli bir inançla yaşatılmış olan Alevî gelenekleri, parayla pulla satın alınacak değerler değildir:

Söylendiği gibi, Alevî dedelerinin Diyanet'ten maaş almasını istemek, eğer Alevîliği zayıflatmak için düşünülmüş başka bir oyun ise, sorumluluk duygusuna sahip Alevîlerin bu oyuna gelmesi düşünülemez.

Alevî-Bektaşî düşüncesinin özünde, insanlar arasındaki eşitsizliğin giderilmesini amaçlayan evrensel düşünce yatar. İnsanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldıracak bu hümanist amacı benimseyen en güçlü geleneksel kollardan biri, Anadolu'da yaygınlaşarak kökleşmiştir. Başta 16. yüzyılda Yavuz Selim'in Çaldıran Seferi sırasında uygulanan ve daha sonra yüzyıllar boyunca sürdürülen soykırımlara, onca ezâ ve cefâya rağmen Alevîlik, günümüze değin yaşamış, kültürünü korumayı bilmiştir.

Tarihsel toplumsal kökleri binlerce yıl öncesinin doğa inançlarına uzanan, giderek hem doğu hem batı felsefesinde yer alan, tarih içinde kimi toplumlarda zaman zaman yeşeren, ancak egemenler

tarafından derhal kurutulan "insanın insan tarafından sömürülmesini ortadan kaldırma"yı hedefleyen evrensel amaca, tarihsel koşullar olgunlaştığında hayata geçecek bir tarihsel aşama olarak bakmak gerekir.

Başa dönelim: Politik manevralarla başarı kazanmayı deneyen "Açılımcı"ların, bu tarihsel gerçekliğe çıkarcı, göz boyayıcı, partizanca bir yaklaşımla bakması, gelenekleri sarsamaz. Şöyle de söyleyebiliriz: Geleneğin yüzyıllar içinde belirlediği vazgeçilmez ilkelerin ağırlığı yanında, bu tür manevralar çok hafif kalır.

Âşıklar Derneği

27 Mayıs 1960'ı izleyen göreceli özgürlük ortamı yıllarında, "âşık geleneği" de çiçek açmış, başta büyük kentlerimiz olmak üzere yurdun birçok yerinde, "Âşıklar Gecesi" adı altında geleneksel içerikli etkinlikler düzenlenmiştir. Bu tür etkinliklerin temelinde, kuşkusuz ki 27 Mayıs'ın getirdiği ilerici ve hoşgörülü ortam vardı.

Bizim Hacı Bektaş Derneği'nin üyesi olan âşıkların yanı sıra, çevremizin sağladığı olanaklarla arkadaşlık kurduğumuz çok sayıda âşık bulunuyordu. Son kuşağın en yetenekli geleneksel sanatçısı olan Âşık Mahzunî Şerif ve radyoda sıkça dinlediğimiz "Bugün bize hoş geldiniz erenler" deyişinin sahibi Hüseyin Çırakman başta olmak üzere, bu halk sanatçılarını bir örgüt çatısı altında toplamak düşüncesi, o zamanlar genç bir konservatuvar mezunu olarak etnomüzikolojiye meraklı dostum Prof. Dr. Ahmet Yürür'den geldi.

İzleyen yıllarda yurt dışında doktora yapan, Balkanlardan Hindistan'a kadar yaşamını etnomüzikolojik araştırmalara adayan, Alevi-Bektaşî geleneğini de yakından tanıyan, günümüzün tanınmış etnomüzikoloji uzmanı Ahmet Yürür'ün 1967 yılındaki bu önerisi hepimizde heyecan yarattı. Yaptığımız yoklamalarda saz şairlerimiz, böyle bir örgüt içinde etkin olmayı görev sayacaklarını söylüyordu.

Çoğunluğu saz şairi olan 100 dolayında üyeyle "Âşıklar Derneği"nin ilk genel kurul toplantısını Aralık 1967'de Ankara'da yaptık.

Genel kurulda söz alan Mahzunî, Kul Hasan, Çırakman gibi

tanınmış halk sanatçıları, derneğin hem âşıklar hem de halk için yararlı olacak bir çalışma programı uygulaması gerektiğini, bunun için aydınlardan yardım beklendiğini belirttiler.

Yönetim kurulu seçiminin sonucunda şöyle bir görev bölümü yapıldı: Âşık Maksudî (başkan), Ahmet Yürür (başkan yardımcısı), Ahmet Say (genel sekreter), Raife Ulus (sayman), Mahzunî Şerif (üye), Kul Hasan (üye), Hüseyin Çırakman (üye), Hüseyin Kırıcı (üye), Ali Kaygusuz (üye).

*

Âşıklar Derneği, ülkenin en düzeyli halk sanatçılarını bir araya getirdiği için, düzenleyeceği etkinliklerin geniş ilgi göreceğini düşünüyorduk. Bu amaçla Ahmet Yürür arkadaşımızın sanat yönetmenliğini yaptığı çok değişik ve çarpıcı bir program hazırlanmıştı:

İnsanlık tarihinin belirli aşamalarını temsil eden ve konuya hep Aleviliğin ilerici gözüyle bakan böyle ilginç bir program için, Ankara'da sahnesi geniş olan 800 koltuklu bir sinema salonu kiraladık. Salonun dolacağından kuşkumuz yoktu. Ama öyle olmadı:

Etkinlik akşamı, 800 kişilik sinemanın önüne belki 8,000 kişi yığıldı. Kendi adıma konuşayım: Çaresiz kaldığım için acınacak durumdaydım. O kargaşada, davetiyesi olanların büyük bir kısmı dışarıda kaldı, davetiyesizler içeri girdi. Salonda belki de 2,000 kişinin yer almasından ürkerek kapıları zar zor kapattık, etkinliği başlattık:

Programın başında, ilk uygarlıkların simgesel öncüsü sayılan Promete'nin, ateşi insanlığa sunmasını anlatan ünlü mitolojik öykü canlandırılıyordu. Fakat meşale taşınırken sahnenin perdeleri bir ucundan alev aldı, neyse ki alevler hemen söndürüldü.

Hazırlanan güzelim programın daha ilk adımında tökezlemiştik. Geceyi kurtarabilmek için âşık arkadaşlarımızı öne aldık. Sonuçta, başından beri tadı kaçan bu etkinliği kazasız belâsız atlattığımıza sevindik.

*

Âşıklar Derneği adına düzenlediğimiz ilk "basın toplantısı", bütün ayrıntılarıyla aklımda:

Önde gelen birkaç saz şairi arkadaşımızdan, yönetim kurulunun belirlediği konularda hazırlayacağı deyişleri bağlamasıyla sunmasını dilemiştik. Bu deyişlerin metinlerini gazetecilere vermek üzere ayrıca çoğaltmıştık. Sazlı sözlü bir basın toplantısı olması bakımından düşünce güzeldi. Ne var ki Mahzunî'nin şiiri elimizde olduğu halde, kendisi geciktiği için, toplantıya gelen gazetecilere onu dağıtamadık.

Sonunda Mahzunî, kırk dakikalık bir gecikmeyle topallayarak geldi. Yüzü sapsarıydı. Istırabını belli etmeden sazını kucaklayıp deyişini söyledi, gazetecilerden büyük ilgi gördü. Böylece derneğin basın toplantısı başarıyla sona ermişti.

Gazeteciler gittikten sonra Mahzunî'ye sağlığını sorduk. Önce durumunu önemsemez gözüktü. Anlattıklarından anladık ki, yola çıktıktan sonra gerici bir grup tarafından çevrilerek kalçasından bıçaklanmıştı.

Derhal bir operatör dostumuza götürdük; gereken önlemler alındı, ancak evde birkaç gün yatmak zorunda kaldı.

İzleyen dönemde, yayınladığımız basın bildirileri dolayısıyla savcılık sorgularından başımızı alamıyorduk. Çok geçmeden dernek kapatıldı. Daha sonra da zaten 12 Mart 1971 darbesi yaşandı.

Mahzunî Şerif

Soğuk havadan hatırlıyorum, 1971'in son aylarından biriydi. Ben o sırada, Ankara'da "Kazıkiçi Bostanları" denen mevkide bulunan Yıldırım Bölge Askerî Cezaevi'nde yatıyordum. Bir gün nöbetçi astsubay gelerek beni idareye götürdü. Ertesi sabah, tanık olarak Sıkıyönetim Mahkemesi'ne götürüleceğim söylendi.

O gece koğuşta sabaha kadar düşünüp durdum: Kırk yıllık "sanık", nasıl olur "tanık"?

Esir alınmış bir insanın aklına hep kötü şeyler gelir: Acaba "tanık" numarasıyla beni oymaya mı götüreceklerdi? Benzeri olayları çok duymuştuk...

Sabahleyin beni koca bir askeri araçla askerî mahkemeye götürdüler. Koridorda bekletip duruyorlardı. Saatler süren uzun bir zaman geçti. Bu durumlarda kimseye bir şey sorulamaz, çünkü sorduğun kişi de bir şey bilmez, bilse de söylemez...

Âşık Mahzunî Şerif.

"Kes düşünmeyi, bekle bakalım!" diye söylendim.

İki saat kadar sonra beni duruşma salonuna aldılar. İçeri girdiğimde, hiç alışık olmadığım bir şekilde salon boştu. Demek ki bir "toplu dava" duruşması değildi bu. Karşıda, savcı ve yargıçların yer aldığı, yüksekteki o kaptan köşkü gibi kürsünün hemen önünde ve aşağısında, küçücük bir insan dikili duruyordu. Yakınlaştığımda onun Âşık Mahzunî olduğunu anladım. Yeni doğmuş bir kedi yavrusu gibi ufalmış, titriyordu. Acılar içindeydi. Belki de gördüğü işkenceler sırasında, etleri parçalanmış, kemikleri kırılmıştı. İşte bu yüzden ayakta zor duruyordu.

Duruşma sırasında mahkeme başkanı, birkaç kez benim konuşmalarım için "Doğru mu söylüyor?" diye sorduğunda, "Evet" diyecek sesi kalmamıştı Mahzunî'nin. Onaylamak için ancak hafifçe başını sallayabiliyordu.

Mahkeme başkanı bana, "Sabiha" adlı bir kadını soruyordu boyuna. Bu kişiyi hatırlamamı sözümona kolaylaştırmak niyetiyle "Sizin örgütte çalışıyormuş" diyordu.

Belli ki temel amaç, gizli bir örgütün üyesi olduğumuzu itiraf etmemdi. "Bizim örgütte Sabiha diye bir kadın yoktu" desem Mahzunî'yle birlikte gizli bir örgütte yer aldığımızı kabul etmiş olacaktım. Zokayı yutmadım, konuyu Âşıklar Derneği'ne getirerek bu derneğin 1967'de kurulduğunu, iki yıl sonra kapandığını söyledim. Başka bir örgüt bilmediğimi ve Sabiha hanımı hiç duymadığımı ekledim.

Gerçek de buydu.

Mahkemedeki sorgum zabıtlara geçtikten ve "tanık"lığım bittikten sonra duruşma salonundan ayrılırken Mahzunî'nin bana başını çevirip kirpikleriyle nasıl teşekkür ettiğini bugün gibi hatırlıyorum.

Hey gidi koca Mahzunî! Sen bu ülkede ne durumlara düşürüldün!

Onun sözleriyle belirteyim:

"Bizim suçumuz, şerefimizdir!"

Bekârlık günlerinden

1965 yılında Ankara'nın Küçükesat semtindeki Bağış sokakta, iki arkadaşımla birlikte küçük bir kalorifersiz daire tutmuştuk. Bu evde birlikte kaldığım arkadaşlardan biri, felsefe öğrencisi ve genç bir yazar olan Veysel Öngören, öteki ise Rus dili ve edebiyatı öğrencisi şair Ataol Behramoğlu'ydu.

Her insan bir başkadır. Ben ve arkadaşlarım da ayrı yaradılıştaydık. Dünya görüşü açısından Veysel, idealist felsefenin doruğu sayılan Kant'a, sonra da iyi bir mantıkçı ve matematikçi olan hocası Nusret Hızır'a hayranlık duyuyordu; ama doğrusu, ilişkilerimize özen göstererek hep hoşgörülü davranıyordu bize. Ataol ve ben, Türkiye İşçi Partisi'nin üyesiydik. Bu demekti ki, sosyalizm üzerine yaptığımız tartışmaların sonu yoktu.

Burada anlatacağım olaylarla Veysel Öngören'in ilgisi yok. Üstelik, bu değerli eski dost artık yaşamda değil. Onu saygıyla anarak konuya dönmek istiyorum:

Bu evde biz üç arkadaş, sanki birer hayalettik. Çünkü bu evde hemen hiç yoktuk: Her birimiz genellikle akşamları geç saatte gelirdik. Evde yemek yapmayı bırakın, bir kez olsun çay demlendiğini bile hatırlamıyorum. Kırk yılın başı, en ucuz şaraptan birkaç şişe getirip sohbet sırasında içmiş olabiliriz. Evet, bu evde yalnızca yatıp uyunur, kimi akşamlar da tartışılırdı. Lâf uzayınca Veysel gidip yatar, biz Ataol'la tartışmayı sürdürürdük. Fakat böyle uzun tartışmalı akşamlar da seyrekti. Benim Almanya'da kazanmış olduğum sosyalist kültürü, Ataol'dan bekleyemezdim. Ataol benden yedi yaş küçüktü, ama ona ders verir gibi bir tavır takınmaktan hep kaçındım. Özetle söyleyeyim, tartışmalar hiçbir zaman kırıcı olmadı. Dahası, arkadaşlarla "ortak" bir evde yaşamanın başta gelen yükümlülüğü olan sıcak dostluk ilişkilerine elimden geldiğince özen gösteriyordum. Ataol bana "mesafeli" davranıyordu; olsun, benim onunla alıp veremediğim hiçbir şey yoktu.

Ataol da öyle olsun...

*

Bağış sokaktaki "bekârlık günleri" birkaç ay sonra sona erdi. Hemen söylemeliyim ki, herhangi bir geçimsizlik, kırgınlık yüzünden değil. Veysel, bir süre için memleketine gideceğini söyledi, bu durum karşısında Ataol ve ben başımızın çaresine baktık.

Aradan epeyce bir zaman geçti. Belki iki ay, belki üç ay... Bir gün, Türkiye İşçi Partisi Ankara İl Sekreteri Halit Çelenk, bir konuda konuşmak üzere beni ve Bingöl'den beri tanıdığım arkadaşım Vahap Erdoğdu'yu çağırdı.

Halit Ağabey, partideki genç üyelere yakınlık gösterir, hepimize "ağabeyce" davranırdı. O gün de söze sıcak bir konuşmayla başladı. Asıl konuya geçmeden, bana ve Vahap'a, Ataol Behramoğlu'nu tanıyıp tanımadığımızı sordu.

Vahap, benimle aynı evde kalan Ataol'u duyduğunu, kendisiyle tanışmadığını söyledi. Bense 1965 yılının kış aylarında, bir bekâr evinde Ataol Behramoğlu'yla birlikte oturduğumuzu anlattım.

Ve Halit Ağabey sadece gelerek Ataol Behramoğlu'nun bir arkadaşıyla birlikte parti il başkanlığına yazılı bir suç duyurusu getirdiğini, bu yazıda Ahmet Say ve Vahap Erdoğdu'nun "ihtilalci komünist" olduğu yönünde yazılı beyanda bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine ihbarı hazırlayan Ataol ile arkadaşını çağırdığını, partiyi korumak için bu yazıyı savcılığa vermek zorunda olduğunu, bu takdirde Ahmet Say ve Vahap Erdoğdu'nun 8'er yıl hapse mahkûm olacaklarını, ayrıca yaşam boyunca kamu haklarından yoksun kalacaklarını açıkladığını anlattı. Halit Ağabey, Ataol'un verdiği ilginç cevabı da söyledi:

"Ben o kadar ceza yiyeceklerini düşünmemiştim..."

Sonuçta, Halit Ağabey'in araya girerek Ataol'u geri adım atmaya ikna etmesiyle yazılı suç duyurusu hemen orada yırtılarak atılmıştı.

O günden sonra TİP'le ilişkimi bütünüyle kestim; ne partiye uğradım ne de partinin etkinliklerine katıldım. Vahap, aslında kapanmış olan bu olayı pek önemsemedi, ama o da aynı duygular içindeydi ve o da TİP ile ilişkisine nokta koydu.

*

Bir yıl kadar sonra, Ankara'daki "Halk Oyuncuları" tiyatrosunun

salonunda bir edebiyat etkinliği düzenlenmişti. Duyurularda, Ataol Behramoğlu'nun da şiir okumak üzere burada yer alacağı belirtiliyordu.

Ataol'a kızgındım, ama öfkemi yerli yersiz dışa vurmayı tabii ki düşünmedim. Bu edebiyat etkinliğine giderken amacım, "ihtilalci komünist" diye başkalarını ihbar eden bir kişinin şairliğine kimsenin inanamayacağını açıklamak, Ataol'u sahneden çekilmeye çağırmaktı.

Devrimci genç arkadaşlardan oluşan küçük bir grup olarak söz konusu etkinliğe gittik. Sıra Ataol'un şiir okumasına geldiğinde, arkadaşlardan biri ayağa kalkarak bu kişinin, arkadaşlarını "ihtilâlci komünist" diye yazılı olarak ihbar ettiğini haykırdı.

Hepsi bu kadardı, bu yeterliydi, protestocu grup olarak salonu terk ettik.

Sonraları, yıllar içinde Ataol aklıma geldiğinde hep gülüp geçmişimdir. Onun şiiri üzerine de hiç konuşmadım, yazmadım. Tıyneti belli olan bir insanın şairliği üzerine ne konuşacak, ne yazacaktım?

Son birkaç yıl öncesine kadar hatırlamaya değmez bulmuştum bu ihbar olayını. Tâ ki en olmayacak bir yerde onunla karşılaşana ve söylediği bir söze kadar...

Birkaç yıl önce, "Nâzım Oratoryosu" başlıklı CD'nin yeniden üretilmesi dolayısıyla Fazıl'ın evinde basına verilen bir davette Ataol'la karşılaştım. Elinde kadehiyle yanıma geldi, selamlaştıktan sonra lâf arasında bana şöyle dedi:

"O konuda sen de haklıydın, ben de haklıydım..."

"Muhbirliğin neresi haklı?" diye sormadım. Bu iğrenç söz beni çileden çıkarmaya yetmişti. Neyleyim ki biraz "ev sahibi" konumunda olduğum için olay çıkaramazdım. Önce tutuldum kaldım, sonra arkamı dönüp yürüdüm...

Bu son rastlaşmamızda Ataol, ihbarcılığı haklı gösteren böyle bir söz söylemeseydi, ya da "Çocukluk etmişim, unutalım bunu" deseydi, anılarımda onun adını anacak değildim. Hataları bağışlamanın bir erdem olduğuna inananlardanım. Ayrıca, yeryüzünde hatasız insan olamayacağını da bilirim. Ama, muhbirliği yaşamı boyunca

haklı göstermeye çalışan bir insanı bağışlayacak kadar vurdumduymaz olmak istemem.

İhbar yazısına imza koyan öteki muhbiri ise bugüne kadar önemseyeni ben hiç görmedim.

Emperyalizmin sildiği devrimci

1960'lı yıllarda yayınlarıyla öne çıkan devrimcilerin arasında, öncelikli yeri olan bir insanı belirtmek istiyorum. 1960'tan başlayarak gelmiş geçmiş en vasıflı siyasetçi ve en sağlam insanların başında Doğan Avcıoğlu'nun (1926-1983) geldiğini ben de düşünürüm.

Demirel ve Ecevit kuşağından olan Avcıoğlu'nun kitaplarını okuyan herkesin bildiği gibi, donanımlarıyla o, sağ cebinden yüzlerce Demirel, sol cebinden ise yüzlerce Ecevit çıkarabilecek düzeyde bir siyasetçiydi.

Ağzından sigarasını hiç düşürmeyen, kelle koltukta devrimci Doğan Avcıoğlu.

Doğan Avcıoğlu, Fransa'da siyaset bilimi ve ekonomi öğrenimi görmüş, 1956-1960 yılları arasında Akis, Kim, Ulus dergi ve gazetelerinde çalışmıştı. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra toplanan Kurucu Meclis'in üyesi olmuş, Anayasa Komisyonu'nda görev yapmıştı. 1960'lı yılların başlarındaki CHP döneminde, partinin yüksek danışma kurulu üyesiydi.

Doğan Avcıoğlu'nun geniş aydın çevreler tarafından tanınması, haftalık "Yön" dergisiyle başlamıştır.

Ben o zaman Bingöl'ün bir dağ köyündeydim ve Yön dergisini çıkaran Avcıoğlu'nu duymuştum. Arkadaşlarımdan öğrendiğime göre, Bingöl il merkezindeki iki gazete bayiine birer deste Yön geliyor, iki saat sonra tükeniyordu.

Türkiye'de o zamana kadar, Yön dergisi kadar heyecan yaratan başka bir basın organının çıkmadığına kalıbımı basarım. Yön, 27 Mayıs Devrimi'nin getirdiği özgürlük toprağında yetişmiş bir yayın

organı olarak kalmıyor, toplumun siyasal düzeyini bir kaldıraç gibi yükseltiyordu. Derginin yarattığı coşkunun kaynağı işte buradaydı. Yön'ün okurları, dergiyi bir an önce edinebilmek için sabah erkenden gazete bayiine koşardı. Çünkü Yön, yalnızca çarpıcı içeriğiyle değil, "gazetecilik" kavrayışının dürüst, buluşçu, duygulu taraflarıyla da okuru kendisine bağlardı.

Şu da pek bilinmez: Derginin "mutfak işleri" denen asıl başarılı yönünün mimarı, Doğan Ağabey'in kardeşi Hamdi Avcıoğlu'ydu ve yayım işlerinin bütününü İstanbul'da o yürütürdü.

Yön'ün görünüşünde o zamana göre bir İstanbul havası vardı zaten: Renkli rotatif baskı, çekici bir sayfa düzeni becerisi, okurla ilişkileri diri tutan gazetecilik öğeleri gibi...

Ankara'ya yerleştikten sonra, Yön'e yazı yazmaya başladım. Tanışmamız da hareketin başında olan Doğan Avcıoğlu'nun "Sosyalist Kültür Derneği"nde oldu. Bu dernekte her hafta konferanslar verilir, dinleyici olarak salona sığabilen 100 dolayındaki kişi, konuşmacıya sorular yağdırırdı. Canlı, coşkulu bir ortamdı.

Bu tür ortamları sevdiğim için, belirli konular üzerine yapılan konuşma ve tartışmaları hiç kaçırmazdım. Yazılarım Yön'de yayımlanmaya başlayınca bir gün, konferans sonrasında kendimi Avcıoğlu'na tanıttım. Yakınlık gösterdi. Bana belirli konularda yazı siparişi vermesini istedim, gülümsedi:

"Sen bilirsin hangi konuya el atacağını" dedi.

Başka fırsatlarla yine konuştuk, çıkardığım sonuç şudur: Doğan Avcıoğlu'nun sahip olduğu sosyalist kültürü, Türkiye'de pek az insanda gördüm.

Fazlası da vardı: Sosyalizmden yararlanarak Türkiye'ye özgü koşulları göz önünde bulunduran ileri bir toplum düzeni yaratma tutkusu!

İşte bu tutku, haftalık "Devrim" gazetesinin yayımlanmasını getirdi.

Devrim, geniş çevrelerde yankı uyandıran, hatta Avrupalı aydınların bile özendiği bir gazeteydi: Ankara'daki Fransa Büyükelçisi de yazı yazardı Devrim'e. Aydınlarımızı müthiş etkileyen bir gazete

olarak Devrim, ne yazık ki 12 Mart darbesinde tasfiye edilen ilerici hareketin hazırlayıcı organı olarak tarihe geçti.

*

Şimdi size, aklınıza pek gelmeyecek bir gerçeği söyleyeyim: Doğan Avcıoğlu "darbeci" değildi! Türkiye'ye özgü bir düzen öngörüyordu, onun peşindeydi. Darbe falan, büyük amacın yanında küçük bir araçtı.

Çürük dişi penseyle çekmek gibi...

Bir insan, çürük dişinin ağrısından kurtulunca nasıl rahatlarsa, öncelikle bunun yapılmasını istiyordu toplumda, o kadar...

Kimsenin düşünemediği, düşünse bile söylemeye cesaret edemediği bir "rejim kavrayışı", özgün bir "toplum düzeni modeli" vardı onun. Öngördüğü buydu. Ne darbesi? Darbe de neymiş? Toplumumuzun dış ve iç sömürüden kurtulması, tasa ve tehlikelerden uzak durması, kendini güvenlik içinde hissetmesi, kültürel ve ekonomik yönlerden gelişmesiydi esas olan!

Darbe, bir ayrıntıydı.

Açın onun "Türkiye'nin Düzeni" adlı ünlü kitabını, okuyun. Kırk beş yıl önce yazılmıştır. Bozuk düzenin hesabı apaçık nasıl verilirmiş görün! Bozuk düzen nasıl düzeltilirmiş, onu da görün! Sonra düzenin günümüzdeki durumunu düşünün, bir santim ileri gitmediğimiz gibi, nasıl dibe çöktüğümüzü anlayın!

Sanıyorum 1965 seçimleri sonrasıydı. Süleyman Demirel'in Adalet Partisi, seçimleri büyük çoğunlukla kazanmıştı. Canım sıkkındı o günlerde. Doğan Ağabey'e gittim, halimi görünce şöyle dedi:

"Bak Ahmet, Türkiye'de halkın çoğunluğu aydınlanmadıkça 40 seçim yapılsa, 40'ında da gerici bir parti kazanır! 40 yıl geçse, sonuç değişmez!"

Ben bu satırları yazarken 2010 yılındaydık. 40 yıl değil, 45 yıl geçmiş!

*

Doğan Avcıoğlu'nun iki önemli niteliği vardı: "Lider tip" denen bir karakteri temsil ederdi; ayrıca son derece başarılı bir örgütçüydü.

Halk arasındaki söylentiye göre, bir gün rejim değişikliği gerçekleşirse, Avcıoğlu başbakan, Milli Birlik Komitesi üyelerinden General Cemal Madanoğlu ise cumhurbaşkanı olacaktı.

1907 doğumlu Madanoğlu, 27 Mayıs Devrimi'ni izleyen yıllarda ön planda yer alan hareketli isimler arasındaydı. Ama Doğan Avcıoğlu'na öyle bir saygı gösterirdi ki, kendisine üst düzey nişanı ancak Avcıoğlu verebilirmiş gibi bir anlayış içindeydi.

Bütün bu vasıflarıyla Doğan Ağabey, emperyalizmin dikkatle izlediği bir liderdi. Dış sömürücüler, Avcıoğlu'nun kendilerine hangi ölçüde yatkın olabileceğini herhalde türlü yöntemlerle denemişti. Emperyalizm, karşısında külyutmaz, baş edilmez bir devrimci bulunduğunu görünce, Avcıoğlu'nu tarihten silmek kararı almıştı. 12 Mart darbesinin alel acele yaşama geçirilmesi bundandır.

12 Mart darbecilerinin işkenceleri Avcıoğlu'na komik gelmişti. Asıl acı olan, büyük amaca ulaşamayıştı. Hapisten çıkınca, kendini araştırmaya vererek yenilgiyi unutmaya çalıştı. Bu yıllarda, çağdaş tarih kavrayışının ve siyasal tarih bilincinin ürünleri olan kitaplar yazdı: "Milli Kurtuluş Tarihi" (1974) ve "Türklerin Tarihi" (1978) gibi ciltler dolusu iki değerli kitap...

Ve çektiği kahır, 4 Kasım 1983 günü onu aramızdan ayırdı. Kendi isteği üzerine Büyükada'da yatıyor şimdi...

Dünyanın en cins adamlarından biri

Buradaki "cins" sözcüğünü "nev'i şahsına münhasır", hatta "benzersiz" anlamında kullanıyorum. Tulûî Sönmez'i tanımış olan geniş bir çevre, benim buradaki "cins adam" nitelememe herhalde katılacaktır.

Cumhuriyetin ilk kuşak subaylarından Binbaşı Kâzım Bey'in büyük oğlu olan "Tulûî"nin adını yadırgayabilirsiniz. Arapça'dan bize geçmiş eski bir addır o: "Tulû", "güneşin doğuşu", "tan atması" demektir. "Tulûî" de" "tan atmasına ilişkin, güneşin doğuşuna ilişkin" anlamına gelir.

Her ne demek olursa olsun, ben ona hep "Abisi" derdim, sadece "Abisi"... Çünkü onu küçük yaştan beri tanıyordum.

İstanbul'un Marmara Denizi'ndeki Anadolu sahilinde, Suadiye'den Bostancı'ya doğru giderken, deniz kıyısında görkemli bir koruluk olan "Korupark"taki arkadaşlarını sıkça ziyarete gelirdi. Biz de yaşıtlarımızla orada oynardık.

Ben o zamanlar 10 yaşındaydım. Tulûî ise Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş bir hukuk öğrencisi... Orta boyun biraz üzerinde, gür saçlı, her hareketiyle çevik olduğunu belli eden, kendi tâbiriyle "bacakları luikens", ama renkli, esprili konuşmasıyla kızların ilgisini çeken bir delikanlıydı. Bir de şu var: Parmaklarını saçlarının arasına daldırarak saç tarardı.

Birkaç yıl sonra onun iyi bir atlet olduğunu, hatta dekatlon gibi 10 ayrı atletizm dalından oluşan yarışmalar toplamında, milli takıma yükseldiğini öğrenmiştim. Ama sporcu tarafıyla değil, pek az insanda görülen irdeleyici ve tartışmacı tarafıyla öne çıkıyordu.

Arkadaşlarıyla birlikte hızlıca tempoda yürürken bir yandan da güncel toplumsal sorunlar üzerindeki görüşlerini anlatırdı. Öyle bir inançla anlatırdı ki, onu uzaktan görenler ve hiç tanımayanlar bile "Bu adam haklı!" derdi. Çünkü duygu ve düşüncelerini dışa vuran müthiş bir enerjiyle, coşkuyla konuşurdu. Söylediklerini doğrulamak için kimi zaman onun tam karşıtı bir görüş ileri sürer, sonra bu görüşle alay eden esprili sözler söylerdi. Kullandığı bu yöntemle Tulûî'nin görüşlerine tabii ki kimse karşıt tez getirmeye cesaret edemez, kimse gülünç duruma düşmek istemezdi.

Tuluî Sönmez Abisi (1983 yılı).

Ortaokul ve lise yıllarımda onu ara sıra görüyor, bu ağabeyin dış görünüş açısından hiç değişmediğine bakarak ona imreniyordum. Caddebostanlıydı. Bu demekti ki, 1940'h ve 1950'li yıllarda, Kadıköy ile Bostancı arasındaki en aydınlık semtlerden birinde yetişmişti.

Caddebostan'da o zamanlar, bir kısmı Galatasaray Lisesi'nde yetişmiş aydın bir gençlik çevresi vardı:

"Teo" olarak bilinen şair ve çevirmen Teoman Aktürel, dönemin ünlü film yıl-

dızı Turan Seyfioğlu, Manş Denizi'ni yüzerek geçen ilk Türk olan Murat Güler, İstanbul Üniversitesi'nde Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni kuran Prof. Dr. Murat Sarıca, "Kısmet" adlı küçük teknesiyle okyanusları aşarak dünya turu atan Sadun Boro, Tulûî'nin yanı sıra, bu semtte yetişmiş genç, yürekli, ün kazanmış "cins" aydınlardandı.

Abisi'yle tanışıp dostluğu geliştirmem, benim yetişkinlik çağıma rastladı: Bingöl ve Erzincan'daki görevlerimi tamamlamış, Ankara'ya yerleşmiştim.

Bir gün, gece otobüsüyle İstanbul'a, annemi ziyarete gidiyordum. Önümdeki koltukta Tulûî oturuyordu. Otobüs yola koyulduktan sonra, arkaya dönüp bana, "Korupark'tan tanışıyoruz değil mi?" diye sordu.

Ardından tabii ki lâf lâfı açtı, yanımdaki beyden Tulûî ile yer değiştirmesini rica ettik, böylece yol boyunca Erenköy, Caddebostan ve Korupark'ın doğal güzelliğinden tutun, ortak dostlara, toplumun gidişatına ve dünyanın sorunlarına kadar her şeyi gözden geçirerek muhabbeti koyulaştırdık.

O gün Tulûî'de benim dikkatimi çeken şey, ceketinin bütün ceplerinde, o zamanlarda yaygın olan, yassı ve küçük konyak şişelerinin bulunmasıydı. Sanıyorum bu küçük şişelere konyak ya da votka, soda ve limon suyu doldurmuştu.

Sabaha karşı İstanbul'a yaklaştığımızda boşalan son şişeyi ağzına götürüp baş aşağı tutarak son damla içkisini de tamamlamıştı.

Onun içkiyi sevmesi beni hiçbir zaman rahatsız etmedi; konuşması ağırlaşmıyor, tam tersine, art arda espriler patlatıyor, içtikçe açılıyor, coşkusu artıyordu. O gece otobüste Abisi'ni dinlerken uykum iyice kaçmış, sabaha kadar gülmekten kırılmıştım.

Tulûî'yle sohbet etmenin tadı, her şeyin üzerindeydi. Herhalde yeryüzüne onun kadar yaşam dolu, esprili, kültürlü, güzel konuşan, dünyaya geleceğin penceresinden bakan, dürüst, sağlam, coşkulu insan az gelmiştir. Bu yıllarda 8 yaşında olan Fazıl'a sinemaya gitme önerisinde bulunduğum zaman, sinema yerine Tulûî'ye götürmemi tercih ederdi.

Onun aynı zamanda derinlikli bir hümanist, duyarlıklı bir çevre-

ci ve gerçek bir doğa hayranı, emekçilerden yana, ileri insanlığın ilkelerine bağlı, bu yolda elinden gelen her şeyi yapmaya hazır bir aydın, insan haklarını her yönüyle koruyan bir hukukçu olduğunu yakından izledim.

Günümüzde bir özdeyişe dönüşen "Hukukun üstünlüğü" kavrayışını ben ilk kez onun ağzından duymuştum. Yıl 1970'ti.

Burada öncelikle Tulûî'nin dikkat çekici bir vasfını anlatmak istiyorum:

Abisi, son derece bilinçli bir doğa hayranıydı. Doğada güzel olanı araştırmayı, seçmeyi bilirdi. Bir filiz, bir gonca, bir dal, bir kozalak, bir çiçek, bir tohum, bir sürgün, bir lif, bir yosun, bir ağaç, bir tomurcuk, bir yaprak, bir kuru yaprak, "beni yerden al" diye bağıran kuru yaprak, "beni kokla" diyen kuru yaprak, "beni artık bir kenara bırak" diyen kuru yaprak... Bunların hepsi Abisi'nin sevgi alanıydı.

Çubuk ilçesi yakınındaki Karagöl, Abant Gölü ve Yedi Göller çevresi, Tulûî'nin en sevdiği doğa gezisi çevreleriydi. Birkaç kez Karadeniz gezisine çıkmış, mest olmuştu. Sümeladan Uzungöl'e, Rize kıyılarından Artvin'in Şavşat dolaylarına kadar kadar bu yörenin bütün doğal ve kültürel varlıklarını ezbere bilirdi. Bir de İznik Gölü'nde günbatımını seyretmek için yaz sonlarında bu ilçeye gider, bazen birkaç gün İznik'te kalırdı.

Bir zamanlar Abisi, Ankara'da kiralık bir apartman dairesinin giriş katında tek başına oturuyordu. Ben de o sırada onun gibi bekârdım. Bir akşam onu ziyarete gitmiştim. Uzun uzun konuştuk, uzun uzun rakı içtik. Gecenin geç saatinde benim uykum geldi. Kalkıp gidecektim, ama, uykudan ve daha çok sarhoşluktan, eve dönmeyi gözüm yemedi.

Abisi, "İstersen git şu divana uzan" dedi.

"Sen yatmıyor musun?" diye sordum.

"Ben" dedi, "günün ışımasını bekleyeceğim..."

"Neden?" dedim.

"Apartmanın arkasındaki bahçede, şu pencereden görünen gencecik bir nar ağacı var; çiçek açmaya başladı, sabah ilkin onu görmek istiyorum. Ben günün ışımasını bekleyeceğim..."

Gece bir ara uyandım, baktım ki Abisi, oturduğu koltukta uyuyakalmış... Elindeki kadehte daha birkaç yudum rakı vardı. Taş kesilmiş gibi kadehi elinde tutuyor, rakının dökülmesine izin vermiyordu.

Yeniden yattım, ama bu kez uyku tutmadı. Zaten çok geçmeden gün ışıdı. Tulûî ise yine aynı pozda, elinde sımsıkı tuttuğu rakı bardağıyla uyuyordu. Derken benim kalktığımı hissetti, silkinerek koltuktan kalktı, elindeki birkaç yudum rakı kalmış kadehi masanın üzerine koydu, hemen perdeleri açtı.

İşte o zaman, çiçeğe durmuş küçük nar ağacı, bir tablo gibi çıktı karşımıza...

Doğrusunu isterseniz hiç de olağanüstü tarafı yoktu ağacın. Bulunduğu yere şaşıp kalan bir çocuk gibi duruyordu. Herhalde ilk kez çiçek açmış, ilk kez meyve verecekti...

Uzun süre baktık ona ve uzun süre onun hakkında konuştuk.

Eve geldiğimde müthiş bir rahatlık duygusuyla yatıp bir daha güzelce uyudum.

O gencecik nar ağacı çiçekteydi...

*

Bu yıllarda "Abisi", İmar ve İskân Bakanlığı'nda hukukçu olarak görev yapıyordu. Şehir planlamasında tam bir ustaydı. Arkadaşlarıyla grup olarak girdiği Zonguldak ve Antalya konkurlarını kazanmıştı, ama bunların sözünü bile açmazdı. Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında yayımladığı yazılarında da "hukukçu" kimliğini belirtmekle yetinirdi. Kariyerizme onun kadar uzak, kariyerizme onun kadar düşman olan pek az insan tanıdım. Hepimizden sakladığı, ancak ölümünden sonra basılan şiir kitabının adı "Nefesler"di.

"Yaptığın iyi bir şey varsa, ona 'Yaptım' demeyeceksin, 'Yapıldı' diyeceksin!" sözünü sıkça söylerdi.

1960'h yıllarda, Keban Barajı'nın hazırlıkları kapsamında, belirli arazilerin istimlâk edilebilmesi için çalışmalar başlamıştı. Hukukçu olarak Tulûî Sönmez, ince eleyip sık dokuyarak boyuna Elazığ'a gitmiş, hem kamunun haklarını hem devletin parasını korumak için son derece titiz davranmıştı.

Şakası yok, on binlerce dönüm toprak istimlâk edilecekti!

İstimlâk ödemesinden, daha çok toprak ağalarının nasipleneceğini çoktan anlamıştı Abisi.

Toprak ağaları da bu gerçeği biliyordu. Onlar, rayicin yükseltilmesi, kendi topraklarının para değerinin artırılması için her yola başvuruyor, siyasi çevreleri de zorluyordu. Tabii ki rayici yükseltmek için kestirme yol, bu işin yetkilisini kafaya alıp artırılan miktarı kırışmaktı. Ne var ki, toprak ağaları "yetkili arayayım" derken en sonunda kendisini bakanlıktaki Tulûî'nin kapısında buluyor, kafasını duvara çarpıyordu.

O günlerde, Abisi'ne söz verdiğim bir Beethoven plağını iletmek üzere İmar Bakanlığı'na uğramıştım.

Hukuk müşavirliği dördüncü kattaydı ve asansör yoktu. Merdivenleri çıkıp üçüncü kata geldiğimde, yukarıdan birtakım bağrış çağrış sesleri geldi. Sonra şişmanca, bıyıklı bir adam, merdivenlerden yuvarlanarak benim bulunduğum yere yakın bir basamakta doğrulup ayağa kalktı, bozuntuya vermeden "Tövbe tövbe" diyerek üstünü başını silkeledi ve hiçbir şey yokmuş gibi aşağı inmeye başladı. Bense yukarı çıkıp Tulûî'nin odasına girdim.

Öfkeden deliye dönmüş gibiydi Tulûî. Burnundan soluyor, söyleniyordu:

"Alçak herif, bok herif!"

"N'oldu, kime sinirlendin?" diye sordum.

"Az önce pis bir herifi kovdum buradan!"

Sonra anlattı:

Merdivenlerden yuvarlanan adam, Tulûî'ye rüşvet teklif etmeye yeltenen bir toprak ağasıymış! Abisi onu kovmakla kalmamış, merdivenin başına kadar kovalayıp kıçına bir de tekme sallamış...

*

Tulûî abisi, İmar İskân Bakanlığı'ndan emekliye ayrıldıktan sonra, ülkemizin sağlam insanlarından biri olarak Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın hukuk müşavirliğini yaptı.

İşte bu yıllarda beşinci eşi Sevim hanım bir uçak kazasında

yaşamdan ayrıldı. Evet, Tulûî Sönmez, benim bildiğim altı kez evlendi. Hovarda değildi de ondan. Hovarda adam, daldan dala konar, mazbut adam ise evlenir...

Tulûî Sönmez (solda), Aziz Nesin ve Osman Karaca'yla bir yemekte. (1985 yılı).

Bu nedenle yeniden evlendi. Evlendiği hanım, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin eski öğrencilerinden, sağlam kişiliğiyle tanınan ve "Jose" diye bilinen Bilgen Hanım'dı.

Dalokay, belediye başkanlığından ayrıldığında, daha sonra gelen başkanla çalışamayacağı için, Tulûî eşiyle İstanbul'da Caddebostan'a yerleşti. Ama bakın, Abisi nereye giderse gitsin, her gittiği yerde rastladığı, gördüğü bir çarpıklığın düzeltilmesini amaç edinirdi. Burada da ilkin Hayırsızada'ya taktı:

Caddebostan kıyılarından karşıya, güneye doğru baktığınızda, Kınalıada'nın sağ tarafında, yani batısında, Yassıada ve Hayırsızada vardır. Hayırsızada, biri daha büyük iki kaya tepesinden oluşmuş, susuz, işe yaramaz, gerçekten "hayırsız" bir adadır. Siz öyle bilin: Caddebostan'dan başlayarak doğuda Pendik ve ötesine kadar uzanan sahil yolunun yapımına başlandığında, sahil şeridini doldurmak için müteahhitler, Hayırsızada'yı dinamitlerle parçalayıp, molozları mavnalarla sahil yoluna taşıdılar.

Yol yapımı ilerledikçe Hayırsızada küçülüyor, biçimsizleşerek "Hayırsızada" olmaktan çıkıyordu. Görmeye alıştığımız silueti tanınmaz hale gelmişti. Tulûî buna sinir oluyor, haklı olarak bu konuda herkesi uyarıyordu:

"Marmara'nın doğasını, dengesini bozuyorlar, büyük bir yanlış yapıyorlar! Doğa bunun cevabını fena halde verir!" diye ter ter tepiniyordu. Sonra ısrarla yine, "Denizi moloz yığınıyla doldurursanız deniz bunu geri alır, o zaman doğanın şamarını yer, hatanızı anlarsınız" diyordu...

*

Abisi'nin dostları genellikle eski sosyalistler ve benim gibi genç kuşak sosyalistlerdi. Dolayısıyla dostlarımızın çoğu ortaktı. Fakat

Tuluî Sönmez, eski bir atlet olarak atletizme hayranlık duyar, dünyanın hangi noktasında olursa olsun, olimpiyat oyunlarına giderek atletizm yarışlarını seyrederdi. Fotoğrafta Abisi, Kanada'da yapılan Montreal Olimpiyatları'nda tribünden yarışları seyrederken görülüyor.

ben Abisi'nin ideolojik konularda iddialı biçimde davrandığına hiç tanık olmadım. "Kamunun hakları"nı koruyan bir memur olarak o, ağırbaşlılığın, oturaklılığın yanı sıra, kendisine düşen muhalefetin sınırlarını bilirdi. Öte yandan, hiç çekinmeden dilediği insanla dostluk kurar, insan ilişkilerini dilediği gibi sürdürür, bütün bunlara kimse (derin devlet, hafiyeler falan) bir şey diyemezdi.

Onun belirlediği sınırları yalnızca bir kez ben zorladım: 12 Mart 1971 döneminde, radyoda üçüncü kez sıkıyönetim komutanlığı tarafından teslim olmam istendiğinde, daha önceki hapisliklerimden çıkardığım derslerle önemli olan beş altı günlük bir süre için kenara çekilmem gerekmişti. Bir arkadaşın evinde saklanmalıydım.

Yanlış bir iş yaparak durumu Tulûî'ye anlattım.

"Düşünecek ne var?" dedi, "al şu anahtarı, git benim eve..."

Böyle bir yanlış yaptığım için hep kızmışımdır kendime: Eğer onun evinde yakalansaydım, "yataklık etmek"ten Tulûî yıllarca hapis yatacak, kamu haklarından yoksun bırakılacak, hak etmediği kötü durumlara düşecekti.

Bütün bunları ben de biliyordum, o da... Gözünü kırpmadan anahtarı vermişti bana. En azından, ona kocaman bir teşekkür borcum vardı. Ama bu konuya yakınlaşacak bir şekilde söze başladığım anda, sözü nereye getireceğimi bilerek konuşmamı hep engelledi:

Önce eliyle bir işaret yaparak "Geçti gitti bunlar, boş ver..." diye mırıldanır, sonra da kesin bir dille yalnızca iki kelime söylerdi: "Kes artık!"

Ölümünden epey sonra rastlantılarla öğrendim ki, bu zorlu dönemde benim gibi bir belânın yanı sıra, birkaç arkadaşımıza daha yardımcı olmuştu. Ama bu konuları hiç konuşmazdı.

Tulûî Sönmez gibi yaşam dolu bir insanı "ölüm" olgusuyla yan yana getirmek mümkün değildir. 1995 yılında, yetmiş yaşındaki bu delikanlıyı ancak çaresi olmayan, yapıştı mı bırakmayan o iğrenç hastalık elimizden alabilirdi...

Canım Abisi! Yeryüzü seni çok sevdi. İlk kez çiçeğe duran o gencecik nar ağacı da... Yerde gördüğün, incelemek üzere eline aldığın, kokladığın kuru yaprak da..:

Gözü kara bir öncü kuşak

Bu gözü kara yurtsever gençlerden her biri, ilk kez çiçeğe durmuş bir nar ağacı gibiydi. Parlayan rengiyle çiçekleri göz alıcıydı. Onlar, üniversiteye yeni başlamıştı o yıllarda.

"Bizim canım bahçemizi otlar sarmış, onu otlardan temizlemeli" deyip, bu işe canla başla sarılmak istiyorlardı.

Ne yapmalı, nasıl yapmalıydı?

Yıllar öncesinde bu bahçe gençlere emanet edilmişti... Şimdi onu dışarıdan gelen pisliklerden ve içerideki çöplerden kurtarma zamanıydı. "Kendi bahçemizi kendimiz ekmeli, kendimiz biçmeliyiz!" diyordu gençler. "Biz de söz sahibiyiz artık, biz de sesimizi duyurmalıyız, haydi!"

Beklenenden de hızlı çoğaldılar. Tomurcuklar, en güzel çiçekleri açmıştı. Çiçekteki ağaçlar ise şimdi boyuna meyve veriyor, bu meyvelerden yüz binlerce çekirdek gelişiyordu...

*

27 Mayıs öncesinde kazanılan deneyimlerin yanı sıra, 1961 Anayasası'nın özellikle üniversitelere getirdiği özgürlük ortamında yurtsever, öncü bir genç kuşak yetişmeye başlamıştı.

Bu kuşağın 1960'lı yıllar boyunca gelişen devrimci kavrayışın sonucu olan eylem potansiyeli, topluma yalnızca "gençliğin gücü"nü göstermekle kalmamıştır. "Bizim 68'liler" olarak bilinen bu devrimci gençlik hareketi, siyasal tarihimizin en değerli ilerici oluşumlarından birini temsil etmiştir.

Konuya şu yönden de bakmalı: Avrupa'daki "68 Kuşağı"nın

eylemleri saman alevi gibi sönerken, 68 Kuşağı'mız, "gençlik hareketi" olmakla kalmayıp topluma öncülük eden bir siyasal hareket niteliği taşımıştır. Bu yurtsever hareketin bugün de sıkça gündeme gelerek birçok fırsatla yazılıp çizilmesi, Türkiye'ye özgü bir gerçekliğin göstergesidir. Bizim 68 Kuşağı, 1960'lı yılların da ötesinde, günümüzü ve geleceğimizi simgelemiştir. Tıpkı Pîr Sultan Abdal için beş yüz yıl önce söylenmiş geleneksel halk deyişi gibi: "Pîr Sultan ölmez, dirilir!" 68 ruhu hiçbir şekilde yitmemiş, onun yeni kuşaklara bıraktığı miras, dipdiri bir anlayışla yenilenmiştir. Bunun nedenlerinden biri, onların ezilen halk tabakalarının taleplerini dile getirmesi ise, ikincisi de ileri sürülen toplum eleştirisinin gerçeği yansıtması, emperyalizme ve onun yerli işbirlikçilerine karşı yöneltilen haklı eleştirilerin günümüzde iyice doğrulanmasıdır: Günümüz Türkiye'si, emperyalist kurumların ülkemize dayattığı sömürü ilişkilerini ağırlaşmış biçimiyle yaşıyor. "Gençlik" konusunda ayırt edici nokta şudur: 68 kuşağı, kimi Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yalnızca bir "gençlik hareketi" olarak kalmaz: Bizim 68'lilerimiz, Türkiye'nin emek cephesinde dövüşmeyi, dün olduğu gibi, bugün de canı pahasına dövüşmeyi temsil etmiştir.

Bu gerçekliğin göstergeleri apaçık ortadaydı: Toplumdaki kutuplaşmaların, toplumsal çelişkilerin asıl çilesini, ağır yükünü çeken, devrimci gençlerdi. Onların kazandırdığı ivmeyle işçi sınıfı ve yoksul köylülük, gençliğin yarattığı rüzgârları da ardına alarak ülke çapında özgün bir uyanışı, kitlelere dönük bir bilinçlenmeyi yansıtmaya başlamıştı:

Türkiye'de ilk kez işçiler fabrika işgallerine girişmiş, bu eylem biçimi büyük kentlerde yaygınlaşmıştı. Halkın karnını doyurmak görevinin yanı sıra, sanayide değerlendirilen tarım ürünlerini üreten küçük toprak sahipleri, işçi hareketinin de etkisiyle o zamana kadar akla bile gelmeyen "sendikalaşma" gibi çağdaş örgütler kuruyordu. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra, topraksız köylüler, kimi yörelerde toprak ağalarına karşı işgal eylemlerini (belki daha çok hazine arazilerinin işgalini) hayata geçiriyordu.

İstanbul'da oturan ve gözlem yapmak için özellikle evden çıkan annemin anlattıklarından da biliyorum: 15-16 Haziran büyük işçi

direnişine ve yürüyüşüne yüz binlerce işçi katılmış, bu manzarayı gören işçi düşmanı çevrelerin dudağı uçuklamıştı. İşçiden yana olanlar ise yürüyen işçi kitleleri alkışlamıştı.

Annemin Bağdat Caddesi'ndeki gözlemi bu yöndeydi. Söz konusu emekçi yığınlarının bilinçli eylemleri sürdürülürken üstüne üstlük Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın öncülüğündeki genel grev, devrimci gençlik hareketindeki "özsu"nun nerelere kadar uzandığını gösterir.

Değerli dostum Aydın Çubukçu, *Bizim '68* adlı kitabında söz konusu eylemlere ilişkin gerçeği tek cümlede özetler: "Türkiye'de 68'in bir öğrenci hareketi olarak görünmesine karşın, işçi, kamu emekçisi ve üretici köylü kitleleri tarafından yürütülen büyük bir toplumsal temeline sahip olduğunu görebiliriz."

Bu cümleyi ben şöyle anlıyorum: "Ağlayan nar, gülen ayva" değil, yalnızca "Gülen nar"! "Ağlayan ayva" ise emperyalizm ve onun yerli işbirlikçileridir.

Bağımsız, demokratik Türkiye!

Sanıyorum 1965 ya da 1966 yılıydı; onlar, ilk kez çiçeğe duran nar ağaçlarıydı.

"Bizim koca bahçeyi otlar sarmış, onu otlardan temizlemeli" diyordu onlar, "toprağımızı bu zararlı otlara bırakmayalım!"

Ne yapmalı, nasıl yapmalıydı?

Dikenlerle, çöplerle, yabancı otlarla bakımsızlığı yıllardır sürüp giden bu bahçede, temizliğe nereden, nasıl bir yoldan başlamalıydı?

Herhalde bunun bir yolu yöntemi vardı...

Tam bu sırada kıdemli bir bahçıvan, çözüm yolunu gösteren bir savsöz attı ortaya:

"Bahçe senindir! Onu düşmanlardan temizle!"

Ya da:

"Tam bağımsız, gerçekten demokratik Türkiye!"

*

Bu siyasal slogan, gerçekçi, doğru, tam yerine oturan cinstendi. Bu seslenişle çoğunluğu Türkiye İşçi Partisi'nin üyesi olan genç

kuşakları yaygın biçimde etkilemişti. TİP'in yineleyip durduğu soyut bir "sosyalizm" kavramı, ya da "sosyal adalet" sloganı, emperyalizmin ve işbirlikçilerinin kıskacındaki yoksul halkımızın kurtuluşuna açık bir cevap vermiyordu. Ayrıca, TİP'in genel strateji olarak benimsediği parlamentarizmin gerçek yüzünün aslında göstermelik bir oyun olduğu da açık seçik ortadaydı.

Bu nedenlerle üniversitelerde yaygınlaşarak gelişen gençlik hareketi, çoğunlukla TİP'ten uzaklaşmaya başlamış, üniversite gençliğinin atardamarı özelliğini taşıyan, kısa adı "FKF" olan Fikir Kulüpleri Federasyonu, yaptığı bir genel kurul toplantısında adını "Devrimci Gençlik" (DEV-GENÇ) olarak değiştirdikten sonra TİP'ten bütünüyle kopmuştu.

Güneş ufuktan şimdi doğar

TÜRK SOLU

Yıl: 1
Sayı: 3
1 Aralık 1967
100 Kuruş

TARİHÎ FIRSAT

Azılı komünist

Mihri Belli'yi ve eşi Dr. Sevim Belli'yi, Almanya'dan İstanbul'a döndüğüm 1960 yılından başlayarak tanırım. 1964 yılında Ankara'da oturmaya başladıktan sonra, Mihri Ağabey'in de başkente yerleşmesi üzerine, onunla sıkça görüştük, dostluğumuz pekişti. Sevim Abla bu yıllarda aldığı davet üzerine, doktorluk yapmak üzere Cezayir'e gitmişti.

Mihri Belli'yi anlatırken en başta, hayatımda onun kadar çok yönlü vasıflara sahip başka bir insan görmediğimi söylemeliyim. Üstelik, vasıflarının her birini olabildiğince geliştirmişti. Onun insan yönlerini bir bütün olarak anlatabilmek için, belleğimin elverdiği ölçüde kendimce bir "Mihri Belli" portresi çizmek istiyorum size.

Mihri Belli, gazeteci dostlarıyla sohbet ederken, (1995 yılı).

Trakya'da Kuvayı Milliye hareketinin öncüsü olarak Kurtuluş Savaşı'nda önemli bir işlev üstlenen, ayrıca ilk meclisin mebusları arasında yer alan, "İstiklal Madalyalı" bir hukukçu olan Hayrettin Bey'in (Belli'nin) oğlu olan Mihri Belli, bu kitabı yazmaya başladığım 2010 yılında 95 yaşında bir delikanlıydı.

Doğum tarihini kesin olarak özellikle kaydetmemin nedenini söyleyeyim: Ünlü şairimiz Cahit Külebi, İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1915 doğumlu Mihri Belli'yle Trakya'da askerlik yaptığını anlatmıştı bana. 1916 doğumlu Külebi, bu yıllarda Alman birliklerinin Yunanistan'ı bütünüyle işgal ettiğini, Türkiye-Yunanistan sınırında Almanlara nanik yapmak için Mihri Belli'ye uyarak ara sıra onların yakınına ateş açtıklarını hikâye ederdi...

Çocukluğunda, Edirne'de Fransızca öğretim veren ilköğretim düzeyindeki Yahudi okulunu bitirmesinin yanı sıra, babasının isteğiyle Matmazel Eskenazi adlı bir Yahudi'den yıllarca özel Fransızca dersleri alan Mihri Ağabey, bu sayede ana dili gibi Fransızca öğrenmişti.

İlkokuldan sonra, İstanbul'daki Amerikan Koleji'nde (Robert Kolej'de) öğrenim gördüğünü, internet dahil birçok yerde bulabilirsiniz. Ama o dönemde Nâzım Hikmet'in yasaklı şiirlerini ve okulun kütüphanesinde bulduğu "Komünist Manifesto"yu ele geçirip okuduğunu kaynak kitaplarda pek göremezsiniz.

Robert Kolej'deki öğrenimi sırasında ne gibi sporlarla uğraştığını bana anlatmadı, ama ben onun biraz boks çalıştığını tahmin ediyorum: Üniversite öğrencisi olarak Amerika'ya gittiğinde, profesyonel olarak boks yaptığını başka bir dostuna söylemiş, ben de ondan duymuştum. Bu konuda az çok deneyimi olmayan bir genç, nasıl boks yapar? Yeryüzünde kimse, Mihri Ağabey gibi iddialı bir insanın dayak yemek için ringe çıktığını düşünemez! Demek ki kolejdeyken, belki de Amerika'daki ilk yıllarında boks çalışmıştı. (Bu tahminimi pekiştiren, onun mücadele etmeyi çağrıştıran beden yapısıdır.)

Evet, Mihri Ağabey, Kolej'i bitirdikten sonra 1936 yılında Amerika'ya iktisat öğrenimi yapmaya gitmişti. Missouri Üniversitesi'nde öğrenimi sürdürürken bir yandan da ilerici gençlik ve işçi örgütlerinde çalışmaya başlamış, hatta Amerika'nın en yoksul eyaleti olan Missisippi'de zenci ırgatlara ulaşmak için pamuk tarlalarına uzanmıştı.

Bu ayrıntıyı şundan ötürü anlatıyorum: Marksizm'i kitaplardan, seminer gibi toplantılardan öğrenmek, hatta bu alanda bir kitap kurdu olmak yeterli sayılmaz. Marksizm, teoriyi hayata geçirmek, uygulamaya aktarmak demektir.

Mihri Belli, düşüncelerinin yaşama geçmesi doğrultusunda, pamuk tarlalarında yanık blues havaları söyleyen gariban zencilerle arkadaşlık kurmuş, hayatı onların gözünden görmeyi de öğrenmişti. Proleter enternasyonalizminin lâfta kalmadığını bellemek için, dünyanın hangi noktasında olursan ol, oranın emekçileriyle dayanışmayı sürdüreceksin kardeşim! Ve bu dayanışma, öğrenmeye çalıştığın Marksizm'in unutma ki temeli olacaktır! (Mihri Belli'yi yazarken insan bazen onun üslûbuna kapılıyor.)

*

"Blues" deyince aklıma geldi: Mihri Ağabey gitar çalardı, hem de

iyi çalardı! Çoğu zaman, gür bariton sesiyle gitar eşliğini pekiştirir, sonra söylediği şarkının hangi ülkenin hangi yöresinden olduğunu söylerdi:

"Uçsuz bucaksız Macar ovalarından bir şarkı!"

Bu şarkıyı tabii ki Macarca söylerdi...

Mihri-Sevim Belli, 1990'lı yıllarda.

"Macarca'yı nereden biliyor?" diye soracaksınız: Macarca bilmezdi, ama Macar şarkılarını bilirdi. Yeri gelirse Almanca dışında, öteki batı dillerinden de gitar eşliğinde şarkılar söylerdi. Sesi heybetliydi, bu şarkıları içli, bilinçli bir anlayışla söylerdi.

Mihri Ağabey, Fransızca ve İngilizceyi çok iyi, Yunanca, Bulgarca ve Rusça'yı ise iyi bilirdi. Son üç dili nasıl olup da öğrendiğini açıklamak kolay: 1946'da Yunanistan İç Savaşı'nda solcu gerilla birliklerine katılmış, Yunan arkadaşlarıyla dağda savaşmıştı. Zorlu geçen bu yıllarda Yunanca öğrenmiş olması doğaldır. Bulgarca ve Rusça'yı ise, Yunanistan'da çenesine saplanan bir kurşun yüzünden üst üste ameliyatler geçirdiği Sofya'da ve Sovyetler Birliği'nde öğrenmişti.

*

Sovyetler Birliği'nde tedavi için uzun süre kalması bence başka bir önemli gerçeğin de göstergesidir: Bir yanda enternasyonalizmin bu dönemdeki içtenlikli uygulamaları, öte yanda Sovyetler'in göçüp dağılmasına kadar uzanan gerileme dönemi... 1946'da başlayan Yunan İç Savaşı yıllarında yaralanan sosyalist militanlara Bulgaristan ve Sovyetler gereken yardımı gönülden yapmış, izleyen "revizyonizm" döneminde ise örneğin 1971'de Türkiye'de gerici bir darbe yapıldıktan sonra, canını kurtarmak üzere yurt dışına kaçan ve prostat kanserinin acıları içinde kıvranarak Sofya'ya kadar gelebilen Dr. Hikmet Kıvılcımlı, yurtdışında kurulan düzmece bir Türkiye Komünist Partisi'nin ihbarı sonucunda, tedavi için hiçbir sosyalist ülkeye sokulmamıştır. Bunun adı revizyonizm falan değil, düpedüz alçaklıktır.

Peki, sonunda ne oldu?

Ne Sovyetler Birliği kaldı, ne de o düzmece Türkiye Komünist Partisi...

*

Konuyu dağıtıyorum, ama Mihri Belli başka türlü yazılamaz gibi bir duygu var içimde:

Onun yaşamı, profesyonel bir devrimcinin bir dizi mücadelesini içerir. Ülkelerin sınırlarını, bir bahçeden başka bir bahçeye atlar gibi geçmek, pasaportsuz kaldığında çabucak çaresini bulmak, çeşitli ülkelerden kafadar dostlar edinerek bu kişilerle yeri geldiğinde işbirliği yapmak, her türlü silahı ustalıkla kullanmak, gerektiğinde dünyanın bir ucundan öbür ucuna sıçramak, her hangi bir insanın pek dayanamayacağı zorlu koşullara uyum sağlamak, Mihri Belli için kolay, sıradan işlerdendir. Bu kolay işler onun büyük amacının yanında küçücük araçlardır. Mihri Ağabey, "Dâvâ için" burnunun doğrultusunda ileriye atılan bir militandır.

Mihri Belli'nin 1940 yılında Amerika'dan dönüşü de ilginç olduğu kadar sürükleyicidir. Bu uzun seyahatten çeşitli izlenimleri bana anlatmıştı:

Mihri Ağabey, sanıldığı gibi, Amerika'dan Avrupa'ya, oradan da Türkiye'ye gelme yolunu tutmamış, Atlas Okyanusu savaşın o alevli yıllarında yolcu gemilerine kapalı olduğu için, Büyük Okyanus üzerinden Asya'ya geçmek zorunda kalmıştır. Demek oluyor ki, Asya ülkelerinin ahvalini görerek Türkiye'ye gelmişti. Gezip gördüğü ülkeler üzerine edindiği gözlem ve izlenimler, Zekeriya Sertel'in yönettiği "Tan" gazetesinde "Mihri Belli'nin Devriâlemi" başlığı altında tefrika edilmişti. Benden önceki kuşaktan birçok dostumun anlattığına bakılırsa, bu yazılar okurların basbayağı ilgisini çekmişti.

Ve Türkiye'ye gelir gelmez, uzun yıllar boyunca parti sekreterliğini Dr. Şefik Hüsnü'nün üstlendiği, etkinliğini yeraltında sürdüren Türkiye Komünist Partisi'ne girmiş, birkaç yıl içinde partinin merkez komitesi üyeliğine seçilmişti.

*

1943 yılında Mihri Belli, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde dünyaca ünlü ekonomist Prof. Dr. Fritz Neumark'ın asistanı olmuştu.

Fritz Neumark, Almanya'da 1933 öncesinde kitapları ve çalışmalarıyla sivrilmiş Yahudi asıllı bir Alman akademisyendi. Nazi zulmünden kaçarak Türkiye'ye yerleşen ve 1952'ye kadar ülkemizde görev yapan bu değerli bilim adamının, asistan olarak Mihri Belli'yi seçmesinin nedenleri arasında, Belli'nin ilk belirgin özelliğinin antifaşist olmasıydı herhalde. Neumark yeterince Türkçe öğrenip kitaplarını Türkçe yazacağı yıllara kadar, üniversitedeki derslerini Fransızca veriyordu. Anadili gibi Fransızca bilen, derslerdeki her okkalı cümleyi hemen Türkçe'ye çeviren Mihri Belli gibi antifaşist bir iktisatçıdan daha iyi bir asistan bulamazdı Neumark. Aynı şekilde Mihri Belli de siyasal görüşleri dolayısıyla sürekli izlenen ve değeri hiç bilinmeyen ülkesinde, insanlıktan yana her düşünceyi hoşgörüyle karşılayan sağlam bir demokrat olan Neumark'tan iyi bir profesör bulamazdı.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde uzun yıllar ders veren Alman iktisatçı Prof. Fritz Neumark.

Bu düzeyde bir asistandan yoksun kalmak Prof. Neumark'ı üzmüş olmalı, fakat Mihri Belli her zamanki gibi bildiğini okuyacak, "İleri Gençler Birliği" adı altında kurduğu dernek dolayısıyla 1944'te arkadaşlarıyla birlikte tutuklanacaktı.

Neumark, bu davada sanık konumundaki gençler tarafından tanık gösterilmişti. Anlatıldığına göre Neumark duruşma salonuna girdiğinde, Hitler öncesi Almanyasındaki göreneğe uyarak önce sanıkları, sonra mahkeme kurulunu selamlamış ve sesini titretmeden tanıklık etmişti.

Mihri Ağabey Türkiye'deki bu ilk mahkûmiyetinde iki yıl hapis ve bir yıl sürgün cezasına çarptırılmıştı. Davada ceza yiyen öteki gençler ise aynı Mihri Ağabey gibi, hapisten çıkınca hiçbir şey olmamış gibi hayata, yani kavgaya devam etmişlerdi.

İleri Gençler Birliği kovuşturmasını izleyen yıllarda ve daha sonra 1951'deki "Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı" dolayısıyla

uzun yıllar hapis yatan birçok kişiyi 1960'larda tanıdım. Hepsi de geleceğe umutla bakıyor, sosyalizm için kolları sıvamış vaziyette alesta bekliyordu. Doğrusunu isterseniz, ben sadece Mihri Ağabey'i hiçbir şeyin yıldıramayacağını düşünürdüm. Demek ki bu direnci, bu yürekliliği gösterebilen çok sayıda insan varmış. Bu insanların taş gibi duruşu, önemli bir dersti benim için... (Onlar arasında çok sayıda işçi ve aydın ve sanatçımız, onlar arasında da üç değerli şairimiz bulunuyordu: Enver Gökçe, Arif Damar ve Ahmet Arif.)

Söz konusu davalarda yılgınlığa düşüp "itirafçı" olan, ya da bütünüyle karşı saflara geçen ve arkadaşları aleyhine kitaplar yazan, veya daha dürüst davranıp "benden paso!" diyerek kenara çekilenler ise parmakla gösterilecek kadar az sayıdaydı. Onları da tanırdım. En azından yaş tahtaya basmaktan kaçındığım için tanırdım...

1940'lı yıllarda Türkiye, sıkı bir antikomünist baskının koşullanması içindeydi. Nasıl söylemeli? "Sovyet" ve "Rus" sözcükleri sansür edilmiş, "Rus salatası"na "Amerikan salatası" denen yıllara gelinmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında, Alman ordularının sağa sola saldırıp birçok ülkeyi yutmasına bakarak CHP, Sovyetler'e sırt çevirip Nazi'lere gülümsemeye başlamıştı. Almanlar yenilip pes edince bu sefer de iktidar, savaşın galibi Amerika'ya ve müttefiklerine yanaştı. Olan, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Kurtuluş Savaşımız döneminde temelleri atılan dostluk politikasına oldu: Sovyetler'in Moskova yakınlarına kadar uzanan batı bölgesindeki toprakları, Nazi ordularının sivil halka da yönelen insanlık dışı kıyımı altındayken Türkiye'deki tek parti CHP'nin Nazi'lerden yana gözükmesi, savaş sonrasında Sovyetler'in külahı önüne koymasını getirmişti: Zor günlerinde dostça davranmayan Türkiye'den, Sovyetler'in birtakım olur olmaz taleplerde bulunmasının nedeni herhalde budur. Resmî tarihe bakılırsa tam tersine, Türkiye, Sovyetler'in bu akıl almaz talepleri üzerine Amerika'ya yakınlaşmıştır.

*

Sadede gelelim: İleri Gençler Birliği hareketinin düş yıkımıyla sonuçlanması da göstermişti ki, Türkiye'de solculara göz açtırılmıyor, adım bile attırılmıyordu.

Peki, bu durumda Mihri Belli gibi kanı kaynayıp yerinde duramayan bir solcu ne yapacaktı?

Proleter enternasyonalizmi dayanışmasına göre davranacaksa, şurada olmazsa burada, şu ülkede yürümüyorsa bu ülkede, elinden geleni ardına koymayacaktı...

Tam da bu sırada, 1946'da Yunanistan İç Savaşı başlamış, Mihri Belli'ye gün doğmuştu: Bu ülkedeki "Demokratik Ordu" saflarında gerilla savaşma katıldı. Çatışmalarda iki kez yaralanarak Bulgaristan'da ve Sovyetler Birliği'nde tedavi edildi.

Bir gün bana savaşta yaralandığı günleri şöyle anlatmıştı: "Bunlardan birinde durumum ciddiydi ve Sofya'da getirildiğim hastanede beni gören hemşireler, dehşete düşmüşlerdi.

Daha sonra başhekim, koğuş doktoruyla koğuşu ziyaret ettiğinde, Mihri Ağabey için koğuş doktoru, "Bu da gidicilerden" şeklinde bir açıklama yapar. Mihri Belli'nin ağzı burnu sargılı olduğu için işaretle kalem kâğıt ister ve "Hiç öyle bir niyetim yok!" diye yazar kâğıda.

"Eğer öyle diyorsan gitmezsin" diyor başhekim ve Mihri Ağabey'in başını okşar.

*

Savaş bitince Mihri Belli'nin Yunanistan'daki işi sona ermiş, yüzüne yan taraftan gelen kurşunun zararlarını gideren kritik çene ameliyatları da başarılı şekilde tamamlanınca 1950'de kendisine yakışan bir şekilde yurda dönmüştü:

"Türkiye'ye pasaportsuz giriş yapmak ve ruhsatsız tabanca taşımak"tan yargılanarak kısa bir süre hapis yatmıştı.

Ertesi yıl, geniş yankı uyandıran "Türkiye Komünist Partisi Tevkifatı" dolayısıyla yeniden tutuklandı. Partinin üst kademelerinde olduğu tahmin edildiği için, CIA'nin gözetiminde zulme kadar varan şekliyle yıllar süren bir sorgu aşaması geçirdi.

Bu arada ilginç bir noktaya değinmek istiyorum: Gazetelerin komünist sanıklar aleyhinde birbiri ardı sıra "özel sayı"lar çıkarmaya başlaması, yargıçları etkiler mi hiç? İlk duruşmalarda sanıkların kimlik tespiti yapıldığı için, duruşma salonuna gazeteciler de girebi-

liyordu. Oturum bittiğinde, foto muhabirleri sanıkların resmini çekerken onlardan biri seslenmişti:

"Sevim Hanım, Sevim Hanım! Burnunuzun üzeri kara olmuş!"

Sevim Hanım bu ucuz numarayı yutmamış, mendiliyle burnunun üstündeki sözde lekeyi silmeye kalkışmamıştı. Onu "ağlarken" gösteren fotoğrafı çekebilme hevesi, fotoğrafçıların kursaklarında kalmıştı.

1951 yılındaki Türkiye Komünist Partisi tevkifatı ve davasının dikkate değer taraflarından biri, duruşmalar sürerken "komünist örgüt kurmak" suçuyla ilgili olarak Türk Ceza Kanunu'nun meşhur 141'inci ve 142'nci maddelerinde değişiklikler yapılmasıydı: Demokrat Partili milletvekillerinin çoğunluğuyla Meclis'te çıkarılan kanuna göre, en az ceza 6 ay iken 5 yıl hapse çıkarılmış, yöneticilere 7 yıl, örgüt başkanına 10 yıl, birkaç zincir örgütü uhdesinde bulunduran büyük şefe ise ölüm cezası getirilmişti. Ayrıca, işlediği suçtan ötürü pişmanlık duyanların ve mahkemede bu yönde "itirafçı" olarak ifade veren sanıkların hapis cezası 4/3 (yüzde yetmiş beş) oranında düşürülecekti. Daha da önemlisi, değiştirilen bu maddeler, "mâkabline şâmil", yani geriye dönük olarak geçerli sayılacaktı. Hukuk dışı bu yasayı yorumlamaya gerek var mı?

Sonuç olarak Mihri Belli davanın en ağır mahkûmiyetlerinden biriyle cezalandırılmış, yedi yıl hapis ve iki yıl dört ay "mecburi ikamet" cezasına çarptırılmıştı. Bilindiği gibi, bu "mecburi ikamet" cezası (Türkçesi sürgün) süresince her sabah ve akşam karakola gidip imza verme zorunluluğu vardı. Mihri Belli'yle evlenmeden önce soyadı "Tarı" olan Sevim Tarı ise sekiz yıla hüküm giymiş, Yargıtay'ın bozma kararı üzerine, hapis cezası beş yıla indirilmişti. İtirazlar falan, sonuç alınıncaya kadar, Sevim Abla 6 yıl yatmıştı.

"Hukuk, adalet, demokrasi" dediğiniz bu mu?

*

Hayatın şu işine bakın! Sorgulama uzmanı polisleri hiç üzmeden bülbül gibi öterek 173 sayfa ifade veren bir şahıs, hapisten çıkınca Sovyetler Birliği'ne kaçmış, Türkiye Komünist Partisi'nin eski bir yetkilisi olduğunu söyleyerek (evet, TKP'nin eski bir yetkilisiydi kendileri), parti çalışmalarını artık Türkiye'de sürdürme olanağı

kalmadığını söylemişti. (Bu son söylediği tam anlamıyla elini taşın altına koymaktan kaçınmaktı.) Öyleyse atılacak adım, bazı birkaç ülkenin komünist partilerinin yaptığı gibi, TKP'nin de Sovyetler Birliği'nde yeni bir örgütlenmeye gitmesinin doğru ve yararlı olacağıydı. Bu çalışmalarda Sovyetler'in kendisine yardım etmesini istemişti.

Öte yandan, Türkiye'deki devrimci harekette beklenmeyen bir kayıp verilmiş, parti sekreteri Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Manisa'da sürgün cezasını çekerken yaşamdan ayrılmıştı. Ancak parti hep vardı: İşkencehane ve hapishane dönemlerinde de vardı, daha sonra da...

1962 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Türkiye Komünist Partisi'ne, yurtdışındaki komünist partilerin uluslararası kongrelerine katılmak üzere bir "dış büro" kurmasını önermiş, büroyu yönetecek kişinin ise Sovyetler tarafından belirlendiğini bildirmişti.

Sovyetler'in "dış büro yöneticisi" olarak atadığı kişi ise 1951 Türkiye Komünist Partisi tevkifatı öncesindeki örgütlenme çalışmalarında ve sonrasında yaptığı yanlışlar nedeniyle partiden çıkarılmış olan Zeki Baştımar'dı.

Sovyetlere Türkiye'den verilen cevapta, yurtdışı bürosu kurulmasının olumlu karşılandığı, ancak büro yöneticisinin Türkiye'den atanacağı açıklandı. Bu kişilikli cevap, SBKP'nin uydusu olan bazı partilerin "olur efendimci" tutumuna benzemediği için, Türkiye Komünist Partisi'ne dışarıdan saldırılar yağmaya başladı.

Söz konusu saldırılar, Sovyet bürokrasisinin organı gibi görev yapan "Bizim Radyo" adlı radyo istasyonundan geliyordu. Bizim Radyo, Türkiye'deki Komünist Parti yönetimini aşağılayıp duruyordu.

Ben bu işin perde arkasını daha çok, İhmal Amca'nın "Bir Yaşam Öyküsü" adlı kitabından öğrendim: "İhmal Amca" adı altında, etkileyici, tatlı bir Türkçe'yle masallar yazan Ermeni yurttaşımız Vartan İhmalyan (1913-1987), Türkiye'de zorlu bir dönem sayılan 1940'lı yıllarda, komünist olduğu gerekçesiyle ağır işkenceler görmüş, kendisine hayat hakkı tanınmadığı belli olunca Sovyetler Birliği'ne kaçmak için önce Fransa'ya gitmiş, Sovyetler Birliği'ne ancak 1950'li yıllarda yerleşebilmişti.

Vartan İhmalyan'ın "Bir Yaşam Öyküsü" adlı kitabının kapağı.

Kültürel donanımın yanı sıra, ayırt edici kalın sesiyle ve mükemmel diksiyonuyla başarılı bir spiker olan İhmalyan, Doğu Avrupa'daki kimi ülkelerin Türkçe yayınlarında çalışmış, izleyen yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nde Pekin Radyosu'nun Türkçe yayınında görev yapmıştı.

Vartan İhmalyan, "ölümünden sonra yayımlanması" kaydıyla yaşam öyküsünü içeren yazılarını bir fırsatla Erdal Öz'e iletmişti. Erdal Öz, verdiği söze uyarak İhmalyan'ın ölümünden sonra kitabın Türkiye'de yayımlanmasını sağladı (Cem Yayınları).

Yetenekli bir yazar yönüyle İhmal Amca, kimi yerde "biraz örtülü", kimi yerde "imalı", ama sonuçta çıkarcılığa dirsek çevirmiş bir sosyalist olarak şikâyetini sezdiren bir dille Sovyetler'deki sosyalist rejimin "revizyonizm" süreci içinde yer alan düzmece bir TKP'nin kişiliksiz tutumunu, olayların akışı içinde anlatmıştır.

Ben bu konularda hep bir genellemeye yönelmişimdir: Bu yurdun toprağına çıplak ayakla basıyorsan bendensin; dışarıdan gazel okumaya kalkışırsan bastır git!

Sonra aklıma hep Denizler gelir. Denizlerin derin bir yurtseverlikle göze aldıkları...

*

Dr. Sevim Tarı (Belli), Şefik Hüsnü Değmer'in önderliğindeki TKP örgütü içinde sıradan bir figür değil, "1951 Tevkifatı" öncesinin yapıcı bir militanıdır. Bilindiği gibi, aldığı talimatla parti hakkındaki bazı bilgileri Fransa'ya götürme görevini yerine getirirken İstanbul'dan gemiye bineceği sırada siyasi polis, ifadesini almak, üzerini ve eşyalarını aramak üzere Sevim Hanım'ı bir taksiyle alelacele Siyasi Şube'ye götürmüştür. Bu olayın nedeni, partinin önde gelen kişilerinden Zeki Baştımar'ın bir süredir izlenmesi ve Sevim Tarı ile iki kez buluşmuş olmasıdır.

Sevim Tarı, şubeye götürülürken üzerindeki "evrak"ı ne yapıp edip taksinin kanepesi arkasında görünmez bir yere sıkıştırıp gözden kaybetmeyi başarmış, fakat şoför, birkaç gün sonra arabada temizlik yaparken bu kâğıtları bularak 1. Şube'ye teslim etmiştir.

"1951 TKP Tevkifatı" böyle başlamıştır. İzleyen süreçte 150'yi aşkın devrimci, İstanbul'da "işkencehane" olarak kullanılan Sansaryan Han'da aylarca süren, hatta kimileri için çok daha uzun süreyi kapsayan sorgu döneminin ardından yıllarca hapis yatmış, hapislikten sonra bu kez sürgüne gönderilmiştir.

Mihri Belli'yle evlenen Dr. Sevim Tarı da bu karanlık sürecin sorgu, duruşmalar ve hapislik dönemlerini yaşamış, tahliye edildikten sonra, Cezayir'den aldığı davet üzerine 1964 yılında bağımsızlığını yeni kazanmış bulunan bu ülkede hekim olarak üç yıl görev yapmıştır.

1960 yılında İstanbul'da tanıştığım Sevim Abla'yı ben, 1967'de Cezayir'den dönünce yakından tanıma fırsatı buldum. Birçok işi birden sürdürmek durumunda olduğu için oradan oraya koşuyor, dünya kadar işle baş etmeye çalışıyordu: Açtığı muayenehanede hastalarıyla ilgilenirken, bir yandan da Hayrettin ve Emre adlı iki afacan oğlunu yetiştiriyor, öte yandan bu yıllarda çığ gibi büyüyen sosyalist hareketi günü gününe izliyordu. Eve gelen konukları ağırlamak için her an, her türlü servise hazır bulunan Sevim Abla'nın böyle bir çalışma temposunu nasıl sürdürebildiğine şaşıyordum. Evet şaşıyordum, çünkü geceleri de çeviri yapıyordu.

1960'ta Sevim Abla, 30'lu yaşlardaydı. Davranışlarını rahatça denetleyen bir edâyla ve sâkin, yumuşak bir sesle konuşur, bu haliyle karşısındaki insana güven aşılardı. Makyajsızdı, ama bakımlı görünümünü özenle korurdu.

Sevim Tarı'nın kendi deyişiyle özel yaşamındaki en önemli eylemi, 1. Şube'de Mihri Belli'yle hücreden hücreye haberleşmesidir. Bu siyasi arkadaşlık zamanla dostluğa dönüşmüş, evlilikle sonuçlanmıştır.

Burada kişisel bir yargıda bulunacağım: Mihri Belli gibi çok yönlü vasıflara sahip bir kişinin gölgesinde kalmayacak bir insandı Sevim Belli. Buna tanığım. O, kararlı, onurlu, zeki, kültürlü, çalış-

evim Belli 1971'de emniyete götürüldüğünde, boynuna asılan künyeyle.

kan, sağlam, yaratıcı, şefkatli, yapıcı ve saygın kişiliğiyle, doktorluğu, anneliği, çevirmenliği ve yazarlığıyla Mihri Ağabey'in yanında hep dimdik durmuş, onun en yakınındaki insan olarak danışmanlığını yapmıştır.

Sevim Abla için yukarıda kullandığım sıfatlara, şair arkadaşımız Metin Demirtaş bir şiirinde şu nitelikleri de ekliyor: İncelik, özveri, yiğitlik, dayanışma... Metin'e göre bunlar, "Yurtsever, devrimci bir insan olmanın ilk sözcükleri"dir. Demirtaş'ın şiirini size sunarken bir de açıklama yapayım: Yabancı bir sözcük olan "vitrin" yerine "sergen" sözcüğünü kullanmak, Metin'e özgü bir buluştur:

SERGENDE BİR KİTAP

Sergende bir kitap:
"Boşuna mı çiğnedik?"
Bir özeleştiriyi sezdirir gibi,
Hüzünlü bir soru imi,
Hüzünlü bir fotoğraf.

Nice fırtınalardan sonra,

Durgun, durulmuş.
Bir kadın, bir anne,
Namuslu bir insan yüzü:
Sade, içten, onurlu.

Saçlarının alnına düşen bölümünde
Bir tutam kırağı.
Bildiğim kadarıyla doğuştan:
İlk tanıdığım yıllarda,
Cezayir'e uğurlarken de vardı.

Boynunda ip, ipe asılı tahta.
Tahtada adı yazılı.
İki nokta üst üste koyup adının sonuna
Şunlar da yazılmalı:
İncelik, özveri, yiğitlik, dayanışma.
İlk sözcükleri
Yurtsever, devrimci bir insan olmanın.

Bugün bir yurtsama gibi anımsanan
Karartılmış ışıkları hayatın.

(Evrensel Kültür, Sayı 39, Mart 1995)

"Türk Solu" dergisi

Dergicilikte benim iki çocuğum oldu: Haftalık Türk Solu (1967-70) ve aylık Türkiye Yazıları (1977-83).

Bir doğa kuralı olarak insan, çocuğu için nasıl her şeyini vermeyi göze alırsa, ben de bu yayınlar için işte öyle varımı yoğumu ortaya koydum. Varım yoğum ise şunlardı: Son derece kararlılık, başarı hırsı, günde 14 saat çalışmamı sağlayan bir enerji ve gençlik ve sağlık...

"Türk Solu" bir hareket dergisiydi. Dinamik bir siyasal tabanı temsil ediyordu. "Türkiye Yazıları" ise bir edebiyat hareketi dergisiydi. Bütünüyle solun edebiyat kültürü adına çıkıyordu.

Şerif Tekben'in, köy enstitüleri hareketinin mimarı İsmail Hakkı Tonguç'tan alıntıladığı bir söz vardır, gecemi gündüze katarken bu sözü sıkça hatırlardım: "Doğru ve iyiyi uygulamak yetmez, yaptığımız iş aynı zamanda güzel olmalı!"

Türk Solu'nun ilk sayısı çıktığında, bütün arkadaşlar bu sevimli, bildiğimiz gazetelerden biraz daha küçük boyutlardaki sekiz sayfalık gazeteyi içerik ve biçim açılarından çok beğenmişti. Mihri Ağabey'e, "İstanbul'daki arkadaşlar ne diyor?" diye sordum.

"Şapkalar havada!" diye cevap verdi.

Çok sevinmiştim.

Ankara'da çıkan bu haftalık gazetenin bütün teknik işleri benim üzerimdeydi. Ayrıca, günlük gazetelerde yer almayan, ancak bizim açımızdan değer taşıyan özel haberlerin çoğunu ve "yorum-haber" denen türdeki yazıları yazıyor, yayımlanmak üzere gelen haberleri düzeltiyordum; kimi haberleri ise ben yazıyordum. Fakat asıl yük, "mutfak işi" dediğimiz, derginin baskıya hazırlanması, düzeltilerin ve profesyonelce bir sayfa düzeninin uygulanmasıydı.

Türk Solu'nun sahibi Şerif Tekben, İstanbul'da oturuyordu. Yaşını başını almış bu değerli ve kıdemli ağabeyimizin gazeteyi temsil etmesini yerinde buluyordum. Başlangıçta sorumlu yazı işleri müdürlüğünü üstlenen ise benim Bingöl yıllarından beri yakın dostum olan Vahap Erdoğdu'ydu. Vahap'ın bu göreve yakıştığını söylemeliyim: Malatya'nın Akçadağ ilçesindeki yoksul bir dağ köyündendi. Ankara'ya ODTÜ'de matematik okumak için gelmiş, gençlik hareketinin içinde yer almıştı. Kişiliğiyle hem emekçi halkı hem de gençliği temsil ediyordu.

Türk Solu bir hareket dergisi özelliğinde olduğu için, okurlarıyla yakın ilişkiler içindeydi. Özellikle genç arkadaşlar, derginin Meşrutiyet Caddesi'ndeki yönetim yerine sıkça gelirdi. Onlarla ilişkileri geliştirme görevini Vahap üstlenmişti.

Ayrıca, bir de "gölge patron" rolünde, kendinden menkul "müfettiş" tipler vardı. Gazetecilikten, bu alandaki teknik işlerden anlamayan, öğrendiği üç beş sloganla dünyanın bilgisini yuttuğunu sanan kimileri, Türk Solu'nu çıkaran olarak ortada başkası görünmediğinden, eleştiri oklarını bana yöneltirdi. "Gel yap!" desen, elinden hiç-

bir iş gelmeyen bu "eleştirel arkadaşlar"a öfkelenirdim. Ben zaten huysuz, geçimsiz bir adamımdır, yerli yersiz eleştirilerle üstüme gelen bu insanlara önce açıklama yapar, laftan anlamayanlara ise arkamı dönüp yürürdüm. Bazen de tepem atar, küstahlıklarını yüzlerine vururdum.

İçimden şöyle bir duygu dile gelirdi: Vay anasına! Herkes patron, bir ben kaldım proleter! Bu duygu bana gurur verir, çalışma şevkimi artırırdı.

Haftalık bir dergiyi basıma hazırlarken zaman kazanmak için teknik işleri genellikle matbaada sürdürüyordum. Ankara'da Güzel İstanbul Matbaası'nda hazırlayıp basıyorduk Türk Solu'nu. Özellikle sayfa düzenini mürettibin başında durarak uyguladığım günlerde, matbaaya sabah gidiyor, iş uzadığında gece yarısına kadar çalışıyordum.

Bir gün bu mesaiyi çok uzatmış olacağım ki, o yıllardaki matbaa teknolojisinin en tehlikeli taraflarından biri olan kurşun zehirlenmesinden birkaç gün yattım.

Tam da bu günlerde, "kendinden menkul müfettişler" beni Mihri Ağabey'e şikâyet etmişlerdi. Aldıkları cevap şuydu:

"Evet, aydınlarla arası pek yoktur, geçimsizdir, ama işçilerle, köylülerle çok iyi geçiniyor!"

Şikâyette daha da ileri gidenlere ise şöyle demişti Mihri Ağabey:

"Ahmet Say'dan daha yetkin, özverili, sağlam birisini bulursanız, getirin onu tanıyalım!"

*

Türk Solu hareketinin içinde bulunmak bana son derece heyecan veriyordu. Benzer coşkuyu, 1950'li yıllarda Almanya'da "Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği" üyesi olduğum yıllarda da duymuştum. Ama orada beni can damarımdan yakalayan büyük bir hedef yoktu: Bireysel yönden, sosyalist kültür edinmeye çalışıyordum; toplumsal yönden ise payıma düşen kadarıyla Batı Almanya'da sosyalist hareketin gelişmesine katkıda bulunmaktı amacım. Oysa şimdi kendi yurdumdaydım ve bir sosyalist olarak çalışma alanım somut biçimde önümde duruyor, beni bas bas bağırarak çağırıyordu:

Antiemperyalist ve antifeodal bir devrimci cephe kuruluşunun başlangıç aşamasındaydık, Türk Solu'nun yayını yoluyla bu devrimci cepheyi yaygınlaştıracak, kökleştirecektik! Duyduğum coşku, o günlere değin hiç yaşamadığım bir düzeydeydi. Açık söyleyeyim, beni çılgınlıktan alıkoyan, haftalık bir yayın organını çıkarma sorumluluğu dolayısıyla içinde bulunduğum çalışma disiplini ve önceden az çok kazanmış olduğum teorik-ideolojik kavrayışın verdiği soğukkanlılıktı.

Her şey düş gibiydi, ama ben düşler içinde değildim.

Günden güne hızla geliştiğini, yükseldiğini gözlerimle gördüğüm toplumsal bir hareketin merkezinde yaşıyordum. Türk Solu'nun tirajı kısa sürede on bini bulmuştu. Gazete görünümlü bu derginin içeriğine geniş ilgi gösteren gençliğin yanı sıra, aydın çevrelerde, hatta gündelik basında saygın bir yerimiz vardı. Eli kalem tutan herkes bizden bahsediyordu. Örneğin, Günaydın gazetesinde "Düdüklü Tencere" başlığı altında köşe yazıları yazan Necati Zincirkıran da bizim hareketten söz açıyordu. Onun gibi basında çalışan, ama solcu olmayan başka yazarları bu konuya sürükleyen, herhalde Türk Solu'nun yayın yaşamındaki etki gücüydü; bu gücün önem taşıyan niteliğiydi.

Stratejiyi belirleyen ana sloganımız, "Tam bağımsız, gerçekten demokratik Türkiye" idi. Bu slogana kim, hangi gerekçeyle karşı çıkabilirdi?

"Hayır, bağımsız olmayalım, emperyalizm bizi sömürmeyi sürdürsün dursun! Oh ne güzel!" diyen çıkabilir miydi?

Amerikan sömürüsünü dolaylı yoldan savunmak için bize en fazla, "Moskova'ya, Moskova'ya!" diyorlardı. Bu boş laflar, bize değmeden geçip gidiyordu.

Gençliğin emperyalist sömürü konusundaki miting sloganları acımasız olduğu için, gerilimli küfürler içeriyordu:

"Hoşt emperyalizm, puşt emperyalizm!" (Kimi zaman da belli bir ülkenin adı verilirdi.)

Anadolu'da feodal kalıntılar olarak toprak ağalığının sürdüğü, kasabalarda hem ağalığın hem işbirlikçi sermayenin uzantısı niteli-

ğindeki mütegallibe takımının (burjuvalaşmamış kasaba zorbalarının) egemen olduğu aydınlanmamış bir ülkede, hangi demokrasiden bahsedilebilirdi?

Ortaçağ kalıntısı olarak daha çok Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşamakta olan toprak ağalığı, toplumun yüz karası olduğu halde, neden korunuyordu? Oradaki gariban, perişan halkı, ağalar yoluyla daha kolay kontrol etmek için mi? Toprak ağaları ve mütegallibelerin devlet içindeki temsilcileri yüzünden mi? Bu muydu demokrasi? Bunun için miydi seçimler?

Mütegallibe takımı ise aslında toprak ağalığının uzantısıydı. Ama bir yandan da büyük petrol şirketlerinin, traktör, kamyon, araba lastiği gibi onlarca yabancı firmanın taşra bayiliğini yaparak onların da uzuntısıydı. O yıllarda "komprador" denen işbirlikçi sermayenin büyük kentlerdeki efendileri, emperyalizmin bayiliğini yaptıkları gibi, mütegallibeler de aynı modelle işbirlikçi sermayenin yaygın biçimde bayiliğini üstlenmişlerdi. Özetle, emperyalist odaklardan kasabalara kadar uzanan bir sömürü sistemi kurulmuştu.

Bu oyunu bozmak, sömürülen halk kitlelerini uyandırmak gerekiyordu. Bunun için de başta gençlik olmak üzere ilerici kadroların, sömürülen halkla yakın ilişkiler kurması, onları uyandırma yolunda çalışmalara ağırlık vermesi öngörülüyordu. Türk Solu'nun bu yöndeki yayınları etkiliydi: Genç aydınlardan oluşan gruplar, kırsal kesimdeki büyüklü küçüklü yerleşim yerlerine giderek, çoğunluğu köylü olan ve fındık, tütün, afyon gibi belirli tarım ürünlerini üreten emekçilerin sıkıntılarını öğreniyor, çözüm yolunun nerede olabileceğini anlatıyordu. Bu görüş alışverişi ve dayanışma, birçok yörede düzeni protesto amacıyla yapılan köylü gösterilerini getirmişti.

İşçi sınıfıyla daha yoğun bir dayanışma sürdürülüyordu. Grev yapılan her fabrikada işçiler, gençlerle, aydınlarla kucaklaşıyordu.

Gündelik basında yeterince yer almayan, ancak bizce haber değeri olan bütün bu olaylar, gazetemizde yansıtılıyor, fotoğraflarla belgeleniyordu. Kısa süre sonra, İstanbul'da salt emekçiler için "İşçi Köylü" adında bir de gazete çıkarmaya başlamıştık.

İlginç bir gazeteydi: Bazen 3 günde bir, bazen 13 günde bir çıkardı. Ben bu yayına katkıda bulunmak için, teknik yardım yapmak ve

bazı gülmece öğeleri hazırlamak amacıyla sıkça İstanbul'a gidiyordum.

"İşçi Köylü" gazetesinde sayfaları silme yazıyla, makalelerle doldurmadık. Tam tersine, işçilere ve köylülere ilişkin sorunları, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiş hareketli sayfalar halinde veriyorduk. Sayfa sayısı az olan, ama elli bin basılan bu gazetenin maliyeti düşüktü; onun işçilere fabrika kapılarında ve kimi gecekondu mahallelerinde elden satışı yapılırken yalnızca maliyeti karşılamayı öngören çok ucuz bir fiyat düşünmüştük. Yansıttığımız sorunların yaşandığı köylere ise çok sayıda gazeteyi karşılıksız gönderiyorduk.

Bu küçük yayın hareketinin özündeki yol ve yöntemlerimizi özetleyen "Tam bağımsız, gerçekten demokratik Türkiye" sloganı, Türkiye'nin egemen sınıflarını köşeye sıkıştırmıştı. Çünkü maya tutmuş, toplumun ezilen kesimlerinde sınırlı da olsa bir uyanış başlamıştı. Gençlik hareketi ise çok genişlemiş, gençlik yürüyüşlerine on binlerce devrimci katılır olmuştu. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in, "Yürüsünler, yürümekle kaldırımlar bozulmaz" sözü, bu sıralarda söylenmişti. Acaba bu söz, ilk bakışta göründüğü gibi özgüvenden mi kaynaklanıyordu, yoksa özgüven yoksunluğunu belli etmemek için mi söylenmişti?

"Türk Solu"nun içeriği ve yazarları

Eskiden yayıncılıkta bir usul vardı: Yayın yaşamına yeni atılan bir yayın organı, ne gibi bir boşluğu doldurmak üzere yola çıktığını, bunun için nasıl bir yayın programı sunacağını ilk sayısında açıklardı. Unutulmaya yüz tutmuş bu geleneği 1967 yılında Türk Solu olarak canlandırdık: İlk sayımızın ilk sayfasında, 72 puntoluk koca harflerle "Neden Çıkıyoruz?" başlığı altında yayın programımızın içeriğini açıklayarak duyurduk.

17 Kasım 1967 tarihli Türk Solu'nun ilk sayfasındaki bu yazıdan alıntılar sunuyorum size:

"Tarih tekerleği ileriye doğru dönecekse, Türkiye'de sol hareketin, ülkemizin kaderinde tayin edici rol oynaması kaçınılmazdır. Ama sol kanatta güç birliği gerçekleşmeden, Türk solcuları ortak bir platform çevresinde toplanmadan, tüm gücümüzle eyleme geçme-

miz ve tarihsel görevimizi yerine getirmemiz imkânsızdır. Onun için ortanın solundan en sola kadar, devrimci olarak, solcu olarak, sosyalist olarak çevresinde birleşeceğimiz ortak platformu saptama işi, önceliği bulunan bir sorumluluk olarak önümüze dikilmektedir. Biz bu sorumluluğun bilinciyle bu tarihsel görevin başarılmasında payımıza düşeni yapmak amacıyla TÜRK SOLU'nu çıkarıyoruz.

TÜRK SOLU'nun amacı, en geniş sol çevrelerin katılabileceği ortak bir çabayla yurdumuzun sorunlarına bilim ışığında açıklık getirmek, toplumumuzu doğru yorumlamak ve doğru devrimci eylem çizgisini saptamak, bunu savunmak olacaktır.

Bir siyasi örgütle ilişiğimizin bulunmaması, emekçi halkımızdaki sınıfların doğru saptanarak onların gereği gibi savunulması dışında, hiçbir kişisel siyasi amaç gütmeyişimiz ve günümüzün burjuva parlamentarizmi ortamında küçük politikacılığın, gerçek devrimci tutumla bağdaşmadığını kavramış olmamız, bizim Türk solunda güç birliğini gerçekleştirmekte önemli katkılarda bulunma şansımızı artıran etkenlerdir.

Sınırlı maddi olanaklarla yüksek bir amaca yöneldiğimizi bilmekteyiz. Ama devrimci bilincimizin, derin yurt sevgimizin, bilime ve gerçeğe saygımızın, kutsal saydığımız bu görevin üstesinden gelmemizi sağlayacağına inanıyoruz."

İlk sayıda şu imzalar yer alıyordu: Tabii Senatör SUPHİ KARAMAN (Türk Solunun Sorunları) AZİZ NESİN (Yasak Kitaplar), PAUL M. SWEEZY (İsrail ve Emperyalizm), ERDOĞAN BAŞAR (Nadir Nadi'nin "İki Sovyet Rusya" kitabı üzerine), Ressam İBRAHİM BALABAN (Sanatın Halktan Çıkışı), Dr. HİKMET KIVILCIMLI (Birinci Basamak: Türkiye'nin Düzeni), YILMAZ ONAY (Brecht'in "Cesaret Ana" oyunu üzerine), JEAN PAUL SARTRE (Che Guevara).

Aziz Nesin, "Yasak Kitaplar" adlı yazısına şöyle başlıyordu: *Yazımın başlığını "Bir Rezâlet" koyacaktım. Ama okuyanların, "Rezâlet bir taneyse, başımızın üstünde yeri var, bal börekle besleriz" diyeceklerini düşündüm ve başlığı değiştirdim.*

Yukarıdaki imzalara bakarak Türk Solu'nun çarşaf çarşaf yazılarla kaplı bir gazete olduğunu düşünmeyin. Haberler, söyleşiler, işçile-

27 Mayıs Devrimcisi Suphi Karaman, Türk Solu'nun başyazarlığını yapmıştı.

rin ve yoksul köylülüğün güncel sorunlarına eğilen röportajlar, kitap yazıları, ilerici kuruluşların bildirileri, dış haberler ve yorumları, kısa tutulmuş açık oturumlar, sanat yazıları, belgeler, Rıfat Ilgaz'ın "Ayıkla Pirincin Taşını" genel başlığı altında yazdığı fıkralar, şiirler, çağrı yazıları, fotoğraflar, az da olsa çizim ve karikatürler, gazetemize renk ve hareket katan öğelerdi.

Sıkça yazan imzalar ise şöyleydi:

Hikmet Kıvılcımlı, Suphi Karaman, İlhan Selçuk, Aziz Nesin, Uğur Mumcu, İlhami Soysal, A. Başer Kafaoğlu, Şerif Tekben, Reşat Fuat Baraner, Mihri Belli, Erdoğan Başar, Şevki Akşit, Şaban Ormanlar, Rasih Nuri İleri, Rıfat Ilgaz, Niyazi Ağırnaslı, Nuri İyem, Ahmet Say, Muzaffer Erdost, Yılmaz Onay, Arif Damar, Ahmet Arif, Enver Gökçe, Cahit Irgat, Metin Demirtaş, Âşık Nesimî.

Yukarıdaki imzaların ortaya koyduğu gibi, Türk Solu gazetesi, sol düşüncede geniş bir yelpazeyi sergiliyor, bu yılların Türkiye'sinde, ılımlı görüşteki sol çevrelerden tutun, radikal sola kadar hemen bütün sol siyasetleri savunan çevrelerin temsilcilerini bir araya getiriyordu. Bu kavrayış, bütünüyle içtenlikli olduğu için, bir yıl içinde Devrimciler Güç Birliği (DEV GÜÇ) örgütlenmesine gidilebilmişti. Emperyalizme ve işbirlikçilerine kâbus yaşatan da böyle bir örgütlenmenin hayata geçmesiydi:

Devrimciler Güç Birliği!

Açıktır ki 12 Mart 1971 karşıdevrimini getiren de emperyalizm ve işbirlikçilerinin DEV-GÜÇ kâbusuydu. 1974'ten başlayarak sol toparlanıp emperyalizm için yeniden korkutucu olunca bu kez daha da hunhar olan 12 Eylül karşıdevrimi yapıldı.

"Hukukun üstünlüğü"

"Hukukun üstünlüğü" kavramını ilkin Tulûî Abisi'nden duyduğumu yinelemek istiyorum. Tulûî, sıradan bir hukukçu değil, derinlikli düşünsel kavrayışıyla insan değerlerine toz kondurmayan doğal bir savunmandı.

Bir gün onunla "hukuk" üzerine konuşuyorduk. Sanat, bilim, inançlar ve benzerleri gibi, hukukun da toplumda bir "üstyapı kurumu" (superstruktur) olduğundan başladık. Sonra da üstyapı kurumlarını belirleyen temelin, toplumdaki ekonomik yapıya göre ekonomik ilişkileri içeren "altyapı" (insfrastruktur) olduğu konusunda anlaştık.

Demek oluyordu ki, altyapısı (ekonomik yapısı) bakımından bütün farklı toplum düzenlerinin kendince bir üstyapısı, özelde ise bir "hukuk"u vardı.

Bugün bize iyice aykırı gelen köleci toplum biçiminin de, derebeyliğin de kendince bir "hukuk"u vardı. Günümüzde hukuk, burjuva devletinin bir parçası olması bakımından, sınıf tahakkümünün araçlarındandır. Ayrıca egemen düşünceler, aslında egemen sınıfların çıkarı doğrultusunda olduğuna göre, en temel hukuk kavramları bile baskı sisteminin parçalarıdır.

Sözü şuraya getirmek istiyorum: Türk Solu gazetesini çıkarırken "hukukun üstünlüğü" dedikleri, aslında ne gibi bir üstünlükmüş, bunu sıkça yaşadık. İlk olay, o sıralarda Bolivya'da öldürülen yiğit devrimci Che Guevara üzerine, Metin Demirtaş'ın yazdığı şiir dolayısıyla bu genç şair arkadaşımızın Ankara'da tutuklanmasıydı.

Çok geçmeden, sürekli yazarlarımızdan Mihri Belli ve yazı işleri müdürümüz Vahap Erdoğdu da tutuklandı.

Neden?

1967 yılının aralık ayı ortalarında Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Mihri Belli'nin yaptığı konuşmanın özetini "Türk Solu"nda yayınladığımız için... Önce Mihri Belli, ertesi gün de Vahap Erdoğdu Ankara'daki Merkez Cezaevi'ne, Metin Demirtaş'ın yanına gönderildiler.

Bu olaylardan hemen sonra yayımladığımız Türk Solu'nun manşetini, Victor Hugo'nun şu ünlü özdeyişi oluşturuyordu:

"Fikir, zincir kabul etmez!"

Bu başlık altında yer alan yazıda, Ceza Kanunu'nun bir sınıf örgütü kurmayı yasaklayan 141'inci madde ve sınıf mücadelesinin propagandasını hedefleyen 142'inci madde, ağır bir biçimde eleştirilerek "Türk Solu" hareketi savunuluyordu:

"Türk Solu", dar kapsamlı bir sınıf hareketi değil, antiemperyalist geniş bir ulusal harekettir. Bütün solu kavramak istemesi, bu iddiayı doğrular. Çünkü sol, toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. Derginin çıkış noktası, toplumumuzun önündeki öncelikli sorunun sosyalizm değil, demokratik sorunlar olduğu iddiasıdır. İktidar, "Türk Solu"na karşı giriştiği sindirme hareketiyle bu iddianın en inandırıcı kanıtını vermiş bulunmaktadır. 141'inci ve 142'inci maddelerin yürürlükte bulunduğu bir ülkede demokratik özgürlükler, temel insan hakları ve vatandaş hakları, iktidarın keyfine bırakılmış demektir."

İzleyen sayıda İlhan Selçuk, "Üç Tutuklama Üstüne" başlıklı yazısıyla tam bir dayanışma göstererek Türk Solu'na sahip çıkmıştı:

"... Sandık hesaplaşması yakınlaştıkça baskı tedbirlerinin artması, sol muhalefetin nefesini kesmek için tevkif tasarıları hazırlanması tesadüf değildir. Türk Solu'ndaki tevkifleri işte bu ortamın içinde değerlendirmek gerekir. Sömürücü iktidar, yıldırma tedbirlerini bir derginin üç üyesini tevkif ederek sınamaktadır.

Tevkifler, hapisler, baskılar, zulümler, antiemperyalist mücadelenin tabiatını bilenler için olağandır. Milletlerin tarihinde bazı anlar olur ki, bir şiirden, bir yazıdan ötürü içeride tutuklu bulunmak, dışarıda gezinmekten çok daha şeref verir insanlara...

Türk Solu'nun tevkif edilen yazarları bu kuralı tanırlar."

*

Vahap Erdoğdu'nun tutuklanması üzerine, gazetenin yazı işleri müdürlüğünü de üstlenmiştim. Ancak, gazetenin bütün işlerini tek başıma sürdürmem olanaksız olduğu için, "Türk Solu"nu İstanbul'a taşıdık. Orada gazete yayıncılığını her yönüyle başarabilecek geniş bir kadromuz vardı. Zaten bilindiği gibi, "gazete" dendiği anda, bu işin merkezi İstanbul'du.

İstanbul'da teknik işleri uygulayarak gazeteyi çıkaran arkadaşı-

mız Bora Gözen'e yardımcı olmak için hemen her hafta İstanbul'a gidiyordum. Bora, birkaç ay içinde matbaa işlerinin üstesinden gelebilecek deneyimi kazanınca rahatladım ve yetkiyle davranabilmesi için yazı işleri müdürlüğünü de ona devrettim.

Ne var ki birkaç ay sonra Bora Gözen de tutuklanınca ben yeniden yazı işleri müdürlüğünü üstlendim. Özetle söyleyeyim, Vahap, ben ve Bora, köşe kapmaca oynar gibi yazı işleri müdürlüğü yapıyorduk.

*

Bingöl'de teknik tarım teknisyeni olarak görev yapan ve Ankara'ya yerleştikten bir süre sonra Türk Solu'nun yazı işleri müdürlüğüne getirilen Vahap Erdoğdu'yu okurlarıma kısaca tanıtmıştım. Biraz da Bora Gözen'i anlatayım:

Bora Gözen, İTÜ Maden Fakültesi'ni bitirmiş, zeki, sağduyulu, yürekli bir arkadaşımızdı. Benimle değişmeli olarak ama ağırlıklı biçimde, Türk Solu'nun yazı işleri müdürlüğünü bir süre üstlendi. 12 Mart darbesinden sonra, birikmiş olan ve tutuksuz yargılandığı davaların bir kısmının sıkıyönetim askeri mahkemelerine devredilerek yakalama kararının çıkması üzerine Bora, Türkiye'de barınamayacağını anlayıp bir grup devrimci arkadaşıyla Lübnan'a kaçtı. Amaç, buradaki Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kamplarında silah kullanmayı öğrenmekti. Onlar için bu aslında bir zorunluluktu:

Yalnızca bu grup değil, bu dönemde Filistin kamplarına giden yüzlerce devrimci genç vardı. Onlar, kendilerini koruyabilmek için silah kullanmayı öğrenmek istiyorlardı.

Bora Gözen, kendi grubunun komutanıydı. Bir gece nöbet tutarken İsrail komandoları kampı bastı ve Bora Gözen ile yedi arkadaşını 21 Şubat 1973 günü öldürdü. İsrailli askerler, kendilerine özgü canavarca bir usul gereği, öldürdükleri insanların karnını ayrıca süngüyle deşerlerdi. Bora'nın başına bunun da geldiğini, bu manzarayı sonradan gören arkadaşları anlatır.

Bora'nın annesi Fahriye Teyze'den, oğlunun öldüğü on yıl boyunca saklandı. Ancak Fahriye Teyze, sonunda hiç akla gelmeyecek bir şekilde gerçeği öğrendi. Büyük acılar içinde iki yıl daha yaşadı ve sessiz sedasız dünyadan ayrıldı.

*

Türk Solu'nun yazı işleri müdürlüğünü yaptığım dönemlerde, akkımda 14 tane ağır ceza davası açılmıştı. Bunların hepsi ağır ceza ıahkemelerindeydi: Çok sayıda 142, ayrıca tuz biber olarak birkaç 54 ve 159!

"154 ve 159 da nereden çıktı, nedir o yasalar?" diyeceksiniz.

Söyleyeyim:

"Devletin emniyet ve muhafaza kuvvetlerini neşren tahkir!" Daha açık deyişle "polise hakaret!"

Şimdi elinizi vicdanınıza koyun ve aşağıdaki satırları ona göre kuyun:

Deniz Gezmiş Türk Solu okuyor (1969).

Amerikan "6. Filo"sunun İstanbul'a davet edilmesi üzerine gençliğin protestosu başlıyor. Karaya çıkmak üzere küçük motorlarla Dolmabahçe rıhtımına gelen Amerikan bahriyelileri kente girmek istiyor. Ancak, Deniz Gezmiş ve İstanbul Üniversitesi'ndeki arkadaşlarından oluşan birkaç yüz genç, karaya ayak basan Amerikan askerlerini kollarından bacaklarından tutup sallaya sallaya denize atıyor: Biiir, ikiiiii, üüç" ve çuf denize! Derken oraya polis kuvvetleri geliyor ve gençlerimizi engellemeye kalkışıyor...

Ve eliniz vicdanınızda olarak siz de orada gazeteci olarak görev yapıyorsunuz ve gördüğünüzü yazacaksınız. Şu ya da bu anlama çekilebilecek ıazetecilik numaraları yok! Gördüğünüzü aynen yazmak durumunasınız...

Yazdınız. Peki nasıl bir başlık koyarsınız bu yazıya?

Ben şöyle bir başlık koymuştum:

"Bu polis kimin polisi?"

Altında da gördüklerimi hilafsız anlatmıştım.

Vaaaay, öyle mi? Al sana bir 154, o da yetmedi, al sana bir 159!

Devletin polisine hakaret ha? Al sana şu kadar yıl hapis!

Besbelli ki, beni yargılayan sayın yargıç da orada bulunsaydı, gençlerimizden yana olurdu. Çünkü polisimiz, Türk polisi gibi değil de Amerikan polisi gibi davranıyordu o sırada...

Her neyse... Koyduğum başlık yeterliydi bence.

*

O gün Dolmabahçe'de Şevki Akşit ile beraberdik. Daha doğrusu, Denizlere çok yakın olan Şevki Ağabey, onların Dolmabahçe'ye geleceğini öğrenmişti, Türk Solu adına orada birkaç kişinin bulunması görevdi.

Biz Dolmabahçe'ye Denizlerin gideceği Taksim ve Gümüşsuyu üzerinden değil, Salıpazarı ve Kabataş üzerinden, yani sahil yolundan gitmeyi planlamıştık. Ancak bindiğimiz taksi, Kabataş dolayında polis tarafından durduruldu. Polislere Beşiktaş'ta hasta ziyaretine gittiğimizi söyledikse de taksi için izin alamadık ve arabadan indik. Polisler bizi iyice bir süzüp öğrenciye benzer tarafımız olmadığına kanaat getirince yürüyerek gitmemize izin verdiler.

Dolmabahçe'ye vardığımızda, yukarıdan, yani Gümüşsuyu yolundan ilerleyen yürüyüşçü gençlerin sesleri geliyordu. Çok geçmeden saat kulesinin yanındaki Dolmabahçe rıhtımına ulaştılar ve karaya çıkmaya yeltenen Amerikalıları denize dökmeye başladılar. Gençlerin "Fruko" dediği otobüslerle getirilen polisler ise bunu önlemek üzere harekete geçti, fakat polisler rıhtıma yakın durmak istemiyorlardı. Çünkü rıhtımda çıkacak çatışmalar sırasında Amerikalıların başına gelen, onların da başına gelecekti. Kendilerini korumak isterken bir yandan da gençleri yıldırmanın tek çaresi, orada bulunan polis ciplerini kalabalığın üzerine sürmekti. İşte bunu denediler.

Ama tam o sırada bir dev çıktı ortaya.

Çılgın gibiydi dev:

Önce, bulunduğu yerden çevresine bakındı, sonra da ciplerden birinin üzerine pike yaptı. Şevki Ağabey kolunu uzatarak pike yapan devi gösterdi bana. Uçup giden dev, cipe ulaşınca ellerini aracın yeşil muşambadan kaportasına dayadığı anda cip devriliverdi. Olayın

çevresindeki polisler ise çil yavrusu gibi dağıldılar. Şevki Ağabey taş kesilmiş gibi, kaldırdığı kolunun işaret parmağıyla cipin bulunduğu yeri gösteriyordu hâlâ...

Bu devin destanını yaratan ne Zapata'ydı ne de Che Guevara. "Deniz Gezmiş" derlerdi onun adına...

Deniz'in yanındayken yaşadığım olayların her dakikasını ayrı hatırlarım. Yukarıda anlattığım olay, bunlardan yalnızca biriydi. Sırası geldikçe ötekilerini de yazacağım...

Burada sırasını kaçırmamam gereken başka bir yayın organı var: "Türkiye Solu" dergisi. Haftalık Türk Solu kapandıktan sonra, 12 Mart 1971'den bir yıl kadar önce, yine Mihri Belli ve arkadaşlarının önderliğinde İstanbul'da çıkan Türkiye Solu'nun sahipliğini üstlendim. Ankara'da oturmama karşın, arkadaşlar bu göreve beni getirmişlerdi, tabii ki kabul ettim.

Efsaneleşmiş bir hukukçu: Halit Çelenk

"Hukukun üstünlüğü" üzerine yazacaktım, konudan saptığımı sanmayın. Tam tersine, verdiği hukuk ve insanlık mücadelesiyle efsaneleşen bir ağabeyimizi birkaç temel yönüyle ben de anlatmak istiyorum. Bu amaçla Ankara Adliyesi'nden bir duruşma tablosu seçtim okurlarım için, onunla başlıyorum:

Türk Solu'nun yayını, Ankara'da ve İstanbul'da, sıkı bir hukuk mücadelesi sahnesine yol açmıştı. Söz konusu sahne, Ankara ve İstanbul adliyeleriydi. Çıkardığımız hemen her sayıda savcılar, cımbızla çekilen bir cümle, ya da bir terim üzerinde duruyor, adliyede ifadeye çağırıyordu.

Ankara'da, bir sorgunun ardından sevgili arkadaşımız şair Metin Demirtaş'ın "Che" başlıklı şiiri yüzünden tutuklanmasını, 1968'in ilk aylarında Mihri Belli ve Vahap Erdoğdu'nun tutuklanması izlemişti. Mihri Belli'nin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptığı konuşmanın özetini yayımlayan Türk Solu'nun şimdi hem bir yazarı hem de yazı işleri müdürü tutuklanmış oluyordu. Şimdi bize düşen öncelikli görev, bu arkadaşlarımızın "tutukluluk hali"nin kaldırılmasını sağlamaktı. Uzun vadeli amaç ise davanın aklanmayla sonuçlanma-

sı, bu tür davalara örnek oluşturmasıydı. Tabii ki bir yandan da Türk Solu'nun yayınını aynı doğrultuda başarılı biçimde sürdürmekti.

Sağlam bir hukuk kavrayışıyla davada başrolü üstlenen avukat ağabeyimiz Halit Çelenk'in 1968 yılı başlarında Ankara Adliyesi'ndeki bir ağır ceza mahkemesinin geniş salonunda yaptığı savunmayı, o salonda bulunan yüzü aşkın dinleyiciden kimse unutamaz.

Halit Ağabey, o kadar iyi hazırlanmıştı ve o kadar inanarak, yürekten gelen bir savunma yapıyordu ki, elindeki yazılı savunmaya bakmak gereğini duymuyor, haklı olmanın coşkusuyla konuşmak ona yetiyordu.

Zengin bir sözcük dağarının güç kattığı, karşı çıkılmaz bir hukuk mantığının aydınlattığı bu savunma önünde, ağır ceza mahkemesinin başkanı, kendisini savunmanın etkisine kaptırmış bir yüz ifadesiyle Halit Ağabey'i dikkatle dinliyordu. Mahkemenin iki üyesi ve özellikle savcı bey, sanki bir kabahat işlemiş gibi önüne bakıyordu.

Ertesi gün, siyasetle ilgisi olmayan genç bir avukat arkadaşım, Halit Ağabey'in mahkemedeki etkili konuşmasına duyduğu hayranlığı bana anlatırken, "Hakkı savunan bir insana avukat cüppesinin ancak bu kadar yakışabileceğini" söyledi.

"Keşke" dedi, "keşke Türkiye'nin bütün genç avukatları, hatta stajyerleri, Halit Çelenk'in o gün yaptığı savunmayı izlemek için orada olsalardı.." Ve ekledi:

Avukatlığın çok yönlü görevlerini ve bu arada avukatlığın asıl insanî boyutlarını görür, öğrenirlerdi..."

Arkadaşım konuşurken Halit Ağabey'in bu duruşmadaki genel görünüşü gözümün önüne geldi, yeniden duruşma gününe gittim:

Halit Ağabey'in üzerindeki avukat cüppesi onu daha heybetli kılıyordu: Konuşurken yaptığı yumuşak el hareketleriyle cüppenin epeyce bol olan kolları savrulup duruyor, bir kartalın ağırca ve özgüvenle kanat çırpmasını andırıyordu bu. Söz konusu görüntü bir sessiz film olsa, bir senfonideki "ağır ve geniş" özellikteki bölümün, ünlü bir orkestra şefi tarafından yorumlanması sanılabilirdi.

"Hukukun üstünlüğü", yargının üzerine kanatlarını germişti...

*

Halit Ağabey'in Türkiye'de "sosyalistlerin koruyucusu" olarak geniş kitleler tarafından tanınmasını sağlayan ilk başarılı savunma örnekleri arasında, genç avukat arkadaşımın söylediği gibi, 1968 yılının Ocak ayında Ankara'daki Mihri Belli davasında verdiği olağanüstü hukuk mücadelesinin payı vardır.

Duruşmalardaki savunma yetkinliği, etkileyiciliği ve o müthiş hitabet yeteneği, daha da önemlisi, savunduğu sosyalist gençlerle kurduğu insancıl sıcaklık içeren dayanışmasıyla tanınan Halit Ağabey'in, yüklendiği onca yük altında, bir gün olsun yorgunluk belirtisi gösterdiği görülmemiştir.

Yorgunluk mu? Onun savunduğu hukuk savaşı keşke yalnız yorgunlukla sınırlı kalsaydı...

Avukatı olarak Denizlerin idamına kadar uzanan sürecin savaşımını her şeye karşın inatla sürdürebilmek, daha sonra da Denizlerin idam sabahına inanılmaz bir dirençle ve arkasına bütün insancıl duyguları alarak yürüttüğü görev gücüyle tanık olmak, ancak Halit Ağabey gibi son derece sağlam bir sosyalizm kavrayışının devleşmiş gücüne sahip bir insan tarafından yerine getirilebilirdi.

Bu son derece yüksek içsel gücün kaynağı, ancak şu iki öğenin birleşmesiyle oluşabilirdi: Birincisi, insanlığa olan derin inanç; ikincisi, eşi Şekibe Çelenk'in ona verdiği çok yönlü destek!

Az rastlanır bir enerji ve çalışkanlıkla hayatın zorluklarını hiçe sayan Şekibe Abla, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni Halit Ağabey'le aynı dönemde bitirmişti. Ben Ankara'ya yerleştiğim 1964 yılında, Türkiye İşçi Partisi'nde öne çıkan çalışmalarıyla tanıdım Şekibe Çelenk'i. Partide en dikkat çeken tarafı, yeni projeler üreterek onları uygulamak, sonra da "Var mı yapacak başka iş?" der gibi çevresine bakarak arkadaşlarını yeni çalışmalara özendirmekti.

Halit Çelenk'in yaşlılık döneminden bir portre.

Yaşam dolu, kültürel kavrayışı

çok yüksek, görgülü, incelikli, cin gibi bir genç kadındı. Gereğinde uzun konuşurdu, ama onun boş konuştuğuna hiç tanık olmadım. Çünkü konuyu dağıtmaz, Halit Ağabey'in konuştuğu konu yörüngesinde, ona yardımcı olacak eklemeler yapardı. Onların bu alandaki uyumu da hem örnekti hem de az rastlanır bir olağanüstü güzellik içerirdi.

Halit Çelenk ve eşi Şekibe Çelenk.

Çelenkler iki çocuk yetiştirmişti. Besbelli ki, Şekibe Abla için ev işlerinin üstesinden gelmek, çocuk eğitiminin yanında bir hiçti. Bunca yoğun işin arasında çocuklarına gerekli zamanı ayırır, onların yetişmesine özen gösterirdi.

Çelenklerin küçük kızını hatırlamıyorum. Bir kuşak olmasa bile, sanırım bizden epeyce küçüktü. Büyük kızı Serpil'i ise Türk Solu'nu yayımlamaya başladığımız 1967 yılında tanımıştım. Serpil ilk gençlik dönemindeydi o zamanlar. Ama yetişkin bir insan kadar, hatta annesi kadar olgundu, dünya ahvalinden haberdardı arkadaş çevresini de ona göre seçiyordu.

*

1942 yılının haziran ayı. İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin sınavlara hazırlanmak üzere harıl harıl ders çalıştığı bir dönem... Bu yıllarda, özellikle haziran ayında ders çalışmak için en uygun yer, ağaçlıklı, gölgeli kır kahveleriydi.

Halit Çelenk ve nişanlısı Şekibe Sayar, böyle bir günde, ders çalışmak üzere Boğaz'daki "Necip Bey'in Bağı"na giderler. Öğrencilerin sevdiği bir yer olan bu kır kahvesinin masaları, o gün de gençlerle doludur.

Derken gençlerden biri, ortaya çıkıp orada bulunanlara seslenir:

"Arkadaşlar, izin verirseniz hepinize bir şey söylemek istiyorum: Ben konservatuvar mezunu bir arkadaşınızım. Elimden geldikçe bazı küçük besteler yapıyorum. En son yaptığım beste, Türkçe sözlü bir tango. Bu parçayı ben Nâzım Hikmet'in bir şiiri üzerine bestele-

dim. Şimdi sizden ricam, söz konusu tangoyu size tanıtabilmek için, burada icra etmeme izin vermeniz... İsteyen arkadaşlar, dans pistine çıkarak dans da edebilir..."

Tango bestecisi gencin bu konuşması sevinçle karşılanır, hatta dans etmek için piste çıkanlar da vardır. Halit ve Şekibe de onlara katılır, besteci gencin söylediği tango eşliğinde dans ederler.

Tango ve dans bitince, büyük bir alkış kopar. Herkes bu güzel sürprizden memnundur. Halit Ağabey, besteci gençten bir dilekte bulunur: Bestelediği Nâzım Hikmet'in şiirini kendisinin de ezberleyebilmesi için hemen orada yazmak...

O gün, Nâzım Hikmet'in olduğu söylenen, ancak bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamış olan ve kimsenin bilmediği bu şiiri aşağıya alıyorum:

Her akşam yorgun işten dönerken
Görürdüm onu yolumda ben
Düşürmüştü göynüme derin bir sızı
O üzüm gözlü işçi kızı.

Ellerinde işten kalan iz var,
İpek dokumuş o parmaklar
Allıksız yanaklar ile ağzı
İzmir narı gibi kırmızı.

Biz neler çektik fabrikalardan
En sonunda grev patladı.

(Çalgısal tekrar ve son bir dize):

Grev meydanında nişanlandık.

Bugün doksan yaşına gelmiş olan Halit Ağabey'in, 1942 yılının haziran ayında, bir kır kahvesinde ayaküstü not ettiği bu tangonun sözleri, şimdi de ezberindedir, hatta tangonun melodisini de mırıldanır.

Söz konusu şiirin Nâzım'a ait olduğu konusundaki kişisel görüşümü soracak olursanız, Halit Ağabey'in yanı sıra, ben de kuşku duyduğumu söylerim.

*

Çelenkleri anlamak için Halit Ağabey'in yazdığı kitapları okumak gerekir. Bu kitaplar, bir hukukçunun anıları olmaktan uzak, öte yandan insanoğluna çok yakındır. Bütün yönleriyle "insan" anlatılır onlarda: Sevinciyle, hüznüyle, öfkesiyle, kaygılarıyla, umutlarıyla, yiğitlikleriyle, acılarıyla, protestolarıyla, özlemleriyle insan...

Besbelli ki o, Şekibe Abla'nın yanı sıra, "insan"a âşıktı ve insanı savunuyordu...

Hikâyeci avukatım: Demir Özlü

Türk Solu'nun yönetim yerini birkaç ay sonra İstanbul'a taşıdığımız için, İstanbul'daki savcıların açtığı davaların duruşmaları da bu kentteydi. Derginin yazı işleri müdürü olarak hakkımda açılan İstanbul'daki davalarda avukatım, Demir Özlü'ydü.

Demir, 1958'de yayımlanan ilk hikâye kitabıyla edebiyat çevrelerinin dikkatini çekmiş, 1964'te Türk Dil Kurumu Hikâye Ödülü'nü almıştı. Tanıştığımız 1966 yılında üçüncü kitabı yayımlanmıştı.

Demir Özlü ve Ahmet Say, bir edebiyat etkinliği için gittikleri Adana'da, (2009).

Paris'ten döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olarak görev alan Demir Özlü, askerliğini yaparken o yıllarda komünistler için uygulanan bir "damga" olarak "çavuşa çıkarılmış"tı. Şimdiyse avukatlık yapıyor, solcuların davalarına bakıyordu.

Demir'in babası Sabih Özlü de avukattı. Uzun yıllar Milli

Eğitim'de "bakanlık müfettişi" olarak görev yapan Sabih Bey, emekli olduktan sonra Cağaloğlu'nda bir yazıhane açmış, çalışmalarını oğluyla birlikte sürdürüyordu.

Yeri gelmişken belirteyim, ben Sabih Bey kadar uyumlu insan pek görmedim. Bir sürü terslikleri olan benim gibi bir insanı bile anlayışla karşılardı. Işıklar içinde yatsın...

Avukat yönüyle Demir Özlü'nün en değerli vasfı, duruşmalarda yargıçlara donanım kazandıran bilgi dosyaları sunmaktı. Duruşma sırasında bir fırsatla "Efendim"le söze başlar, "dilerseniz bu konuda size İsviçre Yargıtayı'nın bir içtihadını sunayım" diyerek Fransızca'dan çevirdiği metni mahkeme başkanına verirdi.

Demir, usul usul çalışır, hikâye ve romanlarında olduğu gibi, yumuşak üslubu ve düşünsel yönü ağır basan kendine özgü yöntemle sonuç alırdı. Bütün davalarımda aklanmamı sağlamıştı.

Bir avukat için daha ne olsun? Evet, sonuç almayı bilen, çok çalışkan, çok etkili, müthiş bir avukattı...

"Hukukun üstünlüğü" deyip duruyorum, ben İstanbul Adliyesi'nde birçok mahkemeye çıkarıldım; bunların çoğu "ağır ceza mahkemesi"ydi, ama hemen söyleyeyim, çıktığım mahkemelerin hiçbiri, hakkımda tutuklama kararı vermedi. "Basın suçu"ndan, başka deyişle "fikir suçu"ndan yargılandığım için hep tutuksuz yargılandım. "Fikir suçlusu"na gösterilen bu anlayış, Ankara mahkemelerinde yoktu. Peki, İstanbul mahkemeleri "Hukukun üstünlüğü"nü tanıyordu da Ankara'ya gelince hukuk seviye kaybedip alçalmaya mı başlıyordu? İstanbul'da hukuk, Ankara'da guguk...

Tutuklanmalarım sırasında, bir kez oyuna da getirildim. 12 Mart darbesi dönemine sarkan bir davam vardı, onun yüzünden beklenmedik bir durumla karşılaştım:

Ankara'da Mamak Askeri Cezaevi'nde birkaç ay yattıktan sonra, Kazıkiçi Bostanları'ndaki "Yıldırım Bölge" denen başka bir askerî cezaevinden yeni tahliye olmuştum ki, bir gün evimde otururken polis baskınına uğradım. Beni apar topar Ankara Adliyesi'ndeki Savcı Cemil Bey'e götürdüler. Oradan da Ulucanlar'daki Merkez Cezaevi'ni boyladım. Bütün bunlar birkaç saat içinde olmuştu.

O gün, mahkemeye çıkmadan ve tutuklama kararı yüzüme okunmadan cezaevinde "tecrit"e, atılmamı, ertesi gün de 160 kişilik 2 No.'lu koğuşa tıkılmamı anlayamadım, ama pek de yadırgamadım. Dava İstanbul'da görüldüğü için, oradaki ağır ceza mahkemesinin tutuklama kararı verdiğini sandım ve darbe sonrası sıkıyönetiminde yaşadığımı da hesaba katarak bu oldu bittiyi olağandan saydım.

Olayın devamı daha da ilginçtir:

Ben Ulucanlar'daki sivil bir cezaevi olan Merkez Cezaevi'nin 2 No.lu koğuşunda paşa paşa yatarken Demir Özlü Yargıtay'daki bir dava dolayısıyla Ankara'ya geldiğinde, yolda eşime rastlamış, beni sormuş. Hapiste olduğumu öğrenince askerî bir cezaevinde olduğumu düşünmüş. Eşimin ısrarla Ulucanlar'daki sivil cezaevinde bulunduğumu söylemesi üzerine, "Olamaz" demiş, "ağır cezada görülen mahkeme kararları avukatlara da tebliğ edilir, ben böyle bir tebligat almadım!"

Demir İstanbul'a dönünce duruşması sürmekte olan bu son davanın görüldüğü mahkeme kalemine gidip araştırma yapmış, tutuklama kararının bulunmadığını görünce mahkeme heyetinin başkanına gitmiş, durumu anlatmış.

Bu yargıç için Demir, "Çok iyi bir insandır, beyefendi birisidir, değerli bir hukukçudur" derdi. Ben bu söze önem vermekte haklı çıktım: Hukukçuluğun yanı sıra, beyefendilik de hukukun üstünlüğünü kapsıyormuş ki, yargıç tahliyem için derhal Ankara Savcılığı'na telgraf çekmiş. Bense bütün bunlardan habersiz olarak 2 No.'lu koğuşta efendi efendi yatıyordum. Sonra bir gece saat 2'de koğuşun kapı kilitleri şakırtılarla açıldı, başgardiyan ve yanındaki yardımcısı koğuşun kapısında durdular, sonra başgardiyan ünledi:

"Ahmet Saaaaay, Ahmet Saaaaay!"

"Evet, benim! Burdaaaaa!" diye cevap verdim.

"Tahliye!" diye bağırdı başgardiyan.

Bütün koğuş uyanmıştı. Birkaç mahkûm arkadaş, birbirine bitişik olan ranza yataklarında sürüne sürüne benim yatağa yaklaştılar:

"Gitme Ahmet abi, gecenin bu saatinde hayırlı değildir" dediler.

Bunlar deneyimli mahkûmlardı, hukukun üstünlüğü nasıl bir

şeymiş, bunu kendilerinde ve başkalarında birçok kez görmüşler, yaşamışlardı. "Tahliye" dümeniyle koğuştan çıkarılınca başımın belaya girebileceğini düşünüyorlardı. Her şey olabilirdi: Avlunun arkasındaki bir kenefe götürüp "Hukukun üstünlüğü" namına beni asabilirler, sonra da "Kendini asmış" diye zabıt tutabilir, ya da "Hukukun üstünlüğü için" başka bir yere, işkenceye götürebilirlerdi.

Başgardiyana, "Eşyalarımı toplayıp geliyorum" dedim.

"On dakika sonra buradayım!" deyip gitti.

Ceketimden başka hiçbir eşyamı almadım. Arkadaşlar, yazmaya niyetlendiğim "Kocakurt" romanına ilişkin sayfalarca notları plasterle sırtıma yapıştırdılar. Çünkü hapisten çıkarken de usulen bir arama yapılırdı. Bu notları beraberimde götürmeme son anda engel olunmasını tabii ki istemiyordum.

160 kişilik bu koğuşa kısa bir nutuk attım: "Eyvallah! Darısı başınıza!" dedim.

Her neyse, ben hazırdım. Koğuş kapısına yakın bir yerde durup bekledim.

Çıt yoktu koğuşta.

Az sonra başgardiyan, yardımcılarıyla birlikte kapıda peydahlandı, koğuş kapısının kilidi yine şakırtılarla açıldı, dışarı çıktım, avluyu geçerken bizim koğuş kapısının şakırtılarla kilitlendiğini duydum.

Başgardiyan ve ben hapishane içinde yürüyorduk. Bilmediğim birçok karanlık koridoru, avluları geride bıraktık, belki de merdivenlerden inip çıktık. "Kapıaltı"na gelince başgardiyan:

"Geçmiş olsun!" dedi ve ekledi: "Gözün aydın diyene bahşiş yok mu?"

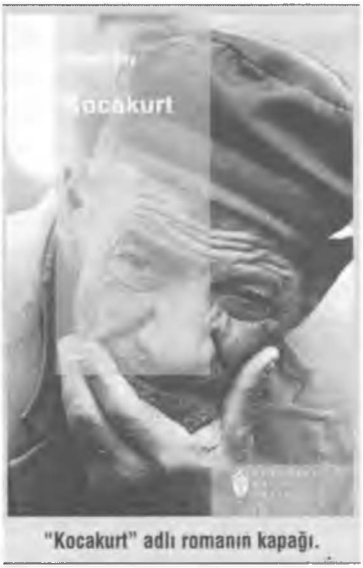
Yüz elli liram vardı, yüz lirayı ona verdim.

Kapı açıldı ve gecenin soğuğu yüzüme çarptı.

Hapishaneden çıktığıma inanamıyordum. Sonra içimi garip bir kaygı, ondan sonra da bir korku sardı. Koşar adımlarla yürümeye başladım.

Hukukun üstünlüğü Ankara'ya telgrafla uğrayıvermişti...

Hapisten çıkarken sanki Kocakurt'u da beraberimde götürüyormuşum gibi bir duygu içindeydim. Kafam onun anlattıklarından yararlanacağım romandaydı hep. Ayrıca, onun argoya yakınlaşan esprili üslubunu akılda tutmak için, hapisten çıkardığım notlarıma güveniyordum.

"Kocakurt" adlı romanın kapağı.

Koğuşta herkesin "Kocakurt" diye seslendiği bu mahkûm, bir dolandırıcıydı. Mesleği gereği, hapse birçok kez girmişti. Mesleği gereği, Türkiye'nin hemen her yerini dolaşmıştı. Mesleği gereği, değişik sınıf ve tabakalardan çeşitli insanları çeşitli numaralarla ketenpereye getirmişti. Sözün kısası, serüvenleri oldukça renkliydi.

Kocakurt bana öyle ilginç dolandırıcılık hikâyeleri anlattı ki, kendisi bilincinde olmasa bile, bu hikâyeler kimi yerde çarpıcı bir toplum eleştirisi taşıyordu. Kocakurt, tam anlamıyla Türkiye'nin Çiçikov'uydu:

Bilirsiniz, Gogol'ün "Ölü Canlar" başlıklı ünlü romanının kahramanı, 19'uncu yüzyılın ortalarında Rusya'da yaşayan Çiçikov adında bir dolandırıcıdır. Bu bay, aslında ölmüş olan, fakat kâğıt üzerinde yaşıyor görünen toprak kölelerini Rusya'nın dört bucağını dolaşarak feodal beylere satıyordu.

Bu tür bir dolandırıcılık yoluyla Gogol, bütün Rus feodalitesini gözden geçirerek onların içyüzünü sergiliyordu romanda. Çiçikov, Gogol'ün kamerası gibiydi.

Bizim gariban Kocakurt'un Çiçikov'dan farkı, küçük çapta dolandırıcılıklar yapması ve her seferinde ayrı bir trik, yerine göre ayrı bir numara uygulamasıydı.

"Kocakurt" adlı romanı bir an önce bitirmemin nedenine gelin-

ce... Milliyet gazetesi o sırada bir roman yarışması açmıştı. Yarışmaya katılabilmek için Kocakurt'u üç ayda bitirmek zorundaydım. Bunu başarınca üstümdeki yükü attım.

Roman, Milliyet gazetesinin açtığı bu ilk yarışmada mansiyon aldı. Yarışma koşullarına göre, mansiyon kazananlara ödül olarak para verilmiyor, ancak kitap, Milliyet Yayınları tarafından yayımlandığı için yazarına telif ücreti ödeniyordu.

Verilen telif ücreti, 1975 yılı için hiç de fena bir para değildi. Onunla Fazıl'ın piyanosunu yeniledim.

Cemal Süreya romanı çok beğenmişti. Bu konuda yazdığı yazının bir yerinde şöyle diyordu:

"Ahmet Say'ın yenilerde yayımlanan ilk romanı Kocakurt'la ayrı bir ilgi uyandıracağı kanısındayım, 1950 kuşağı, 1960 kuşağı öykücülerinde pek rastlanmayan bir humor'la, eğleniyle dolup taşan bir anlatımı var Ahmet Say'ın. Argoyu da çok güzel kullanıyor. Öyle 20-30 sözcüğün içine sıkışıp kalmıyor; şiirsel bir gerilim, içeriğe uygun bir anlatım kıvamı tutturuyor. Bu niteliğiyle Kocakurt'u bir solukta okuyup bitiriveriyorsunuz. Üstelik Ahmet Say'ın romanının gerisinde Türkiye'ye özgü bir tarihsel şema da var. Ahmet Say bir yerde bir Brecht esprisiyle yaklaşıyor insanlara. Kocakurt'un serüveniyle Türkiye'nin son çeyrek yüzyılda uğradığı tarihsel değişmeler arasında bağlar kuruyor."

Kendini Türk romanının incelemesine adamış olan Fethi Naci de bir yazısında övüyordu beni. Onun övgülerini artık aktarmayacağım. Reklamın da bir haddi var!

Ayıptır söylemesi, Kocakurt'tan önceki yıllarda üç ayrı hikâye ödülü de almıştım. Bunların ilki olan TRT Ödülü'nün parası, 12 Mart döneminin başlarında altı ay kadar kaçak gezen benim gibi bir aydın için ilaç gibiydi. Ama gelin görün ki, bu parayı TRT'nin Muhasebe Müdürlüğü'nden gidip almam gerekiyordu. Söz konusu para, orada bekletilen "yem" gibi gözüktü bana. Siz de benim konumumda olsanız gider miydiniz o parayı almaya?

Çaresi şu olabilirdi: Eşime noterden bir vekâletname çıkarmak...

Tahmin edeceğiniz gibi, notere gitmenin de riskleri vardı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın radyolarda ikide bir okunan bildirisinde "aranan kaçaklar" arasında adım geçtiği için, noterde bulunduğum sırada tanınarak ihbar edilmem olasılığını düşünmem gerekirdi. Bu olasılığı göz ardı edemeyeceğim için tanımadık bir notere gitmem yanlış olurdu.

Noter değil, ama noterde çalışan Cevdet adında bir dostum vardı benim. Cevdet, Ankara'daki bütün üniversitelerde etkin olan öğrenci örgütü Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF'nin) genel başkanı Atilla Sarp'ın ablasıyla evliydi. Güvendiğim bu dosttan yardım istemeyi düşündüm. Bana kuryelik yapan genç arkadaşımdan, Cevdet'in çalıştığı Anafartalar Caddesi'ndeki notere gitmesini ve onunla benim isteğimi görüşmesini rica ettim. Cevdet büyük bir olasılıkla vekâletname işi için "Gelsin, hallederiz" diyecek ve ben bu notere gittiğimde, vekâletnamemi yazıp onaylatacaktı. Ne var ki kuryem, Anafartalar Caddesi'ndeki noterden acı bir haberle döndü: Cevdet vefat etmiş!

Genç yaşta yaşamdan ayrılan Cevdet'i saygıyla anarken, size Ankara'daki devrimci gençlik önderlerinden Atilla Sarp'ı anlatmak isterim.

Atilla, sol hareketin ilginç bir ucundan tutan kalabalık bir ailenin evlâdıydı. Ailenin reisi, herkesin "Şair" olarak bildiği Selahattin Sarp'tı. 1940'lı yıllarda Ankara'daki "Terziler hareketi"nin içinde yer alan Şair, Ahilik izleri taşıyan bu emek hareketini, 20. Yüzyıla uyarlayanların başında geliyordu.

Uzun kara sakallı bir solcu olan Şair'in kapısı her devrimciye açıktı. Çocuklarının kızlı erkekli arkadaşları, akşam vakti bu evde toplanır, Şair de bu devrimci genç konuklarla dostluğunu pekiştirerek "68 Gençliği"nin antiemperyalist temele dayanan devrimci soluğunu yakından izleme olanağını bulurdu.

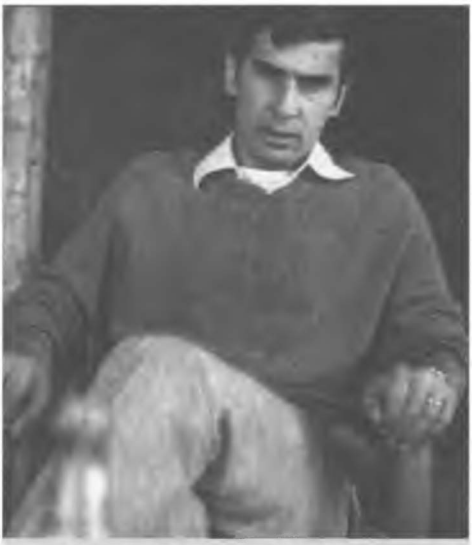
Ben Atilla Sarp'ın niteliklerini daha çok bu evde tanıdım: İlerici düşüncelerin tartışıldığı aile ortamında... Bence Atilla, tam babasının özlemlerindeki gibi kültürlü, yaratıcı, etkili konuşan devrimci bir gençti.

12 Mart 1971 darbesi döneminde Atilla'nın tutturabildiği ilginç bir firar girişimi vardır. Ben Mamak Askeri Cezaevi'nden Kazıkiçi

Bostanları'ndaki "Yıldırım Bölge" denen askeri tutukevine nakledildiğim gün, yeni koğuşumda bütün arkadaşlar bu firar olayının heyecanı içindeydi: Atilla punduna getirip tutukevi bahçesini dışarıdan ayıran dikenli tel örgüsü engelini aşıp kaçmayı başarmıştı. Ancak pek geçmeden bu firar olayı fark edilmiş, Atilla kısa süre sonra yakalanmıştı.

Kırk yıl geride kaldı bu olay. 1960'lı yılların ortalarından beri tanıdığım Atilla, bugün de aynı Atilladır. Devrimci ateşi küllenmeyen, örgütlenme yönünden yeni arayışlar içinde olan bu eski dostla en az ayda bir kez görüşürüz. Gerçek bir "emek kahramanı" olan kız kardeşi Tebessüm Sarp'ı sorarım ona. Buruk bir şekilde, "İyidir" der. Yaşamı boyunca arı gibi çalışan Tebessüm artık yaşlandı, sağlığı ise pek yerinde değil. Sol Yayınları'nda uzun yıllar "daktilo" olarak soluk almadan ve gık demeden emek veren Tebessüm'ün, nasıl olup da sigorta edilmeden çalıştırıldığına şaşar kalırım. Aklım, havsalam almıyor bunu. Şu dünyanın hallerine bakın...

Zifir karanlıkta aydınlık portreler

Roman ve hikâyeler yazdığım yıllarda,
(fotoğraf, 1975 yılında çekilmiş olabilir).

"Türk Solu" önüme yepyeni bir yaşam sermişti: Değer verdiğim yeni insanlar tanıdım. Ayrıca, önceden tanıdığım arkadaşlarla daha derin, köklü dostluklar kurdum.

Bu dostlarımın arasında, en başa almam gereken Şevki Akşit olduğunu düşünüyorum.

Şevki Ağabey'i Almanya'dan döndüğüm 1960 yılında tanıdım. Orta boylu, zayıf, esmer, karga burunlu, bütün arkadaşlara yakın davranan, sevimli bir insandı. Çocukla çocuk, büyükle büyük olur, her olguya sevgiyle bakardı. Başta gelen özellikleri, alçakgönüllü, sevecen, özverili, çalışkan ve zeki olmasıydı. En yakın dostu, şair Arif Damar'dı. Onu kardeşi gibi sever, "Gitme kal" başlıklı etkileyici şiirini arada bir mırıldanırdı. Bir de şair Enver Gökçe'yi sıkça anardı. Onun hakkında konuşurken sanki torunundan bahsediyormuş gibi, "yavrum, vah canım" derdi. Çünkü Enver Ağabey'in sağlığı hep bozuktu, hep işsizdi, yaşamı boyunca hep çile çekmişti.

Şevki Ağabey, 1951 Türkiye Komünist Partisi tevkifatının önde gelen isimlerindendi. En ağır işkence görenlerden biri olarak bilinirdi. Ağzından tek sözcük bile alınamadığı için, dünyanın en ağır işkencelerinden biri olan "elektroşok tedavisi" için hastaneye gönderilmişti. Bilindiği gibi elektroşok, insan beynine voltajı yüksek elektrik akımı vermek demekti. Şevki Ağabey bu konuda konuşmak istemezdi. Israrla sorduğum için bir kez bana, elektroşokun verdiği büyük ıstırabı, "Anlatılamaz!" diye tanımlamıştı. Dava başlamadan, henüz emniyet sorgulaması döneminde, kendisinin yanı sıra, birkaç arkadaşı daha elektroşok için hastaneye gönderilmişti.

Sözde tıp bilimi adına, sağlam insanlara bilerek ve kasten yapılan bu işkence, Hitler döneminde toplama kamplarındaki câni doktorların işlediği insanlık suçlarından aşağı değildir. Ama kime neyi anlatacaksınız? Çok daha yakın tarihler olan 12 Eylül ve 12 Mart darbelerinin bile hesabı sorulmamışken, üzerinden yaklaşık 60 yıl geçmiş olan bir suçun işlenmesine olanak açan hastanesine de, doktoruna da lânet okumaktan başka ne gelebilir elimizden?

Özenerek anlattığı konuları hep hapishane anılarından seçerdi Şevki Ağabey. Onun yedi yıl süren hapishane anıları içinde komik olanlar ağırlıktaydı. Öyle gülerdim ki, "keşke orada olaydım" duygusu uyanırdı bende.

Hüzün verici olaylar da vardı. Bunların başında, Enver Gökçe'nin yazılı olan bütün şiirlerinin yok edilmesi geliyordu. Enver Gökçe gibi bir şair, edebiyatımızdan silinebilir miydi? Son çare, şairin ve yakın arkadaşlarının belleğinde kalan şiirlerdeydi. Bu yoldan, Enver Ağabey'in şiirlerinin çoğunlukla yeniden yazılarak kurtulduğunu söylerdi Şevki Ağabey. Bu sonuç, Enver Gökçe'nin şiirlerinde, insanın içine işleyen duygu yükünü de gösterir.

*

Şevki Ağabey'i, eşi Dr. Nuran Akşit'le birlikte anlatmak gerekir. Türk Solu'nu çıkardığımız yıllarda (1967-70), İstanbul'a sıkça gidiyordum. Ben o sırada 30'lu yaşlardaydım. Önce annemi ziyaret eder, akşamları Şevki Akşit ya da Şaban Ormanlar'ın, ara sıra da Arif Damar'ın evinde kalırdım. Bu insanlarla 10 yıldan beri dostluğum olduğu için, bana kardeş gözüyle bakarlardı. Onlarla siyasal sorunların yanı sıra, gündelik konuları da konuşurduk. 1951 TKP tevkifatının mahkûmlarından olan ve arkadaşları gibi o da hapislik çemberinden geçen Nuran Abla, o dönemin kararlı militanlarındandı. Aynı havayı hep sürdüren, yüreğini zor günlerde pekiştiren Nuran Akşit, bir gün bana Şevki Ağabey'in yanında şöyle demişti:

"Şevki'nin kendini tamamen davaya adaması gerek. Ona göre yaşamasını istiyorum. Geçim derdini, alışverişi vesaire düşünmemeli. Ben bunları hallederim! Yeter ki o, dilediği konuda çalışmak için gereken zamanı bulsun!"

Nuran Abla'nın gösterdiği özveri, yalnızca Şevki Ağabey'e olan sevgisi dolayısıyla değildi. Evet, onlar arasındaki aşk, yıllar içinde daha da derinleşiyordu; bunu görmeyecek kadar, dünyaya boş gözlerle bakan birisi değildim. Bu içten gelen sözler, aynı zamanda, Şevki Ağabey'in toplumsal konulardaki yapıcı işlevine duyduğu hayranlığın da göstergesiydi. Şevki Ağabey, tabii ki bu aşkı ve bu hayranlığı hak ediyordu.

Akşit çiftinin üç çocuğu vardı. En büyüğü Dürnaz, Türk Solu'nu

çıkardığımız yıllarda 10 yaşı dolayında, sessiz ve yumuşak, ipek gibi bir kızdı. Mehmet ve Ahmet ise Dürnaz'dan birkaç yaş küçüktü; onlar, yaramazlık çağındaydı henüz. Eve gelen konuklara şöyle bir görünüp arka odada oynamayı sürdürürlerdi.

Çocukların eğitiminde Şevki Ağabey'in de payı olduğundan eminim. Özellikle kızına sevgi dolu bir yumuşaklıkla davranır, onunla konuşurken sözcükleri özenle seçerdi. Dürnaz, yanlış hatırlamıyorsam Şevki Ağabey'in anneannesinin adıydı. Yıllar öncesi yaşamdan ayrılmış olan anneannesine Şevki Akşit derin saygı duyardı. Onun nasıl yiğit bir Rumelili kadın olduğunu, sıkça anlatırdı. Hayatımda ilk kez "komitacı bir kadın"ı gözümde canlandırmaya çalıştım. Şunu da ekleyeyim: Çatalcalı olan Şevki Akşit, Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin militanlarından olan babasıyla övünürdü, benim büyükbabamla övündüğüm gibi...

"Rumelili" olmak, Şevki Ağabey'in alçakgönüllü üslubuna yakışıyordu. Bir "esmer vatandaş" gördüğü zaman, hemen "Bu da bizden" derdi. Böylece, Çingenelikle hiçbir ilişkisi olmadığı halde, Çingenelerle kendisini aynı sepete koyar, insanlar arasındaki eşitlikten gurur duyardı.

Konu açılmışken küçük bir not ekleyeyim:

1940'lı yılların sonlarında, Kasımpaşalı reji işçisi esmer vatandaşlardan bir kısmı (şimdi onlara kibarca "Roman" diyorlar), partiye yakınlık duyuyormuş. Şefik Hüsnü, çifte kat aşağılanan bu işçilerden bilinçli gençlerin partiye girmesinde sakınca görmemiş. Onlarınsa partili olmaktan onur duyduğunu Şevki Ağabey uzun uzun anlatırdı.

*

1960'lı yılların ikinci yarısında gençlik hareketi yükselince, İstanbul'daki gençlerin önde gelen isimlerinin hepsi, evet hepsi, Şevki Ağabey'le yakın dostluk kurmuşlardı. "Gençlik arkadaşlığı" diye bir şey vardır. Özellikle Denizlerin üslûbundaki gençlik arkadaşlığına ayak uydurmak, her babayiğidin harcı değildi. Ben Ankara'da bir kez Denizlerin 10-15 kişilik grubuyla geceleyin şöyle bir gezintiye çıkmıştım, düşman olarak ne gördülerse dümdüz etmişlerdi o gece. Kimi yabancı haberler merkezinin, yabancı kültü-

revlerinin ne camı kalmıştı ne çerçevesi! Mahalleden mahalleye, sokaktan sokağa kuşlar gibi uçuyorduk. Gözlerimizde şavkıyan parıltılar gibiydik. Benimse elimden gelen, sadece onlarla birlikte soluk soluğa koşmaktı.

Denizlerle Şevki Ağabey arasında en az bir kuşak yaş farkı olmasına karşın, bu kadar yakınlık, bu ölçüde yoldaşlık nereden geliyordu? Nasıl oluyordu da Şevki Ağabey ve gençler, aynı uçarılık çağlayanında buluşuyordu? Bu tür seven ve sevilen, sevimli insanlar için eskiden, "Onda şeytan tüyü var" derlerdi. Doğru! Şeytan tüyü hem Denizlerde hem Şevki Ağabey'de vardı. Onlardaki şeytan tüyü, inandıkları uğurda kelleyi koltuğa alabilmekteydi. Denizler işte bu yüzden, o gün de bugün de çok sevilmişlerdi, unutulmuyor onlar.

*

Kariyerizmden nefret eden insanlar arasında akla ilk gelen devrimci, Şevki Akşit'ti. "İmzam daha sık yer alsın, daha çok tanınayım" gibi, kendini öne çıkarmayı amaçlayan bir anlayışa tam karşıt biçimde davranırdı hep. Ondan ısrarla yazı istememize karşın, kendi dergisi sayılabilecek Türk Solu'na bile uzun bir süre yazı yazmadı. Benim tanıdığım Şevki Akşit, "Daha önemli işler varken, kaleme mi sarılacağız?" diye düşünen bir devrimciydi.

Türk Solu çıkmaya başladıktan sonra, Şevki Ağabey ilk yazısını ancak 28'inci sayıda yayımladı. 28 Mayıs 1968 tarihini taşıyan bu yazı, 29 Nisan 1968 günü Ankara'da yapılan "Devrimciler Güç Birliği" mitingini eleştiren gerici bir gazetedeki bir makaleyi konu almıştı.

Şöyle yazıyordu Şevki Ağabey:

"Devrimciler Güç Birliği mitinginde ana şiar, 'Tam Bağımsız, Gerçekten Demokratik Türkiye' olduğuna göre, bunda ne vardı bu kadar paniğe kapılacak? Çünkü AP yöneticileri, muhasebelerinin planlarını Amerikan emperyalizmine tam bir teslimiyet esasına göre tanzim etmişlerdi. Hatta bu planın ana maddeleri Amerikalı uzmanlarla birlikte hazırlanmıştı. Evet, gayet mâsumâne olan güç birliğinin bu ana şiarı, aslında iktidarın temellerini tehdit etmekteydi..."

Olayların akışı, beni DEV-GÜÇ mitingine götürüyor. Şevki Ağabey'in yaşam öyküsüne yeniden dönmek üzere, 29 Nisan

1968'de Ankara'da on binlerin katıldığı DEV-GÜÇ mitingine değinmek istiyorum. Bu miting, yakın tarihimizde dikkate değer bir olaydır. İnanıyorum ki, mitingler de bir "portre" olabilir...

Devrimciler Güç Birliği

Bu miting, bence "Türk Solu" yayınının ilk meyvesiydi. Orada hep bir ağızdan okunan "Devrimciler Andı" şöyleydi:

"Emperyalizmle, toprak ağalığıyla, din sömürücülüğüyle, halkı cahil bırakanlarla, keyfî idareyle, kapitalizmle savaşacağımıza ant içeriz!"

Mitingde konuşma yapanlar ise şu isimlerden oluşuyordu:

Aziz Nesin, İlhan Selçuk, Prof. Bahri Savcı, Kâmil Karavelioğlu (Milli Birlik Komitesi üyesi), Günseli Özkaya (Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı), Kadri Kaplan (M.B.K. üyesi), Sencer Güneşsoy (Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı).

Konuşmacılar arasında bulunan Milli Birlik Komitesi üyeleri Kâmil Karavelioğlu ve Kadri Kaplan (onlara artık "Tabii Senatör" deniyordu), DEV-GÜÇ içinde yer alan "27 Mayıs Milli Devrim Derneği"nden geliyordu.

Bu ilerici dernek, o yıllarda Ankara'daki gençlik hareketinin merkezi konumundaydı. Denizlerin Samsun'dan Ankara'ya yürüyüşü de 27 Mayıs Derneği'nin genel merkezinde son bulmuştu. Deniz'in ve yürüyüşten gelen 100 kişi dolayındaki devrimci gençler grubunun o gün dikkat çeken dış görünüşü, hâlâ gözlerimin önündedir: Çocukların hepsinin tam anlamıyla tabanları patlamıştı, bu yüzden çektikleri ıstırap, her birinin yüzünden okunuyordu.

Dönelim mitinge:

20'nci sayıdan başlayarak Türk Solu'nun başyazarlığını üstlenen Suphi Karaman ve sürekli yazarlarımız Aziz Nesin, İlhan Selçuk, mitingin konuşmacıları arasındaydı.

Aynı gün çıkan Türk Solu'nda Tabii Senatör General Mucip Ataklı'nın, Devrimciler Güç Birliği İcra Komitesi Başkanı ve Tabii Senatör Kadri Kaplan'ın, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanı Sencer Güneşsoy'un "Mitinge çağrı" özelliğindeki yazıları yer alıyordu. Manşetimiz ise şöyleydi:

"Ya Güç Birliği, Ya Faşizm".

7 Mayıs 1968 tarihli Türk Solu'nun ilk sayfadaki manşet yazısı ise imzalı olarak Reşat Fuat'a aitti.

Bu sayfada ayrıca Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın "Hiç Namussuzlar Namuslularla Bir Olur mu?" başlıklı ilginç yazısı vardı. Dr. Kıvılcımlı, yazısının başlığı altına "Olur mu?" sorusuna cevaben Mehmet Akif'in bir sözünü koymuştu: "Olmaz ya, tabii, biri insan, biri hayvan!"

Üçüncü sayfada ise devrimci çevrelerin mitinge ilişkin değerlendirmeleri yer alıyordu:

Dev-Güç İcra Komitesi Başkanı Kadri Kaplan şunları söylemişti:

"Devrimciler Güç Birliği, tam bağımsız ve gerçekten demokratik güçlü bir Türkiye'nin ve sıhhatli Türk toplumunun yaratıcısı olacaktır. 29 Nisan 1968, başarımızın ilk delilidir. Polisin taraf tutması, gericileri koruması, bizi yolumuzdan alıkoyamaz. Türkiye'nin dört bir bucağından, güç birliğine katılma teklifleri alıyoruz. Bunların hepsini değerlendireceğiz."

Fikir Kulüpleri Federasyonu Genel Başkanı ve Dev-Güç İcra Komitesi Üyesi Doğu Perinçek şöyle demişti:

"29 Nisan 1968 günü kazandığımız tecrübelerden yararlanacağız. Miting başarılı olmuştur."

Dönemin etkili bir gazeteci-yazarı olan İlhami Soysal, şöyle yazıyordu:

"29 Nisan 1968'de Zafer Alanı'nda toplanan on binlerce insan, yürek dolusu 'Bağımsız Türkiye, özgür Türkiye!' diye haykırabilmiş, bunun gerçekleşebileceğini göstermiştir. 27 Mayıs'ın 'kitabî' özgürlük türkülerinden , 'Bağımsız Türkiye, emperyalizme karşı savaş, işbirlikçilere karşı savaş, tam bağımsız, gerçek demokrasi!' sloganlarına gelinmesi, bazı miyop ve astigmatların sapıtkanlığına rağmen, büyük bir aşamadır. Bu aşamayı inkâr, devrimi inkâr, bilimi inkârdır."

Türkiye Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanı Sencer Güneşsoy şu açıklamayı yapmıştı:

"Halkın ve bütün devrimcilerin mitingimize gösterdiği büyük

ilgi, şiarınızın doğru ve bizim doğru yolda olduğumuzu gösterir."

Saz şairi Hüseyin Çırakman ise şunları söylemişti:

"Devrimciler güç birliğinde Âşıklar Derneği'nin bulunması ve biz âşıkları seven yüz binlerce vatandaşımızın güç birliğine ilgi göstermesi, beni çok mutlu yaptı. Devrimciler güç birliğine candan inanıyorum ve bu konuda şiirler yazıyorum."

İnsanın içi içini yemesi

12 Mart darbesi döneminde Şevki Ağabey sır oldu. Darbenin alevli aylarında eve gitmeyi bırakın, mahalleye de hiç uğramamıştı. Nuran Abla'yla dolaylı yollardan haberleşiyordu.

Bana o kaçaklık günlerini önemsemez bir üslupla anlatmıştı. Anladığım kadarıyla evinin yakınındaki esnaflara gözükmüyor, o civarda bulunan ve eskiden ara sıra gittiği kahvehanenin artık önünden bile geçmiyordu.

Sıkça ev değiştiriyormuş. Evden sabahları çıkınca, Boğaz'ın ücra köşesindeki bir kahvehaneye gidiyor, orada kitap okuyor, sıradan vatandaşlarla laflıyor, belki de bazen kâğıt oynuyormuş. Adı da artık Şevki değil, Belediye'den emekli Müstecap Bey'miş. Herkes onu "Müstecap Bey" olarak bellemiş kahvede...

Belki bilirsiniz, eskiden kahvehanelere tansiyon ölçen gezici esnaflar gelirdi. Tansiyon ölçmek için, kahvehanelerden daha verimli bir yaşlılar çevresi olabilir mi? İşte bu "tansiyoncu"lar, kahvelere gide gele yaşlı insanlarla ahbaplık kurup içli dışlı olurlar, adlarını, hatta torunlarının bile adlarını akılda tutarlardı.

Bir gün Şevki Ağabey Boğaz'daki kahvede kitap okurken bir "tansiyoncu" efendi zuhur etmiş. Şevki Ağabey'i orada görünce sevinmiş ve seslenmiş:

"Vaaaay Şevki Bey, hayırdır, ne arıyorsun buralarda?"

"Bir dakika" demiş bizimki, "benim adım Müstecap, benzettiniz galiba..."

Tansiyoncu bir kahkaha savurup "İnsaf et Şevki Abicim, yaşlandım ama henüz bunamadım! Hem daha birkaç ay önce görüşmüş-

tük Çiftehavuzlar'da, senin evin civarındaki kahvede, unuttun mu?"

Kahvedeki çoğu insan, kafayı çevirip bu konuşmayı dinliyormuş.

"Hasta mısın oğlum, git başımdan!" diye sesini yükseltmiş Şevki Ağabey.

Tansiyoncu fena halde bozulmuş, ne diyeceğini bilememiş, homurdana homurdana çıkmış kahveden...

Sonra Şevki Ağabey de ayrılmış oradan, Boğaz'daki bu kahvehaneye bir daha gitmemiş...

*

Kestirme konuşmayı sevmem. Ama burada tam tersini yaparak öznel bir kestirme yargıda bulunacağım:

Başta Denizler'in asılması olmak üzere, Şevki Ağabey 12 Mart döneminde yaşadığı üzüntüler dolayısıyla öldü. Kanser oldu ve öldü. Belki de yalnızca üzüntüden değil, üzüntüyü içine attığı için öldü. Kendini yediği için öldü.

İçi içini yediği için öldü...

Neydi onu bu kadar üzen ve yıkan? Sırasıyla sayamasam da üst üste gelen ve başta Şevki Ağabey olmak üzere, hepimizi içten içe kemiren olayları, art arda gelen yenilgileri belirtebilirim:

12 Mart'tan dört gün sonra Deniz'le Yusuf Aslan'ın umulmadık şekilde yakalanması, Şevki Ağabey'i fena sarsmıştı. Üstelik Yusuf'un Şarkışla'da vurularak yaralandığı, mesanesinin delindiği haberi doğrulanmıştı. ***"Şarkışla dedi geldiler / Çayırda Yusuf'u vurdular / Gemerek yoluna varınca / Deniz'i teslim aldılar".***

Çok geçmedi, 24 Mart'ta Hüseyin İnan, kendi memleketi Sarız'da, dayısının evine yapılan bir baskın sonucunda yakalandı.

Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in yakalanmasından sonra, Nurhak Dağları'nda onları beklemekte olan gruptaki Sinan Cemgil, Kadir Manga, Alpaslan Özdoğan, Mustafa Yalçıner ve Hacı Tonak, pusuya düşürülerek ateş altında kalmış, Sinan, Alpaslan ve Kadir öldürülmüştü.

Sinanların amacı, Malatya'nın Akçadağ ilçesi yakınındaki Kürecik'te bulunan Amerikan Radar Üssü'nü basarak rehin alacak-

ları Amerikalılarla Deniz'leri takas etme girişimini başlatmaktı. Ve bu amaç, yıkımla son bulmuştu... ***"Nurhak sana güneş doğmaz / Uçan kuşlar yuva kurmaz / Dökülen kan yerde kalmaz / Sorar bir gün hesabını".***

Artık 12 Mart rejimi bütün ağırlığıyla ülke üzerine çökmüştü. Yaprak kımıldamıyor sanıldığı günlerde, İstanbul'da Maltepe Askeri Cezaevi'ndeki devrimci gençlik liderlerinden Cihan Alptekin, Mahir Çayan, Ömer Ayna, Ulaş Bardakçı ve Ziya Yılmaz, tünel kazarak firar etmişlerdi.

Bu noktada hemen belirtmeliyim: Şevki Ağabey'in en fazla yakınlık duyduğu gençler, Deniz ve Cihan'dı. Aslında gençlerden kimseyi ayırt etmezdi, ama özellikle Deniz'e ve Cihan'a hayrandı. Bana bu ikisinin vasıflarından övgüyle bahsederdi.

Ne var ki, birkaç hafta sonra, Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçanlardan Ulaş Bardakçı, İstanbul'daki bir çatışmada öldürülmüş, Ziya Yılmaz ise yaralı ele geçmişti. Ardından Kızıldere olayı geldi. Denizlerin kurtarılması amacıyla yapılmış bir eylemdi bu. Rehine olarak kaçırılan üç İngilizin yanı sıra, Şevki Ağabey'in yakından tanıdığı, canı gibi sevdiği dokuz devrimci bu köyde öldürülmüş, yalnızca Ertuğrul Kürkçü, samanlıkta saklanarak canını kurtarabilmişti.

İşte bu aylarda Şevki Ağabey, hiç bilmediği sokaklarda naçar dolaşıyor, Gülhane Parkı'nda adını bilmediği çiçekleri keşfe çalışıyor, geceleri ise uykular ona haram oluyordu.

Kızıldere katliamı Şevki Ağabey'i çökertmişti. Mahir Çayan Ankara'da oturduğu için onu pek tanımıyordu. Ama Cihan'la yıllardan beri yakın dostluğu vardı, Cihan'ın öldürülmesine kahroluyordu.

Cihan'ı ben 1968 yılında tanımıştım. Türk Solu için ayda birkaç kez İstanbul'a gittiğimde kimi akşamlar Şevki Ağabey'in evinde kalırdım. Cihan'ı işte bu evde tanıdım. Uzun gece sohbetlerinde Cihan'ın teorik bilgisine, kararlılık içeren olgunluğuna hayranlık duymuştum. Şimşek gibi bir zekâsı vardı. Yaygın sloganlara pek yakınlık göstermiyor, müthiş bir kavrayışla benim kolayca cevaplayamayacağım yurdumuz sorunlarını çözümleyip açıklıyordu.

Kuram ile uygulama arasındaki ilişkinin somut örneğini, Cihan'ın bu sözlerinde eksiksiz bulmuştum. Ondaki kavrayışı, ondaki devrimci ruhu, ondaki yüreği pek az insanda gördüm.

Cihan için şöyle derdi Şevki Ağabey:

"Asalet onun yaradılışında": Cihan Alptekin.

"Bu çocuğun, Ardeşen'in bir köyünden gelmesine bakma. Ben onun gibi asil insan çok az gördüm. Asalet onun yaradılışında! Uy Cihan, aslan Cihan!"

Deniz Gezmiş ise Cihan'ı şöyle tanımlamıştı:

"Cihan var oldukça bana bir şey olmaz!"

*

Son umut, Denizler hakkında verilecek karardaydı. Onların duruşmaları son aşamaya gelmişti. Bazılarına göre, Kızıldere olayı yaşanmasaydı, aydınların dilekçe ve imza toplama çabası başarı kazanabilecek, belki idam kararını da önleyebilecekti.

Böyle bir varsayım bence saçmaydı, atıp tutmayı sevenlerin yaklaşımıydı:

"Şöyle olursa böyle olabilirmiş" falan...

Halit Çelenk de bu varsayıma karşı çıkmıştı. Daha sonra yaptığı açıklamalarda, davanın zaten "hukuksal" değil, "siyasal" olduğundan hareketle, kararın çoktan verilmiş olduğunu söylemişti.

O günlerde, Meclis'te "Üçe üç!" diye bağırılıyordu. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra idam edilen üç Demokrat Parti önderine karşılık, şimdi "Üçe üç!" diyerek intikam duygularını dile getiriyordu bu haykıranlar...

Kim ne derse desin! Emindim ki Şevki Ağabey, her şeye rağmen Denizlerin kurtulabileceği umudundaydı. Dünya bu! Bir anda her şey değişebilir, bakarsın 12 Martçılara karşı bir darbe yapılır, hapishane kapıları ardına kadar açılırdı! Açılır mı açılırdı! Ya da dış dünyada beklenmedik olaylar baş gösterir, akla gelmedik nedenlerle idamların uygulanmasında engeller çıkardı. Çıkar mı çıkardı...

Benim tanıdığım Şevki Ağabey, işte böyle şeyler düşünüyordu, eminim! Şundan dolayı eminim: Şevki Ağabey, Denizlerin ölümünü aklına getirmek istemezdi hiç. Moral bulmak için de Köroğlu'ndan şu dörtlüğü okurdu:

Dünyayı zulüm alırdı / Ağlayanlar gülmeseydi / Dört bucak fani dünyada / Koç yiğitler olmasaydı.

Mamak Askerî Cezaevi'nde idamlıklar

Ben o sırada Mamak Askeri Cezaevi'ndeydim. Koğuşlara girmek için ana kapı özelliğindeki "kapıaltı"na göre, tam karşıdaki koridorun dibine doğru sol tarafta bulunan, "müebbetlikler" denen koğuştaydım. Sanıyorum, 60-70 kişi vardık o koğuşta. Çoğunu tanıyordum. Tanımadıklarımla da tanışma olanağı buldum. Örneğin, Sarp Kuray'la, Dr. Alpaslan Berktay'la, Zülfü Livaneli'yle ve adını bildiğim ama tanışmadığım daha birçok kişiyle burada tanıştım. Sarp Kuray'ın ağır bir işkence gördükten sonra, bir külçe gibi getirilip atıldığı koğuştaydım...

Koğuşumuzun demir kapısının açıldığı genişçe koridorun öteki yanında, dar bir koridor üzerinde karşılıklı olarak yer alan "idamlıklar" hücreleri vardı. Denizler, yargı süresince, yaklaşık bir yıl bu hücrelerde kalmıştı.

İdamlıkların hücresindeki tutukluların hava alabilmesi için, "hücreler koridoru"na açılan hücre kapıları, demir parmaklıktan yapılmıştı. Böylelikle hücredeki sanık, biraz olsun soluk alabiliyordu. Ayrıca onlar, bu sayede seslerini yükselterek hem birbiriyle konuşabiliyor, hem de nöbetçi gardiyanlara seslenip isteklerini söyleyebiliyordu.

Nöbetçi gardiyanlar arasında, Denizlere insani konularda hoşgörüyle davrananlar da vardı. Ama sadece basit konularda:

Bu görevliler, kantinden eritme peynir, bisküvi, ayran, çikolata vesaire getiriyor; ayrıca, tutukluların birbiriyle haberleşmesi konusunda daha sağlam bir yol olan pusulaları götürüp cevaplarını da sahibine iletiyordu. Akıl almaz kıyaklar çeken de vardı bu hoşgörülü gardiyanlar arasında. Bunlardan biri olan ve "şişko" dediğimiz gardiyan, hücre kapılarını ve hücre koridorunun kapısını açar, Denizlerin ana koridora gelmesini sağladıktan başka, bizim koğuşun kilidini de açarak onların müebbetlikler koğuşuna, yani bizim koğuşa girmesine olanak tanırdı. Bu olay, hepimizde müthiş bir sevinç yaratırdı! Koğuşta tam bir bayram havası eserdi.

Koğuşumuza hışımla dalardı Denizler. Sanki masallardaki "Kırk Haramiler"di. Sanki buğday tarlalarında buğday, bozkırlarda bulut gölgesi, trenlerde düdük sesiydi. Sanki yıldızlara çoban, değirmenlere suydu onlar. Kanlı canlı, atılgan, seller gibi önü kesilemez bu özgür ruhlu, aydınlık delikanlılar, tepeden tırnağa hayat doluydu, çiçekteydi hepsi...

Sonra yine "Kırk Haramiler" rolünü oynamaya başlardı Denizler. Yiyecek ne bulurlarsa yumulurlardı. Kâğıt para falan görürlerse havalara saçarlardı. Sarılıp öpüşmeleri bile hoyrat ama matraktı. İdam cezası falan umurlarında bile değildi. Bu kadar neşeli, bu kadar şakacı insanlar "idamlık" olamazdı zaten.

İşte böyle: İdam cezasıyla alay ediyordu onlar, davanın büyüklüğü karşısında ölümü küçümsüyorlardı. Yapılan şakaların, uçarılığın kaynağında, yüreklilik gösterisi vardı. Devrimci mirasın üzerine sıcak tutkalla kalın bir kat daha "devrimci onur" yapıştırıyordu onlar.

Bu gerçeğe zindanlar tanıktır. Bizim "1 No.'lu koğuş" tanıktır. Mamak sırtları, bulutlar, bozkırlar, yıldızlar tanıktır.

Yıldızlar... İşte o anda Nâzım'ın bir şiiri geldi aklıma. Sanki Denizler için yazılmıştı "Yıldızlara ve Aşka Dairdir" başlıklı bu şiir:

"Delikanlım!
İyi bak yıldızlara,
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin...
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel, korkunç, kudretli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kâinatın en mükemmel şeyidir.
Delikanlım!
Sen ki, ya bir köşebaşında
kan sızarak kaşından
öleceksin,
ya da bir darağacında can vereceksin.
İyi bak yıldızlara
onları göremezsin belki bir daha..."

*

"Denizler" dediğimiz arkadaş çevresi içindeki gençleri ben hiçbir zaman ayırt etmedim. Maddi manevî her şeyini yurdunun kurtuluşuna adamış bu gençlerin, biyopsişik ve sosyokültürel bir varlık olan insanın yapısı yönünden farklı özellikler taşıması doğaldı; ama "yurtseverlik", "mertlik", "yüreklilik", "davaya bağlılık", "dayanışma", "dürüstlük" gibi öyle çok ortak vasıfta birleşiyorlardı ki, onları tek bir insan olarak görmek olanaklıydı. Onlar da kendilerini eşdeğer görüyordu:

"Her birimiz Deniz gibi"!

Bu nedenle hep "Denizler" demişimdir onlara.

Ama şu gerçeği de söylemeliyim: Örneğin Cihan'ın nasıl "asil ruhlu", Hüseyin'in nasıl "kıvrak zekâlı", Sinan'ın nasıl "herkeste saygı uyandıran" gibi yüksek vasıfları olduğunu biliyorsak, Deniz'in de çok ayırt edici, yüksek bir tarafı vardı: İncelik!

Deniz bir savaşçıydı. Savaşçılar kuşku yok ki serttir, kabadır, öyle

bilinir. Fakat ben onun kaba tarafını hiç görmedim. Gençler içinde en incelikli, en düşünceli olanlardan biriydi. Ben onu tanıdığımda Deniz 20 yaşındaydı. Nasıl demeli? Hiç de öyle 20 yaşında gibi değildi. Görmüş geçirmiş, bütün bireysel ve toplumsal değer ölçülerini sindirmiş, kişiliği oturmuş bir olgunluktaydı...

Deniz'in incelikli davranışlarından ayrıntıda kalan birini hatırlatmak isterim:

Sivas'ın Şarkışla ilçesinde yakalanmaktan kıl payı kurtulan, ama Gemerek'te yakayı ele vereceğini anlayınca telaş içinde rasgele bir evin kapısını zorlarken oradaki ev hanımının parmağını kapı arasında sıkıştırma durumunda kalan Deniz Gezmiş, duruşmalar sırasında ilk fırsatta bu hanımdan özür dilemişti.

*

Deniz'in incelikli davranışları üzerine benim özel bir anım yok mu hiç?

Ankara'daki Mamak Askeri Cezaevi'nde yatarken, hapishane yönetimi çok şefkatli olduğu için, bizim koğuşun çıkışı olan koridorun dibine bir masa tenisi masası koymuştu. Komutan, yani hapishane müdürü, o kadar şefkatliydi ki, oyuncular için raket ve çok sayıda ping-pong topu da vermişti. Koridordaki masanın tek eksiği ışıktı.

Komutana, karanlıkta ping-pong oynanamayacağı iletildi. "Peki" demişti, "oraya bir ampul takın!" Takıldı. Fakat bu ampul, 25 mumluk olduğu için masayı yeterince aydınlatmıyordu. Bu husus da komutana iletildi.

Şöyle bir cevap geldi:

"Cezaevinde 25 mumluktan daha büyük ampul kullanılması gereksizdir!"

Askerlikte kurallar ve komutlar tartışılmaz. N'apalım, bu koşullarda ping-pong oynamaya heveslenen çıkarsa enayiliğine doymasın, gelip oynuyordu...

Ben eski bir ping-pongcu olduğum için, sadece enayiliğimden değil, bu bahaneyle elimi kolumu biraz kıpırdatmak amacıyla herhangi bir koğuş arkadaşımla ara sıra oynuyordum.

Gene bir gün, koridorda ping-pong oynarken top bir anda yok oluverdi. Bir de baktım, top Deniz Gezmiş'in elinde!

Koridorun sonundaki "hamam" denen duşların altından geliyordu Deniz. Sırılsıklamdı, her tarafından sular sızıyordu. Peştamallara sarınmıştı. Gülümseyerek iki parmağı arasındaki topu gösterdi ve şöyle dedi:

"Öp beni, vereyim!"

Öpüşürken kulağıma fısıldayarak sordu:

"Nasıl oldu senin oğlan?"

Fazıl'ı kastediyordu. 1970 doğumlu olan Fazıl, küçük bir ameliyat geçirmişti o sırada. Dostlarımız yakın ilgi gösterdiği için bu konu bizim yakın çevrede duyulmuştu. Onca olayın yanında önemsiz sayılabilecek bu olayı, idamlık Deniz nerede duymuş, nasıl olup da hatırında tutmuştu? Onun en zor günlerde bile incelikleri süzerek öne çıkaran belleği, beni çok etkilemişti.

Unutulur mu?

*

Bu sırada Denizler âdeta bayrak olmuştu: Geniş halk yığınları, işçiler, köylüler ve büyük bir aydın kitlesi tarafından haklı görülüyordu onlar. İdamlar, bu eğilimi yok etmek için ve ibret olsun diye yapıldı.

Halit Ağabey şöyle demişti:

"Yoksa, en azından ölüm cezaları ömür boyu hapis cezasına çevrilirdi. Yani ortada cezanın hafifletilmesi için birçok haklı neden vardı. Askeri Yargıtay'da Tümgeneral Kemal Gökçen ve Albay Nahit Saçlıoğlu, kararın bu yönüne karşı çıktılar. Bir defa, 146. maddenin burada uygulanamayacağını karşı oy yazılarında dile getirdiler. Ayrıca, hafifletici nedenlerin olayda bulunduğunu, bunların göz önüne alınması suretiyle cezanın ömür boyu hapse çevrileceğini ileri sürdüler.

Bunların hiçbiri göz önüne alınmadı. (...) Karar tamamen siyasidir, hukukla hiçbir ilgisi yoktur; dolayısıyla idamların engellenmesi için de herhangi bir umut mevcut değildi inancındayım." (Bizim

Simge resimlerden: Hüseyin, Yusuf, Deniz

'68, Hazırlayan: Aydın Çubukçu, Evrensel Basım Yayın, 10. Basım, sayfa 204, İstanbul, 2008.)

Aynı belgesel kitapta Deniz'in babası Cemil Gezmiş, son çabalarını anlatmıştır:

"Her şey aleyhte gidiyordu. Mecliste oylama yapılacağı gün, Adalet Partisi'nin ve Demokratik Parti'nin milletvekilleri koşarak meclise geldi ve toptan kabul oyu verdiler. CHP'nin o zaman Meclis'te bulunan yüzlerce milletvekilinden 53 kişi katıldı, gerisi katılmadı. Ve mangalda kül bırakmayan o tatlı su devrimcileri, oyunu belli etmemek için o gün meclise gelmediler. Ret oyu verenlerin dışında, meclise gelip de oylamaya girmeyen bir hayli milletvekili vardı. Bir de bağımsızlardan biri ret oyu verdi. Oylama yarıya geldiği zaman, ben artık sonucu anlamıştım ve bıraktım çıktım..."

BİZİM DENİZ

En uzun koşuysa elbet Türkiye'de de devrim
O, onun en güzel yüz metresini koştu
En sekmez lüverin namlusundan fırlayarak...
En hızlısıydı hepimizin
En önce göğüsledi ipi...

Acıyorsam sana anam avradım olsun,
Ama aşk olsun sana çocuk, AŞK olsun!

Can Yücel

Askeri hapishaneler

Maksim Gorki, hapishaneleri "Benim Üniversitelerim" diye nitelemiştir kitaplarında. Bursa Cezaevi'nde Nâzım Hikmet'le hapis yatan ressam İbrahim Balaban ise hapishaneye "Dam" demiştir. Balaban'ın yazdığı kitabın adı şöyleydi: "Nâzım Hikmet ve Damdakiler"...

Hayatı ve insanlığı tanıma hususunda ben de hapishanelerde biraz öğrenim yaptım. Özellikle Mamak, Yıldırım Bölge ve Davutpaşa Kışlası gibi üç askeri hapishanede... Bu kitabı yazarken müzeye dönüştürülmesi kesinleşen, hatta bu konuda benimle video çekimi de yapılan röportajda, 2 No.'lu koğuşta kaldığım Ulucanlar Merkez Cezaevi'ni, Kocakurt'u falan anlattım.

12 Mart döneminde sıkıyönetimin aldığı başlıca önlemlerden biri, askeri hapishanelerdeki düzendi. Öyle bir düzen ki, mahpusların yaşam biçimi, askeri kuralların cenderesi içindeydi. Örneğin bizim dönemimizde, Mamak Askeri Cezaevi'ne girip de "Hoş geldin" dayağı yemeyen genç yoktu. İnsanın tipine bakıp bekletmeden marizliyorlardı. Ben o zaman 36 yaşındaydım, bir yaz günü ele geçirildiğim için üstümde yalnızca gömlek ve pantolon vardı. Yakalanacağımı, hapse tıkılacağımı hiç düşünmemiştim. Ayrıca, dayakçı askerlere hoş görünmek için, o sıcak günde ceket kravatla dolaşmak gerektiğini bilecek kadar deneyimim yoktu henüz.

Her neyse, Mamak'ta tipimden hazzetmemiş olacaklardı ki, "kapı altı"ndan girer girmez dört beş asker çevremi sardı, kenara çekip durup dururken sille tokat giriştiler. Öyle hırsla vuruyorlardı ki, herhalde bu askerlere, "Bunlar komünist, bunlar karısını, bacısını satar!" diye tanıtmışlardı bizi...

"Hoş geldin dayağı"nı yiyecek duruma düşebilecek olan vatandaşlar için söylüyorum: Dövmesini bilmeyen ve hırsla girişip vuran bu tür dayakçılardan korkun! Benim pîrim Şevki Ağabey derdi ki:

"Polis, adam dövmekte iyi eğitilmiştir. Yatırır seni falakaya, kendini yormadan tabanlarına sopayı indirir de indirir! Ötmediğin için eğer hırslarını hâlâ alamamış ise polisler, patlayan tabanlarını "tedavi" maksadıyla seni tuzlu su üzerinde yürütürler!"

Şimdiki askeri hapishanelerde falaka gibi alet edevat kullanabilen tecrübeli asker nerdeeee?

Maazallah, bir kere yere yuvarlandın mı, rasgele tekmelendiğin için canını kurtaramazsın!

Gazeteci, yazar, çevirmen, televizyon yönetmeni, yürekli bir aydın olan ağabeyimiz Emil Galip Sandalcı.

Eğer üstü başı temiz, kelli felli bir tutuklu olarak askeri cezaevine düşmüşsen, "Hoş geldin" dayağından muaf tutulabilirsin! Ama her halü vaziyette, mahpusa benzetilmek için hapishane berberine gönderilirsin. Orada saçların sıfır numara makineyle hoyrat bir şekilde tıraşlandığı sırada, kafa derisi birkaç yerden kanatılmayan tutuklu yok gibidir.

1971 yılının ortalarında, Mamak Askeri Hapishanesi'nin 1 No.lu koğuşuna, yani bizim koğuşa, tanınmış gazeteci, sağlam insan Emil Galip Sandalcı getirilmişti. Çoğumuz onu resimlerinden bilirdik, ama bu sefer tanıyamadık. Ne saçı kalmıştı ne de sivri sakalı!

"İbiş gibi oldum!" deyip hırsından ter ter tepiniyordu.

Meğerse Sandalcı'nın kendisine çok yakışan sivri sakalı, tam yirmi beş yıllık bir sakalmış. Kendi deyişiyle "Çeyrek asırlık!" Dikkatle korurmuş sakalını. Her sabah çevresini güzelce tıraş eder, biçimine özen gösterirmiş.

"Görür onlar!" deyip duruyordu.

Kim, neyi görecek? Burası Mamak, saç sakal yasak!

*

Bir gün, Mamak'taki bizim koğuştan rastgele 10-15 kişiyi koğuş avlusunda bir araya getirip sonra kapı altında beklettiler. Ben de onların arasındaydım. Bir yerlere götüreceklerdi, ama nereye?

Sonra bizden önce çöp taşımış olan bir askeri kamyon geldi, hepimizi bu kamyona tıkıştırıp Ankara'nın "Kazıkiçi Bostanları" mevkiindeki "Yıldırım Bölge Askeri Hapishanesi"ne götürdüler. Bu

topluca nakil sırasında kamyondaki koku yüzünden hepimiz öğüre öğüre bir hal olduk. Ben içimden boyuna "Ben insanım, ben insanım, ben insanım!" diye kendime moral veriyordum. Çünkü bize tam anlamıyla "hayvan" muamelesi yapılmıştı. İnsan olarak bu çok zoruma gitti...

Zoruma gitti, çünkü ortaçağda bir yandan kilise, bir yandan da derebeyleri, insanlara "sürü" gözüyle bakarmış! Birey olarak insanı anlatan "portre" sanatı, ancak erken Rönesans çağında yeşermiş. 15'inci yüzyıldan başlayarak portre ressamlığı tam anlamıyla serpilmiş, yani "insan"ın resmi yapılabilmiş...

Yüzyıllar yerini şaşırmıştı herhalde: Ortaçağın papazları ve derebeyleri, şimdi bize, 20'nci yüzyılın devrimcilerine sürü muamelesi yapıyordu. Yapsınlar bakalım; bir gün olur, bütün kötülüğü, çirkinliği, pisliğiyle ayaklarımıza kapanır bu zorbalar.

Mamak'tan sonra, ikinci taksit hapisliğim olan Yıldırım Bölge'de beş ay kadar kaldım. Burası askeri bir barakaydı, pencereleri küçüktü ve demir parmaklıkları vardı. Barakanın hapishaneye benzemesi için kapısını muhkem bir hapishane kapısına benzetmişlerdi: Zincirler, şakırtılı kilitler falan feşmekân...

İçeride ranzalar üç kattı ve biz 80 kişi kadar vardık bu yerde. "Havalandırma" için, yani koğuşun kirli havasından kurtulup günde iki kez yarım saat kadar temiz hava alabilmek için, koğuş dışındaki alana çıkarılıyorduk.

Yıldırım Bölge Hapishanesi'nin en ilginç tarafı, koğuş kapısının tam karşısında, beş on metre ötede, dev gibi bir kümbetin bulunmasıydı. Burası Kurtuluş Savaşı'mızda cephanelik olarak kullanılıyormuş.

Bu benim zoruma gitti: Emperyalizmin maşası Yunan ordusuna karşı verilen savaşta kullandığımız cephaneliğin hemen yanındaki barakada, 1971 yılının kurtuluş savaşçıları hapis yatıyordu! Kim atmıştı onları 1971'de hapse? Yunan askeri mi?

*

Aylar geçmiş, yatıp duruyordum, ama suçum neydi, bilmiyordum. İddianame hazırlayan savcılar bizi unuttu mu ne?

Unutmadı! Beni "Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Davası"na sokmuşlardı. Bu habere sevindim, çünkü benim için "kel alâka" bir örgüttü TÖS. Yine de düşünüp duruyordum: Benim ne ilgim olabilirdi TÖS'le? Ne öğretmendim ne de TÖS üyesi...

O dönemin genç hukukçularından biri, avukatlığımı üstlenmişti. Klasörler dolusu dosyayı incelemiş olarak beni ziyarete geldiğinde, ne gibi günahlar işlemiş olduğumu sordum ona.

"Bu işin aslı nedir? Ne yazıyor iddianamede? Beni neyle suçluyorlar?"

"İddianamenin birkaç yerinde adın geçiyor. Ama somut bir suça ilişkin deliller, tanıklar falan yok..."

"Peki bu deliller ve tanıklar bulunana kadar yatacak mıyım içeride?"

Güldü avukat:

"Hayır. Mahkemedeki ilk sorgunda, olmazsa ikinci duruşmada, yani en geç beş altı ay sonra tahliye edilmen gerek. Ama ben dosyayı incelerken önemli belgeler buldum."

"Ne gibi?"

"Birincisi, senin hakkındaki MİT raporu. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na hitaben, bilgi için yazılmış. İkincisi, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın askeri savcılığa ilettiği yazı. İşte bu yazının gereği olarak tutuklanmışsın..."

Ben de sanıyordum ki, sanık hakkındaki araştırmayı askeri savcı yapıyor ve ona göre iddianame hazırlıyor!

Hayır, kestirme bir yöntem kullanılıyordu: MİT'in verdiği bilgiler Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderiliyor, Sıkıyönetim de bu dosyayı Askeri Savcılık'a veriyordu. Bu demekti ki, iddianame aslında MİT'indi. Sıkıyönetimle savcılık, hukuku temsil ediyordu sözde. Anlaşıldığına göre, MİT'in hazırladığı verilere göre askeri savcılık, toplu davadaki iddianamenin bir yerlerine birtakım isimler yerleştiriyordu. Sonrası kolaydı:

Örneğin 150 kişinin, (onların tabiriyle 150 anarşistin) yer aldığı bir toplu davada, tutuklanmış olan bir sanığa söz verilene kadar aylar yıllar geçiyor, o sanık beraat etse bile, boşu boşuna hapis yata-

rak "hukuki prosedür"ün zılgıtını yemiş oluyordu. Bence bu "prosedür" hep vardır Türkiye'de. Devamı da vardır: Tahliye olan işsiz bir sanık, adım başı dikenlerin bulunduğu bir çölde yeniden hayat bulmaya çalışsın bakalım, o "hayat" denen şeye ulaşabiliyor mu?

12 Mart darbesinde böyle yürümüştü işler. On yıl sonrasının 12 Eylül 1980 darbesinde ise "hukuki prosedür" denen o uyduruk işleme bile çoğunlukla başvurulmadığı bilinir. Ortadan kaldırılması öngörülen kişiler için bir liste yapılır, listedekiler için "yargısız infaz" uygulanırdı.

*

Avukat arkadaşımın tahmini doğru çıktı: Duruşmalarda sıra bana gelince söz aldım ve "Delilleri karartmak, ya da kaçmak" gibi bir durumun benim için söz konusu olmadığını, çoluk çocuk ve iş güç sahibi yönümle belirli bir adreste yaşadığımı, bu nedenlerle tahliye edilmek istediğimi söyledim. Sonuçta tahliye kararı çıktı ve Yıldırım Bölge Hapishanesi'nde de dört-beş ay kadar yattıktan sonra eve döndüm.

İstemediğim halde sözü uzatıyorum. Nedeni açık: 12 Mart 1971'i izleyen karanlık dönemde askeri mahkemelerin ve onun uzantısı olan hapishanelerin ne gibi işlere yaradığını özetlemek istedim. Okurlar, bu tür bilgileri her zaman hazırda bulamazlar.

Cinayetlerin hesabına gelince... 12 Mart darbesinden sonra 40 yıl geçti. Bu saatten sonra kimden hesap sorulacak? 12 Eylül 1980'i izleyen süre ise 30 yılı aştı. Bunun için de geçmiş ola!

Adlî suçlular arasında

Üçüncü taksit olarak yattığım Ankara'nın Ulucanlar mahallesindeki "Merkez Cezaevi" adlı sivil hapishaneye nasıl pis bir numara sonucunda girdiğimi anlatmıştım. Böyle zifiri karanlık bir dönemde, "tutuklama kararı olmadan tutuklanan sanık" olmak, şikâyet edilecek bir durum değildi. Yargısız infaz yapılarak öldürülen gencecik çocukların yanında, bana yapılan hapislikle sonuçlanan yargısız infaz, devede kulak bile olamazdı.

Bu nedenleri düşünerek sızlanmadım. Hatta sonraları, Ulucanlar

Cezaevi'nde altı ay daha yatsaydım bir roman daha çıkaracağımı düşündüm. (Yazarlığa heves eden gençler için not: Yazarı besleyen yaşantı zenginliğidir. Yaşantının en zengin deposu ise hapishanelerdir. Gorki, boşuna "Benim Üniversitelerim" dememiş!)

Her şey bir yana, Ulucanlar'daki Ankara Merkez Cezaevi'ne girdiğim tarihi hiç unutmuyorum: 7 Mayıs 1972. Unutmuyorum, çünkü bu tarihten bir gün önce, 6 Mayıs 1972 sabahı, Ulucanlar Cezaevi'nin özel olarak hazırlanan bir avlusundaki idam sehpasında, Deniz, Yusuf ve Hüseyin asılarak katledilmişdi!

Ben bu olayı biliyordum: On gün kadar öncesinde, Yıldırım Bölge Askeri Cezaevi'nden tahliye edilmiş olduğum için, gelişen olayları evimde basından izlemiştim. Ama n'oldu? Bir anda eve polisler doldu, çoluk çocuk neye uğradığını şaşırdı!

"N'oluyoruz? Bir dakika..." falan diyemeden beni aceleyle polis arabasına atıp Adliye'ye götürdüler.

Ötesi malûm:

Savcı Cemil Bey, "Hakkında tutuklama kararı var!" deyince pıstım kaldım. Kollarımı uzattım, kelepçeyi geçirdiler...

*

Askeri hapishanelerde "tecrit" diye bir şey yoktu, yekten koğuşa tıkarlardı adamı. Bu "sivil hapishane" belâsında, üstümü başımı iyice arayıp, cebimdeki kâğıt paraya ilişmeden hemen "tecrit"e tıktılar beni.

Tek başıma girdiğim "Tecrit" adlı bu yer, küçük bir odaydı; hücre değildi, doğrusu hücreden büyükçeydi. Temel kusuru, yıllardan beri buraya gelenlerin bıraktığı pisliklerdi. Aklınıza gelebilecek her türlü pislik... Anlatacak olsam, "Bu herif, okurları kusturmak için yazmış bunları" dersiniz.

Bir yere değmemek için tecrit odasının ortasında dikilip duruyordum. Öğleden sonra saat 4 gibi getirmişlerdi beni buraya, sabaha kadar dikildiğim yerde bekledim.

Böyle bir ortamda uyku tutmayacağı açıktı, zaten ayakta uyuyamazdım. Saatler ilerledikçe uykum iyice kaçtı, sabahı ettim.

Sabah 6'da kapım açıldı ve doğruca 2'nci koğuşa getirildim.

İnanılmaz bir durum: Koğuşta karşılaştığım bütün insanlar beni, başını eğerek selamlıyor, baş sağlığı diliyordu. Bu insanların hiçbirini tanımıyordum. Peki, onlar beni nereden tanımıştı?

Sivil cezaevine giren bir mahpusun kim olduğu koğuşta bilinir. Gardiyanlar yoluyla idare, özellikleri olan tutukluların suçunu koğuştakilere açıklar. Diyelim ki bir adam, bir çocuğun ırzına geçmiş, sonra da onu boğarak öldürmüş! Koğuşa girdikten sonra bu adamın işi bitiktir. Mahkemeden önce cezası kesilir! Ertesi gün gardiyanlar, adamın ölüsünü alırlar koğuştan.

Herhalde, benim "siyasi" olduğum söylenmişti koğuşa. Onların gözünde "siyasi", kelleyi koltuğa almış yurtsever gençler demekti. Bu nedenle bana büyük saygı gösteriyor, Denizlerin katledilmesi dolayısıyla baş sağlığı diliyorlardı.

Kimdi bu insanlar? O zamanlar "adî suçlu" denen, şimdiyse biraz düzeltilerek "adlî suçlu"ya terfi ettirilen mahpuslar:

Hırsızlar (dizolar), esrar satıcıları (torbacılar), gangsterler (bitirimler), kaçakçılar (cenazeciler), soyguncular (bulgurcular, kementçiler), dolandırıcılar (dızdızcılar), esrar satıcıları (püfçüler), tele pezevenkler (telefoncular), hileciler (ayakçılar, çakallar), sarhoş dolandırıcıları (matizciler), pis işlere karışanlar (yamyamlar), afyonkeşler (hapçılar), kapkaççılar (tüydürmeciler), cinsel açıdan azgınlar (mandıra köpekleri), pezevenkler (alfonslar, dümbükler, mütayitler), eroinmanlar (baygınlar), bıçkınlar ve serseriler (dayılar, raconcular), kumarda hile yaparak para kazananlar (kerizciler), avantacılar (kaz yolanlar), yankesiciler (arpacılar, jiletçiler), sergilenmiş malları aşıranlar (kaldırımcılar), eroinciler (beyaz çekenler, ejderha kovalayanlar), gaspçılar (tokatçılar), gözcüler (erketeciler), kaza yaparak hapiste kısa süre kalan şoförler (turistler), musluk hırsızları (muslukçular), tütün kaçakçıları (ayıngacılar), kumarhaneciler (mekâncılar) gibi çarpık düzenin yoldan çıkardığı insanlar...

Bütün bu tayfaların gözünde Denizler, "Yüreği konuşan" gençlerdi. Koğuş ağası şöyle demişti: "Kimde altı okka taşak var, biz biliriz"... Saygı herhalde buradan kaynaklanıyordu.

Bir gün hapishanenin berberine sakal tıraşı olmaya gittim. Sırada üç kişi vardı, iki kişi de tıraş olmaktaydı. Koltukta oturanlardan biri,

Ankara'nın ünlü kabadayısı Piç Hüseyin'in ağabeyi Turandı. Ben içeriye girer girmez, başta Turan ve öteki müşteriler, hemen ayağa kalktılar. Berber, tıraş olan müşterilerden birini kaldırıp yerine beni almak istedi.

"Hiçbirimizin acelesi yok, hapishanedeyiz" dedim gülerek.

Turan, yüksek sesle bana destek oldu:

"Eşitçiliğin en kibarca şekli böyle söylenir, duydunuz mu arkadaşlar? İşte biz bu çocukları ondan seviyoruz!" dedi.

O günden sonra koğuşta bana gösterilen saygı arttı. Tahliye edildiğim gece ise bütün koğuş benden yana, beni düşünen, beni kollamak isteyen duygularını ortaya koymuştu. Bu kadarını beklemiyordum doğrusu...

Ahmet Say aranıyor!

Eve geldikten sonra, iki hafta geçmemişti ki, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından hakkımda yakalama emri çıkarıldı. Canım sıkıldı, ama pek kaygılanmadım. Adım radyodan her Tanrı'nın günü üç beş kez ilân edilmesine karşın, aranan "anarşist"lerde olduğu gibi, bu duyurularda doğum tarihim, babamın adı ve benzeri belirleyici bilgiler verilmiyordu.

Ankara'da yaşayan Ahmet Say'ın İstanbul Sıkıyönetimi'yle alıp veremeyeceği ne olabilirdi? Türk Solu dergisinden 12 Mart dönemine sarkan tek dava sivil mahkemedeydi ve tutuksuz yargılandığım bu davanın sıkıyönetimle hiçbir ilgisi yoktu. Yoksa başıma yeni bir çorap mı örülüyordu? Her neyse, "aranan" Ahmet Say'ın benden başkası olmadığı kesindi.

Kenara çekilip meseleyi anlamam gerekiyordu. Ankara'daki arkadaşlara, avukat dostlarıma sordum, "Bir şey çıkmaz, gidip teslim ol" dediler. Uydum bu sözlere.

Birkaç gün gecikmeyle İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığı'nın bulunduğu o görkemli Selimiye Kışlası'na gittim. Ama deneyimli bir sanık olarak üstüme başıma özen göstermiştim: Kendime Ankara'daki ünlü bir giyim mağazasından gri renkte balıksırtı bir takım elbise, pembe bir gömlek, grili ve koyu pembeli bir

kravat aldım, mendil cebime de kravat kumaşından bir mendil yerleştirdim. Kolumda tertemiz bir beyaz trençkotla Selimiye Kışlası'nın yolunu tuttum.

Uzaklardan Selimiye Kışlası.

Sabah saat dokuzda kışlanın dış kapısındaydım, ama savcının kapısına ulaşmam 15 dakika sürdü. "Kışla" deyip geçmeyin, Selimiye Kışlası, Kadıköy vapurundan göründüğü gibi değildi. Nöbetçi askerlere sora sora üçüncü kata çıktım, savcılık bu kattaki koridorun en sonundaydı. Koridor ama ne koridor! Yürü yürü bitmiyor! Bana sorarsanız Galata Köprüsü'nden daha uzundu bu koridor!

Askerî savcının kapısı karşısına birkaç bank koymuşlardı. Bu banklarda oturan 20 kişi varsa, 20 kişi de ayakta bekliyordu. Mübaşir olarak kapıda bir başçavuş duruyordu. Doğrusu, sorgu hızlı yürüyordu. Çünkü sıradaki bütün anarşistler hemencecik tutuklanıp cezaevine gönderiliyordu. Böyle olunca, savcılık kapısındaki kalabalık, iki saat içinde eriyiverdi. Saat 12'ye yaklaştığında dört kişi kalmıştık.

Ve nihayet mübaşir başçavuş, "Ahmet Saaaaay" diye bağırdı.

Saçlarımın düzgün olduğunu denetlemek için elimi saçlarımda gezdiriyordum ki, benimle birlikte bekleyen öteki üç kişi de arkamdan geldi. Ben kapıdan girdim, öteki üç kişi de girdi.

Savcı bey, sinirli bir yüzbaşıydı, mübaşiri hemen azarladı:

"Ahmet Say demiştim, bu herifleri ne soktun içeri?"

Ben o anda, savcının önünde dikilen dördümüzün de adının Ahmet Say olduğunu anladım.

Ben anlarım da o kurt gibi savcı anlamaz mı?

Mübaşire seslendi:

"Arşiv memurunu çağır!"

"Komutanım, arşiv memuruna izin vermiştiniz, o gitti..."

Yüzünü buruşturdu savcı. Karşısında dört tane Ahmet Say'ın dizili durması canını sıkmıştı.

Bu sırada ben bir adım öne atarak konuştum:

"Komutanım, aranan Ahmet Say herhalde benim!"

Savcı kafasını kaldırıp bizi teker teker süzdü. Bu dört kişinin içinde "anarşist"e benzemeyen bir ben vardım.

Ben de böyle konuşunca savcının sinirleri iyice bozuldu, elini silkeleyerek:

"Hastirin, hastirin, hastirin!" diye hepimizi kovdu.

Dışarı çıkıp koridordaki banklara oturduk.

N'apsın savcı komutan?

Doğum yeri ve doğum tarihi, baba adı vesaire belirlenmedikçe "aranan Ahmet Say"ı nasıl saptayabilirdi? Arşiv memuruna kendisi izin vermişti. Yapacak bir şey yoktu. İstediği kadar "kurt gibi" olsun, kös kös gidip oturacaktı...

Biz koridorda bekleşirken az sonra savcı ve mübaşir, sorgu odasından yüzümüze bile bakmadan çıkıp gittiler.

Öğle paydosuna girdiğimizi anladık.

Öteki Ahmet Say'lara ben bir konuşma yaptım:

"Arkadaşlar" dedim, "hiç merak etmeyin, aranan Ahmet Say benim. Çünkü yazılar mazılar yazmıştım. Eskiden gazeteciydim. Komutan gelince gerçeği söyleyeceğim, merak etmeyin..."

"Sağ ol abi" dediler.

"Peki" dedim, "Adınızı biliyorum da, siz kimsiniz, necisiniz, nereden geldiniz, söyler misiniz?"

Elli yaşlarında, kendi halinde bir adam olan birinci Ahmet Say, "Ben İstanbul'un Balat semtinde seyyar lahmacunculuk yapıyorum" dedi.

Öteki, Söke'de bir bakkalda, getir götür işlerine yardımcı oluyormuş.

Üçüncüsü ise Pendik'te tekne boyama işinde çalışıyormuş.

"Henüz usta olmadım" dedi.

Bankta oturuyor, üst üste sigara içiyorduk. Ortalıkta kimse gözükmediği için rahattık. Sigaraların küllerini yere silkeliyor, biten sigaraları da yere atıp ayakkabıyla ezdikten sonra topuklayıp bankın altına sürüklüyorduk.

İşte öyle otururken koridorun öteki ucundan, keserle taşlara vuruluyormuş gibi tak tuk sesler gelmeye başladı. Baktık ki bize doğru gelen bir adam! Yaklaştıkça bu adamın kolundaki pazıbendinden nöbetçi subay olduğunu anladık.

Ayağında "Rozvelt" denen ve dize kadar yükselen postallar vardı. Eğri bacaklarıyla rozveltin topuklarını özellikle yere çarptırarak kovboylar gibi sağa sola çaktırmadan bakarak yürüyor, başına eğri olarak geçirdiği bereye benzeyen mavi renkli kepe bakılırsa, bu subayın "tankçı" olduğu anlaşılıyordu.

Nöbetçi subay, oturduğumuz banklara biraz daha yaklaştığında, yanımdaki Ahmetlere aceleyle "Sigaraları söndürün!" dedim.

Sigaralar söndürülünce biz Ahmetler, düzgün oturma şekline girip bekledik. Rozveltli tankçı teğmen, bize birkaç metre kala durdu, hepimizi tek tek gözden geçirdi. Sonra, ayağımızla bankın altına, gerilere sürüklediğimiz izmaritleri ve çevresindeki külleri gördü. Bir anda "Kalk!" diye haykırdı. Bu komutu beklemediğimiz için, Ahmetler olarak sanırım dördümüzün de ödü patladı, fırlayıp ayağa kalktık.

Tankçı nöbetçi subay:

"Ne lan bu pislik?" diye fena halde hesap sordu!

"Ha? Ne bu?"

Sustuk.

"Rahat!" diye komut verdi.

Askerlikteki "rahat" duruşuna geçtik. Tabii arkasından da "Haz'rol!" komutu geldi.

"Hizaya gel!"

Bu demekti ki, kollarımızı uzatıp önümüzdeki Ahmet'in omzuna parmaklarımızın ucunu değdirerek art arda eşit mesafede dikilecektik. Bunu da yaptık. Ama nöbetçi tankçı subay durumumuzu beğen-

medi, birkaç kez "Haz'rol", "Rahat", "Hizaya gel" komutlarını verdi ve ardından en önde dikilen Ahmet Say'a adını sordu:

"Adın ne senin?"

"Ahmet Say!"

Arkasındakine sordu:

"Adın ne senin?"

"Ahmet Say!"

Onun arkasında ben dikiliyordum.

Besbelli ki, üçüncü kişi olan ben de "Ahmet Say" deyince, subay kendisiyle dalga geçtiğimizi sanarak bomba gibi patlayacak, bana sille tokat girişecekti.

Tam benim yanıma gelip adımı soracağı sırada, yumuşak bir hareketle parmağımı kaldırdım:

"Komutanım, izin verirseniz, bir açıklama yapayım..."

Cevaba bak:

"Haz'rol!"

Hazır ol'a geçtikten sonra şansımı bir daha denemek üzere sağ elimin işaret parmağını alçakgönüllü bir şekilde bir daha kaldırdım.

Konuşturmadı:

"Haz'rol!"

Komutu yerine getirdim. Sonra cılız bir sesle "Adım Ahmet Say" dedim.

Arkamda dikili duran arkadaş, Balat'ta lahmacun satan yaşlıca Ahmet Say'dı. Haz'rolu çok az gevşetip başımı arkaya çevirdim. Zavallı lahmacuncu, kesilmiş koyun başı gibi bakıyordu subaya.

Neyse ki onu ayaklarının altına alıp üzerinde tepinmedi.

Yeni bir komut geldi:

"Uygun adım marş!"

Biz dördümüz, koridorda, nöbetçi subayın geldiği yöne doğru "sol sağ, sol sağ" yürümeye başladık ve bir merdivenin başına geldik. Herhalde beş kat kadar aşağıya indik, karanlık koridorlardan geçtik ve ışığı zayıf bir ampulün altında durduk. Karşımızda alçacık bir

demir kapı vardı. Tankçı nöbetçi subay, nasıl ettiyse bu kapıyı açtı. Işıktan gözlerimiz kamaştı.

"Uygun adım marş!" diye komut verdi. Kapıdan kafamızı eğerek dışarı çıktık, bir baktık ki her tarafı kapalı bir askerî hapishane aracı bizi bekliyor!

Bindirildik ve araç hareket etti. Zamanını kestiremediğim saatler sonra durduk. Zifirî karanlıkta süren bu yolculuk bana 4-5 saat gibi gelmişti. Kolumda saat vardı, ama kadranı göremiyordum. Evet, 4-5 saat yolculuk etmiş gibi olunca, Bulgaristan sınırının bir yerinde sınır dışı edileceğimizi düşündüm: Ad ve soyadından başka, hakkında bilgi bulunmayan ve hiçbir boka yaramayan bu dört Ahmet Say'ı ne yapabilirlerdi? At sınırdan gitsin!

Neden sonra askerî hapishane arabasının kapısı açılınca ilk işim saate bakmak oldu. Yolculuğun en fazla bir buçuk saat sürdüğünü anlayınca rahatladım.

Kemik renginde taşlarla örülü, kocaman, çok yüksek, görkemli bir binanın altına gelmiştik. Bizim Balatlı lahmacuncu, buranın "Davutpaşa Kışlası" olduğunu söyledi. Buna da sevindim. Anlaşıldığına göre, Selimiye'deki askerî savcı, "4 Ahmet" hakkında gereken bilgileri topladıktan sonra Davutpaşa Kışlası'na gelip Ahmet Say olarak dördümüzün de ifadesini alacak, "hakiki Ahmet Say'ı" saptayarak günahına göre iddianame yazacaktı.

Fakat, haftalar geçti, bekle bekle gelmedi savcı komutan.

"Acaba..." diye düşündüm "acaba askerî savcı, öteki Ahmet Say'larla görüşüp onları serbest mi bıraktı?" 12 Mart darbesi döneminde, cuntanın ve buyruğundaki mahkemelerin hukuk anlayışını biliyordum, ama "4 Ahmet Say" denklemini nazıl çözeceklerini bilemiyordum. Benim dışımdaki 3 Ahmet, acaba tahliye edilmiş miydi? Onlar bizim katta değildi.

Davutpaşa Kışlası.

Öteki katlara gitme izni olmadığı için, bilgi sağlayabileceğim hiçbir olanak yoktu.

*

Davutpaşa Kışlası gibi hapishane dostlar başına! Bu bina, modern bir hastane gibiydi: Pencereler yüksek, koğuşlar geniş ve aydınlıktı. Bütün bu güzelim koşulların yanı sıra, hangi pencereden baksanız, nefis bir deniz manzarası görünüyordu: Ya Marmara Denizi, ya da Haliç! İnsanın içi açılıyor, gönlüne ferahlık geliyordu. Önceki hapishanelerden sonra, bu kadar güzel bir sıkıyönetim mekânında konuk edileceğimi hayatta düşünemezdim!

Artık savcı falan beklemiyordum, acelem yoktu...

Bulunduğum katta beş koğuş bulunuyordu ve biz 100 tutuklu kadardık. Onların arasında, eskiden beri tanıdığım arkadaş, 10 kişiyi geçmiyordu. Tabii ki adını bildiğim, ama orada tanıştığım arkadaşlar da vardı. Aradan kırk yıl geçti, isim olarak bugün sadece Bozkurt Nuhoğlu'nu hatırlıyorum. O bana Davutpaşa Kışlası'nın son yıllardaki işlevi üzerine bazı bilgiler vermişti. Aklımda kalan yalnızca birkaç isim:

"İlk tutuklananlardan General Cemal Madanoğlu, Sabahattin Eyüboğlu, Yaşar Kemal falan burada, senin yattığın küçük koğuşta kalıyordu."

Hatırlayamadığım başka bir konu ise savcının Davutpaşa'ya gelip ifademi alıp almamış olmasıydı. Selimiye'deki sinirli yüzbaşı savcının Davutpaşa'ya gelmediğinden eminim. Yoksa onu hatırlardım. Belki başka bir savcı gelmişti, belleğimi zorluyorum, ama çıkaramıyorum: Orada ifadem alınmamıştı. Bu vesileyle size insan gerçeğinin bilmeniz gereken başka bir tarafını da söyleyeyim: İnsan, hayatın iyi gittiği olaysız günleri pek hatırlamıyor. Belleğe genellikle kötü olaylar yapışıyor...

Belki on gün daha geçtikten sonra tahliye edildim. İnanın, Davutpaşa'da kaç hafta, kaç ay istirahat ettiğimi bilmiyorum. Herhalde bir-iki ay dolayındaydı...

*

Güzeldi Davutpaşa Kışlası, ama ben bu harikulâde binadan nedense hızlı adımlarla uzaklaşıyordum. Yolda taksi yoktu. Bir bak-

tım, önümde benim gibi koşar adımlarla birisi daha gidiyor: Balatlı seyyar lahmacuncu Ahmet Say!

Seslendim, beni görünce durdu. Kucaklaştık, hal hatır sorduk. Badireyi kolay atlattığı için memnundu. Öteki Ahmet Say'ları sordum, cevabı şöyleydi:

"Söke'deki bakkal çırağı çocuk, birkaç gün önce salıverildi. Pendikli tekne boyacısı ise hâlâ içeride..."

Anayasa maddesini haykırmak geldi içimden, yüksek sesle şöyle dedim: "Yaşasın hukuk devleti!"

Şevki Akşit'in kahrından ölümü

Benim hapishaneciliğim işte bu kadar: 4 taksit ve eksik fazla toplam 17 ay! 12 Mart döneminin başlarında üç beş ay kaçak gezdiğimi de eklerseniz iki yıla yaklaşıyor benim üniversitelerim...

Bu yıllarda hiçbir zaman gün saymadım. Ayları bile saymadım. Çünkü hayat nasıl dayatırsa öyle oluyor. Sizin istenciniz içinde değil olan biten. Kaçaklık günlerimi anlatmak istemiyorum. Çeşitli arkadaşların evinde kaldım. Benim yüzümden onların başı belâya girecek diye çok tedirgindim. Tatsız bir süreçti. Yalnızca özel bir dokuz saat tatlı geçti. İzin verin de bu kısacak zaman dilimi bende saklı kalsın...

*

12 Mart dönemindeki zulmün alevli günleri geride kalmış, birkaç yıl geçince, ortalığı buruk bir hava sarmıştı. Bir bombardıman sonrasındaki yıkıntıların içinden tüten dumanlar gibi hüzünlüydü ortalık.

Tedirginliğim hâlâ sürüyordu. Beni yine alıp götüreceklermiş gibi her an kaygılı, kuşkuluydum. Siyasete pek bulaşmamış olmasına karşın, eşimi de tutuklayabilirlerdi. Zulüm olsun diye tutuklayabilirlerdi. İşte o zaman bizim oğlan, yani Fazıl ortada kalırdı. Bunu düşünmek bile istemiyordum.

Bu konuda ne yapıp edip önlem almam gerekirdi.

En doğru ve sağlıklı yolu gösterecek kişi tabii ki Şevki Ağabey'di, ona danışmadan hiçbir konuda adım atmazdım.

Şevki Akşit, ölümünden birkaç hafta önce, yakın dostlarıyla bir yılbaşı gecesinde yeni yıla kadeh kaldırırken.

Bir yaz günü, Şevki Ağabey'in çoluk çocuk ailece yerleştiği, Gebze'ye yakın bir yerdeki Eskihisar'a gittim. İleride gerçekten eski, nasılsa ayakta duran bir hisar vardı. Akşit ailesi bu hisardan uzakta, kırlık yerin ortasında, ama denize yakın, ağaçlıklı bir çevrede yaşıyordu. Ona kaygılarımı anlattım.

"Altına ediyor mu hâlâ?"

"O kabahat çoktan bitti" dedim, "çocuk büyüdü..."

"Öyleyse kurtulmuş demektir. Canını üzme, herhangi bir durum olursa ben varım hayatta!"

Onun "Ben varım hayatta!" sözünü hiç unutmuyorum.

Neyleyim ki ertesi yıl, o iğrenç, yapışkan, onulmaz hastalığın pençesine düştü. Ama inanın, hiçbir şeyi yokmuş gibi, hasta değilmiş gibi, ağrısı sızısı yokmuş gibi davranıyordu. Buyurun resmini: Ölümünden bir ay önce, yılbaşı gecesinde!

Eşi Nuran Abla doktor olduğu için, hastalığın ağır dönemlerinde Şevki Ağabey'in çekeceği ıstırabı önlemiştir, eminim. Bu söylediğim "ıstırap", can acısını niteleyen maddi acılar, dayanılmaz sancılar... Şevki Ağabey'in iki üç yıldır çektiği asıl ıstırap, 12 Mart döneminde yaşadığı derin üzüntüler, yıkımlardı: Genç arkadaşlarının birbiri ardı sıra katledilişi...

Şevki Ağabey işte bu katliamın getirdiği yıkımlar dolayısıyla öldü. Kanser oldu ve öldü.

Kahrından kendini yediği için öldü...

Şimdi o derinden sarsıldığımız yıllardan kalma bir belge var elimizde: Yalnızca manevî değeri olan bu belgeyi, Nuran Abla da 1997 yılında bir otomobil kazasında yaşamdan ayrıldığı için, Nuran ve Şevki Akşit'in çocukları değerbilirlik göstererek günümüze kadar

saklamışlardı. Bir şiirdi bu. Şevki Ağabey'in belki de yaşamı boyunca yazdığı tek şiir!

Başlığı olmayan bu şiir, besbelli ki Denizler için yazılmıştı:

önce şafaklar söker
allı morlu
ardından karanlıklar...
artık yoktur gözleriniz.
ama ışıltıları
gün gibi:
meydan okuyan
kurşunlara, darağacına

bitkilerin yeşili
hep sayısız
gökyüzünün mavisi
alabildiğine.
bahar yine tepeden tırnağa

karakış kırdı geçirdi
artık yoktur gözleriniz
eliniz ayağınız.
ama yumruklarınız
caddelerde sımsıkı
avuçlarınız
kabzalarda sıcacık

adımlarınız
dağlara dağlara
dün gibi.

Şerif Tekben

Malatya'daki Akçadağ Köy Enstitüsü'nün kurucusu ve ilk müdürü Şerif Tekben'le 1960 yılında tanıştım. Yüzü güneşten yanmış, bembeyaz saçlı eski bir gemiciye, uzun yol kaptanına benziyordu. Okyanusları aşmış, azgın dalgalarla boğuşmuş, yaşamın zorluklarını

Türkiye'de "köycü hareket"in önderlerinden Şerif Tekben.

yenebilen, görmüş geçirmiş, deneyimli, çakı gibi yaşlı bir denizci görünümündeydi.

Ben Şerif Ağabey'in en çok saçlarından etkilenirdim: Ak saçları, rüzgârın gücüyle geriye doğru itilmiş gibi durur, bazen de tam anlamıyla özgürmüş gibi, tel tel uçuşurdu.

Emekliydi, ama emekliler gibi yaşamıyordu. Yeni atılımlar peşinde koşmak üzere, örneğin bir orman yetiştirme imecesi gibi ortak işler planlardı. Fenerbahçe'nin maçlarını ise kaçırmazdı.

Köy enstitülerinden mezun olmuş eğitimcilerin, 1960'lı yılların ilk yarısında özellikle edebiyat sanatında, meslek örgütlerinde ve dergi yayınında etkin bir yeri vardı. Şerif Ağabey, köy enstitülü kadroların bu üç alandaki gelişimine omuz vermekle yükümlü sayıyordu kendini: Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu'nda genel yönetim kurulunda görev yapıyor, "İmece" dergisinin yayın programına katkıda bulunuyor, toplumda geniş ilgi uyandıran köy enstitülü yazarlarla görüş alışverişini sürdürüyordu. Ayrıca, 1967 yılında Türk Solu dergisinin sahipliğini üstlenmişti. Bu haftalık yayının mutfak işlerinde onun etkin bir rolü yoktu; ancak bir kenarda durmuyor, hemen her sayı, yazmakla yetinmeyerek sürekli yeni düşünceler üretip dergiye soluk getiriyordu.

Şerif Tekben ile öğretmen olan eşi Binnaz Hanım'ın dört çocukları vardı: En küçük çocuğu Can, Bostancı'dan benim voleybol arkadaşımdı. Can'ın güzelliğiyle ün salmış büyük ablası Bilkay Tekben, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun başarılı bir oyuncusuydu; küçük ablası Günnur ise iktisatçıydı ve 1951 TKP tevkifatının mahpuslarından mimar Şaban Ormanlar ile evlenmişti. Büyük ağabeyi ise doktordu, yurt dışında yaşıyordu.

Şerif Ağabey sayesinde Günnur ve Şaban Ormanlar'la yakın dostluk kurdum. Günnur, o yıllarda TİP'in üyesi olarak etkindi, halktan insanlarla dostluklar kurmuştu. Canlı, yaşam dolu, özverili

bir insandı. Her olaya iyimser gözle bakardı. Çocukları Ekin ve Çağla'nın yetişmesine gösterdiği büyük özene, onlara her gidişimde tanık olmuştum.

Şaban Ormanlar

En çok saygı duyduğum insanlardan biri Şaban Ormanlar olmuştur. Onunla 1960 yılında, Şerif Tekben'in evinde tanıştım. Her davranışıyla kendinden emin, kararlı, sâkin, dikkatli bir insan olduğunu hissettiriyordu. Davranışlarını, konuşmasını bu kadar iyi denetleyen insan çok azdır. Aslında, yalnızca kendisini değil, bütün insanları, bütün dünyayı denetliyor, dünyayı gözden geçiriyor gibiydi. Üstelik, bütün bu özelliklerin temel harcında, son derece doğallıkla hayata geçirdiği olağanüstü bir alçakgönüllülük vardı.

Tane tane, yumuşak konuşurdu. Bundan ötürü, söyledikleri bütünüyle süzgeçten geçirilmiş olurdu.

Bu üslûbu şöyle de anlatabilirim: Bir konferansçı, uluslararası önemli bir toplantıda, aynı anda başka dile yapılan çeviriler için çevirmeni kollamak, söylenenleri aynen aktarmasını sağlamak, ona zaman kazandırmak amacıyla nasıl bir tempoda dikkatle konuşursa, Şaban Ağabey de hep bu kendine özgü stilde konuşurdu. Dinleyen kim olursa olsun, kendisine gösterilen saygı olarak hissederdi onun konuşma tarzını.

"Her mimar biraz da ressamdır" derler. Şaban Ağabey'in ressamlık iddiası yoktu, ama ilişikteki otoportre, yukarıdaki özdeyişi doğruluyor.

Hayatın her türlü hâli karşısında hep soğukkanlı, olgun davranırdı. Düşünceliydi, herkese saygılı davranırdı. Gösterdiği saygının içinde, hem içten gelen sözler hem de hissedilir bir incelik vardı. Şaban Ağabey'in bir kez olsun bağırdığına tanık olmadım. Topluluk önünde konuşurken sesini biraz yükseltirdi, o kadar.

Sigara kullanmaz, kırk yılın başı, belki bir kadeh içki içerdi. Acaba mükemmel bir devrimci önder böyle mi olur? Bu

soruyu sıkça sorardım kendime. Çünkü daha sonra Türkiye Emekçi Partisi'nin (TEP'in) genel sekreterliğini üstlendi.

1967 yılı sonlarında yayına başlayan haftalık Türk Solu'nun yazı işleri müdürü olarak sıkça İstanbul'a gidiyordum. Eğer İstanbul'da üç gün kalıyorsam, Şevki ve Nuran Akşit'in, Arif ve Tülin Damar'ın, Şaban ve Günnur Ormanlar'ın konuğu olurdum. Bazen de gençlerden birinin evine giderdim. Bir kez de Bora Gözen ve eşi Engin, beni evlerine davet etmişti. Düzeyli konuşmalarla saatlerin nasıl geçtiğini anlayamadığım bir akşam yemeği yemiştik. Bora'nın en olmayacak bir şekilde yaşamdan ayrılması hiç akla gelir miydi?

Bu yıllarda Şaban Ağabey ve Günnur'la dostluğumuz iyice pekişti. Günnur Ormanlar, kim bilir nice militan arkadaşın, dağınık, aceleci, devrimcilikten başka yol yöntem tanımaz gencin kahrını çekmiştir. O evde nice sofralar kuruldu, nice sohbetler edildi, nice tartışmalar yaşandı...

Dört kişilik bir aile için Bostancı yakınında oturdukları o ev yeterliydi. Benim gibi akrabadan sayılan misafirler ise salondaki divanda yatardı. Şaban Ağabey'in sabah ilk işi, tıkırtı yaparak beni uyandırmak olurdu.

Bir sabah, divanda uyurken fotoğrafımı çekmiş, fotoğraf makinesinin çıt eden sesiyle uyanmıştım. Bu fotoğrafı, uzun yıllar sakladım. "Uyku, insanı işte böyle yapar" demek için değil, Şaban Ormanlar'ın yaptığı bir şakanın belgesi olduğu için, uzun yıllar sakladım. Kimse anlamazdı bu fotoğrafın ne dediğini, ama benim için değerliydi: Bir uyandırma üslûbunu hatırlamak bakımından önemliydi. Şimdi o fotoğrafı aramak gelmiyor içimden: Evimizdeki polis baskınları yüzünden insan, neyi nereye sakladığını bilemiyor. Hatta, hangi fotoğrafların götürülüp hangilerinin götürülmediğini de...

Can sıkıcı bir konu! Bu yüzden anılarımızın belgeleri, fotoğrafları, çoğunlukla yitip gitti.

Lânet olsun, yuh olsun!

*

Şaban Ağabey'i anlatırken konuyu onun kişiliğini yalnızca "devrimci" yönü ve kişisel stiliyle sınırlı tutmak istemiyorum.

Öncelikle değerli bir mimar olduğunu söylemeliyim. Arif Damar'ın mimar olan eşinden ve birçok başka mimar dostlarımdan da biliyorum: Mimarlık, çoğu geceler sabahlamak demektir. Ayrıca, patronun kimi yerde yanlış isteklerini yerine getirmek demektir. Gerekirse şantiyede işin başında durarak uygulamayı sağlama almak demektir. Mimarlık mesleğinin kim bilir nice tatsız tarafı vardır... Türkiye'de "Mimarım!" diyorsan bütün bu tatsız durumlara katlanmaya hazır olacaksın!

Şaban Ağabey'in Mimarlar Odası'nda ve onun da üstündeki TMMOB'da uzun yıllar görev yaptığını belirtmeliyim. Mimar olarak kendi meslek örgütünde başkanlık da yapmıştı. Genç yaşta yitirdiğimiz Teoman Öztürk yönetimi döneminde, Öztürk'le köklü bir dostluğu olması dolayısıyla TMMOB'un en sağlam dayanaklarından biriydi.

Mimarlar odası ve TMMOB, Şaban Ormanlar'ın örgütçülük alanındaki çalışmaları dolayısıyla onu onurlandırmayı bildi. Ayrıca, mimar odalarının her yıl yapılan genel kurullarına onur konuğu olarak davet ediliyordu. İstanbul Mimarlar Odası, Şaban Ağabey'in ölümünden sonra, onun resimlerinden oluşan bir sergi açtı.

2000'li yıllarda bu fırsatla Ankara'ya gelince her seferinde beni arardı. Kaldığı otelde onunla uzun süren bir sabah kahvaltısı yapardık.

Bu kadar düzeyli, dikkatli, özenli, her şeyiyle saat gibi olan bir insanın kendi yaptığı küçük bir dikkatsizlik yüzünden ve ardından kendi ihmali nedeniyle yaşamdan ayrılmasını kimseye anlatamam, çünkü anlamak istemiyorum. Seksen yaşındaki bu sapasağlam delikanlı için erken, çok erken bir ölümdü...

"Gitme kal"...

Şevki Ağabey, efkârlandığı, ya da tam tersine, keyfi yerinde olduğu zamanlarda, Barikat Arif'in "Gitme kal" adlı şiirini okumaya başlardı ezbere. Ben de onu izleyerek ezberlemiştim bu şiiri. Yalnız kaldığım ve hüzünlendiğim zamanlar, kendi kendime çoğunlukla bu şiiri mırıldanırdım...

Arif Damar'ın şair olarak ün kazandığı yıllardan bir fotoğrafı.

Şevki Ağabey ezberinde tuttuğu bu şiiri, kendince fırsatlar yakalayarak sıkça söylediğine göre, ortada bir soru vardı: Kimdi kalması istenen? Kime deniyordu "Gitme kal"?

İnsanların eşitliğini savunan evrensel dâvânın adamı olmasına karşın, onu yolundan saptırmak isteyenlerin ağır baskılarını boşa çıkarmak amacıyla söylenmiş etkileyici bir çağrıydı bu şiir. Tam da Şevki Ağabey'in anlayışında bir çağrı: Yalvarıyı içermediği kadar, buyruk vermekten de uzaktı.

"Arif Barikat" adıyla da yazan Arif Damar'ın şiirlerinde bulmaca havası aramayın. "Gitme kal" örneğinde olduğu gibi, içten gelerek söylenmiş, ama derinliğini hiç yitirmeyen, aydınlık, etkili bir anlatımla oluşturulmuş lirik bir bütündür onun şiirleri. Başlıkları da tam yerine oturur.

Ben Arif Ağabey'e şair olduğu için ayrıca değer verir, ancak onu, asıl "insan" yönüyle severdim. İçe dönük, genellikle susan, tonton görünümlü, çilekeş bir insandı. Elini ensesine götürüp saçlarını kaşısa, "Vay sen sol elinle yine neler karıştırdın!" diye suçlanıp yargıç karşısına çıkarılırdı.

Askerliği üç ayrı yerdeki sürgün alaylarında geçmişti.

"1951 TKP tevkifatı"nda durup dururken onu da içeri almışlar, nice işkencelerin sonucunda ağzından tek sözcük çıkmayınca delil yetersizliğinden beraat etmişti.

Ama iki yıldan sonra...

İlk şiir kitabı olan "Günden Güne" yayımlandıktan beş ay sonra toplatılmış, ağır ceza mahkemesinde bir yıl süren davası yine beraatla sonuçlanmıştı.

Benim bir zamanlar hayatta en çok önemsediğim haftalık "Türk Solu" dergisinde, Che'nin ölümü üzerine 1967'nin Kasım ayında yayımladığımız ikinci sayıda, "Che için" şiirinden ötürü, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle açılan davada da beraat etmişti.

Ciddi gözükmeyen şöyle bir dava daha açılmıştı Arif Ağabey için: 1975 yılında çıkan "Seslerin Ayak Sesleri" kitabından dokuz yıl sonra, Sakarya gazetesi 1984 yılında "Vietnam" adlı şiiri alıntılayarak yayımlamıştı. Bu yayın dolayısıyla da Arif Damar ağır ceza mahkemesinde yargılanmış ve yine beraat etmişti.

Ayrıca onun, birçok kaynakta yayımlanan özgeçmiş bilgilerinde, 1969 yılında Suadiye'de açtığı kitabevinde, 1984'te yasak yayın bulundurduğu için üç ay hapis cezasına mahkûm edildiği yolunda, gerçeğe pek uymayan bilgiler vardır. Arif Ağabey, bu konuyu bana şöyle anlatmıştı:

1984 yılında, sendikacı ve "eski solcu" olarak bilinen Kemal Sülker, hazırladığı bir röportaj için Arif Damar'a yazılı olarak sorular göndermiş, şairimiz de bu sorulara verdiği cevapların bir suretini evde, elinin altında tutmuş. Hemen o günlerde eve yapılan polis baskınında, görevliler her yeri didik didik aramış, sonunda Kemal Sülker'in sorularına verilen cevapları bulup Arif Damar'ı götürmüşler. Yargılama sürecinin sonu da ilginçtir:

Kısa bir hapis cezası alan sanatçımıza yargıç, "hapishanelerden beğen beğendiğini" anlamında bir söz söylemiş, Arif Ağabey de Bozcaada Cezaevi'ni istemiştir. Sonuçta 9 gün Selimiye'de, 51 gün de Bozcaada'da yatan Arif Damar, bu badireyi 60 günde atlatmıştır. Fakat Bozcaada Cezaevi'ndeki "adlî suçlu"ların hal ve gidişinden pek memnun olmadığını söylemişti bana. "Nerde o senin Kocakurt gibileri?" diyordu.

*

Bence şair olarak onun genç yaşta dikkat çekici özelliği, o yıllardaki "Garip" akımının yörüngesine girmeyişidir. Buna gerek duymamıştır, çünkü geliştirdiği çağdaş kişisel stil, duygusal seslenişiyle geniş bir okur çevresi tarafından benimsenmiştir. Sosyalist bir şairdi, ama hiçbir zaman slogancı, bağıran, kuru şiirler yazmadı. Sosyalist kavrayışı hep elde tutarak kendine özgü imgelerden, saf, içtenlikli, buluşçu deyişlerden kaynaklanan şiirler yazdı. Burada hatırlatmam gereken iki önemli başarısını da belirteyim:

Bir: 1951'de yayımlanmaya başlayan ve yıllar sonra partinin organı olduğunu açıkladığı "Yeryüzü" adlı on beş günlük, kültür,

sanat ve edebiyat dergisinin yönetici ve şairleri arasında Arif Barikat (Damar) da vardı.

İki: 1959'da Cemal Süreya ile birlikte aldığı Yeditepe Şiir Armağanı ise şiirimizin altın yıllarına rastlar.

Herkes gibi, Arif Damar'ın da kendine özgü ilginç tarafları olmasına kim ne diyebilir? Yenikapı Ortaokulu'nun henüz birinci sınıfındayken şiire başlaması, onun şiir sanatındaki özel yeteneğini gösterir. Öte yandan Şevki Ağabey'le birlikte Mahmutpaşa'da işportacılık yaptığı günleri anlatmasını istediğimde, sözü değiştirir, konuşmazdı. Şevki Ağabey bana anlatmıştı bu işportacılık günlerini. Keyfi yerinde olduğu bir zamanda Şevki Ağabey, işportacılık yaparken söylediği sözlerin, takındığı hallerin taklidini yapardı. Sattığı malı övmek ve ucuz olduğunu öne çıkarmak için, ağzından birbiri ardı sıra çabucak çıkan çarpıcı laflara ben çok gülerdim.

Arif Damar ise ekmek parası kazanmak için yapılan bu işin, öyle herkesin yanında anlatılmasından hoşlanmazdı. Neyse ki ben "herkes" değildim. "Yaşam" denen şeyi az çok bilir, zor çemberlerden geçen bir şairin içe dönük halini anlardım.

Türk Solu'nun İstanbul'da basıldığı yıllarda, oturduğum Ankara'dan İstanbul'a sıkça gider, bu fırsatla Arif Ağabey'i de sıkça ziyaret ederdim. Kolayıma gelirdi bu iş:

Ankara otobüsünden sabah Bostancı'da iner, bir minibüsle beş dakikada onun Suadiye'deki Yeryüzü Kitabevi'nin önünde olurdum. Dükkânı daha yeni açmış bulunan Arif Damar, beklemediği bir anda beni görünce gülümserdi. Önce biraz edebiyat üzerine çene çalardık. Sonra o bana Ankara'yı sorar, ben de ondan İstanbul'daki yakın çevremiz hakkında bilgiler alırdım. En sonra da politik durumu tartışırdık. Eğer başka bir dosta önceden söz vermemişsem Arif Ağabey'i kıramaz, akşam onlara giderdim. Oturduğu apartmanın merdivenlerine gelince oğlu Nice'nin yaptığı keman alıştırmalarının sesini duyar ve heyecanlanırdım. Kapı zilini çaldığımda eşi Tülin kapıyı açar ve beni sevgi dolu bir konukseverlikle karşılardı.

"Gitme kal" dileği, sanki seksen beş yaşındaki Barikat Arif'e de söylenmişti.

"Sorgusuz sualsiz, polissiz savcısız nereye gidiyorsun Arif Ağabey?" demezler miydi ona?

2010 yılının Ekim ayının 21'inde, bir akşam televizyon seyrederken Barikat Arif'in yaşamdan ayrıldığı haberiyle karşılaştım.

Ne yapacağımı şaşırmıştım. Gözlerimi kapadım, düşünmeye başladım. Yıldızlar başımın çevresinde dönüp duruyordu.

Kendime gelmem pek uzun sürmedi. Silkinip kalktım, telefonla eşi Tülin'i aradım. Sonra da karşımdaki pencereye dönüp "Gitme kal" şiirini mırıldandım:

GİTME KAL

Nice nice acıları aklına getir
Bunca yoksulluğu aklına getir
Gözyaşlarını aklına getir
"GİTME KAL" var yok dinlemez bir çocuk isteğidir
Gitme aklına getir

Kıraç mı kıraç toprakların üstüne
Güneşler açar yağmurlar kesilince
Çırılçıplak kayada yeşerir incir ağacı
Dağların kuytusunda bir uslu çiçek
Dağıtır mavisini kendi kendine
Gitme beraberlik içinde
Nasıl sevinirdik aklına getir

Her şeyi her şeyi aklına getir
Gece yarılarını aklına getir
Söylediklerini aklına getir
Sinsi yağmurlar yağıyordu
Soğuktu
Yaktığımız ateşi aklına getir
Nelerden geçiyorsun aklına getir
Gitme dünyamızın her yerinde
Yorgun eller gülleri derleyince
Ellerin sevincini aklına getir
Güllerin sevincini aklına getir

Ne çok severdik seni aklına getir

Her yönüyle müthiş bir militan olan "Doktor"u düşündükçe, "Onun gibi bir insan bu ülkeye bin yılda bir gelir" derdim içimden; sonra düzeltirdim: "Hayır, iki bin beş yüz yılda bir!"

Çünkü Dr. Hikmet, hem toplum düzenimiz üzerine yaptığı özgün çözümleme ve saptamaları, hem de çevresindekileri yetiştirmesi yönüyle bir antik çağ düşünürü gibiydi.

Belki de daha çok, 13'üncü yüzyılın yarı Şaman yarı Müslüman Babaî isyancısı Baba İlyas ve Baba İshak'a, ya da 16'ncı yüzyılın paşalara maşalara meydan okuyan mangal yürekli âşıkı Pîr Sultan Abdal'a benzerdi.

Yakından tanıyanlar iyi bilir: Olağanüstü üstün vasıflarının yanı sıra, olağanüstü alçakgönüllüydü. Pythagoras gibi çok yönlü yaratıcı zakâya sahip, Hâce Bektaş gibi derinlikli ve örgütçü, Marx gibi felsefeyi çaresiz bırakmayan, Köroğlu gibi yürekli ve deli dolu, Dadaloğlu gibi gürleyen bir Anadolu yiğidi olmasına karşın, hiç öyle değilmiş gibi davranırdı. Yirmi iki yıl zindanda yatmış olmasını, uyumak, su içmek, çiş etmek gibi olağandan sayardı. En karanlık, en korkulu günlerde bile sızlanacak adam değildi. İşkenceyse işkence! Zindansa zindan!

Zindanda da durmadan çalışmış, kitaplar dolusu yazmış, tarih anlayışına soluk katmıştı.

*

1960 yılının başlarında Doktor Hikmet'in muayenehanesi, Cağaloğlu Meydanı'nda, Kapalıçarşı'ya uzanan yolun sağdaki hemen ilk binası olan üç katlı eski bir taş evin girişindeydi.

Mandela adının geçmediği henüz o yıllarda, düşünce suçlusu olarak dünyada en uzun süre hapis yatanlar listesinin başında olan Dr. Hikmet'le tanışmak, görüşlerini dinlemek için onun muayenehanesine gittim.

Bembeyaz olmuş gür saçlarıyla bu uzun boylu, sırım gibi, dimdik duran insanla karşılaştığım anda etkilendim. Yüzünden özgüven ve kararlılık akıyordu. Benimle hoşgörülü bir tavırla ve kısık bir sesle

konuşuyordu. Dost ya da düşman olabileceğim konusunda umursamazdı. Bunu hissettikçe rahatlıyordum. Zaten o sormadan ben kimliğimi beş on cümlede özetlemiştim. Bunun üzerine o, konuşmasının arasına teoriyle ilgili birkaç soru serpiştirdi. Ateş gibi cevaplayınca gülümsedi.

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, kütüphanesinde.

Ona duyduğum derin saygıyla 1967 yılında yayımlamaya başladığımız haftalık "Türk Solu" dergisine sürekli yazmasını istemek üzere, ona bu kez Vahap Erdoğdu'yla birlikte gittik. Türk Solu'nda doktorun 120 dolayında yazısını yayımladığımızı tahmin ediyorum.

Bir kez de Ankara'ya geleceğini birkaç gün önceden bildirmişti. Mihri Belli ve birkaç arkadaşımızla bu randevuya gittik. Türk Solu hareketinin stratejisi üzerinde mutabakatımızı pekiştirdik. O akşam Kıvılcımlı ve arkadaşlarından ayrılırken doktor sırtıma dostça iki kez vurdu, gülümseyerek şöyle dedi: "İyi bir aydınsın, kaldıramayacağın yükün altına sakın girme! Yoksa seni hepten kaybederiz!"

Dr. Kıvılcımlı'nın bu öğüdüne hep uydum. Beceremeyeceğim işlere girmedim. Üstesinden gelebileceğim işlerde ise gözümü kırpmadım. Kısa sürelerle değişik hapishanelerde yattığım bir buçuk yıl, bana eğlence gibi geldi. Davaların hepsinde aklandıktan sonra, boşuna yatırılmış olmam dolayısıyla tazminat davası açmaya tenezzül etmedim. Vicdanımdan yükselen sese göre, "Yargıçlar aklımdan geçenleri okuyabilse, müebbede mahkûm olurdum" düşüncesindeydim.

Yaşam boyunca sıkı çalıştım, ciltler dolusu kitap yazdım. Giriştiğim her işin en iyisini yapmak istedim. Kendimle barışığım. 76 yaşındayım, kafam dinç, dilediğim gibi yaşıyor, yani okuyup yazabiliyorum...

*

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, "Günlük Anılar" adlı son kitabında şöyle yazar:

Dr. Hikmet Kıvılcımlı, yurt dışındaki bir otel odasında ölüm döşeğinde.

"Trajedim, gittikçe sona yaklaştığımı bağırıyor. Bir yıldır kanıyorum. 13 sondalı, bıçaklı müdahale geçirdim. Bunlardan 4'ü narkoz altında, 9'u uyutulmadan tam işkence olarak geçti.

(...) 1921'den 1971'e dek Türkiye'de hiç aralıksız Marksist-Leninist olarak teorik ve pratik savaş verdim. 50 yıldır Türkiye burjuvazisi beni 'Azılı komünist' diye boyuna kovuşturup mahkûm etti. 40 yıla yakın mahkûmiyet hükmünü 'Komünistlik' suçundan giydim. 22 yıl cezaevlerinde 'Komünist' diye yattım.

1971 Haziranı Sofya'da, -bana değil, yanımdakilere- benim Türkiye Komünist Partisi'nden atıldığım söylendi.

O güne dek, 'Parti' adına hiç kimse bana özel yaşantım veya ideolojim açısından en ufak bir eleştiride yahut bildirimde bulunmadı. Düşünce ve davranışlarıma saygı gösterildi.

O nedenle Sofya ve Berlin'den Moskova emriyle kovuldum.

(...) 50 yıllık pratikte, hiçbir polis işkencesi, ağzımdan ne bir örgütü, ne bir kişiyi suçlayacak tek söz alamadı. (...) 50 yıldır sık sık çağrıldığım Türkiye dışına, 50 dakika dinlenmek için olsun gidemeyecek kertede 'içerideki' yükümlerimi bir an bırakamadığımı, sosyalist ahlakını sıfıra düşürmemiş hiç kimse inkâr edemez. Tartışılamaz gerçek bu iken, 50 yıl sonra kanser illetimin Türkiye'de tedavi olanağı bulunmadığı için, kavga arkadaşlarımın ısrarı ile ve kendi kanunlarını çiğneyen militarist-faşist mahkeme, en haksız yere idam cezasını peşime düşürdüğü gün, dışarıya kaçar kaçmaz önüme sosyalist ülkelerde çıkarılan bu politik 'idam' cezası, hangi vicdanın ve iz'anın ürünü olabilir?" (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, "Günlük Anılar", Bütün Eserleri: 16, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2009).

Yurt dışına kaçan kanser hastası Hikmet Kıvılcımlı, bir süre sonra öldü. Ama şerefiyle öldü.

Politik "idam" cezasını veren TKP'li bayların ise adını bile hatırlayan yok şimdi...

Fazıl, 1982'de konservatuvara girdiğinde, piyano edebiyatının zorlu parçalarını çalabiliyordu.

"12 Mart" geride kalırken...

1973 yılına gelindiğinde, içimiz hüzün doluydu. İçeride de olsak, dışarıda da olsak bu böyleydi: Sinan ve arkadaşlarının pusuya düşürülerek, Denizlerin asılarak, Mahirlerin Kızıldere'de parçalanarak, İbrahim Kaypakkaya'nın cezaevinde işkenceyle öldürülmesinin yanı sıra, birçok yurtsever devrimci genç, çatışmalarda yaşamını yitirmiş, binlercesi ise zindana atılmıştı.

Bütün bu yıldırma uygulamaları, kamuoyunda onay görmedi. Kamuoyu bir yana, 12 Martçıların "Beyin Kabinesi" adı altında kurduğu hükümetin 11 üyesi bile kısa süre sonra bakanlık görevinden istifa etti. Bu bakanların içinde, Türkiye'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımasını sağlayan, aslında demokrat bir aydın olan Dışişleri Bakanı Osman Olcay da vardı.

12 Mart darbecileri, kamuoyunu arkasına alabilseydi kim bilir nice kitlesel cinayetler işler, yargısız infazlara hız verirdi.

12 Eylülcüler ise 12 Mart'ın yapamadıklarını 1980'de, bir salgının topluma vereceği zarardan kim bilir kaç katını yaptılar? İleri insanlık adına toplumda ne kaldıysa, üzerinden silindir gibi geçtiler. Yurtsever kadroların direncini, halkın vicdan hesaplaşmasını yok ettiler. Yeryüzünde az görülmüş canice bir yıldırma politikasıyla başta gençlik olmak üzere, yurttaşları sindirdiler. Halkımız hâlâ bu yılgınlığın kirli sularında çırpınıyor...

*

12 Mart 1971'e dönelim: Darbeciler, halkı yanına çekebilmek için varyetedeki bütün numaraları denemiş, ama bunu da yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Gerçek, halkın gözünden kaçmamıştı. Göstergelerin başında, 1973 milletvekili seçimleri geliyordu. Partisine soluk kazandıran Ecevit'in başkanı olduğu CHP, Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'nden hatırı sayılır oranda fazla oy almıştı. Ardından yapılan yerel seçimlerde ise 67 il merkezinin 33'ünü CHP, 22'sini AP kazanmıştı. 1973 yılındaki seçim sonuçlarının yarattığı genel hava, 12 Martçıları dizginlemiş, bu dönemde "solcu" olduğu için hapse atılan on binlerce aydının büyük bir bölümü tahliye edilmişti.

1974'te "Cumhuriyetin 50. Yılı dolayısıyla" denmesine karşın, ancak bir yıl gecikmeli olarak genel af çıkarılmıştı. Cezaları kesinleşen ve hapis yatmakta olan birçok sosyalist, bu arada Sevim Belli de özgürlüğüne kavuşmuştu.

*

"Ateş, düştüğü yeri yakar" demişler. Öldürülen arkadaşlarımızın acısını, siyasal yumuşamanın, genel affın silemeyeceğini yaşadığımız yıllardı...

Öte yandan, 20 Temmuz 1974'te başlayan "Kıbrıs Çıkartması", Türkiye'de gündemi bir anda değiştirdi. Hatta dünya gündemini de etkiledi: Amerika'nın desteğindeki faşist Yunan cuntasının Kıbrıs'taki maşası olan karanlık güçler yenilgiye uğratılmış, Amerika'ya rağmen Türkiye, kişilikli, cesur tavrını, Ecevit'in başbakanlığı sırasında, ortaya koyarak başarıya ulaşmıştı.

Bir süre de Kıbrıs heyecanı sürdü. Bu heyecan kimi zaman alevlendi, kimi zaman da yatıştı. Sonuçta, Kuzey Kıbrıs'ta bir Türk Cumhuriyeti kuruldu. Toplumumuz buna alıştı. Hele aradan bunca yıl geçtikten sonra, şimdi yeni kuşaklar, "Olmuş böyle bir çıkartma" diye düşünüyor...

12 Mart döneminde öldürülen yurtsever gençlerin adları ise tarihe kazındı. Şair arkadaşım Metin Demirtaş'ın kitabına verdiği ad gibi: "Türkülerde Gezer Adları".

Fazıl'ın müziğe başlaması

Oysa hayat her alanda sürüp gider, hatta bazen çarpıcı biçimde sürer:

Hapishanenin birinden tahliye olup da başka bir hapishaneye henüz atılmadığını günlerden bir gün, evde otururken oğlum Fazıl, ilkel bir plastik düdükle "Daha dün annemizin..." diye bilinen ünlü çocuk şarkısını çalmaya başladı. İki yaşındaydı ve hâlâ altına işiyordu. Ona bir arkadaşımın armağan olarak verdiği elindeki çalgının, kendiliğinden melodi üreten bir alet olduğunu düşündüm. Çalgıyı elime alıp inceledim, sağına soluna baktım, üfledim, anladım ki öyle kendiliğinden melodi veren bir oyuncak değil bu plastik! Aynı par-

çayı Fazıl'a bir daha çaldırdım, yine başardı! Bir daha, bir daha! İnanılmaz bir şey: Çıkarıyordu melodiyi!

"Kim öğretti sana bunu?" diye sordum. Zavallı çocuk, bir kabahat işlediğini sanarak elindeki düdüğü yere attı.

*

İşte o günlerde, Ankara Devlet Opera Orkestrası'nın obua sanatçısı, eski dostlarımdan Ali Kemal Kaya ile Ankara'nın düzeyli bir lokantası olan Mülkiyeliler Birliği'nde kadeh tokuşturuyorduk. Ali Kemal, her şeyden önce değerli bir aydın, bulunmaz bir eğitimciydi.

Tanınmış bir obua sanatçısı olan Ali Kemal Kaya, Fazıl'ı keşfeden ve müziğe ısındıran değerli bir eğitimcidir.

O gün, çalgısının çıkardığı sorunları anlatıyordu dostum. Çift kamışlı bir ahşap üflemeli çalgı olan obua, Ali Kemal'in elinde, kendine özgü dokunaklı, şiirsel, biraz kederli, ama merak uyandırıcı ses rengiyle "solo çalgı" özelliğini vurgulardı. Fakat nazlı bir çalgıydı, bakımına özen gösterilmezse çatlak ses çıkarabilirdi. Ali Kemal, çalgısının bu narin yapılı özelliğinden şikâyetçiydi.

"Çok şikâyet ettin", dedim, "şunun şurasında gelişkin bir düdük! Bizim oğlan da bir düdük çalıyor! Geçen gün Mozart'ın ünlü parçasını çaldı bana..."

Şaşırdı Ali Kemal: "Nasıl bir düdük çalıyor? Beş yaşında oldu mu senin oğlan?"

"Hayır" dedim, "henüz iki yaşında, ama o ünlü 'Daha dün annemizin...' parçasını çalıyor!"

Olurdu olmazdı derken, beş yıldızlı büyük boy bir konyak şişesine iddiaya giriştik, bir taksiye atlayıp bizim eve gittik.

Fazıl beni mahcup etmedi, o acayip plastik düdükle parçayı nazlanmadan bir güzel çaldı.

Ali Kemal donup kalmıştı.

Fazıl'ın yeteneği için söylediklerini buraya aktarmayacağım. Benim de, Fazıl'ın da reklâma ihtiyacı yok.

Sonuçta Ali Kemal çocuğun müzik eğitimini üstlendi. Burada okurlarım soracaklardır: İki yaşındaki çocuğa müzik dersi verilir mi?

Verilir! Her yaşa göre bir eğitim yöntemi vardır. Unutmayalım ki insanoğlu, müzik dinlemeye anne karnında başlar: Annesinin yürek atışları, bebeğin belirli bir ritmik hareketi işitmesine, bu ritme alışmasına yol açar. Onun içindir ki doğumdan sonra bebek, annesi tarafından göğsüne bastırıldığında, söz konusu ritmik sesi yeniden duyar ve rahatlayıp ağlamayı keser.

Aynı zamanda müthiş bir müzik eğitimcisi olan ve çok küçük yaşta müziğe başlayan çocukların eğitimi üzerine yabancı kaynaklardan bilgi sağlayan Ali Kemal Kaya, çocuğa el çırpma, ya da yürüme yoluyla ritmik hareketler yaptırıyor, "taaa tat te, taaa tat te", "tafa tefe tafa tefe" gibi basit ritim kalıplarını öğretiyordu. Ayrıca, plaklardan dinlettiği müziklerin ritmine göre yürüme alıştırmaları yapıyorlardı birlikte. Ben de el çırpıyordum.

Bu manzarayı, pencere camına alnını yapıştıran birisi görse, "manyak bunlar!" diye notunu verirdi!

Yumuşak bir işitme eğitimi de uyguluyordu Ali Kemal. Bu konuda başlangıç aşamasında seslerin nota olarak adını değil, renkleri kullanıyordu. İşitme alıştırmaları, altı ay içinde öyle bir düzeye geldi ki, Fazıl klavyede aynı anda seslendirilen uyumlu dört sesin adlarını sırasıyla söyleyebiliyordu.

Anlayacağınız gibi, bu dönemde eve bir piyano almıştık.

Bu sırada başka bir marifeti daha ortaya çıktı çocuğun: Eve gelen konuklara doğum tarihini soruyor ve birkaç saniye içinde onun kaç yaşında olduğunu söylüyordu. Yani, içinde bulunduğumuz yıl eğer 1973 yılıysa, 1973'ten konuğun doğum tarihini çıkarıp söylüyordu.

Asıl hayret edilecek konu, ondalık sistemi falan, kimse bir şey öğretmemişti ona. Yuvaya gidiyordu, acaba orada mı öğretmişlerdi bu ufacık çocuğa?

Belli ki Fazıl'da zekâya ilişkin ölçütler fazlasıyla iyiydi. Özellikle bilgiyi belleğe geçirme yönü, şaşırtıcı ölçüdeydi. Mahalledeki Kur'an Kursu'na gönderecek olsak, vallahi üç günde hafız olup gelirdi.

İki buçuk yaşındaki bu çocuğun tek kusuru, hâlâ altına etmesiydi. Her konuda olduğu gibi, bu konuda da "korkutmak" yasaktı. Ben bir gün şöyle bir yol tuttum:

Fazıl iki buçuk yaşındayken Gençlik Parkı'ndaki atlıkarıncada.

Fazıl, Gençlik Parkı'ndaki atlıkarıncalara binmeyi çok severdi. O zamanlar, parka girmek için bilet kesiyordu belediye. Gene bir gün çocuğu Gençlik Parkı'na götürdüm. Parkın kapısında bilet kesen görevliye sordum:

"Siz, altına çiş yapan çocukları buraya alıyor musunuz?"

Bilet kesen görevli, meseleyi anlamıştı:

"Almıyoruz!" dedi, "bu çocuk mu altına yapıyor?"

"Hayır" dedim, "o nerede ne yapacağını bilir..."

Biletleri aldık, içeri girdik. Fazıl, o günden sonra altına yapmadı.

*

Ali Kemal Kaya, kendine özgü yumuşacık eğitim anlayışıyla bir yılı tamamlayınca, "Bundan ötesi piyano eğitimcisinin, teori ve solfej eğitimcisinin işi" dedi; üç yaşındaki Fazıl'ı, ünlü piyanist ve piyano eğitimcisi Mithat Fenmen'e götürdü.

İstanbul'a gitmek zorunda olduğum için ben o gün Mithat Fenmen'e yapılan ziyarete katılamadım. Ali Kemal'in anlattığına göre Mithat Hoca, minyon bir çocuk olan Fazıl'ı görünce, "Kemal sen aklını mı oynattın? Şuncacık çocuk piyanoya başlatılır mı? Şimdi git, gelecek yıl getirirsin" demiş.

Anne ve babalara öneriler

Yalnız Fazıl değil, her çocuk tabii ki kendince marifetlidir, yaratıcıdır, akıllıdır. Bu nedenle Fazıl'ı övmekten ve babası olarak gerinmekten hep kaçındım.

Fazıl, dört yaşındayken başladığı piyanosunda çalışırken (1974).

Aşağıdaki satırları, çocuklarının şu ya da bu alandaki yeteneğini gören anne ve babaların nasıl davranacağı konusunda, deneyimlerime dayanarak bazı ipuçları verebilmek için yazıyorum. Bu yaklaşımıma karşıt olan ise "Benim çocuk harika!" kafasıdır. Bu tutum, halkımızın söylediği gibi, "Kuzguna yavrusu güzel gözükürmüş" anlayışıdır. Kendini kandırma kafasıdır.

Şurası bilinmelidir ki, yeteneğin dereceleri değişik olmakla birlikte, yeryüzündeki çocukların yüzde 96'sı müziğe yeteneklidir. Önemli olan, yeteneğin doğru bir kavrayışla işlenmesi, eğitim sürekliliğinin ve eğitim disiplininin yanı sıra, çocuğun genel sağlığının ve özellikle ruhsal sağlığının korunmasıdır. Biliniz ki eğitimin sürekliliği ve disiplini, çocuğu hem bütün yönlerden geliştirir hem de onun sağlığını korur.

Dünyanın en özenli eğitimcilerinden biri olan Mithat Fenmen'in (1916-1982) "ilk ders"teki tutumunu anlatmak istiyorum size. Dikkat ederseniz bu değerli piyanist için "piyano eğitimcisi" demedim, onu yalnızca "eğitimci" olarak niteledim. Çünkü müzik eğitimi, öteki dallardaki gibi, eğitimin yalnızca özeldeki bir parçasıdır. Özenli bir eğitim kavrayışında, öğretim alanı değişse bile, temel eğitsel yaklaşım aynıdır:

Öğretilecek alanı ya da konuyu çocuğa sevdirmek! Mesele bu kadar basittir.

Sevgi! Çocuğa öğreneceği çalışma alanını sevdirebilirseniz, maçı baştan kazandınız demektir. Anneler, babalar; dikkat, seçeceğiniz öğretmen, öğrenim alanını çocuğa sevdirebilmelidir.

Ancak, sevdirebilmek için çocukta kalacak ilk izlenim büyük önem taşır. Bunun adı "ilk ders"tir. Daha ilk derste çocuk öğretmenini ve öğreneceği alanı sevmelidir.

Çocuk, kesinlikle zorlanmamalıdır. Sert davranış ise çocuğu öğrenmekten soğutabilir.

İlk derste öğretmen kendini nasıl sevdirebilir? Onunla oynayarak. Eğer konu çalgı eğitimiyse, o çalgıyı, marifetli bir oyuncak gibi göstererek...

Peki, çocuğun öğreneceği çalışma alanını nasıl sevdirebilir öğretmen? Bunun da cevabı hazır: İsteklendirerek, özendirerek, yüreklendirerek... "Aferin, çok iyi yaptın, hadi şimdi ötekini de öyle güzelce çal bakalım" gibi sözler söyleyerek... Şimdi "motive etmek" deniyor buna.

Fazıl ve ben (1977).

Yüreklendirme konusunda sıradan, basit bir örnek vereyim:

Diyelim ki televizyonda futbol maçı seyrediyorsunuz... Sizin takım geride. Maçın bitmesine 15 dakika kalmış. Bir gol, yalnızca bir gol atarsa sizin takım, beraberlik ve şampiyonluk geldi demektir... Peki bunun çaresi?

Teknik yönetmen doğru bir karar veriyor: Maçın sonlarında, gol atmakla bilinen bir oyuncuyu oyuna sokuyor. Ekranda golcünün yüzünü görüyorsunuz. Biraz şaşkın, anlamsız bakıyor. Gol atmak bir yana, "Birkaç adım sonra takılıp düşer bu çocuk" dersiniz.

Ama teknik yönetmen, bu oyuncuyu yüreklendiriyor: "Hadi koçum, git golünü at" derken kıçına bir de şaplak atıp gönderiyor... Bakıyorsunuz, beş-on dakika sonra bu şaşkın yüzlü, anlamsız bakan çocuk, golünü atıvermiş!

*

Şimdi size Mithat Fenmen'in "ilk ders"ini anlatayım:

Randevu saatinin dakikası dakikasına kapıyı çaldık. Mithat Fenmen açtı kapıyı. Önümde dikilen yer cücesi gibi bir çocuk görünce onu hemen kucaklayıp oldukça büyük bir salona götürdü. Ben de arkasından... Salonun üç duvarı, tavana kadar kitaplarla

dolu olan göz alıcı bir kütüphaneydi. Sol tarafta ise kocaman bir kuyruklu piyano duruyordu.

Fenmen, salonun ortasına gelince Fazıl'ı kucağından indirdi.

O yıllarda 60 yaşma merdiven dayamış olan Mithat Fenmen, küçücük çocuğun karşısında diz çöktü, işaret parmaklarıyla gıdıklamaca oynamaya başladı. Çocuk gülümsedi, o da ellerini parmaklarını hocasına değdirdi.

Böylece iki dakika geçince Mithat Fenmen sordu:

"Sen piyano çalıyormuşsun, öyle mi?"

Fazıl, "evet" anlamında başını salladı.

"Bana da çalar mısın?"

Fazıl yine başını salladı.

Bunun üzerine Fenmen, çocuğu kucaklayıp piyanonun önündeki tabureye oturttu.

Taburenin üzerinde minder vardı. Belli ki hoca, çocuğun tuşlara rahatça erişebilmesi için bu hazırlığı yapmıştı.

"Çal bakalım... Canın ne isterse onu çal".

Fazıl, plaklardan duyduğu ve evde tek elle çaldığı bir melodiyi çaldı.

Fenmen dikkatle dinliyordu.

Parça bitince başka bir parçaya geçildi, sonra yine başka bir parçaya...

"Vay canınaaa!" diyordu Fenmen, "Ne güzel, ne güzel çalıyorsun..."

Fazıl, bir parça daha çaldı.

"Sen piyanoyu galiba çok seviyorsun ha?"

Çocuk "evet" anlamında başını salladı.

Ve ders bitti!

Mithat Fenmen'de topu topu 10 dakika kalmıştık. Ayrılırken bana şunları söyledi hocamız:

"Yarın Fazıl yine gelsin. Çalışmalar kısa süreceği için her gün ders yapacağız. Beraberinizde BEYER adlı piyano metodunu da getirin."

Mithat Fenmen, Fazıl'a ders verirken (1976).

Bu metodu tanıyordum. Ben de Beyer'le başlamıştım piyanoya. Kolaydan zora doğru, yaklaşık 100 tatlı parçadan oluşan eğitsel bir metottur. Fenmen'in eğitim yöntemine göre, Fazıl'a 7 yaşına kadar nota öğretmek doğru olmadığı için, bu basit parçalardan çok kısa bir kısmını göstererek önce ben çalıyor, sonra kulak, parmak ve zihin ezberini kullanıp geliştirmesini sağlamak üzere, birkaç kez ona çaldırıyordum. Bu kısmı ezberlemiş olunca öbür kısmı ezberletiyordum. Daha sonra da iki kısmı birlikte çalmasını istiyordum. Böylece parçayı kısımlara ayırıp sonra onları birbirine bağlayarak bütüne ulaşıyorduk.

Ben sabırsız, dolayısıyla kötü bir eğitimci olduğum için çabuk gerginleşiyordum. Ne demeli? Herkes Mithat Fenmen gibi olamaz. Fenmen, her dersin sonunda Fazıl'ı kucağına alıp çok iyi çaldığını söyler, ona lokum verirdi. Ben bunu yapamazdım, ama fırsat yaratıp onunla arkadaşlık ederdim.

*

Yıllar sonra Fazıl, New York'ta yapılan kıtalararası yarışmada birinciliği almasını izleyen yıllarda yazdığı "Uçak Notları" adlı kitabın Fenmen'i anlatan bölümünde şöyle diyordu:

"Solfej ve teori çalışmalarını da birlikte sürdürüyorduk. Beni doğaçtan çalmaya, besteciliğe yönelten Fenmen'dir. Doğaçlama yaptığım parçalarla başlardık derse. 'Piyano ile anlat bakalım, bugün sokakta neler gördün?' Ben de piyanoda trafik gürültüsünü, klakson ve fren seslerini çıkarırdım. 'Kuşlar gördüm' derdim, kuş cıvıltılarını seslendirmeye çalışırdım. Kahkahalarla gülerdi ben çalarken. Aklıma gelen her şeyi anlatır, melodiler icat ederdim. Bazen de bilinen başka melodilerden parçalar aparırdım. O zaman daha uzun gülerdi.

Dersler böyle eğlenceli geçiyordu. Bu özgürlük ortamı, benim hem besteciliğimin hem yorumculuk kavrayışımın köklerini oluşturmuştur. İstediğimi müzikle dile getirmek, özgürce anlatmak...

Hocam hiçbir şeye sinirlenmezdi. Dünyayı pespembe görürdü. Herkese yumuşak davranır, İngiliz bale sanatçısı olan eşi Beatrice Fenmen'e 'Darling' diye seslenirdi.

Öyle soylu davranışları vardı ki, onun dersine yeterince çalışmamak, utandırıcı bir duruma düşmek gibi gelirdi bana.

1982 yılında, ölümünden bir hafta önceydi. Mithat hocayla yaptığımız derste, Bach'ın 6. Fransız Süiti'ni çalmıştım. Yeterince çalışmadığım için o gün öyle kötüydüm ki hocam yumuşak bir sesle "Galiba biraz uydurma çalışmışsın" demişti.

Aradan tam 16 yıl geçti. 16 yıl sonra Bach plağımın kaydı için Avrupa'nın en iyi kayıt stüdyolarından biri olan Fransa'daki Gradignan'a gitmiştim. Üçüncü ve son gündü burada. Kayıt bitmiş, tonmayster ve bizim ekiple bu olayı kutlamak için akşam yemeğindeydik. Tıka basa yemiş, biraz da şarap içmiştim. O sırada aklıma Mithat Fenmen geldi. Başımı öne eğip bir süre düşündüm, sonra ayağa kalkıp stüdyoya hemen dönmek istediğimi söyledim. Şaşırdılar. 6 numaralı Fransız Süiti'ni yeniden çalacağımı açıkladım. Döndük stüdyoya, kayda geçmek için kırmızı ışık yandı ve eseri Mithat Fenmen'in anısına baştan sona bir kere çaldım. Tek bir kere ve kayıt bitti.

Bu CD'mdeki Fransız Süiti üzerine epey yazı yayımlanmıştır. 'Eserin dünyadaki en iyi kayıtlarındandır' diye yazan eleştirmenler de oldu. Ne derlerse desinler, hocama neler borçlu olduğumu bilemezler. Ben borcumu biraz olsun ödemeye çalışmıştım o gece.

Müzikle dolu, müzikle soluk alan melek gibi bir insana, sevgili hocama duyduğum borcu..."

Yukarıdaki satırları, çocuklarının şu ya da bu alandaki yeteneğini gören anne ve babalara, ayrıca tabii ki eğitimci arkadaşlarıma birkaç ipucu vermek için özellikle alıntıladım.

*

Fransız Süiti konusunu dokunaklı yapan başka bir olgu daha var. Fazıl'ın ondan haberi olduğunu sanmıyorum.

Şiir kitaplarıyla "Behçet Necatigil", "Yunus Nadi (iki kez)", "Cemal Süreya", "Halil Kocagöz", "Behçet Aysan", "Dionysos", "Melih Cevdet Anday" ödüllerini alan Ahmet Erhan, on birinci şiir kitabı olan "Resimli Ahmetler Tarihi"nde yer alan "Fransız Süiti" başlıklı bir şiir yazmıştı 2000 yılında. Şiiri Fazıl Say'a adayarak:

Fazıl yedi yaşında piyano başında.

1.
Müziğe resimler yapıştıran çocuk
Al gel, parmaklarını bir daha sına
Uçaktan korkarım, trene binelim
Anlat bu ülkenin yalnızlığını Koreli dostlarına
Savur yalnızlığımızı Fazıl
Kelebekler biriktirdiğin avuçlarınla

2.
Berlin'i anlatıyor Fazıl Say
Birdenbire şehrime benzettim
Ankara... karlar altında
Bir tuhaf derviş gibi kaldım yollarında
Trenle Berlin'e gitsem
Bal gözlü bir sevgili bulsam
Ona Tezer Özlü okusam...

Berlin'i anlatıyor Fazıl Say
Donuk ve buğulu bir şehir
Kalbim gibi kalabalık ve mağrur...

3.
'Bozkırları düşün!'
Yürü gecenin üstüne parmaklarınla
Hayat bir haykırış kadar dingin
Kalbin yalnızlıklar uğrağı
Bunu sen çok iyi bilirsin.

'Bozkırları düşün!'
Ceplerinde portakallarla dolaşan çocukları
Deniz az uzakta
Yakamoz ve rüzgâr
Yakılan otların kokusu
Parmaklarına sinsin.

Fazıl, bunu sen çok iyi bilirsin...

4.
Otelin en loş masası
Lobide haykırışlar
Düşünüyorum da Fazıl
Şu dizboyu yalnızlıklar
Alnına notalar yazar...

Hangi şehirdesin kimbilir
Babanı aradın az önce
Boğuk bir korno sesiyle
Yalnızlığa gülümseyerek ağladın...

Otelin en loş masası
Ezildi dirseklerinin altında.

5.
Gündüz gözüyle gördüm kalbimi
Mithat Fenmen öldü, hocam
Soğuk ve yağmurlu bir günde...

Bunu hiç aklıma getirmemiştim
Çocukluğumu indirdim ölümün raflarından
Yalnızca derin bir müzik doldu içime
Hayatta hiç bu kadar üşümemiştim...

Gündüz gözüyle gördüm kalbimi
Ardıma takıldı da yürüdü güneşim

6.
Fazıl, parmakların ey,
Upuzun bir 'Fransız Süiti'...

Bestecilik öğrenimi nasıldır?

Bestecilik öğretilmez. Öğrenciye, beste yapmanın ön koşulu olan donanımlar kazandırılır; ötesi, öğrencinin yaratıcılığına kalmıştır. Eser ortaya çıktıktan sonra, eserde teknik yanlışlar varsa gösterilir. O kadar.

Fazıl'ın besteçilik öğretmeni, besteci İlhan Baran (fotoğraf Ozan Sağdıç).

Bestecilikte kişisel stil oturuncaya kadar genç besteci birçok kez stil ve teknik değiştirir; bu arada hoşuna giden yerli ya da yabancı bestecilerin eserlerine yakın şeyler yaratması normaldir. Önemli olan, acemilik döneminde üretken davranması ve güvendiği kişilerin eleştirilerini almaya yanaşmasıdır.

Fazıl, beş yıllık ilkokulu bitirip konservatuvara girdiği yıl, Mithat Fenmen yaşamdan ayrılmıştı. Yakın dostum Tahsin Saraç'ın da arkadaşı olan piyanist ve piyano eğitimcisi Prof. Kâmuran Gündemir, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Fazıl'ın piyano eğitimini üstlenince çok sevindim. Gündemir, Paris Konservatuvarı'nda öğrenim görmüş üstün bir piyanistti. Birkaç ay sonra Fazıl'ın yanı sıra Muhiddin Demiriz ve Yeşim Alkaya, hukukî dayanağı eski bir Bakanlar Kurulu Kararnamesi olan "Üstün Yetenekli Çocuklar İçin

Fazıl'ın piyano öğretmeni Kâmuran Gündemir de öğrenim yapmak üzere devlet bursuyla Paris Konservatuvarı'na gönderilmişti. Fotoğrafta Gündemir, Hikmet Şimşek ve İlhan Baran, Paris'te bir lokantada görülüyor.

Özel Statü" kapsamında Ankara Devlet Konservatuarı'nda öğrenime başladı.

Hızlandırılmış bir yoğun eğitim yöntemi demek olan "özel statü" çerçevesinin öteki parçası olan "kompozisyon" öğreniminde bu çocuklar, Prof. İlhan Baran'a teslim edildi. İlhan Baran da Paris Konservatuvarı'ndandı ve Kâmuran Gündemir gibi, dönemin rafine aydınlarından bir besteciydi.

İlhan Baran'ın kompozisyon dersi haftada iki gündü ve sabahtan akşama kadar sürüyordu. Bu çok değerli eğitimci, öğrencileriyle birlikte öğlen yemeği yiyor, kimi zaman müzeleri gezdiriyor, kimi zaman da analiz çalışmaları üzerine tartışıyorlardı. Bazı akşamlar ise Alman Kültür Merkezinde ünlü senfoni ve operaları Berlin Filarmoni'den ya da Berlin Devlet Operası'ndan görüntülü olarak izlemeye gidiyorlardı.

İlhan Baran, öğrencilerine besteciliğin bütün donanımlarını kazandırmayı öngörüyordu. Armoni, kontrpuan, form bilgisi, çalgı bilgisi, orkestrasyon, stil bilgisi gibi temel bilgi alanlarının yanı sıra, geleneksel müziğimizin makâm ve usûllerini, antik Yunan modlarını, hatta caz müziği teknik ve stillerini öğretiyordu.

Baran, öğrencilerinin çağdaş müzik stilleri ve tekniklerini öğrenmesi için, Türkiye'nin en yetkin isimlerinden biri olan emekli yargıç, besteci, ressam, şair, denemeci ve müzik yazarı Ertuğrul Oğuz Fırat'tan yardım istemişti.

Muhiddin ve Fazıl, "büyük kültür" olduğu ilk bakışta anlaşılan Ertuğrul Oğuz'un bir akademi özelliğindeki evine gidiyor, orada bulunan 10-15 öğrenciyle birlikte, dinlenen plaklar üzerine Ertuğrul Oğuz'un açıklamalarından sonra açılan tartışmaya katılıyordu. Üç yıl süren bu seanslar yoluyla çağdaş müzik kültürü hakkında geniş bilgi edindiklerine tanık olduğumu söylemeliyim.

Fazıl, konservatuvarı bitirdikten sonra Alman Bursu'nu kazana-

rak Almanya'ya gittiğinde, bestecilik yönünden yukarıda belirttiğim bütün donanımlara sahipti. Hatta, akademik unvanını yükseltmek için sınava girecek Alman akademisyenlerin bilgilerini tazelemek için onlara armoni, kontrpuan, çalgıbilim ve orkestrasyon dersleri veriyordu.

Çok yönlü bir sanatçı olan Ertuğrul Oğuz Fırat, çağdaş besteci tarafıyla bestecilik eğitiminde sürekli çaba göstermiştir.

*

Size bir de Fazıl'ın konservatuvarı bitirdikten sonra yapması gereken diploma başvurusunu anlatayım. Bu işi ben yüklenmiştim, ayrıntılar aklımda:

Fazıl'ın 1987 yılında konservatuvardan "lisans mezunu" olduğuna ilişkin yazıyı alıp konservatuvarın bağlı bulunduğu Hacettepe Üniversitesi'nin "Öğrenci İşleri"ne götürerek oradan diploma yerine geçen yazının verilmesini istedim. Buradaki müdür konumundaki bay, görevinde titiz, başvuran kişilere saygılı bir beyefendiydi. Belgenin içeriğini dikkatle okuduktan sonra, bana önce akrabalık derecesini sordu, "Babasıyım" dedim.

"Kendisi neden gelmedi?" diye sordu.

"Yurtdışı bursu kazandı, kendisi Almanya'da" dedim.

"1970 doğumlu mu oğlunuz?" diye sordu.

"Evet" dedim.

"Konservatuvar'ın dört yıllık lisans derecesini 1987'de tamamladığına göre, üniversiteyi 17 yaşında bitirmiş. Peki, üniversiteye 13 yaşında mı başlamış?" diye sordu sakince.

"Hayır" dedim, "konservatuvara 12 yaşında girdi, orta, lise ve lisans dönemlerini beş yılda bitirdi."

"Teşekkür ederim" dedi müdür bey, "bu söylediklerinizi belgelerseniz rektörlüğün yazısını hemen veririm".

Karşısındaki insana saygılı olan müdür bey, söz konusu belgeleri nasıl olsa getiremeyeceğimden emin bir şekilde, daha yumuşak, belki de alaycı bir sesle konuyu kapattı. Bense kendimden emin olarak kapıdan çıktım.

Durumu belgelemek benim için kolaydı: Üstün yetenekli çocuklar için konservatuvarda özel yetenek statüsüne ilişkin Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ni içeren Resmî Gazeteden zamanında birkaç tane edinmiştim. Onu ve Konservatuvar Müdürlüğü'nden Fazıl'ın "Özel Statü"de öğrenim yaptığına ilişkin yazıyı Hacettepe Üniversitesi "Öğrenci İşleri"ndeki baya götürünce ertesi gün gelip diploma yerine geçen yazıyı almamı söyledi.

Ben bu diplomayı önemsiyor, onun yurt dışında işe yarayacağını düşünüyordum. Hiç öyle değilmiş! Dünyanın hangi ileri ülkesinde olursa olsun, diplomaya değil, o ülkede yapılan "seviye sınavı"na bakılıyormuş. Halep oradaysa arşın burada!

"Buyur, gel jüri önünde çal bakalım, senin hangi sınıfı, hangi düzeyi hak ettiğini söyleyelim..."

Fazıl şöyle demişti:

"Hayatım boyunca bana kimse diplomamı sormadı, hangi okulda okuduğumu, hangi hocanın öğrencisi olduğumu falan da sormadı."

Avrupalılar, yerinde bir değerlendirme yapıyor: Sanat alanında ölçü, sanatçının ortaya koyduğu yaratıcı çalışma olmalı.

*

Fazıl'ın sanatçılığı ve kişiliği üzerine babası olarak sözü uzatmam gerekmiyor. 1995 yılından başlayarak beş kıtada binlerce konser veren Fazıl hakkında, yurt dışında on binlerce, Türkiye'de ise binlerce övücü yazı yazıldı. O, dünyadaki yerini dişiyle tırnağıyla kazandı. Duyduğum sevinç ve gurur, birçok şeyin üstünde. Şurası bilinmeli ki, çocukta üstün yetenek olmadıkça, benim gibi milyon tane baba bir araya gelse, bir Fazıl çıkaramaz. Söyleyeceklerim bu kadar.

Hayat nasıl dayatırsa

Benim için serüvenli geçen 12 Mart dönemini atlattıktan sonra bir süre işsiz kalmıştım. Devletle ilişkilerimi okurlarım da artık bildiği için söyleyebilirim: Ne ben devletten iş isteyecek bir adamdım ne de devlet bana iş verirdi. Bu yıllarda eşimden ayrılmış, Fazıl'ın velayetini ben almıştım. Baba oğul ikimiz yaşıyorduk. Fazıl henüz

ilkokuldaydı ve Mithat Fenmen'le müzik çalışmalarını başarıyla sürdürüyordu.

İşsizliğim, geçim sorununu iyice zora sokmuştu. Çocuğun bu zor yıllardaki yoksunlukları hissetmesi, onun müzik çalışmalarında çok düzenli giden ruhsal yaşamını ve çalışma ritmini bozabilirdi, bunu istemiyordum.

Yumurta kapıya dayanıp da acil para kazanmam gerekince, bir arkadaşımın yol göstermesi üzerine, semt pazarlarında limon satmaya başladım. Ancak, bazı tanıdıklar çıkar da beni limon satarken görürse, adım "Limoncu" olarak kalır diye düşünüyor, sonra gülümsüyordum. Bu olasılığı önlemek için, oturduğum semte uzak olan pazar yerlerine gidiyordum. Bu yüzden, haftada yedi gün işe çıkacak yerde, beş gün çıkmakla yetiniyordum.

Deyim yerindeyse hayatımda ilk kez "ticaret hayatı"na atılmıştım...

Aman efendim, bu "ticaret" dedikleri meğer ne tatlıymış!

Büyük halden bir sandık limon alıp getiriyordum, akşama kadar limonlar bitiyordu. Bir sandık limonun diyelim ki 20 lira maliyeti varsa, ben 120 lirayla eve dönüyordum. Böyle bir kazancı ve peşin paralı işi hayatımda görmemiştim.

Limonun çürüğü çarığı, firesi de pek yoktu. Eğer akşama kadar sandığı boşaltamazsam ertesi gün satıyordum. Kaldı ki, akşama varmadan eldeki mal genellikle tükeniyordu.

Ben Almanya'da geceleri çocuk bakıcılığı yapmış, soğuk hava deposunda tereyağı kolilerini istiflemiş adamdım. Neyleyim ki burası Almanya değildi, pazarda limon satmam yadırganırdı. Kimseye söylemiyordum bunu.

Çaresizdim, fakat çarkın dönmesi için yaptığım bu işten memnundum. Doğrusu, para kazanmaktan başka hiçbir yönden doyumu yoktu pazarcılığın. Yoksa yok! N'olmuş? Şevki Akşit ile Arif Damar, Mahmutpaşa'da bağıra çağıra işportacılık yaparken spor olsun diye mi girişmişlerdi bu işe?

*

Hayat nasıl dayatırsa öyle oluyor. Daha doğrusu, hayat yönlendiriyor insanı...

Cemal Süreya.

Bu yıllarda edebiyata fena halde tutkundum, boyuna yazıp duruyordum. Yazdığım Bingöl hikâyeleri dergilerde yayımlanıyor, hemen her hikâyem bir ödül alıyordu. Adı yeni duyulan ve dikkat çeken bir hikâyeci konumundaydım. O sırada Cemal Süreya, benim bir hikâyem üzerine övgü dolu bir yazı yazmıştı.

Cemal Süreya ile tanışmam da bu yıllarda oldu.

1970'li yılların ortalarında Cemal, Ankara'da "maliye müfettişi" olarak görev yapıyordu. Tanınmış bir maliyeciydi. Maliye Bakanlığı çevresinde "üstat" olarak niteleniyordu. "Mülkiyeli" olduğu için Mülkiyeliler Birliği'ne pazar günleri haftada bir gidiyor, edebiyatçı arkadaşlarıyla yemek yiyordu.

Bu çevrede, Ali Püsküllüoğlu, Remzi İnanç, Vecihi Timuroğlu, Tevfik Akdağ, "Ragıp Gelencik" adıyla dil yazıları yazan, düşünür ve çevirmen Öner Ünalan ve ben vardım. Remzi İnanç, bu yemekli sohbetlerde, belli bir konu dolayında konuşulmasını istiyordu. Öteki arkadaşlar buna karşı çıkınca bir süre sonra Remzi gelmez oldu. Ali Püsküllü ise sanıyorum ki daha çok Öner Ünalan'ın sağlam "Türkçeci" kavrayışını benimsemediği için, bu yemekli toplantıya bir süre sonra uğramadı.

Öte yandan, Cemal'in önderliğinde böyle bir edebiyatçılar çevresinin Mülkiyeliler'de buluştuğunu duyan bazı arkadaşlar zaman zaman geliyordu yemeğimize. O günleri nasıl özlediğimi bilemezsiniz...

*

Cemal Süreya, şiirlerinden çıkarabileceğiniz gibi, gündelik yaşamda da buluşçu, tam yerine oturan ilginç saptamalar yapan, olağanüstü deyişler üreten, renkli, ileri insanlıktan yana, düşünsel derinliği olan büyük bir şairdi benim gözümde. Büyüklüğü kadar

alçakgönüllüydü. İçki masasındaki yerini hiçbir şeye değişmem; öylesine doyumsuz bir sohbeti vardı. (Burada izin verirseniz şairleri nasıl sınıflandırdığımı açıklayayım size: Büyük şair, birinci sınıf şair, ikinci sınıf şair, kendini şair sananlar.)

Cemal, yalnızca büyük bir şair değil, değerli bir eleştirmen, denemeci, düşünce yazarıydı. Hiç unutmuyorum, 1970'li yıllarda, öteden beri "estetikçi" olarak tanınmış ve yetkinliği kabul edilmiş olan eski kuşaktan ünlü bir profesör yazarı, inanın bir yazıda yedi bitirdi. Adamcağız bir daha yazı yazmadı, yazamadı.

Cemal'in düzyazı kapsamındaki denemeleri, portre yazıları da müthiş etkileyiciydi. Bunun nedeni, kalem gücü değildi yalnızca. Okuru aydınlatan geniş bir edebiyat kültürünün desteğinde, belli bir sonuca ulaşmak için yürüttüğü mantık dizgesinin yanı sıra, gerçeği kanıtlarıyla sergileyen yumuşacık yazılardı bunlar.

Doğrusu ya, Cemal'in herhangi bir yazısında, düşünsel yönü ağır basan uzun cümleler dizisi bile okuru sıkmaz, anlaşılır bir akış içinde sürerdi. O, bir edebiyat eserinde ele alınan doğru yönelimlerin, artistik becerilerin ve düşünsel eğilimlerin hangi ölçüde sağlam ve içtenlikli olduğunu kolayca ayırt ederdi. Şairliği ve yazarlığıyla Cemal, edebiyatımızın prensiydi. Bu yakıştırma üzerinde konuşmaz, ama yazılıp söylendiği zaman, "Edebiyatın Prensi" olmayı kabullenir gibi susardı.

Yine bu yıllarda, Cemal'in şiiri üzerine, tutucu bir yazar ve eleştirmen olan Mehmet Kaplan'ın geniş bir eleştiri yazısı yayımlanmıştı. Cemal için açıkça "hem Marksist hem de Freud'cu" diyordu Kaplan. Bu konuda Cemal'in görüşünü almak için kısaca sordum, cevabı ilginçti:

"Doğru söylüyor" dedi.

*

1927 doğumlu Vecihi Timuroğlu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni bitirdikten sonra edebiyat öğretmeni ve lise müdürü olarak Anadolu'da birçok ilimizde görev yapmış bir eğitimci, çok yönlü bir edebiyatçı, şair, hikâyeci, denemeci, eleştirmen ve araştırmacıydı. Onunla tanıştığım 1975 yılında, aydınların izlediği Barış gazetesinin sanat yönetmenliğini yapıyordu. Aslında, Timuroğlu'nun

Yazılarını "Ragıp Gelençik" adı altında yazan Öner Ünalan.

yazı yazmadığı ilerici dergi ve gazete yoktur. Olağanüstü çalışkan ve üretkendir. 1978'de Nesin Vakfı Yıllığı'nda kendi kaleminden ilginç bir yaşam öyküsü yayımlanmıştı.

Vecihi Timuroğlu, Türkiye Yazıları"nın yayıma başlamasından birkaç yıl sonra, Ankara'da Atatürk Lisesi'nin müdürü olmuş, izleyen dönemde yalnızca yazı ve şiir vererek desteklemişti dergiyi.

"Ragıp Gelencik" takma adını kullanan Öner Ünalan, gerçek bir üstün yetenek, Fransızca söylenişiyle bir "jeni"dir. Ankara'da Ziraat Fakültesi'ni bitirdikten sonra, Amerika'da bitkibilimin şimdi bilemeyeceğim bir alanında master çalışmasını tamamlamıştır. Çok iyi İngilizce, iyi derecede Almanca bilir. Giriştiği her çalışmada en üst düzey başarıya ulaşmak gibi bir yaradılışı vardır. Yaşamında yalnızca bir hikâye yazmış, zamanı gelince bu hikâyeyi "Yunus Nadi Kısa Hikâye" yarışmasına göndererek birincilik ödülünü almıştır.

Türkiye'de yabancı dil bilgisini onun kadar yerinde kullanan insan azdır: Charles Darwin'in geniş hacimli üç temel kitabı olan "Türlerin Kökeni", "İnsanın Türeyişi" ve "Seksüel Seçme"yi, ayrıca, Friedrich Engels'in "Doğa'nın Diyalektiği"ni Öner Ünalan çevirmiştir.

Açık söyleyeyim, Öner olmasaydı bu kitaplar Türkçeye çevrilmek için daha yıllarca bekler, ya da yalan yanlış çevrilirdi. Özellikle Marksist teoride, onun kadar kavrayışlı arkadaş sayılıdır. Edebiyat ve dilbilim konularında, yazdığı tartışma yazıları ise nefistir. Türk Dil Kurumu'nun dilde ırkçılığa eğilim gösteren "Öz Türkçeci" yaklaşımına karşı, Türkçe üzerine düpedüz dersler vermiş, ne yazık ki kurumdaki birtakım "Öz Türkçeci"ler bu yardımdan gereğince yararlanamamıştır.

Timuroğlu ve Ünalan'ın niteliklerini özetlememin nedeni,

"Türkiye Yazıları" dergisinin çekirdek kadrosunu açıklamaya çalışmaktı. Yönetmenliğini Cemal Süreya'nın, yazı işleri müdürlüğünü benim üstlendiğim dergide, yazı kurulunda yukarıdaki isimlerin yanı sıra, Cemal'in isteğiyle Ali Püsküllüoğlu ve benim isteğim üzerine Demir Özlü de yer almıştı.

Demir dışında hepimiz Ankara'daydık. Bu durumda Demir, "İstanbul temsilcisi" konumunda oluyordu.

"Türkiye Yazıları"

Bir derginin başarılı olması söz konusuysa, dergicilikten iyi anlamaya bağlanabilir bu. Cemal Süreya, "Papirüs"teki deneyimlerini geliştirerek kurdu Türkiye Yazıları'nı. İçeriğinin canlı ve çekici olması bundandır. Cemal ayrıldıktan sonra, biz bir derginin nasıl canlı ve çekici olabileceğini kavramıştık, bu kavrayıştan ödün vermedik.

Bilindiği gibi, "dergi" demek, art arda sıralanan yazılar ve bu yazıların içine şiirler serpiştirmek demek değildir. Ülkemizde çoğu dergi, işte bu amatör anlayışla, hatta baştan savmacı bir tutumla çıkıyor.

Şimdi gelelim Cemal'in kurduğu "Türkiye Yazıları" dergisini farklı kılan içeriğe:

Öncelikle birbirinden farklı edebiyat öğeleri kullanıyorduk. Sırasıyla şöyle:

Kısa bir "Sunu" yazısı. Dergi kurucularının katıldığı "Küçük Oturum" başlıklı, kısa, sevimli bir açık oturum metni. Düşün planında birkaç "inceleme ya da deneme" yazısı. Bir "söyleşi". Bir "öykü". Yine her sayı, "Kendileri" genel başlığı altında, bir edebiyatçımızın kaleminden çıkan özyaşam öyküsü. "Kesit" ana başlığıyla "Kitaplar", "Görüşler", "Müzik", "Televizyon", "Olaylar-Mektuplar" gibi başlıklar altında güncel konulara ilişkin kısa yazılar. "Adamlar, Adamlar" başlığı altında bir edebiyatçının portresi; Cemal'in yazdığı "Ölüler-Diriler" başlığı altındaki taşlamalar; en sonda da Cemal Süreya'nın "Ankara Yazıları"... Ayrıca, her sayı 10-15 şiir yayımlıyorduk. Bütün bu öğeleri bütünlemek üzere, her sayı bir ressamımızdan resim örnekleri veriyorduk. Turgay Gönenç de bu ressamın nitelikleri üzerine bir şiir yazıyordu her sayı.

"Türkiye Yazıları" dergisinin kapağı. "Sunu" başlıklı ilk yazı, kapaktan başlardı.

Bütün bu değişik öğeler hep vardı. Okur, sayfaları çevirdikçe hep aynı türde yazılarla karşılaşmıyor, genelde dergi sayfalarına gülmece-eğleni yaklaşımının sindiği çeşitli formdaki yazılarla buluşuyordu. İşte dergiyi "canlı ve çekici" kılan böyle bir içerikti.

Bu öğeleri somut olarak açıklamak için ilk sayısı Nisan 1977'de yayımlanan Türkiye Yazıları'nın içeriğini de belirteyim:

Örnekler vermek istiyorum: İlk sayıda, "Sunu" yazısından sonra, "Küçük Oturum"un konusu dergicilikti; yazı kurulundan oluşuyordu katılanlar; ama izleyen sayılarda oturuma çoğunlukla başkalarını da davet ediyorduk; örneğin Şair Eşref'i falan...

Deneme-inceleme olarak "Ragıp Gelencik" takma adlı Öner Ünalan'ın "Halk Dili Üzerine", Demir Özlü'nün "Edebiyatta Çağdaş Duyarlığa Varmak", Vecihi Timuroğlu'nun "Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlilleri" başlıklı yazıları yer alıyordu. Söyleşi Muzaffer Erdost'la yapılmıştı yayımcılık ve kültür politikası üzerine. Benim bir hikâyemden sonra, "Kendileri" bölümünde Hasan İzzettin Dinamo'nun özyaşamöyküsü yer alıyordu. "Adamlar, Adamlar" genel başlığı altındaki portre yazısı, İlhan Selçuk'a ayrılmıştı. "Ölüler-Diriler" için Cemal, iki taşlama yazmıştı: Birincisi şöyleydi: ***"Zekâsını aşsa da Peyami'nin kötü niyeti / Doğrusu ucu ucuna getirirdi her şeyi; / Örneğin XX. yüzyılda doğmuş olmamak için / Tutup 1899 yılında dünyaya geldi".***

İkincisi ise şuydu:

"Yedi yabancı dil biliyormuş / Kasım Gülek Efendi, / Bir de Türkçe öğrense / Sekiz ederdi."

Burada, ilk sayıda yer alan şairleri de yazayım: Niyazi Akıncıoğlu,

Arif Damar, Hilmi Yavuz, Ali Püsküllüoğlu, Metin Altıok, Sait Maden, Tevfik Akdağ, Turgay Gönenç, Cemal Süreya. İlk sayının ressamı ise Cihat Burak'tı.

*

Türkiye Yazıları'nın ilk sayısı öyle geniş ilgi görmüştü ki, 5,000 baskıdan 60 adet iade geldi. Şunu da özellikle belirteyim, dergi daha çıkmadan 1,000'den fazla abonemiz vardı. Aboneleri genelde şu yoldan sağlamıştık: Tanınmış edebiyat dergilerinin toplam 7,000 dolayındaki abonesinin listelerinden yararlandık.

Abonelerin önemli bir kısmı, Türkçe ve edebiyat öğretmenleriydi; ötekiler ise yazarlar ve edebiyatseverlerdi. Onlara etkileyici bir mektup gönderdik. Mektup şöyle başlıyordu:

"Sözün ve yazının dostu, dostumuz"...

İlk sayıdan sonra gelen mektuplardan, özellikle bu seslenme biçiminin okurları etkilediği anlaşılıyordu. Ayrıca, Cumhuriyet gazetesine verdiğimiz ilanlar da dikkat çekiciydi:

O yıllarda yayımlanmakta olan edebiyat dergilerinin adlarını belirterek kutu ilanlar veriyorduk:

"*Şu ve şu dergilere abone olunuz. Türkiye Yazıları*" içerikli ilanlardı bunlar.

Dergi daha çıkmadan bini aşkın yıllık abone gelince Cemal, romanımın kahramanı Kocakurt'un ağzıyla bir espri yaptı bana:

"Dergiyi mergiyi boş ver, abone parasını alıp toz olalım..."

*

Bir zamanlar "Türk Solu"nun ilk sayısında olduğu gibi, Türkiye Yazıları'nın yayımlanmaya başlaması da benim yaşamımda önemli bir olaydı. Ben bu dergilere "Birinci milât, ikinci milât" diyordum.

İkinci milâttan sonra ilk sarsıcı olay, Darphane Müdürlüğü'ne atanması dolayısıyla kısa bir süre önce İstanbul'a yerleşmiş olan Cemal'in, dergiden ayrıldığını açıklaması olmuştu. Nedenini bilemediğimiz için sarsıldık.

Acaba içimizden biri, Cemal'i kıracak bir şey mi yapmıştı? Vecihi, Öner ve ben, oturup bu konuyu konuştuk. Cemal'in dergiden ayrılma nedenini çözemedik. Ertesi gün, Ali Püsküllüoğlu da

yönetim yerine gelip dergiden ayrılmak istediğini söyleyip gerekçe belirtmeyince Öner'in tepesi attı:

"Peki ama, nedenini söyle, n'oluyor?" diye sordu.

Cevap vermedi Püsküllüoğlu. Bunun üzerine Öner kapıyı gösterdi. Ali, söylenerek çıktı gitti kapıdan.

*

Eskilerin "muamma" dediği bir bilinmezlik içindeydik. Doğrusunu isterseniz, Cemal'in ve Ali'nin açıklık içermeyen davranışlarına kırılmıştık.

Müthiş bir iştahla sarıldık dergiye. Cemal ayrıldıktan sonra, onun dergicilik anlayışından ödün vermedik, yukarıda saydığım ayrı türdeki yazı öğelerini koruduk: Cemal'in "Ölüler-Diriler" başlıklı taşlamaları yerine, "Belgeler" başlığıyla edebiyat tarihimizden ilginç belgeler koyduk. Arka kapakta Cemal Süreya'nın yazısının yerine ise Vecihi Timuroğlu yazmaya başladı.

Böylece Türkiye Yazıları, Cemal Süreya'nın eksikliğini pek duyumsatmadan gelişimini sürdürmeyi amaçladı.

Bir derginin gelişimini sürdürmesi ne demektir? Birincisi, edebiyatımıza süreç içinde yeni imzalar armağan etmesi demektir. İkincisi, edebiyatımızda ve öteki sanat dallarında temel kültür sorunlarını gündeme getirmek ve bunlara ilişkin konuları inceleyen ekler vermek, özel sayılar çıkarmak demektir. Üçüncüsü, edebiyatımıza armağan ettiği yeteneklerin kitaplarını yayımlayarak şairlerin ve edebiyatçı çevrelerin dikkatini çekmek demektir. Dördüncüsü ise Türkçemizin özleşmesi, arınması konusunda, Türk Dil Kurumu'na bilimsel yönden yardımcı olmak için araştırmalar, yazılar yazmak demektir.

Türkiye Yazıları, bu dört alanda kararlı ve çalışkan davranmaya çalıştı.

*

Birinci yıldan sonra, dergiye ayda ortalama bin dolayında şiir gelmeye başlamıştı. Söz konusu şiirleri değerlendirmek için bir "şiir değerlendirme kurulu" oluşturduk. Bu kuruldan gelen 50 dolayındaki şiiri, benim de içinde bulunduğum yazı kurulu inceliyor, her sayı 20 dolayında şiir yayımlamaya çalışıyorduk.

Şiirlere ciddiyetle eğildiğimiz anlaşılmıştı. İşte o zaman, dergide sürekli yer alan şairler belirlenmeye başladı. Onların içinde edebiyatımıza armağan edeceğimiz şairlerin çıkacağı kesindi. Şu noktayı da belirtmekte yarar görüyorum: Yayımladığımız 20 şiirin yaklaşık 10'u ünlü şairlerimizin şiirlerinden oluşuyordu. Öteki 10 şiir, genç yeteneklerindi. Derginin ikinci yılından başlayarak Gülten Akın, Tahsin Saraç gibi tanınmış şairlerimizin yanı sıra, Türkiye Yazıları'nın tanıttığı genç şairlerin kitaplarını yayımladık. Bu şiir dizisi 20 kitabı bulmuştu.

Türkiye Yazıları'nın 1978 yılında düzenlediği "Kültür Politikası Semineri"nde bir oturum: Şair Veysel Çolak (yazman), Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı (konuşmacı), yazar Kerim Korcan (oturum başkanı).

Dergide, deneme türünde yeni yazarların düzeyli çalışmalarına yer verdik. Onların arasından da tanınmış deneme yazarlarının, düşünce yazarlarının çıktığını söyleyebilirim.

Hikâyecilik alanında 70'li yılların ikinci yarısı ve 80'lerin başları, edebiyatımızda durgun bir dönemdi. Ama yine de birkaç hikâyeci çıkardığımızı söyleyebilirim.

"Günce" türünde, tanınmış bir hikâyecimiz olan Muzaffer Buyrukçu'nun adını vermeliyim. Çünkü, Türkiye Yazıları'nda günce yayımlayan yalnızca o vardı.

Birinci yılı kaparken, kültür ve sanat çevrelerinde geniş yankı uyandıran bir seminer düzenlemiştik: "Ulusal, Demokratik Kültür Politikası Semineri". Yukarıdaki başlık altında irdelenecek konuları, çok değerli bir aydınımız olan İcen Börtücene planlamıştı, ışıklar içinde yatsın... Birkaç gün süren bu etkinlikte üretilen bildirileri, derginin birinci yılını doldurduğu 12'nci sayıda, dergi boyutlarında olan 96 sayfadan oluşan bir ek içinde yayımladık. Daha sonra "Fotoğraf Sanatı" üzerine bir seminer düzenledik ve bildirileri yine 96 sayfalık bir dergi ekinde yayımladık. Bunları "Nasreddin Hoca" eki, "Televizyon" özel sayısı ve benzerleri izledi.

Derginin "Türkçe" sorunu üzerindeki yaklaşımına geçiyorum şimdi: Türkiye Yazıları'nın yazı kurulu olarak biz, dilimizin özleşmesinden, arılaşmasından yana olduğumuz halde, Türkçenin yanı sıra, "Öz Türkçe" denen ayrı bir dil olduğunu hiçbir zaman kabul etmedik. "Türkçe" bize yetiyordu. Evdeki masamın üzerinde "Öz Türkçe Sözlük" değil, "Türkçe Sözlük" vardır. Ayrıca "Osmanlıca-Türkçe Lûgat"a da gerektikçe bakarım. Türkçeyi savunurken "Öz Türkçeci" arkadaşlara haksızlık ettiğimi düşünmedim. Bu baylar, bir sözcüğe "Öz Türkçe" karşılık önerirken kimi zaman Türkçenin tadını tuzunu kaçırdılar.

"Öz Türkçe" karşılık önerdikleri bir sözcüğün, örneğin "Çağatayca'dan" geliyor olması, Türk Dil Kurumu'nun kimi "dil uzmanları"nı sevinçten havaya uçuruyordu. Öte yandan bize kalırsa bu yapılan, dilin özleşmesi konusunda yapılan çalışmalar değil, düpedüz ırkçı bir anlayışın göstergesiydi.

Kültür Politikası semineri, 1978'de Sanatsevenler Derneği'nde düzenlenmişti. 150 dolayında dinleyicinin izleyebildiği seminer üzerine, TRT bir TV programı yapmıştı. Fotoğrafta, ön sırada oturan izleyicilerden Anıl Çeçen, Ahmet Taner Kışlalı, Niyazi Ağırnaslı görülüyor.

Türkiye Yazıları'nda dil sorunsalı konusunda yazan arkadaşımızın takma adı "Ragıp Gelencik"ti. Asıl adı Öner Ünalan olan bu değerli arkadaş, devlet memuru olduğu için, öteden beri takma ad kullanıyordu. Yazı kurulu üyesi Öner Ünalan'ın "Türkçemiz" konusunda, "Türk Dil Kurumu'nun sözcüsü" olarak yazdığı yazılarla öne çıkan Emin Özdemir'e öğretmek istediği konulardaki çarpıcı örneklerden birkaçı şöyleydi:

Türkçe bir "takı dili"dir, önerilecek yeni bir sözcüğe takıların gelebileceğini düşünmeden işe girişirseniz komik olursunuz:

Örneğin "aşk" sözcüğüne karşılık olarak "sevi" dediler. Peki, "âşık" nasıl diyecekler, "Sevici" mi? Kaldı ki "âşık" sözcüğü bizde saz

şairleri için de kullanılır. Âşık Veysel yerine "Sevici Veysel" mi denmeli?

Edebiyatseverlerin ve dilbilim çevrelerinin ilgiyle okuduğu tartışma dizisi içinde Ünalan ayrıca şunu da sormuştu Özdemir'e:

Stadyumda on binlerce kişi "goooool" diye haykırırken Emin Özdemir gibi bir "Öz Türkçeci"nin kalkıp tek başına "sayııı" diye bağırması ne işe yarar?

Türkiye Yazıları dergisi olarak Türkçenin özleşmesinden, arılaşmasından yana olduğumuz halde, uydurukçuluğa, hazırcılığa yönelmemek gerektiğini ısrarla vurguluyorduk. Bu da bize düşen bir görevdi. Derginin toplumu bilgilendirmesi, edebiyatseverlere örnek olması yolunda ciddi bir çabaydı.

Öte yandan, bizim evde hep tartıştığımız "Öz Türkçecilik" konusuna ilginç bir yönden değinen Fazıl oldu.

Beş yaşındaydı bu sırada:

"Baba, sen Almanca biliyor musun?" diye sormuştu bir gün.

"Biliyorum" dedim.

"Peki, Öz Almanca da biliyor musun?"

12 Eylül...

1977 yılının nisan ayında yayımlanmaya başlayan Türkiye Yazıları'nın coşkusuna öyle kapılmıştım ki, Türkiye'nin büyük bir hızla uçuruma doğru gitmesi, benim dergicilik şevkimi kıramıyordu. Tam tersine, siyasal plandaki gerilim arttıkça, toplumcu bir edebiyat dergisinin içeriğini güçlendirmek amacıyla kültür teorisi alanındaki yazılara ağırlık tanıdık.

Kışkırtmalarla darbeye zemin hazırlayan olayları doğru değerlendirenler için, faşist bir darbenin kapıda olduğu açıktı. Yurdumuzun değerli kültür adamları öldürülüyor, bir yandan otomatik silahla kahvehaneler taranırken bir yandan da okullar kapatılıyordu.

Bu iğrenç provokasyonların başında, 1977 yılında yapılan "1 Mayıs" katliamı vardır. Taksim'deki on binlerce insanı can derdine düşüren ve 35 insanın ölümüyle sonuçlanan böyle utanç verici bir

olayın önceden bütün ayrıntılarıyla planlanması, canavarlardaki kana susamışlığın son haddine ulaştığını gösterir. Kışkırtmalarla ölüme itilen yurttaş sayısı giderek artıyordu. Bu tür olayların altında yatan, Türkiye'nin faşist bir rejimle yönetilmesinin zorunlu olduğu görüşünü yaygınlaştırmaktı.

Gösterilen çare işte buydu!

İnsanoğlu, karamsarlığa düştüğü anda, bu uzun savaşı yitireceğini bilmelidir. Her şeye karşın iyimserliği korumak, dayanmak ve büyüyen olayların acı sonuçlarını göğüslemek, zorunlu bir insancıl görevdir.

Provokasyonlar kapsamında beni yakından ilgilendiren iğrenç olayların başında, 1979 yılında yapılan Mihri Belli'yi öldürme girişimi gelir. Yolda giderken bir anda karşınıza çıkan bir herifin size kurşun yağdırdığını düşünün...

Açık söyleyeyim, bu silahlı saldırıda Mihri Belli'nin yerinde başka biri olsaydı, ölümden kurtulamazdı. Elindeki tabancayı sürekli ateşlemeyi kafasına koymuş bir cani karşısında, büyük bir soğukkanlılıkla yakındaki bir briket taşını siper etmeyi başarabilmek için, nice savaşların, pusuların deneyiminden geçmiş olmak gerekir. Bu soğukkanlılık ve deneyimle saniyeler içinde karşı koyabilme çaresini bulmak, "Mihri Belli'ye özgüdür" diye düşünürüm. Ağır yaralar almasına karşın, pusudan sağ çıkmıştır.

*

12 Eylül 1980 günü iktidara oturan darbeciler, aslında kana susamışlığı, gaddarlığı, kan dökücülüğü, kıyıcılığı ve insafsızlığı yöntem olarak benimseyen, uygulanmasını sağlayan zorbalardı. Bu tanımı, o günleri yazarken içime yayılan isyan duygularıyla yaptığımı açıklamalıyım.

Bu tür önlenemez duygularımı yükselten ilk örnek, yakından tanıdığım İlhan Erdost'un canavarca öldürülüşüdür.

İlhan Erdost, yayıncı ağabeyi Muzaffer Erdost'un sağ kolu olarak onun bu alandaki her işine koşan, son derece özverili, becerikli, ama her şeyden önce, herkese, hepimize saygılı, sevimli bir gençti. Yeni evlenmişti, iki küçük kızı vardı: Türküler ve Alaz.

İlhan'ın yere düştükten sonra tekmelenerek öldürülüşü, tüyler ürperticidir. Tam anlamıyla 12 Eylülcüler için söylenen "katiller" tanımına uygundur.

İlhan Erdost ve eşi Gül Erdost.

Açıktır ki bu olay, "insanlığın tanımı dışındadır". Bu vahşet, ulusal kurtuluş savaşı vererek yurdunu kurtarmış bir ordunun kendi yurttaşlarıyla bütünleşme, sarmalaşma geleneğine bütünüyle aykırıdır.

İlhan Erdost'un en yakını olan insanların durumu ise dayanılmaz bir yakıcı haldir. Yüreğe çöken dayanılmaz acıdır.

Ailenin sorumlusu olan Muzaffer Erdost'un feryâdım yakından izledim. Elimizde iyi ki "Türkiye Yazıları" dergisi vardı ve iyi ki bu feryâdı bir yandan da dergi aracılığıyla insanlara duyurabiliyorduk.

Şiirler, şiirler, şiirler... Çığlıkların, haykırışların ardı arkası gelmiyordu. Muzaffer, İlhan'ın öldürülmesini protesto etmek amacıyla resimler de yapıp sergiler açıyordu.

Türkiye Yazıları'nın her sayısı "İlhan Erdost Özel Sayısı" olmalıydı. Bütün dergiler, gazeteler, basın yayın organları, hep "İlhan.. İlhan.." diye haykırmalıydı...

Elimizden ne geliyorsa yapıyorduk, ama neye yarıyordu yürek yarasını deşmekten başka?

Avcılara ders veremeyen kuşlar gibiydik...

*

12 Eylül'ün faşist uygulama dönemini anlatmak, binlerce cilde sığmaz. Burada okurlarıma özet bir tablo sunmak istiyorum:

1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, 650 bin kişi gözaltına alınmıştır. 230 bin kişinin yargılandığı davalarda, yedi bin devrimci için idam cezası istenmiş, 517 gencimize ölüm cezası verilmiştir. 50 delikanlımız idam edilmiş, idamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gitmiştir. Cezaevlerinde 299 devrimci yaşamını yitirmiş, 14 kişi açlık grevinden ölmüştür. 95 gencimiz çatışmalarda öldürülmüş, bunlardan 16'sı

"kaçarken" vurulmuştur. Can veren 3 kişiye "doğal ölüm" raporu verilmiş, 43 devrimcinin "intihar ettiği" bildirilmiştir. 300 delikanlımız kuşkulu bir şekilde ölmüş, 171 gencin "işkencede öldüğü" belgelenmiştir. 30 bin kişi "sakıncalı" olduğu için işten çıkarılmış, 14 bin kişi yurttaşlıktan atılmıştır.

Yukarıdaki rakamları okurlarım başka kaynaklarda da bulabilir. Bir kez de ben belirtiyorum. Bu rakamların çizdiği hunharlık tablosu ne kadar geniş şekilde yayımlanırsa, o kadar yerinde bir insanlık görevi yapılmış olur. Onun için bir kez de ben belirttim.

Haykırmak geliyor insanın içinden: ***"Yürü bre Hızır Paşa / Senin de çarkın kırılır / Güvendiğin padişahın / O da bir gün devrilir!"***

Söz getiremeyen dergicilik

Yukarıdaki tablonun yanı sıra, 12 Eylül döneminin koşulları altında bir edebiyat dergisini özgürce çıkarmanın yolları kapanmıştı. Yazdıklarımızda geleceğin sevinci görülemedikten sonra... Herhalde, "namus belâsı" denen bir anlayışla çıkarıyorduk dergiyi.

"Sözünü açıklayamayacak durumdaki bir edebiyat dergisini neden çıkarmalı?" diye düşünüyordum. Edebiyatın ince oyunlarına getirip bir şeyler söylemeye çalışınca bu kez de itiyle mitiyle mi uğraşacaktık?

1982'nin sonlarında, genç bir şair arkadaşımızın ilginç bir şiiri gelmişti dergiye. Bu şiirin ortalarında öyle bir dize vardı ki, o zehir gibi dizeyi okuyunca, uzak bir ilçede edebiyat öğretmenliği yapan bu genç şairin mahvedilişini görür gibi oldum.

Söz konusu şiiri basmamak, "Türkiye Yazıları"na yakışmazdı. Biz, sözümüzü zor günlerde de sürdürmek isteyen bir dergiydik. Öte yanadan işin içinde genç bir şairin geleceği vardı. Şaka değil, hayatı kayabilirdi çocuğun. O yıllarda, taşradaki bir insana telefonla ulaşmam da olanaksızdı. Her şey bana kalmıştı:

O politik dizeyi ne yapıp edip bir yere sıkıştırabilmek için yazıldığı belli olan bu şiiri basarsam, çocuğu yakabilirdim. Kim ne derse desin, ağabeyliği ele alıp şiiri yayımlamadım.

İyi de ettim! Ama bir yandan da Türkiye Yazıları'nı en azından

bu genç şairin gözünde korkak bir dergi durumuna düşürdüğümü düşünerek müthiş canım sıkıldı.

12 Eylül Darbesi'nin getirdiği fırtına, edebiyatı öyle zavallı, sözünü söyleyemez duruma düşürmüştü ki, istediğimiz şiiri bile yayımlayamıyor, kayalıklara tutunmuş inatçı bir çiçek kadar olamıyorduk...

Hep bilir ve söyleriz: En kötü sansür, otosansürdür. İnsanın kişiliğini kendi kendine saptırmaktır otosansür!

Temiz bir insan için, "Şöyle yazarsak bir şey diyemezler" gibi hesaplardan başlayıp "Bu türlü yazarsak onların da işine gelir" kıvırtmasına değin ödün vermek, kanalizasyon çukuruna cumburlop atlamak demektir. "Türkiye Yazıları", ne ödün verir, ne de çukura atlardı!

Dergideki arkadaşların dayatması üzerine bir süre daha yaşadı Türkiye Yazıları.

Bu zorlu dönemde, edebiyatı bütünüyle bırakmayı da düşündüm. 12 Eylül'ün yasaklı düşünce ortamında, verimsiz yaratıcılık toprağında kıvranıp durmak yerine, uluslararası bir dil olan müzik sanatına eğilmeyi, bu alanda kitaplar yazmayı doğru, yerinde buluyordum. 1983'ten başlayarak kendimi müzik kitapları çalışmalarına verdim. Bugüne değin sürdü bu yöndeki çalışmalarım. Hâlâ da çalışıyorum...

Türkiye Yazıları'nı soracak olursanız, derginin yayımı 1983'ün şubat ayında noktalandı.

"Dayanışma"

İnsanın yüreğine bir kere edebiyat kıvılcımı düştü mü, onun yaktığı ateşten uzaklaşmak zor oluyor. İkilemler içindeydim. Hikâye ve roman yazmayı bırakmıştım, Türkiye Yazıları dergisi de kapanınca ben ne yapacaktım şimdi?

"Önce aç karnını doyur!" diyordum kendime. En önemlisi, evin maişeti...

Semt pazarlarında limonculuk yapmak yerine, bir arkadaşımın önerisiyle ansiklopedi pazarlamaya başladım. O zamanlar, "Tosbağa" denen, Volkswagen marka eski bir arabam vardı. Onu "Medar-ı

maişet arabası" gibi kullanarak Anadolu'nun birçok yerine gittim.

İyi bir işti; Türkiye'de ansiklopedi edinme furyası esiyordu bu yıllarda. Ancak, uzun seyahatler dolayısıyla Fazıl'dan uzak kalıyordum. Ayrıca, içeriğine pek de güvenmediğim ansiklopediler yerine, Anadolu'ya daha düzeyli kitaplar götürmenin doğru olacağı düşüncesindeydim.

Eski dostum ve Ankara'da "Yıldırım Bölge Askeri Cezaevi"nde aynı koğuşta yattığımız Erdal Öz, bu konuda tam bir dayanışma gösterdi: Ansiklopedi yerine, Can Yayınları'nın çocuk kitapları dizisini ve "klasikler" dizisini taşımaya başladım.

Yine de kendi ansiklopedimi yazmak, Anadolu'daki üniversitelerden gelecek isteklere göre onu taşımak istiyordum.

Bu yıllarda, değerli bir yazar olan Atilla Özkırımlı'nm 4 ciltlik "Türk Edebiyatı Ansiklopedisi" yayımlanmış ve geniş ilgi görmüştü. Bu tür bir çalışmanın benzeri, müzik alanında yapılamaz mıydı? Avrupa müzik kültüründen kaynaklanan genel müzik bilgisinin yanı sıra, geleneksel müziklerimizi de içeren dört ciltlik bir "Müzik Ansiklopedisi" hazırlayamaz mıydım?

Yıllar sürecek olan bu iğneyle kuyu kazma çalışmasına 1983 yılında başladım.

*

Kapanmış olan Türkiye Yazıları'nın Ankara'daki sürekli yazarları için doyurucu bir ortak çalışma alanı yaratmak gereğini düşünüyordum bir yandan. İstanbul'da "YAZKO" adı altındaki örgütlenmeyi örnek alarak, başkentte de doyurucu kitaplar yayımlayan başarılı bir yazarlar kooperatifi kurabilir miydik?

Yaptığımız yoklamalar, Ankara'daki hemen her edebiyatçının böyle bir girişimi olumlu karşıladığını gösteriyordu. İş ciddiye bindiği zaman da, kabarık sayıda bir yazar kadrosunu kooperatif çatısı altında birleştirmek zor olmadı.

"Dayanışma Yayın Kooperatifi" adını verdiğimiz bu ortaklıkta, yayınlarımızın "lokomotif" işlevini görecek olan ünlü yazarlar arasında Aziz Nesin, İlhan Selçuk, Fikret Otyam da vardı. Önce bu yazarların kitaplarını yayımladık.

"Dayanışma" kooperatifinin başkanlığına Fikret Otyam'ın ağabeyi, melek gibi bir insan olan, eczacı ve şair Nusret Kemal Otyam'ı, yayıncılık işlerini yürüten yayın müdürlüğüne de o sırada cezaevinden yeni çıkmış bulunan Ahmet Telli arkadaşımızı getirdik. Bütün yük, bu iki insanın üzerindeydi.

Hayatımda en fazla saygı ve sevgi duyduğum insanların biri de Nusret Kemal Otyam'dır. Kitapçılık gibi eczane işletmeye hiç benzemeyen, kahırlı bir işi yönetirken konuya öyle yürekten bakıyor, işe öyle bir özveriyle sarılıyordu ki, kooperatif yayıncılığının uzun yıllar süremeyeceğini ona anlatmak zordu. Bu işi YAZKO ve öteki yayım kooperatifleri de sürdüremedi.

Türkiye Yazıları'nda birlikte çalıştığımız Ahmet Telli'yi, hem şair yönüyle hem de çalışkanlığıyla tanıyordım. O zamanlar divan şiirine de hayranlık duyardı. Onun bu eğilimi, giderek gelişen çağdaş bir kişisel şiir stiline dönüştü.

Bugün önümüzde Telli'nin 10 şiir kitabının toplam 95 baskısı var. "Ne yaptı, ne işe yaradı?" sorusu karşısında Fazıl hakkında konuşmayı nasıl yersiz buluyorsam, Ahmet Telli üzerinde de fazla durmaya gerek görmüyorum. Yaptığı işin niteliği ve niceliği ortada!

Epik bir hikâye

Bu yıllarda tosbağamla yolculuklara çıkıyor, günler sonra eve döndüğümde Fazıl'ın çalışmalarını izliyordum. Geceleri ise hazırlamaya başladığım Müzik Ansiklopedisi'ne eğiliyordum.

Yollarda giderken müzik dinlerdim hep. Fakat edebiyat peşimi bırakmıyor, içimdeki yazma isteğini bastıramıyordum. Nicedir kurgusunu hazırladığım bir tiyatro eseri vardı kafamda. Bu kurguyu o kadar benimsemiş, o kadar "benden bir parça" haline getirmiştim ki, artık damarlarımda dolaşmaya başlamış gibiydi. Söz konusu sahne eserini oturup yazmak için yalnızca zamana ihtiyacım vardı: Belki üç ay, belki beş ay bir zamana...

Tiyatro eserinin çatkısını, yapısını kısa sürede halledemeyeceğimi anlayınca kurguyu sahne eseri olarak yazmaktan vazgeçtim. Bildiğim gibi yazdım: "Hikâyeci" olarak nasıl yapabiliyorsam, öyle

yazdım. Uzun bir epik hikâye olacak metni bölümler halinde tasarladım, sonra da yolculuktan döndüğüm zamanlar, her bölüme ayrı ayrı saldırarak yazmaya başladım.

Hikâyenin bütünü üzerinde okuma, düzeltme, yeniden çalışma işlerini de bitirince eser tamamlandı.

Almanya yıllarımdan beri kafamda evirip çevirdiğim kurgu, ticaret sermayesini irdeliyordu: Dört okkalık bir mal, dörde alınıp altıya satılıyorsa bu işin içinde bir iş vardı. Alınırken de dört okka, satılırken de! Bu alım satım süreci içinde malın değerini artıracak hiçbir üretim eklenmediği ve hiçbir emek devreye girmediği halde, nasıl oluyordu da bir mal durduk yerde dört lira iken altı lira oluyordu?

"İpek Halıya Ters Binen Kedi" başlıklı epik bir öyküden oluşan kitabımın kapağı.

Tüccarlar diyordu ki: "Dörde alıp altıya satmak bizim hakkımız! Yasal ve törel hakkımız! Bak, dörde alıp yediye, sekize satacak olursak, o zaman helâl değildir bu kâr! Kazıkçılıktır, haramdır!"

Masalda "Kedi" adını verdiğim kahramanım ise yasal ve törel hakkına sıkı sıkıya bağlı kalarak, herhangi bir malı alıp yerine yüzde yirmi beş eksiğini koyuyordu. Altı liraya mı satılıyormuş o mal? Alış fiyatı olan dört lirayı bırakıp malı alıyordu. Yaptığı, tam anlamıyla yasal ve törel bir ticaretti.

Ama günün birinde bizim kedi, bu alım eylemi sırasında yakayı ele verince hırsızlıkla suçlandı. "Hayır, ben tüccarım, ticaret yapıyorum! Bu benim hakkım!" diyordu.

"Hırsız" mı, "tüccar" mıydı o? Buna kim karar verir? Yargı!

Mahkeme, "hırsız" olarak getirilen sanığın, malı alma ederini bırakan dürüst bir tüccar olduğunu da gözetmek zorundaydı. Böylece tez ve antitez, ayrıntılı olarak gözden geçiriliyor, ama bir

yandan da kesin bir yargıya varmayı gerektiriyordu. Çünkü bütün toplum, bütün medya organları ikiye bölünmüştü: Kahramanım için kimisi "hırsız" diyor, kimisi de bir "tüccar" olduğunu savunuyordu.

Ticaret, ipek bir halıydı. Kahramanım olan kedi, bu halıya ters binmişti sadece. Hepsi bu!

Epik bir tiyatro eserinin ya da hikâyenin gereği olarak kurguyu yabancılaştırma öğeleriyle işledim. İrdelediğim konu, yedi bin yıl dolayında köklü bir geçmişi kapsadığı için, hikâyeyi bütün zamanları kapsamak üzere masal üslûbunda yazdım. Halkın içinden doğan bu üslûbun özelliklerini inceledim, masallardaki çoğu özgün anlatım sözlerinden, bezeklerden yararlandım.

Tahsin Saraç

İşte size Türkiye Yazıları'nın yararlı bir tarafı daha! Tanıdığım birçok insanla köklü dostluklar kurmamı sağladı bu dergi.

Tahsin Saraç'la Ankara'da 70'li yılların başlarında tanışmıştım. 1977'den başlayarak dergide şiirlerini ve Türkiye Yazıları Yayınları'ndan bir kitabını yayımladığımız Tahsin Saraç'ı insan yönleriyle yakından tanıyınca "ağabey ile kardeş" gibi olduk. Hayata ve Türkiye'ye dair her şeyi konuşurduk.

Şimdi düşünüyorum, konuştuğumuz konuların hiçbiri bireysel, özel konu değildi. Tam anlamıyla üst düzey tartışmalardı bunlar. Tahsin Ağabey'in Ankara'da Emek Mahallesi'nde küçük bir daire olan çalışma yerinde, haftada birkaç gün, ele aldığımız sorunları çözümlemek için masa başında saatler boyu süren tartışmalardan büyük zevk alıyordum.

Karşılıklı oturduğumuz masanın üzerindeki bordo renkli kadife örtünün kokusunu bile unutmadım: Sigara zifiri, eski kitap, kuru çiçek ve hafifçe deterjan kokardı bu örtü. Demek ki Tahsin Ağabey, ara sıra çamaşır makinesine atıyordu örtüyü. Hafifçe duyulan deterjan kokusu herhalde bundan kaynaklanıyordu.

Bazen aynı konuya yine döner, sorunu başka yönlerden ele alırdık. Hiç sıkılmıyordum. Tam tersine, büyük bir doyum alıyordum bu baş başa tartışma seanslarından...

Ahmet Say ve Tahsin Saraç (1987).

Türkiye Yazıları 1977'de yayımlanmaya başladığında ben 42 yaşındaydım, Tahsin Ağabey ise 48 yaşında. Demek ki Tahsin Ağabey'le söz konusu ikili tartışmalar döneminde olgunlaşmaya başladım ben.

Peki, önceleri neydim?

Çocukluğumda babam, şaka yollu "Şafii köpeği"ne benzediğimi, sonraları da "Sokak çocuğu" gibi olduğumu söylerdi. Acaba hep öyle mi kaldım? Olabilir. "Sosyete çocuğu olacağıma sokak çocuğu olmak evlâdır" düşüncesini, hiçbir zaman kafamdan atmamıştım. Bingöl'de ise yörenin eğitimcisi, sağlıkçısı, yol göstericisi konumundaydım.

Tahsin Ağabey'le saatler süren edebiyat konuşmaları, edebiyat kültürümü geliştirmek için belli konularda araştırma fırsatı tanımıştı bana. Öte yandan, Almanya'da edindiğim sosyalist kültür onu hayrete düşürüyordu. Bunu bir gün Aziz Nesin'in yanında açıkladı bana.

İlginç bir insandı. Kalp hastası olduğuna aldırmaz, kendini hiç denetlemeden sigara ve içki içer, canı istediği gibi yaşardı. Onun koruyucu meleği, Prof. Dr. Tülay Kural'dı. İyi bir kardiyolog olan Tülay Hanım, aynı zamanda iyi bir aydın, iyi bir edebiyatsever, iyi bir dosttu. Işıklar içinde yatsın...

Tahsin Saraç'ın 1989 yılındaki zamansız ölümünü Aziz Ağabey, ölümünden sonra hazırlayıp yayımladığım "Tahsin Saraç'tan Armağan" adlı kitaba, gece yarısı yazdığı o müthiş yazısında anlatmıştı. "Sayrı yüreğe bunca sevinç sığamazdı, sevinci yüreğini çatlattı" yargısını veriyor ve Tahsin Saraç'ın ölümünden önceki bir ay içinde üst üste yaşadığı sevinçleri sıralıyordu:

Birincisi, Fransız yazını ve Türkiye kültürüne hizmetlerinden ötürü Legion d'honneur Nişanı'nı almasıydı. En büyük sevinci olan ikincisi ise Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin "Altın Lotus Ödülü"nü kazanmasıydı. Üçüncüsü, değerli ressam dostumuz Kayıhan Keskinok'un resimlediği "Çıplak Kayada Çimlenmek" adlı şiir kita-

bının yayımlanmasıydı. Dördüncü sevinci, Yayımlanmış beş şiir kitabını derleyip tek ciltte toplamasıydı. "Bütün Şiirleri'ni derlemesi, son yolculuğuna hazırlıkmış" diyordu Aziz Ağabey.

Aziz Nesin

Aziz Nesin.

1980'li yıllarda Aziz Nesin Ankara'ya geldiğinde, Tahsin Saraç'ın Emek mahallesindeki küçük çalışma dairesinde kalırdı. Eğer Ankara'ya üç beş gün için gelmişse, bu süreyi üç beş gün daha uzatırdı. Tahsin Ağabey, evini olduğu gibi Aziz Nesin'e bırakıyor, o da burada dilediği gibi çalışıp yazıyor, telefonla ilişkiler kuruyor, arkadaşlarını konuk ediyordu. Ankara'daki yakınlarının arasında olduğum için Türkiye'nin kimi kültür sorunları üzerine konuşmak üzere beni de sıkça çağırırdı Aziz Ağabey. Bu yıllarda, her yönüyle yaman bir sosyalistin, beyninden buluş fışkırdığı besbelli olan yaratıcı bir insanın, yaşamı son derece ciddiye alan büyük bir hümanist yazarın niteliklerini, kendine özgü vasıflarını yakından görmek, izlemek olanağını buldum.

Aziz Ağabey'i yalnızca Ankara'da görüyor değildim. İstanbul'a gittiğimde Çatalca'ya kadar uzanarak onunla birçok kez görüşme fırsatı yarattım. Onun doğal ortamı, "Nesin Vakfı"ndaki çocuklar ve çevresiydi. Yaşamında daima "doğru şeyler" yapmak isteyen Aziz Ağabey için, vakıfta yetişen çocukların hem yaşamdan gün aldığını, hem de her gün bir arpa boyu gelişerek gün aldığını görebilmek gerçek mutluluktu.

1960 yılından başlayarak tanıdığım Aziz Nesin hakkındaki izlenimlerimi buraya aktarmaya kalkışsam, eksik ve zayıf bir Aziz Nesin portresi çıkar ortaya. 12 Eylül 1980 döneminde, onun kaleminden çıktığı varsayılan "Aydınlar Dilekçesi" gibi, cuntanın karşısına korkusuzca dikilen bir bildiri hareketine önderlik etmesi de Aziz Ağabey'in karakterindeki "bildiğini okuyan" yürekliliğin göstergelerindendir.

Aziz Nesin'i anlatmak, anılarımı yazdığım kitabın şuncacık bir bölümünün görevi değil. Epey düşündükten, boşa alıp doluya koyduktan sonra, "Aziz Nesin" başlığı altında hangi satırların yer alması gerektiğini seçtim. Sunuyorum:

AZİZ NESİN

Sen ey, kiliselerde hoca
Ve camilerde papaz
Havralarda Buda
Ve Musa pagodalarda
Yine de açıortayı
Dinler dış açısında.

Sen, ölü denizleri kabartan fırtına
Gübrelikler içinde çiçek
Savaşımlarda uçlak
Ve eşlek sevgilerde.

Sen, sıradağlarda doruk
Sık ormanlarda gürgen
Genelevde bakire
Erdem ayağ götürmüşken.

Sen çiftçi,
Has tohumu kıraç tarlaya atan
Sen kumarcı
Bile bile yanlış ata oynayan.

Sen, uzatmalı bilge
Gülümseyen gözyaşı
Kavramsız, özsaygısız günlerde
Onurun denektaşı.

Sen ey, ey ermiş şeytan
İnmeli bacak üstünde
Dik durmaya çalışan
Soylu atlar gibi hep
Hep ayakta uyuyan
Ve domuzlar, çakallar, sırtlanlar yılkısında
Sen insanoğlu insan.

Tahsin Saraç

Yakın zamanlar

1990'lı yıllardan başlayarak konuşmacı olarak kültürel etkinliklere sıkça çağrıldım. Fotoğraf, onlardan birinde çekilmiş, yılını çıkaramıyorum.

1987 yılında Fazıl, Ankara Devlet Konservatuvarı'nı bitirmiş, girdiği sınav sonucunda Alman Devlet Bursu'nu kazanarak bu ülkeye gitmişti. Onun Almanya'da daha da başarı kazanacağını, besteci ve piyanist olarak yükseleceğini umuyordum.

Değerlendirme yaparken "nesnel gerçeklik"i temel alan bir aydın olarak ben, insanın biyopsişik yapısından kaynaklanan "öznel gerçeklik"e de değer veririm. Ama değerlendirmeyi yalnızca öznel gerçekliğim açısından yaparsam, yanılabileceğimi biliyordum. Fazıl'ın başarıları konusunda, benim dışımda olan nesnel gerçeklik bakalım ne diyecekti?

İlginç bir örnek olarak burada Fazıl'ın Alman Bursu'nu nasıl aldığını anlatmakta yarar var.

Beklenenin ötesinde başarı gösterenler için "Talihin güldüğü adam" denmiştir. Ama öyle bilim ve sanat adamları vardır ki, tarihte az rastlanır biçimde, daha çok, "kendisine gülen talihi yaratan adam" olmuştur. Sonuçta, bu ikisi aynı kapıya çıkar. Her neyse, Fazıl'ın önünde bu kapılardan birinin açılışı şöyleydi:

Ankara Devlet Konservatuvarı'nı bitireceği 1987 yılı kışında bir gün, okuldaki odasında piyano çalıştığı bir sırada kapı vurulur ve içeri yabancı bir adam girer, İngilizce konuşarak kendisini tanıtır, Fazıl'dan bir parça çalmasını söyler. Fazıl, çalmaya başlar; yabancı, birkaç dakika sonra durdurarak, Bach çalmasını ister. Birkaç dakika sonra da Mozart çalmasını... Bunlar bitince yabancı geçer piyanonun başına, pek tanınmamış modern bir parça çalmaya başlar ve birden çalmayı keserek "Buyur, devamını sen çal!" der. Tabureye oturan Fazıl, hiç tanımadığı bu parçanın devamını uydurmaya başlar. Birkaç dakika sonra yabancı durdurur Fazıl'ı, kutlar ve "görüşmek üzere" deyip çeker gider.

Fazıl piyano çalışırken (1998).

Bu olayı Fazıl bana birkaç gün sonra anlattı. Odasına gelen yabancıyı önemsememiş, unutmuş gitmişti. Oysa o yabancı, Almanya'daki Goethe Enstitüsü Merkezi adına, müzikte dünyanın çeşitli kıtalarındaki üstün yetenekli çocukları bulmak amacıyla Türkiye'ye gönderilmiş ünlü bir piyanistti.

Bir hafta kadar sonra, Almanya'dan David Levine imzalı bir mektup geldi. Kendisini tanıtıyor, Türkiye'deki görevini anlatarak Fazıl'a Ankara Konservatuvarı Müdürlüğü yoluyla nasıl ulaştığını açıklıyor, böyle bir yeteneğin dünyada çok az olduğunu belirterek çocuğun kendi öğrencisi olmasını istiyordu.

İyi güzel de, ben yurt dışında çocuk okutma olanaklarından yoksun biriydim. David Levine'e cevaben bir teşekkür mektubu yazdım, çocuğun bir burs alıp alamayacağını sordum.

"Unutmuşum belirtmeye" diye başlayan bir mektup geldi, "Alman Devlet Bursu hazırdır."

Birkaç ay sonra Fazıl konservatuvarı bitirdiğinde, Almanya'dan istenen belirli eserleri seslendirdiği bant kaydını gönderdik. Almanya'da 40 kişilik bir müzikçiler kurulunun dinleyerek değerlendirdiği bu kaydın tam not alması üzerine, Federal Almanya Büyükelçiliği'ne çağrıldım; bana bursla ilgili bilgiler verildi. Buna göre, kitap ve nota masrafları dâhil olmak üzere öğrencilikte gerekli olan bütün giderler Alman Devleti'nin D.A.A.D Bursu'yla karşılanacak, Fazıl, Almanca öğrenmesi için ilk üç ay Freiburg Goethe Enstitüsü'nde yatılı öğrenim gördükten sonra, Düsseldorf Devlet Müzik Yüksek Okulu'nda piyano öğrenimini sürdürecekti.

Ankara-Frankfurt uçak biletini ve harçlığını vermekten başka, bana düşen bir şey yoktu. Frankfurt Havaalanı'nda uçaktan inince Frankfurt Tren İstasyonu'na taksiyle gitmesini, oradan Freiburg'a trenle yolculuk etmesini ve Freiburg'da yine taksiyle yatılı okula ulaşmasını anlattım, sonra "Güle güle" dedim, sabahın er saatinde iki bavulla onu uğurladım. Akşam telefon etti, Freiburg'daki dil okuluna yerleştiğini bildirdi.

Bir ay sonra da bana Almanca bir mektup gönderdi. "Her şey iyi gidiyor"muş. Bunu ayrıntılarıyla anlatıyordu mektupta...

Fazıl'ın Almanya'daki müzik öğrenimini en başarılı şekilde, en

yüksek düzeyde bitireceğinden emindim. Beklediğim gibi üstün başarı gösterip David Levine'in öğrencisi olarak konser piyanistliği alanındaki yüksek diplomayı 1991'de aldı ve Berlin Konservatuvarı'nda dersler vermeye başladı. Henüz 21 yaşındaydı. Bir yandan da fırsatları kullanıyor, başta Almanya olmak üzere, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde verdiği konserlerle başarıdan başarıya koşuyordu.

Üretken yıllarım

1983 yılında hazırlamaya başladığım, on bin maddeyi, üç bin resim ve nota örneğini kapsayan dört ciltlik Müzik Ansiklopedisi'ni 1987'de bitirmiştim. Bu sayede "Müzik" denen okyanusun vasıflarını sistemli biçimde öğrenmiş, daha da önemlisi, kullandığım kaynaklarla belgeliğim zenginleşmişti: Şimdi, "medar-ı maişet kitabı" adını verebileceğim koca bir eserim vardı. Müzik Ansiklopedisi, özellikle orkestra, koro gibi kurumlarda, müzikçiler ve müzik öğretmenleri çevrelerinde, üniversitelerde ilgi görüyordu.

Müzik Ansiklopedisi'ni yayımlayınca vergi mükellefi olarak kimliğime bir ekleme yapıldı:

"Ahmet Say, Müzik Ansiklopedisi Yayınları Sahibi".

Demek ki yalnızca "müzik yazarı" değil, aynı zamanda bir müzik yayıncısıydım; bu iki alanda üretken olmam, yeni kitaplar yayımlamam, uzman arkadaşlarımın yazdığı değerli kitapları da basmam gerekiyordu. Bulduğum her işin üstüne yürüyen bir insan olarak kendi kitaplarımı yazarken müzikçi dostlarımın çalışmalarını da yayımlamaya giriştim.

İlk yayımladığım üç kitap, değerli bir viyola sanatçısı ve eğitimcisi olan dostum Prof. Koral Çalgan tarafından yazılmıştı: "Duyuşlar/Ulvi Cemal Erkin", "Liszt'in İstanbul Konserleri" ve 100 kadar karikatürle içeriğini zenginleştirdiğimiz "Müzik Fıkraları"...

Konservatuvatuvar öğrencileri için alımı kolay, tatlı kitaplar olan bu yayınları benim iki kitabım izledi: "Müzik Tarihi" ve bir derleme çalışması olan "Müzik Öğretimi". Böylece konservatuvarların ve üniversitedeki müzik öğretmenliği bölümlerinin öğrencileri, öğrenimde kullanabilecekleri küçük bir kitap seti edinme olanağını

Türkiye'nin müzik alanındaki varlığını bütün yönleriyle bir araya getiren "The Music Makers in Turkey" adlı dış tanıtım kitabımın kapağı.

buldu. Bu eserlerle yetinecek değildim. Müzik öğrencileri için gerekli olan temel kitaplar için bir yayın programı hazırladım. Önce, müzik eğitimi konusunda iki "duayen"imiz Prof. Dr. Ali Uçan ile tanınmış besteci ve eğitimcimiz Prof. Muammer Sun'un kitaplarını çıkardım.

"Müzik Ansiklopedisi Yayınları" olarak 1990'lı yılların ilk yarısında yayın programının dışında kalan iki önemli kitap yayımladım: Birincisi, Türkiye'nin müzik sanatı alanındaki varlığını sergileyen İngilizce bir dış tanıtım kitabıydı. "The Music Makers in Turkey" adlı bu kapsamlı eserde şu konuları ayrıntılarıyla incelemiştim: Bütün özellikleriyle halk müziğimiz ve divan müziğimiz; 19'uncu yüzyıldan günümüze değin ülkemizde çoksesli müziğin gelişim çizgisi; bestecilerimiz ve eserleri; opera, bale, senfoni orkestraları ve korolarımızla devlet müzik kurumlarımız; çalgı ve şan solistlerimiz; orkestra şeflerimiz; geleneksel müzik kurumlarımız; müzikolog ve müzik yazarlarımız; profesyonel müzik eğitiminde konservatuarlarımız ve öteki müzik eğitimi kurumlarımız; uluslararası müzik festivallerimiz; müzik vakıfları ve derneklerimiz...

Dış tanıtım yönünden sunulan ayrıntılı bir içeriği, gereken teknik özenle sergiliyordu bu kitap. Avrupa Birliği'ne girmek istiyorsak, kültür alanında, özellikle ülkemizin yurt dışında pek tanınmayan müzik sanatında ne gibi bir kültürel varlığa sahip olduğunu açıklamamız gerekiyor düşüncesiyle bugüne kadar yabancı dilde yayımlanmamış bir çalışmaydı bu. Kitabı, Türkçeden İngilizceye çeviren ise eşim Handan Say olmuştu.

İkincisi, çalışmalarımı yıllar boyunca destekleyen piyanist, müzikolog ve müzik araştırmacısı ustam Leyla Pamir'in, çağdaş Rus besteci "Skriyabin"in piyano sonatları üzerine yaptığı analiz çalışması kitabıydı. Olabildiğince oylumlu, koca bir kitaba zor sığan bu eser, kılı kırk yaran özgün niteliğiyle çağdaş Avrupa müzik kültüründeki benzer armonik analiz örneklerine parmak ısırtan düzeydeydi.

Hazırladığım yayım programında benim yazmam gereken öteki kitaplara başlamamıştım. Çünkü o güne kadar yayımladığım kitapların yanında bekleyip duran bir eksiklik, beni ikide bir dürtüyordu:

"The Music Makers in Turkey"nin Türkçesi! Bu kitap da İngilizcesi gibi, üst düzey bir basım kalitesinde yayımlanmalıydı!

"Türkiye'nin Müzik Atlası" adını verdiğim bu çalışma, Borusan Kültür ve Sanat Yayınları arasından çıkınca rahat ettim. Artık okurlarımız, Türkiye'nin müzik alanındaki varlığını kendi dilinden okuyabilecekti.

*

Başlangıçta yayımladığım ve kimisini yazdığım kitapların üzerinde tek tek durmamın nedeni, Türkiye'de onların her birinin kendi alanında bir "ilk" olmasıdır. Gerek Koral Çalgan'ın, gerek Ali Uçan'ın ve Leyla Pamir'in kitapları, profesyonel müzik eğitimi yönünden yayıncılıkta yeni bir düzeyi temsil ediyordu.

Benim 580 sayfalık "Müzik Tarihi" kitabım ve 300 sayfalık "Müzik Öğretimi" başlıklı derlemem de bu alanların boşluğunu dolduruyordu. Ülkemizde, 1950'li yıllardan sonra, müzik tarihi ve müzik eğitimciliği gibi iki önemli konuda, doyurucu kitaplar yayımlanmamıştı. 1990'lı yıllara geldiğimizde onlar artık çağa yaraşır bir içerik ve biçimle kitaplığımızda yer almalıydı.

Kıtalararası yarışmada birincilik

Fazıl'ın kıtalararası yarışmada ilk aşama olan Leipzig'deki "Avrupa Yarışması"nda bu kıtayı temsil etmek üzere kazandığı başarıyı kendisi, "Uçak Notları" adlı kitabında şöyle anlatır:

"Program bittikten sonra, akşam saat altıda bütün ilgililer, jüri üyeleri, sanatçılar ve yakınları, dinleyiciler, fuayede buluşmuştu. Heyecanlı bir bekleyiş vardı. Yarışmanın organizatörü Susan Wadsworth sonucu açıklamak için eline mikrofonu aldı, "Üç kişi kazandı" dedi. Sonra iki isim saydı. Sıra, üçüncü isme, "birinci"ye gelmişti. Adımı henüz duymadım, ama sanki çağrılmışım gibi ayağa kalkıp öne doğru yürümeye başladım. Kalbim çarpıyordu, hiçbir şey düşünemiyordum.

Susan Wadsworth tam bir Amerikan aksanı ile adımı söylediğinde gevşedim, rahatladım..."

Amerika'da yapılan kıtalararası yarışmaya, her kıtanın finalistleri olarak 16 sanatçı katılmıştı. Bu yarışmada da birinciliği elde etmesini, kitabında şöyle anlatır Fazıl:

"Birincilikten başka ödülü olmayan bu finalin güven veren kurallarını belirtmeliyim önce:

Jüri üyeleri, birbiriyle konuşmadan kâğıda "evet" ya da "hayır" yazarlar. Aralarında müzakere yoktur. Birinci olan yarışmacı, jüri üyelerinin hepsinin, eksiksiz hepsinin "evet" oyunu almış olmalıdır. Benim katıldığım New York Yarışması'nda 15 jüri üyesi vardı, hepsinin oyunu almak zorundaydım. Tabii ki birden fazla sanatçıya da 15 oy çıkabilirdi.

Fazıl'ın New York'ta kıtalararası piyano yarışmasında birinciliği aldıktan sonra çekilen bir fotoğrafı.

Benim için bu final, önceki yarışma kadar heyecan verici değildi sanki. Rahattım, ama yine de 'belli olmaz' diyordum.

15 Ocak 1995 Pazar günü, öğleden sonra girecektim yarışmaya. Babama telefon ettim. Saat farkı dolayısıyla Ankara'da saat gecenin ikisiydi. Babam bana moral vermek istiyordu.

'Belli olmaz baba' dedim, 'bakarsın Grönland'dan bir dâhi çıkar...'

'Çıkarsa Türkiye'den çıkar!' dedi, 'bozkırları düşün...'

Sonuçlar açıklandığında Susan Wadworth bu kez önce benim adımı duyurdu. Avustralyalı obua sanatçısı Diana Doherty de 15 oy almıştı.

Birinciliğin yanı sıra, Beracasa Vakfı Ödülü'nü, Festival de Radio France Ödülü'nü, Maurice Clairmont Ödülü'nü, Paul Fish Ödülü'nü, Boston Metamorphosen Oda Orkestrası Ödülü'nü de almıştım. Bu ödüller, önümdeki kapıların birbiri ardı sıra açılışında çok önemli destekler getirdi. Bense onu hak edebilmek için Avrupa ve Amerika

yarışmalarında sadece kırk beş dakika piyano çalmıştım. Ama güvençle çaldığım bir kırk beş dakika...

Şeytanı tuşa getirdiğim bir kırk beş dakika..."

Metin Altıok

1993 yılı Temmuz'unda Sivas'ta yaşanan trajedi, hepimizi yasa boğmuştu. Madımak Oteli'nde can veren sanatçıların arasında birçok dostum vardı. Metin Altıok ve Behçet Aysan, Ankara'da her gün beraber olduğum en yakın arkadaşlarım, can dostlarımdı. Onlar hakkında içimden ne geliyorsa yazıya dökmeyi görev bildim.

*

Metin'i yazmak benim için çok zor. Duygularımı gemleyerek akıllı başlı bir şeyler yazmak için kendime pek güvenemiyorum.

Metin'i düşündükçe hep boğulur gibi olurum, sonra uluya uluya ağlarım ve o sırada sövüp saymaya başlarım. Yalnızca bir başkaldırı köpürmesi değildir bu. Yeis içinde kendimi yerim, ağlamaktan gücüm kuvvetim kesildiğinde, bu kez müthiş bir hayıflanma duygusuna kapılırım. Dünyaya bir daha gelecek olsam Metin'e çok iyi davranacağımı düşünmeye başlar, düşler kurarım.

Metin'i yazmak zordur benim için...

İnsanın yaşam boyunca ancak birkaç kalıcı, gerçek dostu olur. Sivas'taki Madımak Oteli yangınında ölen Metin Altıok ve Behçet Aysan, benim en yakın dostlarımdı. Derin anlamıyla "dostluk" kavramı, bu iki şairle benim aramdaki insan ilişkilerini anlatmaya yetmez. Ben onların ağabeyiydim, bu yüzden belki biraz da onların güvencesiydim. Karşılaştıkları özel sorunlardan bile sorumlu tutardım kendimi. Peki sonra? Elimden bir şey gelmezdi. Metin ve Behçet için hayatta hiçbir şey yapamadım, ne yazık! Yuh olsun bana! Lanet olsun böyle ağabeyliğe!

Metin Altıok ve ben.

Yine de bu iki çocuk hâlâ ben-

Metin Altıok, açtığı bir sergide kendi desenlerinden birinin önünde.

den medet umardı. Neden? Çaresizliğe ortaktık. "Dostluk" denen kavram işte bu toprakta kök salar: Hiçbir çıkar ilişkisinin olmadığı yerde güçlenen dayanışmadır "dostluk".

Sivas'taki Madımak Oteli'nde, akciğerleri kavrularak ölen Metin Altıok'u ben 1966 yılında Ankara'da tanıdım. Metin, ufak tefek, çırpı gibi zayıf bir çocuktu. Ama bu küçücük bedenden hiç beklenmeyen kalın, gür bir sesi vardı. İyi denetlediği bariton sesiyle hepimizi etkileyen şiirler okurdu. 1970'li yıllarda derinlikli, üst düzey şiirler yazmaya başladı. İlk kitabı, "Gezgin" adıyla 1976'da çıktı. İki yıl sonra "Yerleşik Yabancı" adlı ikinci kitabı basıldı.

Bu yıllarda "Türkiye Yazıları" dergisini yayımlıyordum (1977-83). Metin'in dergiye verdiği şiirler ve desenler dolayısıyla daha yakın ilişki içindeydik. 1979'da "Kendinin Avcısı" başlıklı, geniş ilgi gören kitabını "Türkiye Yazıları" yayınları arasında çıkardım. Onun karamsar, hatta yakınan şiirlerinden bazı sonuçlar çıkarmak zor değildi.

Umutsuz günlerinde şiirler onu ayakta tutuyordu. Ankara'dan uzaklaşmak, Ege Bölgesi'nin bir okulunda felsefe öğretmenliği yapmak istiyordu. Dönemin Milli Eğitim Bakanı, şiirlerinden tanıdığı Metin için yardımcı olacağını söylemişti arkadaşlarımıza. Metin'in bu konuda dayattığı hiçbir şey yoktu. Doğduğu, çocukluk ve gençliğinin geçtiği Ege'nin herhangi bir kenti ya da kasabasına bir an önce atanmak istiyordu sadece. Atama kararı sekiz ay sonra çıktı, ama bir Ege kentine değil, iklimi sert, yolu sapa bir Doğu Anadolu kenti olan Bingöl'e!

Dokuz yıl boyunca Bingöl'den az sayıda mektup, çok sayıda şiir aldım. Gönderdiği şiirler yine karamsarlıkla yazılmış serzenişleri, acıları dile getiriyordu.

Metin Altıok, özellikle tema ve form yönlerinden şiir geleneğimizin başlıca niteliklerini temsil etmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında "gazel" formunda şiir yazan başka hangi şairimizi gösterebiliriz? Metin'in dış dünyaya ilgi göstermek yerine, birey olarak insanın ruhsal dünyasının gizemli yönlerini dile getirmeyi yeğlemesi, bizim içe dönük şiir geleneğimize özgü bir yaklaşımdır. Metin kendisine, Özdemir İnce'nin nitelemesi olan "alaturka şair" denmesine sevinmenin de ötesinde bayılırdı.

"Alaturka Şiirler" adlı bir kitabı vardır...

*

Metin'i Bingöl Lisesi'nden sonra, aydın düşmanlığının ucuz örneklerinden biri olarak önce Bingöl'ün Genç ilçesine, sonra da Karaman İmam Hatip Lisesi öğretmenliğine atadılar.

Parmak kadar bir şair çocuğun yaşam sevincini kırmayı, kendi aydın çevresiyle ilişkilerini engellemeyi marifet sayan bir kültür politikasının ağababaları, daha sonra aydınlarımız diri diri yakıldığı zaman bu ortaçağ hunharlığına göz yumma alçaklığını da göstermişlerdir.

Metin Altıok'un ölümünden sonra kitapları art arda yeniden basıldı. Sonunda bütün şiirleri kalın bir ciltte toplandı. Birkaç yılda birçok kez basıldı bu koca kitap; hâlâ da basılıyor. Ölümünün onuncu yılında ise şiirleri üzerine Fazıl bir oratoryo besteledi. Bütün bunlar, bizim gibi değerbilmez bir toplum için Metin'in sanatını vurgulayan çabalardır.

Emekli olduktan sonra Metin'in Ankara'da yaşadığı son dönem (1989-1993), şiire iyice sarıldığı, üretme sevincinin arttığı dört yılı kapsar. Bu yıllarda tam altı şiir kitabı yazdı. "Şiirin İlkatlası" adlı deneme kitabı da cabası...

1990'da "Gerçeğin Öteyakası" adlı kitabı, dergi çoktan kapanmış olmasına karşın, Türkiye Yazıları Yayınları'ndan çıktı. Melih Cevdet Anday'ın Cumhuriyet gazetesinde "Soylu Bir Şair" başlığıyla övdüğü bu kitabı, başka yayınevlerinin üstlendiği "Dörtlükler, Desenler", "Alaturka Şiirler", "Süveyda", "Soneler" ve "Hesap İşi Şiirler" izledi. Bunların içinden ikisi, Metin'in ölümünden sonra yayımlandı. Sivas kıyımı kimin aklına gelirdi?

Şunu da belirteyim: İnsan olarak Metin Altıok, eti kemiği ve ruhuyla bir "şiir üretme organizması"ydı daha çok. Hem de öyle "çok" ki, Metin için "Bu insan, şiir üretmek üzere dünyaya gelmiştir" denmesi yerindedir.

Metin, sözgelişi on dört yıl daha yaşasaydı onun şiirimizdeki yeri başka olurdu. Bu tür kurguların en çarpıcısı, Joseph Haydn ve Wolfgang Amadeus Mozart üzerine olandır: Haydn 77 yıl değil de Mozart gibi 35 yıl yaşasaydı müzik tarihinde esamisi okunmazdı. Ama Mozart 77 yıl yaşasaydı müzik tarihi bambaşka yazılırdı.

Dışarıdan bakan birisi gibi Metin, şiiri hakkında şöyle demiştir: "Şiirini belli akımların dışında tutarak kendi duyarlığıyla yaşam arasında kurduğu doğrudan ilişkiyle besledi, geliştirdi. Bağırmayan, yumuşak başlı bir şiirden yana oldu".

Metin, kendini zora koşma yöneliminde olduğu için, hatta bunu biraz yaşam biçimine dönüştürdüğünden, şiirinde de zora koşmuştur kendini. Sonnet ve gazel gibi, zorlu ve çok bağlayıcı formlarda şiirler yazmış, bu cendere içinde şiirini, bir avuç kristalin masaya dökülüşü gibi akıtmıştır.

Fazıl da Metin'in şiirini bu genel kavrayışla aktarmıştır müziğe. Sanıyorum Metin'in şiirini Fazıl, yalnızca "form" açısından değil, belirli temaların özsu kattığı içerik, deyiş tutarlılığı, ayrıca açık yüreklilik, incelik, çelebilik, içtenlik gibi ifade özellikleri bakımından da değerlendirmek istemiş...

Hey gidi dünya! Hey gidi şair!

Hem şair hem kavgacı: Behçet Aysan

Behçet'i çok özlüyorum. Onu anarken aklıma hep Behçet'in eşi Adviye gelir. Adviyecik, kocasının Sivas'taki Madımak Oteli yangınında ölümünden sonra çektiği acılara dayanamayarak "Onulmaz" denen hastalığa yakalandı ve eriyip gitti.

Behçet'i çok özlüyorum, ama Adviye'nin acılarını ve trajik sonunu düşündükçe benim duygularımın hiç kaldığını anlıyorum.

Behçet'in ve Adviyeciğin trajedisi, aydın düşmanlığının bizde ne kadar hunhar olabildiğini gösterir. Bizde aydın düşmanlığı siyasal

bir gelenek haline gelmiştir. Nedeni açık: Yurdu kurtaran aydınlarımız olmuştur, batıran da siyasetçilerimiz.

2 Temmuz 1993 günü, siyasetçilerden yalnızca birine, suyun başında oturan birine umut bağlanmıştı. Güvenilmeye değer bir insan kabul edilen birine... Ona ulaşıldı, kuşatmanın katliama dönüşmek üzere olduğu anlatıldı. Önlem alabilecek bu siyasetçimiz, hepimizi atlattı, aldattı ve Madımak'ta 37 insan can verdi. Neyse, ölmüş birinin arkasından konuşmak istemiyorum...

Behçet Aysan, canlı, neşeli bir insandı. 1992'de çekilen bu resminde nedense şairlere özgü, düşünceli gözüken bir günündeymiş.

Sonrasında ise tam bir bilinmezlik yaşadık. Umursamazlığın, kayıtsız kalmanın içyüzünü bilmiyoruz. Ancak olayın başka bir yönünü, sorumsuzluğun inanılması zor bir yüzünü de belirtmek gerekir: Onca sanatçıyı Sivas'a davet edenler, otobüsler dolusu oraya götürenler, davetlilerin "can güvenliği" konusunda nasıl bir sorumsuzluk ve aymazlık içine düştüklerini biliyor mu acaba? Başta Ali Balkız, bu sanatçıları Sivas'a davet eden dernekten hiç ses çıkmadı. Açıklama yapmayı bırakın, tam siper yatıp ortada gözükmediler. Böyle bir konuda sorgulanmaktan kaçanlar, aslında insan dayanışmasının sorumluluklarından kaçanlardır.

*

Ben fizik gücünü Behçet kadar iyi kullanan, gözü kara, dövüşken insan çok az gördüm. Boksör değildi, şair ve doktordu, ama öncelikle askerdi. Selimiye Askeri Ortaokulu'ndaki çocukluk yıllarının ve Kuleli Askeri Lisesi'ndeki ilk gençlik döneminin kavgacı, yırtıcı ve serdengeçti halini psikolojik yönden koruyan koca bir çocuktu Behçet. Onu tanımamış olanlar için not ediyorum: Behçet, haksızlıklara bir "Bayrampaşa tokadı"yla fena halde giydiren bir karakterdeydi. Her an horozlanacak gibi durur, öfkelendiği zaman gürleyince karşısındakinin yüreğine inerdi.

Bu yıllarda adı ilginç bir Yeşilçam filmi" vardı: "Parçala Behçet" adlı bu filmi ben görmedim, Behçet Aysan'ın da bu tür filmlere zaman ayırdığını sanmıyorum. Filmdeki kahramanın kimleri neden parçaladığı Yeşilçam'ın bileceği iştir. Öte yandan bizim Behçet, özellikle toplumsal konularda bana dert yandığı sırada sesini yükselterek konuştuğu zaman, ona hafif bir sesle "Parçala Behçet" derdim. Öyle sevgi dolu bir insandı ki, sesini yükselttiği için beni kırdığını sanıp "Canım abicim" diye hemen boynuma sarılarak gönlümü almak isterdi.

Behçet'i çok özlüyorum ve onu özlemle andığım anda, Adviyeciği düşünüyorum.

*

1991 yılıydı sanıyorum, Edebiyatçılar Derneği'ni kurduk. Türkiye'de şair ve yazarların toplumda ağırlığını duyurmaktan uzak kalışı önünde bu derneği bir seçenek olarak görüyordum. Derneğin kurucu başkanlığını kabul ettim ve izleyen yıllarda yapılan üç genel kurul toplantısında oybirliğiyle başkan seçildim. Edebiyatımızı yükselten önceki kuşakların şair ve yazarlarını onurlandırmayı görev bilerek işe başladık. Bu yıllarda Ankara'da belediye başkanı olan Murat Karayalçın'ın da desteğiyle ses getiren dizi etkinlikler düzenledik.

Üç yıla yaklaşan bir sürecin deneyimlerinden sonra ben bu derneğin köklü bir "kurumsallaşma" niteliği kazanması gerektiğini ileri sürerek "vakıf" modeline dönüştürülmesini istedim, dernek başkanlığından çekileceğimi açıkladım. Görünüşte derneğin çalışmaları iyi gittiği için Behçet Aysan ve Ahmet Erhan, ara sıra uğradığımız lokantada beni kararımdan caydırmaya yönelen "kafaya alma seansları" düzenlediler. Birkaç ay sonra Madımak Oteli katliamında Behçet Aysan'ı ve Metin Altıok'u yitirdik.

Benim açımdan derneğin son görevi, yönetim kurulu üyelerimiz Metin ve Behçet'in yanı sıra, üyemiz ve şair arkadaşımız Uğur Kaynar'ın kitaplarını yayımlamak olmuştu. Metin'in eşi Nebahat Altıok'un yardımıyla bu işi tamamladıktan sonra, ben hem dernek başkanlığından hem de dernek üyeliğinden ayrıldım. Ahmet Erhan ve Nebahat Altıok da dernek üyeliğinden istifa etti. Burada, değerli

dostum, özverili insan Nebahat Altıok'u saygıyla anmak isterim. Işıklar içinde yatsın.

İçimde şöyle bir duygu var: Behçet yaşasaydı, Edebiyatçılar Derneği hareketi sönüp gitmezdi. Behçet ne yapar eder, derneğin bir edebiyat vakfına dönüşmesini sağlardı. İnandığı her konuda olduğu gibi, bu uğurda da ortalığı parçalardı Behçet...

Behçet'in 1993 yılının Temmuz ayı başında Sivas'a ulaştığı zaman çekilmiş bu fotoğrafı ilginçtir. Canı sıkkın. Neden?

"Hekim" yönüyle Behçet'i edebiyat çevresinden çoğu arkadaşın pek tanımadığını sanıyorum. Behçet'le ortak dostumuz Işık Kansu, başta babası Ceyhun Atuf Kansu olmak üzere, hem hekim hem şair çevresinde yetiştiği için, Behçet'in ölümünden sonra yazdığı yazıda (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1993), hekimliğinin "insan sıcaklığı"ndan kaynaklandığını belirtmişti. Bu cümleyi unutmuyorum.

*

Madımak Oteli yangını sıradan bir ağıt değil, trajik bir destan niteliğindedir. Otelde bulunan herkes, destanın kahramanlarıdır. Behçet'i bu destanda yer alan simgelerden biri olarak ele almak gerekir: O, evrensel "insan dayanışması"na derinden bağlılık duyan yürekli, sağlam, coşkulu insanlardan biriydi. Eğer Behçet için sorun, "kendi canını kurtarmak" olsaydı, hiç kuşku yok, Madımak'tan ilkin o sağ çıkardı: Fizik gücünün olanaklarını çok iyi değerlendirebilen bir "asker" için, ayrıca yangın ve zehirli gaz olgusunun ölümcül sonuçlarını çok iyi bilen ve tehlikeyi önceden görebilecek bir "doktor" için yanlış mı düşünüyorum? O, Madımak'ta tek başına bulunsaydı eline geçirdiği araçlarla duvarları bile parçalar, kendini güvenli bir yere atarak canını kurtarmasını bilirdi. Ama yalnız değildi ve öteki çaresiz insanlara yardımcı olmak durumundaydı:

Otelde fazla sayıda insanın bulunduğu gerçeğinin bir kanıtı ve

bir de belgesi var: Kanıt, orada 37 insanın can vermiş olmasıdır. Belge ise kuşatma başladıktan sonra otelin içindeki merdivende saat 15 sularında çekilmiş olan fotoğrafta görülen üç kişidir: Metin Altıok, Uğur Kaynar, Behçet Aysan. Yakın dost olan bu üç şairin ötesinde, fotoğrafta gözükmeyen kişilerin, yaşlı da ya gençlerin, kadın ya da çocukların bulunduğunu da düşünün. Oraya "Samah" adlı töresel dans için getirilmiş 12-13 yaşlarındaki çocuklardan biriyle göz göze gelmiş olmak bile bu üç şair arkadaşımızın nasıl davranacağını açıklamaya yeter.

Behçet Aysan, 20'nci yüzyıl edebiyatımızın "iyi bir şairi" olarak belgelenmeyecektir yalnızca. Behçet, evrensel "insan dayanışması"nın kahramanlarından biri olarak geçmiştir tarihe.

Behçet'i çok özlüyorum...

Tesadüfen yaşayan şair: Ahmet Erhan

Nasıl olduysa Ankara'dan Sivas'a giden öteki şair arkadaşlara katılamayan Ahmet Erhan, "Genç kuşak" dediğimiz şairlerimiz içinde en sevdiğim sanatçılardandır. Benden yirmi üç yaş küçük, yani 1958 doğumlu olmasına karşın, sıkı dostumdur o benim. Denebilir ki "Dostluk başka, şairlik başka'... Hayır, hiç öyle değil! Ona duyduğum saygı ve sevginin içinde, Erhan'ın çok iyi bir şair olmasının payı büyüktür.

Tarihte sıkça rastlanan birçok üstün sanatçı gibi, Erhan da fakirlik, yetimlik ve mahrumiyetten kaynaklanan zorluklar tarafından yetiştirilmiştir. Gündüzleri çalıştığı için, liseyi Ankara'daki bir gece lisesinde tamamlamış, o zamanki adıyla Gazi Yüksek Öğretmen Okulu olan Gazi Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Fakültesi'ni bitirerek edebiyat öğretmeni olmuştur. Dergilerde yayımlanan ilk şiirlerini yazdığında on yedi yaşındaydı ve dikkat çekmişti. İşte "şair doğmuş" diye nitelenen bir örnek daha!

Erhan, kendisinden dem vurarak hayatı anlatır. Rastgele değildir işlediği konular. Bu onun ileri taraflarından biridir. İkincisi, büyük laflar etmeden, zorlamaya girmeden şiirini usul usul akıtır. Siz de bu usulca akan dizelere kapılıp şiirin tadını yudumlarsınız.

Yerine oturmayan hiçbir imge yoktur onda. Süslemeli öğelerden kaçınan bir "antibarok"tur Erhan. Gerçekliği alçakgönüllü bir deyişle apaçık söyler. Bazılarına kolay görünebilir bu yalın deyiş. Bence marifet bunda! Kim ki şiirin süslemeli laflar olduğunu sanıyorsa, şiirden anlamıyor demektir. Onlar, Erhan'ın şiirlerini sakın okumasın!

Ahmet Erhan ilkokul beşinci sınıfta. (Meraklısı, biraz zor bulur bu resmi).

Şairin Everest Yayınları'ndan 2008 yılında çıkan "Sahibinden Satılık" adlı kitabını evirip çevirerek ikide bir okudum. Burada "Dolunay" adlı bir şiir vardı, gösterişsiz olduğu kadar yürekten söylenmişti:

Dolunayda vurdular onu
Kuru dere yatağında
Sabaha kadar uludu çakallar

Kasabada kısık bir radyo sesi
Yetimdi, yalnız ve devrimci
Otuz kanatlı bir son anka
İndiremediler gökyüzüne çaktılar
Kasabada cıvık bir balçık sesi

Dolunayda vurdular onu
Güneşin akranıydı oysa...

Bu şiirde anlatılanlar üzerinde durmaya gerek görmüyorum; içerik açıklaması gibi eskinin sıkıcı yöntemiyle okurların canını sıkmak istemem. Şiirdeki yalın anlatıma gelince... Bu küçücük şiir, hececilerden günümüze uzanan, "Garip" şiirini ve "İkinci Yeni"yi de içeren hemen bütün akımların bireşimini, stil ve biçim özdeşliğini, doğallığı, yalınlığı, dengeyi, bütünlük ve tutarlılığı yansıtıyor görüşündeyim. Dizeler arasına saklanmış gizli öğelerde, hem halk şiiri içtenliğini hem de Cemal Süreya cinliğini bulabilirsiniz.

Erhan'dan bir örnek daha vereyim: Bu şiir "Büyük İlân" başlığını taşıyor. Uzunca bir şiir olduğu için, birkaç dizeyi alıntılamakla yetiniyorum.

Şiir şu dizelerle başlar:

Sahibinden satılık
Hasarlı
Bir hayat
1958 model

Ve şöyle biter şiir:

Üçe beşe bakmam
Hasarlı
Bir hayat
1958 model
Sahibinden satılık

Alacaksan
Al, artık..."

Bir çırpıda yazıldığı izlenimi bırakan bu şiirin son halini alması, kim bilir ne kadar sürmüştür?

Bu işin gizini size anlatayım:

Asıl çalışılan, "yalınlaştırma" çabasıdır. Bu yöntemi Beethoven de kullanmıştır. Eseri besteledikten sonra onu daha da yalınlaştırmak için aylarca üzerinde çalışırdı Beethoven. O görkemli 9'uncu Senfoni'deki korolu bölümün temasını, daha açık deyişle "ana ezgisi"ni küçük çocuklar bile kolayca söyler.

"Büyük İlân", Erhan'ın yaşam serüvenini özetlemekle kalmıyor, şairin kendi yaşamından çıkardığı sonuçları da dokunaklı bir dille sergiliyor. Başka biri olsa kendine acırdı. Erhan ise sadece hayıflanıyor, böyle bir toplum düzeninde "şair" olmanın, "sanatçı" olmanın bedelini sezdiriyor azıcık.

Sanki Ahmet Erhan, uzun yıllar edebiyat öğretmenliği yapma-

mış, okullarda ve dershanelerde dirsek çürütmemiş, zorlu bir yaşam kavgası verirken 23 yaşına geldiğinde Behçet Necatigil Şiir Ödülü'yle onurlandırılmamış, 1992'de Yunus Nadi Şiir Ödülü'nü, 1996'da Cemal Süreya ve Halil Kocagöz şiir ödüllerini, 2004'te yeniden Yunus Nadi Ödülü'nü, 2005'te Behçet Aysan Şiir Ödülü'nü almamış, sanki birkaç yıl önce, 14 şiir kitabı ve öteki düzyazı kitapları dolayısıyla "Bütün eserleri için Dyonisos Onur Ödülü"ne değer görülmemiş, şiirleri çeşitli dillere çevrilmemiş ipsiz sapsız biri, itilip kakılabilir biridir...

Ama Erhan, yeri geldikçe yenilgilerin acısını fena halde çıkarmasını bilir. Bu şiirindeki ayırt edici noktayı okurlar gözden kaçırmayacaktır:

Şairimiz, yukarıdakine, "Alacaksan al artık!" diye seslenir. Edebiyatımızda Cemal Süreya'nın "Üstü kalsın"ından sonra ilk kez rastlıyoruz böyle bir rest çekmeye.

Şimdi size "Resimli Ahmetler Tarihi"nden 5 No.'lu şiir:

Ben bu şiiri yazar mıydım hiç, azıcık drink alsam
Yetmişaltı yılında, bir haziran ayazında alkolden öldü babam
Bayrağı kaptığım gibi meyhaneye koştum
O gün bugündür camlarımda bir buğu
Boynum kırıldı kırılacak yetim bir kuğu
Ben bu şiiri yazar mıydım hiç, azıcık ayık kalsam
Şeytan diyor ki, yürü bre dağ bayır, bağır da bağır
Bir yerinde saklı tut solgun yüzünü
Ölünce kâğıtlardan kazıyıp, kendime gömün beni...

Militan şair: Veysel Çolak

2 Temmuz 1993 günü, Metin Altıok, Behçet Aysan ve Uğur Kaynar'ın yanı sıra, Ahmet Erhan ile Veysel Çolak da Sivas'taki Madımak Oteli'nde kalsalardı, şiirimiz tam anlamıyla kan ağlardı. Böylesine kötü bir olasılığı akla getirmeye kimse mezun değildir.

Çok değer verdiğim şairlerden biri olan ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde edebiyat öğretmenliği yapan Veysel, "Eski Malatya Lisesi"nde müdürlük görevini yürüttüğü sırada yaşanan "Maraş

olayları"nı açıkça lânetlediği için tutuklanmış, sonra Karakavak'a, daha sonra da Ağrı'ya atanmıştı.

Hapishaneden de geçen bu serüveni ben iki nedenden ötürü pek yadırgamadım:

Birincisi, hemşerisi Cihan Alptekin'e benzeyen, inatçı, ödün vermez bir damarı vardır Veysel'in. İkincisi, bu sırada yıldırımları çeken bir görev yapıyordu: Malatya TÖB-DER Başkanı'ydı.

1970'li yıllarda sosyalist hareketin kendi içinde görüş ayrılıklarına bölünmesinin son haddine gelmesi, hatta bu bölünmüşlüğün edebiyata da yansıması karşısında, Türkiye Yazıları dergisinin yönetmeni olarak bütün bu değişik görüşlerdeki genç edebiyatçılara aynı yakınlıkta davranırdım. Bu tutumun içtenlikli olduğu belliydi: Türkiye Yazıları dergisi, hangi görüşte olursa olsun, edebiyatta düzey tutturan her arkadaşa açıktı.

İlginçtir, dergi çevresindeki ayrı siyasal yaklaşımları benimsemiş şair ve yazarların her biri beni kendinden bilir, kendinden bellerdi. Cihan Alptekin çizgisindeki Veysel Çolak da öyle...

*

Veysel Çolak'ın 11 edebiyat ödülü, yeni basımları sürekli yapılan 16 şiir kitabı, 6 inceleme-deneme-eleştiri kitabı, 3 derleme kitabı, 2002 yılından başlayarak hazırladığı 9 şiir yıllığı, bir de romanı var. 15 yıldan beri aylık "Dize" dergisini çıkarıyor. Ayrıca, yaşadığı kent olan İzmir'de bir "şiir atölyesi" kurmuş, gençleri yaratı alanında bilinçlendiriyor.

Değerli okurlar, yukarıda çizmeye çalıştığım bu tablo, inanın yalnızca bir "nicelik" olgusu değildir. Çünkü her "nicelik", bir "nitelik" içerir. Eskiler, "Sıklet kuvvettir" (ağırlık kuvvettir) derlerdi. (Güreş ve boks gibi dallarda her sıklet, belirli bir kiloyu yansıtır. Meselâ, sinek sıkletle ağır sıklet karşı karşıya getirilemez). Her neyse, bu kadar üretken ağır sıklet bir edebiyatçı, söz gelişi İngiltere'de yaşıyor olsa, "Büyük Britanya edebiyatına verdiği hizmetlerden ötürü", kraliçe ona "Sir" unvanını sunardı.

Türkiye, Veysel Çolak gibi kendine özgü yaratıcı şiir dilini kuran bir şairi zor bulur.

*

Burada, onun şiirinde başı çeken bir özellik üzerinde durmak istiyorum: Veysel'in şiir kavrayışında ayırt edici taraflardan biri, kolaycılık saydığı kafiye dayanağından şiirin genel planında kaçınmak için kimi dizeleri kırmaktır. Onun şiirlerini daha da sevmenin yolu, dizeler arasındaki bağları izleyerek sözcüklerin kazandırdığı anlam içindeki büyülü ses gücünü hissetmektir. Dahası, yeri geldikçe Veysel öyle bir "altın dize" düşürür ki, şiir sanatının iliğini içerir o dize.

Özgün dilini yaratabilmiş bu şair, şiirin türküsünü bir türlü bulamayan, o iflah etmez yeteneksizlerin karşısında hepimizi sevindirmiyor mu?

Değişik şiirlerden seçtiğim aşağıdaki örnekler, kafiyeden kaçan Veysel'i, yaka paça yakalayan şiirin ta kendisi:

Silahları iyice çoğaltıldı ölümün, dünyanın
yüreğinde bir kıyım. Zonklayan bir yara gibi kalbim
artık parçalan, artık tanrılaş;
gövdem, sapanındaki taş Filistinli çocuğun.
("Amacımız Aşk" kitabından)

Anlatamadım o masal kıza
her bıçak aşkla sever, gömülür ona
mademki öyle, çelik kim, su hangimiz
bilmek istersen, değişebiliriz birbirimizi.
("Birkaç Kuş, Birkaç Anı" kitabından)

İstersen artık kar ile buluştur güneşi
akreple uykuyu değiştir
ve geceye yakıştır bitecek olanı.
Beni gönder ki pişmanlık duyayım
yanlış adrese bir demet çiçek
kapan üstüne.

Sen kırıcı olunca ben camın korkusuyum.
("Birkaç Kuş, Birkaç Anı" kitabından)

"Bütün geçiş dönemleri güzeldir"

Bu yılları üretken geçirirken pek üstüme vazife olmayan işler de yaptım: 1994 yılında Hürriyet gazetesinin Ankara ekinde haftada bir yazı yazmam istendi, kabul ettim; haftadan haftaya bir yazı yetiştirmek, temeldeki çalışmalarımı engellemezdi.

Ankara ekinde bana süslü bir köşe hazırladılar, üst köşenin sol tarafına bir fotoğrafımı koydular, başladım yazmaya...

Buradaki ilk yazım, Deniz Gezmiş'in yakın arkadaşlarından olan ve 19 yıl hapis yattıktan sonra o günlerde tahliye edilen Aydın Çubukçu'yla yaptığımız bir Gölbaşı gezisi üzerineydi. Akşamüstü gölün üzerinde gün batımı sırasında konuşmayı kesip bu olağanüstü görünümü seyrettik. Renklerin değişiminden kaynaklanan bu müthiş güzellik karşısında ellerimi çırpmak gelmişti içimden.

"Ne güzel, değil mi?" diye sordum.

Aydın da bana:

"Bütün geçiş dönemleri güzeldir" demişti...

Yazımda ne Aydın'ın adını geçirdim, ne de uzun yıllar hapis yattıktan sonra nihayet tahliye olan eski bir arkadaşımdan bahsettim... "Bütün geçiş dönemleri güzeldir" sözünün, Hürriyet'te yayımlanması bana yeterdi.

Mıhçı

Türkiye Yazıları'nın demirbaş yazarlarından Ali İhsan Mıhçı'yı 48 yaşında yitireceğimizi kimse düşünemezdi. Mıhçı, esprili konuşmalarıyla her yöndeki gericilik karşısında taşı gediğine koyan sevimli bir dostumuzdu. Çok iyi bir edebiyat eğitimcisi olmasının yanı sıra, sivri kalemiyle kimi sümsükleri yerinden sıçratabilen iyi bir yazar, değerli bir hikâyeciydi.

Binlerce öğrenci yetiştirdiği Gazi Eğitim Fakültesi'nde edebiyat ondan sorulurdu. Yazar tarafı ise bizden sorulurdu. Onun halk deyişlerinden yararlanarak güldürü öğeleriyle beslediği kısa deneme yazılarını "köşe yazısı" kıvamında bulduğumuz için, "Türkiye Yazıları"nda Mıhçı'ya bir köşe vermiştik. Bir edebiyat dergisinde köşe yazarlığını yadırgayanlar çıkabilir. Kararımızdan dönmedik.

Bu çarpıcı yazıları dikkatle izleyen İlhan Selçuk, "Cumhuriyet'e köşe yazarı hazırlıyorsun galiba" demişti bir gün bana.

Mıhçı'nın ise bu tür bir işte gözü yoktu.

Gündelik politikanın adamı değildi o.

*

1980 yılının başlarında, bir gülmece öyküsü yarışmasında, seçiciler kurulu üyesiydim. Finale kalan 12 öykü, sırasıyla yüksek sesle okunmuştu. Okunan öykülerden biri, hepimizi gülmekten kırıp geçirmişti. Okumalar bittikten sonra bu öykünün özgeçmişini içeren zarfı açtığımızda, karşımıza çıkan isim Ali İhsan Mıhçı'ydı.

1982'de "Dayanışma Yayınları"ndan çıkan "İnsan Kısım Kısım, Yer Damar Damar" adlı hikâye kitabı tükendikten sonra, ikinci basımını yapamadan Dayanışma Yayınları kepenkleri indirmişti. Birkaç ay sonra da o iğrenç, onulmaz hastalık, Mıhçı'yı aldı götürdü...

Tek kaşını kaldırarak söylediği okkalı sözlere çok gülerdim. En çok da soyadını severdim onun: Konuşurken ve yazarken mıhlardı!

Mıhçı'nın ardından yazdığım yazıyı da Hürriyet'in ekinde yayımlama fırsatını bulmuştum.

Bu ülkede müzik yazarlığı

Hürriyet gazetesinde iki yıl kadar sürdürdüğüm bu küçük hobim sona erdikten sonra, Cumhuriyet gazetesinden müzik yazarlığı önerisi aldım. "Kültür" ana başlığı altındaki sayfada, haftada bir yer alan "müzik sayfası" içindi yazacağım yazılar.

Ankara'daki müzik yaşamını Cumhuriyet'te yansıtmakla görevliydim artık. Yazmakta zorlanmayan bir insan için, bir müzik yazısı birkaç saate kolayca sığabilirdi. Gelgelelim, yazmayı gerektiren müzik etkinlikleri, haftanın her akşamını dolduruyordu. Ankara'da, her hafta Cumhurbaşkanlığı Senfoni ve Bilkent Senfoni orkestralarını, bir opera ya da bale temsilini, bir oda müziği konserini ve bir koro etkinliğini izlemek zorunluluğundaydım. Ayrıca Alman Kültür, İngiliz Kültür, Fransız Kültür gibi yabancı kültür merkezlerinde yer alan dinletilerde, yetenekli gençlerimizi dinleyip desteklemek amacıyla yazılar yazmayı görev sayıyordum. Konservatuvarı ya da

Bilkent'i bitiren gençlerimizin "mezuniyet konserleri"ni de izliyor, genç solistlerimizi yüreklendirmek istiyordum. Bütün akşamlarım doluydu. Bu yıllarda "Buruşuk" adlı bokser cinsi köpeğimi akşam gezdirdikten sonra, konsere gidiyordum.

Bundan 2,500 yıl önce, Çinli filozof Konfüçyüs şöyle demiş:

"Bir milleti tutsak etmek isterseniz, onun dilini ve müziğini yozlaştırın!"

1990'lı yılların ikinci yarısında Cumhuriyet'e üç yıl boyunca her hafta müzik yazıları yazdım. Ankara'daki klasik müzik etkinliklerini ısrarla izlemeye çalışırken, hem Türkçemiz hem de geleneksel sanat ve halk müziklerimiz, çoktan yozlaşmaya uğramış bulunuyordu. Türkçemiz de arabeskleşmişti, müziğimiz de! Gerçeğin farkında değil miydim? Bizim bakkal bile şimdi "market" olmuştu. "Ah, Öz Türkçeciler, neredesiniz?" diye bağırasım geliyordu. Sanırım Çağatayca'da "bakkal" sözcüğü olmadığı için, ona bir karşılık bulamamışlardı.

Müzik yazarı olarak konser salonuna kendi tosbağamla değil de minibüsle gidecek olsam, en yaygın popüler müzik türü olan arabesk, "cıvık bir balçık sesi"yle kulaklarıma yapışırdı herhalde. Özellikle son 50 yıldan başlayarak müziğimizin nereden nereye geldiğini bilmiyor muydum? Elitist miydim ben, yoksa cahil ya da enayi mi?

*

Konumuz müzik yazarlığı olduğuna göre, ülkemizde bugün bir yaşam tarzı haline gelmiş bulunan "arabesk"in birçok yönden düzeysizliği temsil ettiğini açıklamak, bir "aydın görevi"dir. Bu konuya eğilenlerden farkım, sorunu 50 yıl öncesinde görmem, irdelemeye çalışmamdı:

1960'lı yıllardan başlayarak "arabesk" olgusunu hüzünlü, boynu bükük haliyle "minibüs müziği"nde saptadım ve buradan yola çıkarak çeşitli fırsatlarla konuya değindim. 1950'lerin sonlarında hızla yayılarak kitleselleşen arabesk, iç göç hareketiyle toplumun alabora olması sonucunda, milyonların kendi kırsal kesim kültüründen kopmasını, yerleştiği gecekondu çevresinde ise umutlarına cevap verecek bir yaşam biçimine kavuşamayışını karamsarlıkla dile getiren, gözden kaçmayacak bir olguydu ve şöyle diyordu Orhan Gencebay.

"Yazıklar olsun, yazıklar olsun / Kaderin böylesine yazıklar olsun / Batsın bu dünya, bitsin bu rüya / Ben ne yaptım kader sana? / Mahkûm etti beni bana / Şikâyetim yaradana, şikâyetim yaradana // Öyle bir dert verdin ki, kendime gelemedim / Çıkmaz bir sokaktayım, yolumu bulamadım".

Doğrusunu isterseniz Gencebay, varoşlardaki kitleler adına gerçeği iki yönden dile getiriyordu: Hem öznel yaklaşımı hem nesnel durumu anlatıyordu bu şarkılar.

Arabesk yaşam biçimi, 1970'lerde pek değil, fakat 1980'lerden başlayarak toplumda gözle görülür her şeye, toplumun o karmaşık, anlaşılmaz beğenisine, hatta çoğu insanın yaşam biçimine egemen oldu. İlk çıktığı yıllardaki o hazin, sızlanma halini tam bırakmasa bile, toplumsal düzendeki eşitsizliğe uyan bir nitelik kazandı. Bu nedenle arabeskteki şikâyet, düzene yöneltilmiş saman altındaki tepki olmaktan çıkıp sıradanlaştı. Bütün sınıf ve tabakaların gözünde olağan hale geldi.

Günümüzde arabesk, hemen her yere, her eşyaya, her insana, içimiz dışımızdaki her yere sırnaşmış olan ve muhalif olmak bir yana, düzeni koruma şımarıklığı ve küstahlığı içindedir. Öyle bir küstahlık ki, eskiden "orman ayısı" dediğimiz tipler, televizyon kanallarının ve Yeşilçam filmlerinin en makbul aktörleri arasına girdi. Onlarla gülündü, onlarla yaşandı.

Böyle olunca, söyler misiniz, her tarafına arabesk bulaşmış eblehler çoğunluğu, acaba hangi politik çevre tarafından kullanılmaya daha uygundur?

İlâhiler de arabeskleşti artık, haberiniz var mı? Varoşları dolaşan minibüse binin de dinleyin! Müziğimize bakın, nereden nereye geldik? Nerede kaldı Tanburî Cemil Bey, Lemi Atlı, Selahattin Pınar, Âşık Veysel, Münir Nurettin, Mahzunî Şerif, bir düşünün...

*

Kim önemser müzik yazarını?

Senfoni orkestraları Çaykovski çalıyormuş da, neden Ulvi Cemal, Adnan Saygun gibi bestecilerimizi, hatta genç kuşak bestecilerimizi programa almıyormuş? Koskoca bir senfoni orkestrasında boru öttürenlerden biri, borusunu zortlatıp da senfoniyi berbat ederse

n'olmuş yani? Haftaya bir daha çalar, bu kez bir başkası zortlatır! Ne var? Memlekette hangi memur yüzünü ekşitmeden iş yapıyor sanki? Kırk yıl önce söylendi: "Salla başını, al maaşını!"

Doğru ya da yanlış, bu söylenenlerin etkisinde değildim. "Klasik müzik" dediğimiz senfoni orkestrası ve opera-balenin değerli örnekleri olan kurumlarımızın sergilediği konser ve temsilleri yazıyordum. Kimseye bir şey demedim, ama daha beşinci yazımda külahımı önüme koyup düşündüm:

Müzik yazarı olarak, "halkın çoğunluğu aydınlanmamış bir ülkede neler yapılması gerektiğinin bilincindeysem eğer..."

Halkımıza, "uluslararası sanat müziği" niteliğindeki klasik müzik zevkini benimsetmek pek olanaklı gözükmüyordu. Ama Türkiye, özellikle 1930'lu yıllardan başlayarak müzik alanında yarım kalan bazı atılımlar yapmıştı: Klasik müziği, orkestralarımızda ve opera-bale topluluklarımızda kurumsallaştırmış, radyo yayınlarıyla geniş kitlelere ulaştırmış, bu müziği yaymaya çalışmıştık. Bu sayede "klasik müzik hastası" dediğimiz insanlar çıkmıştı toplumda. Eğer söz konusu kurumsallaşmanın değerini bilmezsek, piyasa şarkılarına bütünüyle teslim olma durumunda kalırdık. Onun için, özellikle senfoni orkestralarımızın ve opera-bale kurumlarımızın uluslararası değerini yükseltmeye çalışmak, onları desteklemek durumundaydım. Müzik yazarının ilk görevi buydu bence.

*

Konuyu kökten ele almam gerekiyordu. Bu amaçla 6940 sayılı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yasası'nı, 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Yasası'nı ve 1310 sayılı Devlet Tiyatroları Yasası'nı inceledim, söz konusu yasaları masamın bir köşesine koyarak elimin altında bulundurdum.

Yasal dayanak çok önemliydi. Çünkü bir kültür bakanı "Kasap Havası"na uyarak, Et Balık Kurumu'ndan gelen kesim şefini Devlet Opera ve Balesi'ne genel müdür yardımcısı olarak atamaya kalkışabiliyordu. Oysa yasa, Devlet Operası'na genel müdür yardımcısı atamayı kurallara bağlamıştı. Bu konuda sayın bakana, yasayı hatırlatarak yaptığı atamanın yanlış olduğunu ciddiyetle yazabiliyor ve yanlışlığın düzeltilmesini sağlayabiliyordum.

Başka bir "Sayın Bakan" da Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın müdürünü görevden almıştı. Ancak yasa, orkestra müdürü olabilmeyi koşullara bağlamıştı: Orkestranın bütün üyelerinden oluşan bir genel kurul, beş kişilik bir yönetim kurulu seçiyor, yönetim kurulu da kendi içinden orkestra müdürünü belirliyordu. Yasa böyle demokratik bir içerik taşırken "bir kültür bakanı", ilçe halk kütüphanesine müdür atar gibi, orkestra müdürünü değiştiremezdi.

Bir başka bakan ise İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın yıllık konser programını değiştirmeye kalkışmıştı. Sanırım, "Şu makâmdan bu şarkıyı değil, bu makâmdan şu şarkıyı çalın bakalım" demek istiyordu. Fakat yasaya göre, yıllık programın belirlenmesini orkestradaki teknik kurul yapar, sonra bu çalışmanın son halini yönetim kurulu bakana sunardı. Bakan beye düşen, programı onaylamaktı. Ama kimin umurundaydı "yasa"?

Bu konuda yazdığım yazıda, İstanbul Devlet Senfoni'nin müdürünü, hukuk dışı tasarrufta bulunan bakan beyi mahkemeye vermesini açıkça istedim. Aksi takdirde kendisi de suçlu duruma düşerdi, bunu da yazdım.

Senfoni'nin müdürü, bakanı idare mahkemesine verdi; yasanın gereği olarak program, davanın ilk duruşmasında bakanın paşa keyfine kalmaktan çıkarıldı.

Tabii ki oturduğu koltuğu her yönden dolduran donanımlı kültür bakanları da gelmiştir. Ne var ki bazıları fena halde paragözdü! Bunlardan biri, konser salonunu sözüm ona "restore etmek" için fuayedeki zemine ciddi bir hava veren arkaik görünümlü geniş mermer taşları kırdırdı, yerine renkli seramik döşetti. Konser salonunun duvarlarını ise Kebap 49'un dekorasyonuna benzetti. Trilyonluk ihaleler böyle oluşturuluyordu.

Ben müfettiş değildim, neyleyim ki ülkemizde müzik yazarı bu tür konulara el atmak durumunda. Konser salonunu, sonra sanatçıyı, sonra da konser programını korumak zorundaydım.

*

Orkestrayla ilgili konularda beni bilgilendiren, değerli keman sanatçısı ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın Müdürü olan

Antalya'da bir konser öncesi, Hasan Hüseyin Akbulut, Ahmet Say ve Fazıl Say.

dostum Hüseyin Akbulut'tu. Altı yıl orkestra müdürü olarak görev yapan Akbulut döneminde, orkestra altın yıllarını yaşadı. Her konsere binlerce müziksever geldiği için, fuayede "sinevizyon" denen dev ekranla konser podyumu yansıtıldı, böylece konser izleyicisinin bir kısmı podyumdaki solist ve orkestrayı buradan izledi. Ankara halkı şunu da unutmaz:

Orkestramızın Ankara Hipodromu'nda 50,000 yurttaşa parasız konserler vermesi düşüncesini üretti Akbulut, bu alanda da başarılı oldu ve orkestrada müdür olarak kazandığı başarılardan sonra Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nü üstlendi. Birkaç ay içinde, bu kurumun etkinliklerine gösterilen ilgi büyüdü. Yine altı yıl süren bu görevden sonra Kültür Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı'na getirildi. Türkiye ölçeğinde çocuk ve gençlik korolarının kurulmasını sağladı. Bestecilerimize sipariş vererek yeni sahne ve orkestra eserlerinin üretilmesine önayak oldu, ulusal orkestra repertuarımızın genişlemesine olanak tanıdı.

Akbulut'tan sonra kara bulutlar geldi, Anadolu'da kurulan koroların hepsi yok edildi, bestecilere de bir daha eser siparişi vermek bir yana, onlara dost gözüyle bakılmadı. Olan, ulusal repertuarımızın geliştirilmesi umutlarına oldu.

*

Konser yazılarını kendimce belirlediğim bir şema çerçevesinde yazardım: Kendimi dinleyicinin yerine koyarak o akşamın konser programındaki tutarlılık ve zenginliğe bakardım önce. Senfonik bir orkestradaki entonasyon, birliktelik, orkestra tınısının etkileyiciliği gibi temel öğelere önem verirdim. Sonuçta ortaya çıkan müzikal atmosferi yakalamaya çalışırdım.

Solo çalgıya ya da solo çalgılara eşlik etme başarısı da orkestranın önde gelen bir yönüydü. Ayrıca, şef ile orkestranın uyumunu dikkatle izlerdim.

Yorumlama katkısına, şefin stil bilgisine değinmezdim, ama başarısız şefleri mimlerdim. Bence en önemlisi, orkestra disiplini, prova çalışkanlığı ve prova ciddiyetiydi.

Korolu eserlerde "artikülasyon" denen, "sözlerin anlaşılır olması" da ilgilendirirdi beni...

Açık söyleyeyim, bu yazdıklarımı Cumhuriyet gazetesinin dışında hiçbir gazetede yayımlayamazdım. Öteki gazetelerde müzik yazıları zaten çoktandır yer almıyordu. Cumhuriyet gazetesinde geri planda beni İlhan Selçuk'un kolladığını sezinliyordum. Birçok aydınımız gibi, ben de şu yargıya varmıştım: "Cumhuriyet" demek, İlhan Selçuk'un kanatları altında yaşayan ciddi bir gazete demektir.

Hepimizin ağabeyi: İlhan Selçuk

1960'h yıllardan başlayarak tanıdığım İlhan Selçuk, benim büyük saygı duyduğum bir insandır. Onun 12 Mart döneminde işkence altındayken verdiği yazılı ifadede, her satırın ikinci sözcüğündeki ikinci harflerden oluşan cümle şuydu: "İşkence altında yazıyorum".

İşkenceciler, haftalar boyunca sürdürdüğü eziyetler sonunda İlhan Ağabey'den istedikleri ifadeyi alamayınca besbelli ki şöyle deyip gitmişlerdi:

"Sen şimdi şu kâğıda bildiğin her şeyi yaz, akşam gelip onu alırız. Yazdıkların yetersiz kalırsa n'olacağını biliyorsun!"

İşte bu ağır koşullarda İlhan Ağabey'in "ikinci harf" buluşuyla başvurduğu son çare, onun nasıl sağlam bir insan, onurlu bir devrimci olduğunu gösterir.

Ziverbey Köşkü'ndeki işkence dönemi sona erip İlhan Ağabey biraz kendine geldiğinde, görüşme izni çıkmış, eşi Handan Hanım görüşmeye geldiğinde onu zor tanımıştı:

Aldığı darbeler dolayısıyla kan dolaşımındaki zorluk sonucunda, bedeninin birçok bölgesi ve yüzü "ödem" yapmış, özellikle yüzü, tanınmayacak ölçüde şişmişti.

İlhan Selçuk'a duyduğum hayranlık artık en yüksek noktasındaydı.

*

İlhan Selçuk, halkımızın aydınlatılması görevini uzun yıllar anlattı, savundu durdu. Bu yüzden işkence gördü, hapis yattı.

Onun köşe yazarlığı biçemi, kimi yerde halk diliyle konuşur gibi anlattığı gülmece öğelerini, kimi yerde ise uyarıcı göreviyle çarpıcı bir anlatımı içerirdi. Uzun yıllar içinde, boğuntuya getirdiği tek cümlesine rastlamadım. O da benim anlatımımı daha çok Cumhuriyet'teki müzik yazılarımdan tanıdığı için, 2000'li yılların sonunda hastaneye yatırılışından birkaç ay önce bana telefon ederek bir öneride bulundu:

"Ahmet Say, o saydam anlatımınla gazeteye bir Beethoven yazı dizisi hazırlar mısın?"

Hiç düşünmeden "Hazırlarım!" demiştim. Şu da var ki, İlhan Ağabey'le konuşurken kendimi onun astında bir subay gibi hissederdim. O ise kesinlikle bir "general" değil, kendini yurdun kurtuluşuna adamış sivil ruhlu bir kurmaydı gözümde.

Tersini pek düşünemeyiz.

Asker tarafını gizleyen bir sivil değildi o. Bu ruh halini anlıyorum: Cihan Alptekin de mahkemede göğsünü gere gere, "Ben askerim!" demişti.

Bu sözü başka biri söylese kimse ciddiye almazdı. "Ben askerim!" diye meydan okumak, "Dövüşürüm ve seni yok ederim!" anlamına gelir. Cihan bu coşkuyu ateşin içinden geçtiği sırada alevlerden kapmıştı.

İlhan Ağabey ise uzun yıllardan beri işte böyle coşkulu biir yürek taşıyordu.

İlhan Selçuk'la yüz yüze gelecek olsanız, onun yüreğindeki ateşi ilkin hissetmezdiniz. Sâkin ve nâzik haliyle dünya efendisi, zarif bir insandı. Dış görünüşü de buna uyuyordu: Düşünceleri, davranışları, tane tane konuşması, karşısındakini dinlemesi, giyim kuşamı, gülümsemesiyle de...

Öte yandan, sistemle hesaplaşmaktan çıkardığı sonuç, sahte bir demokrasicilik oyunuyla hiçbir yere varılamayacağıydı.

Yukarıdaki saptamalarıma katılmayan yurtsever çıkar mı acaba?

*

"Yüzbaşı Selahattin'in Romanı", her yönüyle dersler alınacak bir eserdir. Ama tek başına bu roman, İlhan Ağabey'in edebiyatçı açlığını doyurmamıştır: Kendi stiline özgü derinlik ve tadımlıkta, deneme türünün işlek zekâ ışıltılarını ve duygusal renklerini içeren binlerce yazısı vardır İlhan Ağabey'in. Gazeteciliğin bağlayıcı yönleri yüzünden, İstanbul'dan uzun süre pek ayrılamadığı için, İlhan Ağabey'in belirgin bir doğa özlemi içinde bulunduğunu hissetmişimdir.

İlhan Selçuk, aydınlanma davası uğruna boşuna mı çaba gösterdi? Hiçbir çabanın boşa gideceği düşünülemez. Günü gelir, o çaba hayattaki karşılığını bulur.

1960'lı yıllarda yaptığı bir Paris gezisi fırsatıyla Paris caddelerindeki ağaçların, Seine Nehri dolayındaki parkların sonbahardaki görünümlerini nefis bir betimlemeyle anlatmıştı "Pencere"sinde.

Dayanışma Yayın Kooperatifi'nin ilk kitapları arasında onun bir deneme kitabını görmek istediğimiz zaman İlhan Selçuk Ağabey, bizden bir arkadaşın İstanbul'a gelip yazılarından seçme yapmasını istemiş, ona yardımcı olacağını söylemişti. Bu konuda Ahmet Telli arkadaşımız görev almıştı. "Ağlamak ve Gülmek" başlıklı deneme kitabı böyle çıkmıştı ortaya.

Korku bilmez yurtsever kuşak, İlhan Selçuk'tan çok şey öğrenmiştir.

F tipi cezaevleri ve yurttaşların kıyımı

Türkiye, 21'inci yüzyıla "F Tipi" cezaevi mucitlerinin getirdiği acılarla girdi. Bu yıllarda Adalet Bakanı olan Hikmet Sami Türk,

cezaevlerindeki tutuklu ya da mahkûmların giriştiği ölüm oruçları karşısında, tam bir duyarsızlıkla "F tipi cezaevleri" tasarısını yaşama geçirdi. Cezaevi koşullarında manen eli kolu bağlı durumda olan, haklı düşüncesini savunmaktan âciz insanlara reva görülen "F tipi cezaevi" modeli, insanoğlunun toplumsal niteliğini hiçe sayan bir uygulamaydı. Üstelik bu modelin, yabancı istihbarat örgütlerinin buyruğuyla yapılan bir uygulama olduğu söylentisi, o günlerde iyice yaygındı. Üstelik de inandırıcıydı.

Binlerce yıl öncesinin kurallarıyla insan insanı zindana atmıştır. Evet ama, çağımızda zindana atılan insanın yaşamını artık "Devlet" denen o güçlü ve kocaman kurum korumak durumundadır. Çünkü o insanın yaşamı, devletin sorumluluğundadır ve o insan, ölüme ya da esarete yargılı değildir; geçici olarak tutuklanmış, ya da belirli bir süre için hapse mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla devlet, mahpusun cezaevindeki can güvencesidir ve sorumlusudur!

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk döneminde, "F tipi cezaevleri"ni protesto etmek için girişilen ölüm oruçları sonucunda can veren çok sayıda yurttaşımızın sorumluluğu kime ait olabilir? Söz konusu sorumluluğun tek başına Hikmet Sami Türk'e ait olduğunu söylemiyorum. Fakat o, açlık grevleriyle çok sayıda insanın ölümüne mal olan uygulamanın başta gelen nedenidir. Cezaevi ölümlerinde doğrudan rolü yoktur, ama "pasif katılımcı" bir rol oynadığı düşünülebilir.

Şimdi başka bir trajediye gelelim: Eski adı "Sağmalcılar Cezaevi" olan, daha sonraki adıyla "Bayrampaşa Cezaevi" denen o koskoca hapishanede 19 Aralık 2000 günü baş gösteren yangın, "kazaen" mi çıkmıştı? Güvenlik güçlerinin cezaevine yaptığı baskın benzeri saldırıda ölen 12 kişi ve yaralanan 29 kişi var. Bu olayla ilgili duruşmalar hâlâ sürüyor. Cehennem ateşinden sağ çıkan insanların anlattığına göre, orada fosfor bombası da kullanılmıştır. Hunharlığa bakın!

Özetle, ölüm oruçlarının nedenlerinden başlayarak Bayrampaşa Cezaevi yangınına kadar sürdürülen insanlık dışı tutumu, bu ülkenin bir aydını olarak içime sindiremiyorum. Bütün bunların sorumlusu olarak da dönemin Adalet Bakanı'nı görüyorum. Açlık grevi sonunda can veren insanlar ve yangında ölen mahpuslar aklıma

geldikçe insanlık adına utanç duyuyorum. Bu tür olayların yaşanmış olması zoruma, çok zoruma gidiyor. Çünkü sorumlulardan hesap sorulmadı.

Benim gibi düşünen birçok insan var bu ülkede. Bay Hikmet Sami Türk'ün hiçbir şey olmamış gibi davranmasına aklım ermiyor. Bana hiç insanî gelmeyen bu davranışın adını koymak istemiyorum. İçinde belki seksen tane bit yeniği bulunan olaylar dizisi nedeniyle benim gibi kuşkular taşıyan insanlara, bilemeyeceğimiz gerçekleri açıklayıp anlatması, bizi ikna etmesi, Bay Türk için en azından insanî bir görev değil midir?

Bayrampaşa Cezaevi yangınının üzerinden on yıl geçti ve duruşmalar sürüyor. Ama Bay Hikmet Sami Türk'ten bugüne değin çıt yok! Bu sükût, ikrardan mı geliyor?

Fazıl Say ve Türkiye

Bir dünya piyanisti ve dünyaca ünlü bir besteci olarak 1970 doğumlu Fazıl, doğru bir ülkede, doğru bir zamanda doğmuştu.

Fazıl, eğer Türkiye'den daha geri bir ülkede doğsaydı, yeteneğinin işlenmesi olanaklarını bulmak bir yana, yeteneğinin farkına bile varılmazdı orada. Fazıl, Türkiye'den daha gelişkin bir ülkede doğsaydı, toplumsal sorunlara eğilerek görüşünü açıkça söylemesi bakımından, müzikçi kimliğiyle gerekmedikçe ona pek söz düşmezdi. Söz düşecek olursa bu eksik ya da yanlış hemen giderilirdi. Fazıl'ın Türkiye'deki "muhalif ve müdahaleci" tutumu, yurdumuzun emperyalizm ve yobazlık kıskacından kurtuluşu yolunda verilen mücadeleye katkıdır.

Alman müzik dergisi "Piano", bir sayısında kapak resmini Fazıl'a ayırdı (1997).

Besteci ve piyanist olarak Fazıl'ın başarılarını Başkan Clinton da övgüyle karşılamıştı (1999).

"Doğru bir zamanda doğmuştu" dedik. Neden?

Cumhuriyet dönemi öncesini şundan ötürü es geçmek istiyorum: Eğer Fazıl, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir yüzyılında doğsaydı, yeteneği sarayda da duyulur, geleneksel sanat müziğimizin değerli bir bestecisi olurdu. Ama öteki yüzlerce saray bestecisi gibi, dünya onu tanımazdı. Bu gibi nedenlerle cumhuriyet öncesi dönemi saymıyorum.

Tutalım ki Atatürk döneminde yetişmişti Fazıl... Büyük ikbal göreceği kesindi. Atatürk onun yurtdışı konserlerini destekler, bütün dünyada Türkiye'yi tanıtması dolayısıyla Fazıl'a sevgi ve saygı gösterirken temelde mesafeli davranır, fakat müzik konularında atılması gereken köklü adımları genellikle ona danışırdı. Öte yandan, asker ve sivil küçük burjuvazi, bu dünya çapındaki müzikçiyi çok sever, kendi çocuklarının da onun gibi olması için düşler kurmakla yetinmez, onların belli bir alanda iyi yetişmesine önem verirdi.

Halkın yüzde seksenini aşan çoğunluktaki köylülerin Fazıl'dan haberi bile olmazdı. Ama Âşık Veysel'in köyüne gidip mezarının başında Veysel'den piyano parçaları çalması dolayısıyla bu olayı belki çevredeki birkaç köy duyardı. "Anadolu yollarında bir virtüoz" programıyla Fazıl'ın Anadolu'nun yaklaşık 30 kentine gitmesi ise şu sonuçları verirdi:

Devletin illerdeki organlarının başında bulunan valiler ve müdürler, bütün personele duyuru yaparak konsere gitmesini zorunlu tutar, onlar da piyanistimizi, il merkezine iki ay önce gelen alev yutucu sihirbazla karşılaştırmak için, konser mekânına koşarak giderlerdi. Bu görevlilere "Alkışlayın!" tavsiyesinde bulunulduğu için, salonu zamanlı zamansız alkıştan yıkarlardı.

İsmet Paşa döneminde de aşağı yukarı aynı şeyler olurdu. Günlük gazeteler, bilhassa memurların piyaniste gösterdiği fevkalâde alâkayı, "Millî Şef İsmet Paşa'nın batı musikisine müzaheret etmesine" bağlarlardı.

Menderes devrinde Fazıl'a hükümet, çiftlik falan armağan edebilir, karşılığında onun Demokrat Parti'yi tuttuğunu ihsas eden beyanlarda bulunmasını isterdi.

27 Mayıs'ta yere göğe sığdırılmaz, ona Türk ulusunun yetenek simgesi olarak bakılırdı.

Fazıl'ın bazen canı sıkılır, ama pes etmeyi aklına getirmez.

Süleyman Demirel ise hem nalına hem mıhına vurur, çizmeyi aşan konuşmalar yapmaması koşuluyla Fazıl'ı önemsemez bir tutum takınırdı. Aksi halde onu yok sayardı.

12 Mart generallerinin ne yapacağı belli olmazdı: "Beyin kabinesi" Fazıl'a sempatiyle bakarken, onun piyano çalması dolayısıyla komutanlardan biri, "Kes lan gürültüyü!" diye komut verebilirdi. Bu komutanın kafası kızarsa, Fazıl'ı Mamak Askerî Cezaevi'nde yatan baba dostu Uğur Mumcu'nun yanına birkaç haftalığına "Hanyayı Konya'yı anlasın!" diye gönderebilirdi.

12 Eylül darbecileri, bu besteci ve piyanistin söylediği sözlere bozulduğunda, Amerika'dan icazet alınması koşuluyla Fazıl'ı çarmıha bile gerebilirdi.

Müzikten anlamadığı için, konserlere gitmeyi içine sindiremeyen Bülent Ecevit, Fazıl'a herhalde "yararsız yeğen" gözüyle bakardı.

Sayın Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan ne yapardı? Bunu tahmin etmek için kâhin mi olmak gerek?

Her çağda ve her ülkede geriliğe muhalefet etme görevini yerine getiren gerçek sanatçılar gibi, Fazıl da yurdundaki eksiklik ve bozuklukları açıklamayı sürdürürdü.

Fazıl, doğru bir ülkede, doğru bir zamanda doğdu. Günümüz Türkiye'sinde onun gibi başka müzikçilerin bulunmayışı, Fazıl'ın eksiği değildir.

Sıkça sorulan soruların içinde, dikkate değer olan şudur: "Fazıl Say'ın konserler vererek bütün Türkiye'yi dolaşması, siyasal ve sosyal örgütler tarafından nasıl yorumlandı?"

Bu soruyu cevaplamak kolaydır: "Siyasal örgütler"den kastedilen "partiler" olduğuna göre, cevap çok açık: Fazıl, bütün partilere uzak durduğu için, belli bir parti ya da partiler tarafından desteklenmiş değildir. Partilerin tabanından yurttaşlar, konserlere kendi kültürel bakışları doğrultusunda ilgi göstermiş veya göstermemiştir. Zaten konser dinleyicisini "şu görüşten", ya da "bu görüşten" diye ayırmak olanaksızdır. Konser dinleyicileri bütünüyle müzikten yanadır.

Partilerin programında, kültür konularında öngörülen ilke ve çalışmalar hep açıklanır. Onlar, parti programlarında yer alır, ama hangi ölçüde uygulanır, bilen var mı?

Sosyal örgütlere gelince... Fazıl'ın bugüne kadar Anadolu kentlerinde verdiği bütün konserler, sosyal örgütler kapsamındaki vakıflar ve dernekler tarafından düzenlenmiştir. Üniversiteler ise konserleri, kendi bünyesindeki dernek ve eğitsel kulüpler eliyle ya da doğrudan doğruya rektörlüklerin isteğiyle hayata geçirmişlerdir.

Fazıl, bir gün kaldığı kentlerde, biri öğleden sonra gençliğe, ikincisi de akşamları kent halkına ve davetlilere olmak üzere günde iki, hatta bazı illerimizde üç konser vermiştir. Bu konserlerde salon daima hıncahınç dolmuş, salona gelip de içeri giremeyenler binleri bulmuştur.

Anadolu'dan birçok üniversitemiz, Fazıl Say'a "Onur Profesörü" ve "Onur Doktoru" gibi unvanları, akademik törenler düzenleyerek sunmuşlardır.

Dikkat çekici olan, Türkiye'deki konserlerin hepsinde, gerek piyano ve sahne düzeninin, gerekse halkı da ilgilendiren organizasyonun büyük bir ciddiyetle uygulandığı konser disiplinidir. Bu başarıda en büyük pay, kuşkusuz ki Fazıl'ın menajeri Kadir Dursun'a aittir.

Adıyaman'ın Tut ilçesinde yetişmiş bir Anadolu çocuğu olan Kadir Dursun, Avrupalı menajerlerin yüklenemeyeceği ağırlıktaki sürekli organizasyonlara imza atmıştır. Fazıl'ın, yaklaşık 30 ilimizi içeren "Anadolu Yollarında Bir Virtüoz" başlıklı konserler dizisi de Kadir Dursun'un yapımıdır. Daha önce Türkiye'de gerçekleşmemiş birçok "ilk"i, bu arada, Aspendos ve Efes açıkhava tiyatrolarındaki

"Nâzım" konserlerini Kadir hayata geçirmiştir. Antalya'da 11 yıldan beri aksamadan sürdürülen Uluslararası Piyano Festivali'nin sanat yönetmeni Fazıl'dır, ama onu dünyanın önde gelen piyano festivallerinin arasına sokan Kadir Dursun'dur.

*

"Uluslararası bir sanatçının değeri nasıl bilinir?" sorusuna cevap olmak üzere, dünyanın birçok ülkesi, besteci ve piyanistimizi onurlandırmak üzere birbiriyle yarışmaya başlamıştır: Fazıl'ın aldığı uluslararası ödüller 27'yi bulmuş, Avrupa Birliği onu "Kültür Elçisi" unvanıyla doğu ve batı ülkelerinin kültürleri arasında köprüler kurmakla görevlendirmiştir. Albert Einstein'ın "Görecelik Kuramı"nı ortaya koymasının 100'üncü yılı dolayısıyla Zürih Üniversitesi Fazıl'a bir orkestra eseri siparişi vermiştir. Mozart'ın doğduğu kent olan Salzburg'da, her yıl düzenlenen ünlü festivalin açılış konseri için bestecimize bir orkestra eseri bestelemesi istenmiş, Salzburg Festivali bu eserin dünya prömiyeri ile açılmıştır. Japonya, 2009'da Tokyo'da bir "Fazıl Say Festivali" düzenlemiş, Paris'te ve Almanya'nın Baden-Baden kentinde "Fazıl Say Akşamları" gerçekleştirilmiştir.

2010-11 konser sezonu, Almanya'da "Fazıl Say Yılı" olarak kutlanıyor. Venezuella, Çin Halk Cumhuriyeti, Kore, Avustralya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar birçok ülkenin festival ve konser davetlerine katılan Fazıl, bir Anadolu çocuğu olarak insanlığın müzikal sesini yükseltme çabasını bütün gücüyle yorulma bilmeden sürdürmektedir.

Türkiye'de AKP iktidarının Fazıl'a hangi gözle baktığı açıktır. Örneğin, 2010 yılında, Avrupa Birliği tarafından "Avrupa'nın Başkenti" olan İstanbul'da bestecimize "İstanbul Senfonisi" adlı orkestra eserinin dünyada ilk seslendirmesi olanağı tanınmamış, "İstanbul Senfonisi" ve Fazıl, sürgün cezası yemiş gibi, Almanya'daki Dortmund kentinin yolunu tutmuştur.

Müzik kitabı yazarına düşen

Anılarıma dönüyorum:

Türkiye'de profesyonel müzik eğitiminde öncelikle "temel kitap" niteliğindeki kitapları eksiksiz olarak yazmak ve yayımlamak göreviyle kendimi yükümlü sayıyordum.

Eğitimle ilgili kitapları yayımlamıştım. "Müzik Tarihi" başlıklı kitabım da konservatuvarlar ve üniversitelerdeki müzik bölümlerinde yıllardır okutuluyordu. Ülkemizin müzik sanatındaki varlığını sergileyen tanıtım kitabı, önce İngilizce, birkaç yıl sonra da Türkçe yayımlanmıştı. Peki, profesyonel müzik eğitimi alanındaki kitap boşluğuna ne dersiniz?

Türkiye'de müzik eğitimi alanında eksik mi ararsınız?

Birincisi, bütün müzikçilerin başucu kitabı olacak bir "teori" kitabıydı. İkinci eksik ise Mahmut Ragıp Gazimihal hocamızın 1961'de yayımladığı "Musiki Sözlüğü"nden 40 yıl sonra, boşluğu iyice hissedilen geniş bir "Müzik Sözlüğü"ydü.

Müzik Sözlüğü

Üçüncüsü, Türkiye'deki bütün müzik kurumlarını eleştirel bir gözle inceleyen ve sorunlarımızın çözüm yollarını gösteren kapsamlı bir kitaptı.

Bu kitapları yazarsam, bana düşen görevi büyük ölçüde tamamlamış olacaktım.

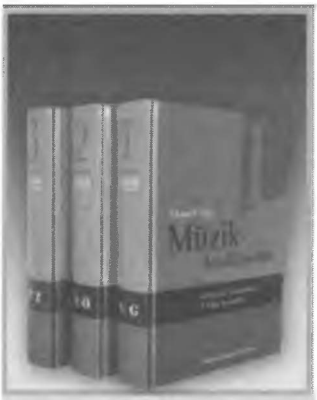
Büyük bir istekle çalışmaya koyuldum...

Beni en çok yoran, dört yıl içinde didinerek bitirebildiğim 600 sayfalık "Müzik Sözlüğü" oldu. Bütün kitaplarımın her satırının, her sözcüğünün sorumluluğunu üstlenirken güçlük çekmedim. Ancak, dilimizde kapsamlı bir "Müzik Sözlüğü" hazırlamanın sorumluluğu daha ağırdı.

Türkçe bir kültür dili değildir. Ne demektir "kültür dili"? Anadilde, özellikle felsefe, bilim, sanat ve teknolojide, kendi terminolojisini ("terimce"sini) üretmiş olmak, ya da çeviri yardımıyla sağlam karşılıklar getirmiş olmak demektir.

Türkçede müzik terminolojisi çok zayıftır. 12 Eylül 1980 darbesi öncesindeki Türk Dil Kurumu (TDK), "Sepettopu Terimleri Sözlüğü", "Masa Tenisi Terimleri Sözlüğü" gibi sözlükler çıkarmıştı. Ancak TDK, bilim ve sanat dallarında sözlükler yayımlamadı.

12 Eylül'ün icadı olan "yeni" Türk Dil Kurumu ise umarım adını artık birkaç doğru dürüst iş yaparak duyurmaya başlar.

Müzik Ansiklopedisi

Su gibi geçen yıllar

Yukarıdaki başlığa uyarak, Oktay Rifat'm kestirme konuştuğu şu şiire bakalım:

Ben de beşikte yattım / Salıncakta uyudum / Meme emdim / Geceleri arpa boyu büyüdüm / Adam oldum, elim ekmek tuttu / Sevdiğim insanların çoğu öldü / Yıllar su gibi geçti / Anasız babasız kaldım böyle. ("Yaşayıp Ölmek, Aşk ve Avarelik Üzerine Şiirler", Marmara Kitabevi, İstanbul, 1946).

2000'li yıllara geldik, ama ben müzik kitabı üretmeye doyamamıştım. 1980'li yıllarda hazırladığım 4 ciltlik Müzik Ansiklopedisi'ni birkaç kez güncellediğim halde, yetersiz buluyordum. Eski ansiklopediye hemen hiç bakmadan, bu kez her biri yaklaşık 700 sayfadan oluşan 3 ciltlik yeni bir Müzik Ansiklopedisi hazırladım ve toplam 2,100 sayfalık bu çalışmayı 2005 yılı sonlarında çıkardım. Ayrıca, 2010 yılına kadar, birçok eğitsel içerikli müzik kitabı yayımladım.

Yıllardan beri düşündüğüm, müzik kurumlarımızı eleştirel bir gözle ele alan kitabımda, hem eleştirileri hem de sorunların çözüm yollarını gösteren yazılarımı 2007 yılında "Müzik Yazıları" başlıklı kitapta topladım.

Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 30 yıldan beri sürdürdüğüm müzik yayıncılığında işe yaradı. Eksik olan, kitaplarım üzerine yapılmasını beklediğim eleştirilerdir.

Yaşça biraz daha büyüdüm. Bu kitabı yazarken 76 yaşındaydım.

Öte yandan birkaç ödül de verildi bana. Hepsi de edebiyat ödülü. Müzik alanında ise her gün, her dakika verilen en büyük ödülü aldığımı düşünüyorum: Oğlumun başarıları.

Bir kere de Çorum'un Sungurlu ilçesinin bir köyünden bir genç telefonla arayarak, Evrensel Kültür dergisinde yazdığım müzik yazılarını severek okuduğunu söyledi. Bu da değerli bir ödüldü benim için.

Evrensel Basım Yayın, 2007 yılında benim roman ve hikâye kitaplarımın yeni basımlarını yaptı. Kitaplarım, okurlarıyla yeniden buluştu.

Aynı yıl içinde, 1970'li yıllarda "Türkiye Yazıları" dergisinde yayımladığımız "Kendileri" başlığı altındaki 27 özyaşam öyküsünü yine Evrensel'den 500 sayfalık oylumlu bir kitapta topladık. Yakın dostum Selim Esen arkadaşımın dergi arşivinden derlediği bu kitapta, edebiyatımızın yüz akı sanatçılarımızın ve iki karikatürcümüzün yaşamı, kendi kalemleriyle belgelenmiş oldu.

Mozart'ın 250'nci doğum yıldönümü dolayısıyla Evrensel Yayınevi, Mozart'a yaraşır bir kitap yayımlamak istiyordu. Çoğunlukla çevirilerden oluşan bu kitabı yayına hazırladım.

Müzik yazarı yönümle yıllardan beri düşündüğüm bir kitap vardı: Halk için yazılmış, müzik sanatını tanıtan bir kitap... "Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır" başlıklı bu çalışmayı, 2008 yılında yine Evrensel bastı ve beklediğimin üstünde ilgi gören kitabın yeni basımları yapıldı.

Adını sıkça geçirdiğim Evrensel Yayınevi, birçok basın ve yayım örgütünü çatısı altında barındıran bir "anti-holding"dir. Sessiz, alçakgönüllü bir kuruluştur Evrensel. İş yaparken patırtıya gerek yok zaten. Bu kitabı yazarken ben de patırtı etmedim. Yaşadıklarımdan kimi kesitler vermeye, kimi olayları ve insanları aktarmaya çalıştım. Sürçü lisan ettimse, affola...

Ahmet Say (Ocak 2010)

Dizin

"1 Mayıs" katliamı 323
9'uncu Senfoni 352
12 Eylül Darbesi 327
12 Mart 1971 27, 45, 137, 141, 189, 204, 230, 236, 248, 271, 297
12 Mart darbesi 242, 257, 279
12 Mart rejimi 259
19 Mayıs Gençlik Bayramı 136
27 Mayıs 1960 133, 134, 140, 187
27 Mayıs Devrimi 136, 140, 194, 197, 260
28 Şubat 158
68 Gençliği 247
68 Kuşağı 205, 206
"1951 TKP Tevkifatı" 221
1961 Anayasası 205

A

Abant Gölü 200
Abidin Dino 80
Adalet Partisi 196, 266, 297
Adıyaman 370
Adnan Özyalçıner 62
Adnan Saygun 359
Adviye 346
Afrika 122, 164, 332, 371
Agit Çavuş 166, 167
"Ağlamak ve Gülmek" 365
Ağrı 149, 354
Ahi Evren 180
Ahmedî 170
Ahmet Arif 216, 230
Ahmet Çalbay 154
Ahmet Erhan 307, 348, 350, 351, 352, 353
Ahmet Hâlit Kitabevi 48
Ahmet Özer 173
Ahmet Say 11, 12, 58, 154, 188, 192, 225, 230, 241, 246, 274, 275, 276, 278, 279, 281, 332, 339, 362, 364, 374
Ahmet Taner Kışlalı 321, 322
Ahmet Telli 329, 365
Ahmet Toksoy 181
Ahmet Yürür 187, 188
Akasyalı sokak 54
Akçadağ 137, 224, 258, 283
Akçadağ Köy Enstitüsü 137, 283
Akşam gazetesi 30
"Alaturka Şiirler" 345
Alaz 324
Albert Einstein 371
Alevî-Bektaşî geleneği 180
Alevî Çalıştayı 185
Ali Balkız 347
Ali Haydar Ulusoy 181
Ali İhsan Mıhçı 356, 357
Ali Kaygusuz 188
Ali Püsküllüoğlu 314, 317, 319
Ali Uçan 340, 341
Ali Ulvi 134, 135, 136
Alman Bursu 310, 337
Almanca 16, 18, 68, 98, 101, 105, 106, 109, 134, 149, 178, 213, 316, 323, 338
Alman Komünist Partisi 124
Alman Kültür 310, 357
Alman kültürü 98
Alman Markı 97
Alman mucizesi 99
Alman Okulu 98
Alman sanatsal şarkıları 139

Alman Sendikalar Birliği 122
Alman Sosyal Demokrat Partisi 116
Alman Sosyalist Öğrenci Birliği 116
Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği 225
Almanya 16, 36, 40, 62, 64, 67, 68, 70, 90, 91, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 129, 133, 134, 138, 141, 142, 168, 191, 211, 215, 225, 251, 311, 313, 330, 332, 337, 338, 339, 371
Alpaslan Özdoğan 258
Altın Lotus Ödülü 332
"Amacımız Aşk" 355
Amerika 44, 46, 108, 122, 125, 126, 129, 181, 212, 214, 216, 298, 316, 342, 369
Amerikalı 34, 110, 111, 112, 254
Amerikan Radar Üssü 258
Amerikan salatası 216
Amsterdam 91, 111
Anadolu 21, 24, 52, 55, 87, 141, 158, 168, 177, 180, 182, 186, 198, 226, 227, 292, 315, 328, 344, 353, 362, 368, 370, 371
"Anadolu Yollarında Bir Virtüoz" 370
Anayasa Komisyonu 194
Anıl Çeçen 322
Ankara 11, 29, 43, 45, 46, 67, 68, 84, 94, 135, 136, 139, 165, 168, 171, 175, 178, 180, 181, 187, 188, 189, 191, 192, 195, 199, 200, 202, 211, 224, 225, 231, 233, 236, 237, 238, 242, 243, 244, 247, 253, 254, 255, 259, 264, 268, 270, 271, 272, 274, 287, 290, 293, 299, 307, 309, 310, 314, 316, 317, 328, 331, 333, 337, 338, 342, 343, 344, 345, 348, 350, 356, 357, 358, 362
Ankara Adliyesi 236, 237, 242
Ankara Caddesi 29
Ankara'daki Merkez Cezaevi 231
Ankara Devlet Konservatuvarı 309, 337
Ankara Devlet Opera Orkestrası 299
Ankara Koleji 45, 46
Antalya 152, 201, 362, 371
Antik Yunan 47
Arabistan 37
Arif Damar 138, 216, 230, 251, 252, 287, 288, 289, 290, 313, 319
Arkan Say 26
Arnold Schönberg 128
Aslan Cinotri 110, 142
Aspendos 184, 370
Aspendos Antik Tiyatrosu 184
Asya-Afrika Yazarlar Birliği 332
Aşağı Karavelyan 165, 166
Âşıklar Derneği 187, 188, 190, 257
Âşık Mahzunî Şerif 187, 190
Âşık Maksudî 188
Âşık Veysel 176, 181, 183, 323, 359, 368
Ataol Behramoğlu 191, 192, 193
Atatürk 120, 134, 316, 368
Atatürk Lisesi 316
Atilla Araslı 103
Atilla Özkırımlı 328
Atilla Sarp 247, 248
Atlas Okyanusu 214
Ausschwitz Toplama Kampı 125
Avrupa 12, 22, 31, 47, 48, 52, 60, 61, 63, 91, 98, 101, 108, 140, 168, 205, 206, 214, 220, 306, 328, 339, 340, 341, 342, 371
Avrupa Birliği 91, 340, 371
Avustralya 371
Aydın 39, 92, 118, 122, 124, 207, 266, 356
Aydın Çubukçu 207, 266, 356
"Aydınlar Dilekçesi" 333
Aziz Ağabey 332, 333
Aziz Nesin 11, 28, 80, 101, 203, 229, 230, 255, 328, 332, 333, 334

B

Babaî isyancısı 292
Baba İlyas 292
Baba İshak 292
Bach 184, 306, 337
Baden-Baden Kumarhanesi 96
Baden-Württemberg 105
Bağdat Caddesi 24, 25, 71, 207
Bakanlar Kurulu Kararnamesi 309, 312
Bâki 165
Balzac 64
Barikat Arif 138, 287, 290, 291
Batı Almanya 99, 129, 225
Bayan Schütz 104
Bayrampaşa Cezaevi 366, 367
Beatrice Fenmen 306
Bedia Muvahhit 31
Beethoven 140, 202, 352, 364
Behçet Aysan 307, 343, 346, 347, 348, 350, 353
Behçet Aysan Şiir Ödülü 353
Behçet Necatigil 307, 353
Bektaşî 85, 86, 87, 88, 180, 181, 182, 184, 186, 187
Belçika 84, 91, 92
Belçika Yazarlar Birliği 84
Berlin 36, 114, 124, 125, 294, 307, 310, 339
Berlin Devlet Operası 310
Bertrand Russel 127
Bessame muço 111
Beşo 150
Beyazıt 40, 134
BEYER 304
"Beyin Kabinesi" 297
Beyoğlu 42
Bilgen Hanım 203
Binbaşı Kâzım Bey 197
Bingöl 26, 93, 94, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 168, 170, 177, 178, 192, 194, 199, 224, 233, 314, 332, 344, 345
Bingöl Hikâyeleri 168
Binnaz Hanım 138, 284
"Birkaç Kuş, Birkaç Anı" 355
Birleşmiş Milletler 46
Birlik 141, 178, 197, 255
Bizim '68 207
Bizim Radyo 219
Bokludere Koleji 46, 61
Bostancı Kulübü 55, 72
Bostancı Plajı 78
Bozcaada Cezaevi 289
Bozkurt Nuhoğlu 280
Brahms 100, 140
Braunschweig 114
Bulgarca 213
"Buruşuk" 358
Bülent Tarakçıoğlu 88
Büyükada 24, 52, 197
"Büyük İlân" 351, 352
Büyük Okyanus 214

C

Cağaloğlu 29, 30, 40, 42, 50, 51, 59, 60, 68, 242, 292
Cağaloğlu Meydanı 292
Cahit Irgat 51, 80, 230
Can Tekben 138
Can Yücel 266
Canzona 140
Cavit Erginsoy 44, 45
Cemal Bey 149
Cemal Gürlek 39
Cemal Madanoğlu 197, 280
Cemal Reşit Rey 31
Cemal Süreya 246, 290, 307, 314, 317, 319, 320, 351, 353
Cemal Süreya ve Halil Kocagöz şiir ödüllerini 353
Cemil Gezmiş 266
Cem Yayınları 220

Cengiz Bektaş 62
Cevat Dursunoğlu 40
Ceyhun Atuf Kansu 349
Cezayir 120, 211, 221, 223
Cezayir Kurtuluş Savaşı 120
Cezayirli 119, 120
Chanson 140
Charles Darwin 316
Charlie Chaplin 28, 128
Che Guevara 231, 236
Che için 288
CHP 40, 41, 135, 167, 194, 216, 266, 297
CİA 127
Cihat Burak 319
Cumhuriyet dönemi 368
Cumhuriyet Halk Partisi 166
Çaçan 158
Çağatayca 322, 358
Çaldıran Seferi 186
Çanakkale Gazisi 21
Çanakkale Savaşı 19, 37
Çapakçur 143
Çapukay 158
Çatalca 333
Çaykovski 359
Çemberlitaş 20
Çırakman 183, 187, 188, 257
Çin Halk Cumhuriyeti 77, 220, 297, 371
Çorum 374
Çölik 143
Çubuk ilçesi 200
Çukurova 102

D

D.A.A.D Bursu 338
Dadaloğlu 292
Danıştay 41
Dante 47
Darphane Müdürlüğü 319
Darülfünun 37, 38
David Levine 338, 339
Davutpaşa Kışlası 102, 135, 267, 279, 280
"Dayanışma" 327, 329
Dayanışma Yayınları 357
Demirhan Altuğ 33
Demir Özlü 67, 241, 242, 243, 317, 318
Demokratik Alman Cumhuriyeti 114
Demokrat Parti 97, 120, 125, 136, 182, 260, 369
Deniz Gezmiş 234, 236, 260, 264, 265, 356
Deniz Harbokulu 81
Denizler 220, 254, 258, 260, 261, 262, 263, 265, 273, 283
Devebağırtan Sokağı 30
DEV-GENÇ 208
DEV-GÜÇ 230, 254, 255
Devlet Opera ve Balesi 360, 362
Devrim 144, 195, 196, 255
Devrimci Eğitim Kurultayı 123
Devrimci Gençlik 208
Dıllay 148, 158
Diana Doherty 342
Dionysos 307
Divanyolu Caddesi 16
Diyalektik ve Estetik 67, 130
Diyanet 186
Doğan Avcıoğlu 194, 195, 196, 197
Doğu Anadolu 168, 177, 227, 344
Doktor Bülent 75, 83, 84
Dolmabahçe 234, 235
"Dolunay" 351
Dortmund 371
Dostoyevski 34, 63
"Dörtlükler, Desenler" 345
Dr. Alpaslan Berktay 261
Dram Tiyatrosu 92, 93
Dr. Bülent 84, 88, 89
Dr. Hikmet Kıvılcımlı 213, 256, 292, 293, 294
Dr. Matthiews 45

Dr. Nuran Akşit 252
Dr. Sevim Belli 211
Dr. Şefik Hüsnü 214, 219
Dr. Şefik Hüsnü Değmer 219
Düsseldorf Devlet Müzik Yüksek Okulu 338

E

Edebiyatçılar Derneği 348, 349
Edirne 211
Efes 370
Eiffel Kulesi 91
Ekrem Güven 154
Ekrem Zeki Ün 33
Elazığ 144, 156, 165, 170, 201
Elvis Presley 111
Emel Say 46, 136
Emil Galip Sandalcı 268
Eminönü Halkevi 50, 61
Emin Özdemir 322, 323
Enver Gökçe 216, 230, 251, 252
Ercüment Behzat Lav 51
Erdal İnönü 44
Erdoğan Başar 230
Erenköy 24, 25, 26, 41, 87, 199
Erken Rönesans 140
Ermeni 22, 23, 119, 121, 165, 219
Ernest Hemingway 50
Erzincan Ticaret Lisesi 173
Erzincan Valiliği 171
Eskihisar 282
Eski Malatya Lisesi 353
Et Balık Kurumu 360
Ethem Efendi Caddesi 24, 25
Everest Yayınları 351
Evrensel Basım Yayın 266, 374

F

Fakihe Öymen 40, 41
Fakir Baykurt 123
Fatma Hikmet İşmen 182
Faust 117
Fazıl 12, 21, 24, 34, 36, 37, 38, 43, 45, 73, 124, 183, 184, 193, 199, 246, 265, 281, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 323, 328, 329, 337, 338, 341, 342, 345, 346, 362, 367, 368, 369, 370, 371
Fazıl Say 12, 21, 24, 36, 73, 124, 307, 362, 367, 370, 371
"Fazıl Say Festivali" 371
"Fazıl Say Yılı" 371
Felsefe Bölümü 37, 38, 67
Fenerbahçe 24, 51, 72, 284
Ferdinand Statzer 31
Ferdi Statzer 31, 32
Ferit Devellioğlu 180
Festival de Radio France Ödülü 342
Feyzi Ağa 165, 166
Feyzullah Çınar 183, 184
Fikir Kulüpleri Federasyonu 208, 247, 256
Fikret Otyam 182, 183, 184, 328, 329
Fikri Çiçekoğlu 61, 66
Filistin Kurtuluş Örgütü 233
Filiz Otyam 183
Fisagor 24
FKF 208, 247
Fosforlu Cevriye 138
Frankfurt 122, 126, 129, 130, 338
Frankfurt Ekolü 122
Frankfurt Havaalanı 338
Fransa 62, 67, 108, 109, 110, 120, 121, 122, 126, 127, 130, 194, 195, 219, 220, 306
Fransa Büyükelçisi 195
Fransızca 16, 18, 37, 80, 119, 211, 213, 215, 242, 316
Fransız Devrimi 140
Fransız Kültür 357
Fransız Süiti 306, 307, 309
Frau Köhler 100, 121
Freiburg 338
Freiburg Goethe Enstitüsü 338
Freud 129, 315

Friedrich Engels 316
"Fruko" 235
G

Gaggenau 106
Galatasaray 50, 51, 80, 198
Galatasaray Lisesi 50, 51, 80, 198
Gazetecilik Enstitüsü 133
Gazi Eğitim Fakültesi 356
Gazi Yüksek Öğretmen Okulu 350
Geç-Rönesans 47
Gedikpaşa 121
Genk 91
Gerhard Bessau 116, 117
Gestapo 125, 126
"Gezgin" 344
Giritli Hasanaki 55
"Gitme kal" 251, 287, 288, 290, 291
Goethe 62, 101, 102, 105, 117, 129, 338
Goethe Enstitüsü 105, 338
Goethe Enstitüsü Merkezi 338
Gölbaşı 356
Göriz köyü 144, 148
Gradignan 306
Gülten Akın 321
Gümüşsuyu 235
Güney Afrika Cumhuriyeti 371
Güney Amerika 122
Güneydoğu Anadolu 141, 158, 227
Güney Kore 136
Güngör Denizaşan 92, 132, 146, 163, 170
"Günlük Anılar" 293, 294
Günnur Ormanlar 138, 286
Günther Grass 99
Güzel Sanatlar Akademisi 62, 168
György Lukacs 129

H

Hâce Bektaş 180, 292
Hacı Bektaş Kültür ve Turizm Derneği 184
Hakkı Süha Gezgin 61
Halep 312
Haliç 60, 280
Halil Kocagöz 307, 353
Halit Çelenk 192, 236, 237, 239, 260
Halk Eğitim Merkezi 172
Halk Oyuncuları 192
Haluk 89
Hamburg 111, 112
Hamdi Avcıoğlu 195
Handan Hanım 363
Hans Backhaus 116, 126
Hans Werner Henze 99
Hârika Çocuk Yasası 31
Hasan Ali Panahzad 71
Hasan Âli Yücel 40, 41, 47
Hasan İzzettin Dinamo 68, 318
Hâşim 71
Haydarpaşa Lisesi 73
Hayırsızada 203
Hayrettin 143, 154, 155, 163, 171, 178, 211, 221
Hayrettin Bey 211
Hayrettin Uysal 143, 154, 155, 163, 171, 178
Heidelberg 36, 112, 113, 114, 124
Heinrich Böll 99
Helga 106
Hepsorlu İsmail 155
Herbert Marcuse 126
Herr Köhler 100
"Hesap İşi Şiirler" 345
Hızır Paşa 326
Hikmet Sami Türk 365, 366, 367
Hikmet Şimşek 310
Hilmi Kitabevi 48
Hilmi Yavuz 319
Hilmi Ziya Ülken 38
Hollanda 111, 112
Hukuk Fakültesi 238, 241
Hürrem Arman 178
Hürriyet gazetesi 71
Hüseyin Akbulut 362
Hüseyin Çırakman 187, 188, 257
Hüseyin Kırıcı 188

Hz. Ali 182

I

Ilımlı Alevîlik 185
Ingeborg Bachmann 99
Işık Kansu 349
İbrahim Balaban 267
İbrahim Kaypakkaya 297
İhsan Dereli 41
İkinci Dünya Savaşı 16, 18, 48, 49, 67, 98, 99, 125, 211, 216
İktisat Fakültesi 16, 133, 214, 215
İleri Gençler Birliği 215, 216
İlhan Ağabey 363, 364, 365
İlhan Demiraslan 173
İlhan Erdost 324, 325
İlhan Selçuk 230, 232, 255, 318, 328, 356, 363, 364, 365
İlya Ehrenburg 108
İmar ve İskân Bakanlığı 201
İngilizce 101, 105, 316, 337, 340, 372
İngiliz Kültür 357
İnönü Lisesi 35, 61
"İnsanın Türeyişi" 316
"İnsan Kısım Kısım, Yer Damar Damar" 357
"İpek Halıya Ters Binen Kedi" 330
İran 71
İran Azerbaycanı 71
İshak Paşa Konağı 24, 25
İsmail Dümbüllü 26, 27, 28
İsmail Hakkı Tonguç 41, 223
İsmet 15, 41, 134, 369
İsmet Paşa 134, 369
İspanya 52
İstanbul 15, 16, 21, 22, 24, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 45, 48, 50, 52, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 70, 73, 80, 84, 89, 90, 92, 93, 94, 102, 105, 114, 121, 133, 134, 135, 142, 147, 149, 168, 177, 178, 195, 198, 199, 203, 206, 211, 212, 214, 215, 220, 221, 224, 225, 227, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 252, 253, 259, 266, 274, 276, 284, 286, 287, 290, 294, 301, 317, 319, 328, 333, 339, 361, 365, 371, 373
İstanbul Belediye Konservatuvarı 31
İstanbul Boğazı 60
İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası 33, 361
İstanbul Erkek Lisesi 33, 36, 37, 41, 42, 48, 50, 59, 60, 61, 62, 66, 105
İstanbul Mimarlar Odası 287
"İstanbul Senfonisi" 371
İstanbul Şehir Operası 22, 92
İstanbul Şehir Orkestrası 22
İstanbul Şehir Tiyatrosu 284
İstanbul Üniversitesi 45, 62, 67, 133, 134, 199, 214, 215, 234, 238, 239, 241
İstiklâl Caddesi 52
İsviçre 35, 125, 242
İzmir 34, 35, 46, 61, 79, 240, 354
İznik 200
İznik Gölü 200

J

Jean Paul Sartre 127
Jirayir 121, 122
Jose 203
Joseph Haydn 346

K

Kadıköy 24, 42, 46, 51, 55, 61, 63, 68, 69, 70, 78, 83, 141, 198, 275
Kadıköy Askerlik Şubesi 141
Kadıköy Erkek Ortaokulu 46
Kadırga Yüksek Tahsil Erkek Talebe Yurdu 37
Kadir Dursun 370, 371
Kalamış 86
Kâmuran Gündemir 309, 310
Kanaat Kitabevi 48

Kandıralı Mustafa 184
Kantarcı Sokak 26
Kapalıçarşı 149, 292
Karacaoğlan 62
Karagöl 200
Karakavak 353
Karakoçan 165
Karaköy 42, 74
Karaman İmam Hatip Lisesi 345
Karaormanlar 62, 105
"Kara Sevdam Anadolun" 183
Kara Toprak 181
Karl Hiller 116, 118
Karl Liebknecht 36, 124
Karlsruhe 108, 109, 112, 117, 120
Kartal 87, 88, 158
Kasımpaşalı 253
Kayıhan Keskinok 332
Kazıkiçi Bostanları 189, 242, 248, 268
Keban Barajı 201
Keloğlan 15, 33
Kemalettin Gazezoğlu 144, 156, 171
Kemal Gökçen 265
Kemal Özer 62, 67
Kemal Sülker 289
Kemal Tahir 101
"Kendinin Avcısı" 344
Kerim Korcan 321
Keyise Hanım 61
"Kıbrıs Çıkartması" 298
"Kırk Haramiler" 262
Kızıldere 259, 260, 297
Klaus Bessau 116, 117
Koço 86
Komünist Manifesto 212
Konfüçyüs 358
Koral Çalgan 339, 341
Kore 136, 371
Korupark 198, 199
Kozyatağı Bektaşî Tekkesi 85
Köroğlu 261, 292
Köy Enstitüleri 179
Köy Enstitüsü 137, 140, 143, 283
Kral Lear 64
Kuleli Askeri Lisesi 347
Kul Hasan 183, 187, 188
Kurbağalıdere 46
Kurt Köhler 99
Kurtuluş Savaşı 21, 120, 182, 211, 269
Kuvayı Milliye 211
Kuzey Kıbrıs 298
Kültür Bakanlığı 362
"Kültür Elçisi" 371
Kültür Politikası Semineri 321
Kürecik 258

L

Lâleli 40
Latin 47, 53, 111
Legion d'honneur Nişanı 332
Lemi Atlı 359
Leyla Gencer 92
Leyla Pamir 340, 341
Lied yorumcusu 139
"Limoncu" 313
Louis Armstrong 92
Louvre Müzesi 91
Lübnan 233
Lütfü Atalık 37, 73

M

Maarif Vekâleti 21, 37, 41, 48, 73
Macarca 213
Madımak Oteli 343, 344, 346, 348, 349, 353
Mahir Çayan 259
Mahmut Celayir 167, 168
Mahmut Ragıp Gazimihal 372
Mahzunî 183, 187, 188, 189, 190, 359
Maide Teyze 16
Maksim Gorki 137, 267
Malatya 94, 224, 258, 283, 353, 354
Maltepe 72, 259
Maltepe Askeri Cezaevi 259
Mamak Askeri Cezaevi 242, 248,

261, 264, 267
Manisa 219
Mantıksal atomculuk 127
Maraş olayları 353
Marksist-Leninist 294
Marksizm 82, 212
Marmara 24, 198, 203, 280, 373
Marmara Denizi 24, 198, 280
Martin Heidegger 126
Marx 292
Matmazel Eskenazi 211
Maurice Clairmont Ödülü 342
Max Horkheimer 99, 127
MAY Yayınları 82
"Medar-ı maişet arabası" 327
Mehmet Aydar 154
Mehmet Aydın 39
Mehmet Kaplan 315, 318
Mehmet Şerif Efendi 132, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 156, 166, 167
Melih Cevdet 50, 51, 307, 345
Melih Cevdet Anday 307, 345
Melo 145, 147, 148, 149, 152, 153, 166
Mersin 182
Meşrutiyet Caddesi 224
Metin Altıok 319, 343, 344, 345, 346, 348, 350, 353
Metin Demirtaş 113, 222, 230, 231, 236, 298
Mevlânâ 180
Mevlut 154
Mihri Ağabey 138, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 222, 224, 225
Mihri Belli 138, 211, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 230, 231, 236, 238, 293, 324
Milli Eğitim Bakanlığı 62, 133, 152
Milli Emniyet 125
Milli Kurtuluş Tarihi 197
Millî Şef 134, 369
Millî Şef İsmet Paşa 369
Milliyet gazetesi 246
Missisippi 212
Missouri 212
Mithat Fenmen 12, 43, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 313
Mithat Hoca 301
Moda 52, 86
Moskova 216, 226, 294
Mozart 12, 33, 100, 140, 184, 299, 337, 346, 371, 374
Mösyö Grodetski 53, 142
Muammer Sun 340
Muhiddin Abdal 181
Muhiddin Demiriz 309
Muhtar Zülfü 165
Murat Güler 199
Murat Karayalçın 348
Murat Suyu 144
Mustafa Kemal 182
Mustafa Şekip Tunç 38
Muzaffer Buyrukçu 321
Muzaffer Erdost 230, 318, 324, 325
Münife Baran 34
Münir Nurettin Selçuk 52
Müzeyyen Senar 52
"Müzik Ansiklopedisi" 328
Müzik Ansiklopedisi Yayınları 339, 340, 373
"Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır" 374
"Müzik Öğretimi" 339, 341
"Müzik Sözlüğü" 372, 373
"Müzik Tarihi" 339, 341, 372
"Müzik Yazıları" 373

N

Nahit Saçlıoğlu 265
Namık Paşa Köşkü 26
Nasreddin Hoca 145, 321
"NATO" 34
Nâzım 82, 101, 115, 193, 212, 239, 240, 241, 262, 267, 371
Nâzım Hikmet 82, 101, 115, 212,

239, 240, 267
Nazi 31, 98, 127, 215, 216
Nebahat Altıok 348
Necati Zincirkıran 226
Necip Bey'in Bağı 239
Neckar Nehri 112, 113
Necmi Bey 150
Nejat Ağabey 73, 74, 77, 78, 79, 88
Nejat Atalık 73, 77, 78, 79
Nesimî 183, 230
Nesin Vakfı 316, 333
Nesin Vakfı Yıllığı 316
Nevzat 172, 173
New York Yarışması 342
Nilüfer Abla 16
Niyazi Ağırnaslı 230, 322
Niyazi Akıncıoğlu 318
Nobel 102, 127, 128, 129
Nobel Edebiyat Ödülü 127, 128
Numan Ataman 181, 184
Nurhak Dağları 258
Nusret Hızır 191
Nusret Kemal Otyam 329
Nürnberg Mahkemeleri 99
Nüzhet Say 21, 37

O

ODTÜ 171, 224
OKİ 61
Oktay Akbal 51, 80
Oktay Rifat 50, 51, 373
Opera 299, 360, 362
Orhan Gencebay 358
Orhan Günek 92
Orhan Kemal 50, 64, 92, 101, 177, 178
Orhan Pamuk 101, 102
Orhan Veli 50, 80
Ortadoğu Teknik Üniver-sitesi 44
Osmanlı Devleti 59, 368
Osman Olcay 297
Ottenau 105
Öğretmenler Federasyonu 178, 179
Öğretmenler Gazetesi 178
Öksel Demir 173, 174
"Ölü Canlar" 245
Ömer Seyfettin 33
Önay Sözer 62, 67, 68
Öner Ünalan 314, 316, 318, 322
Öteki Gazete 122
Özdemir Âsaf 51
Özdemir İnce 345

P

Pall Mall 111
Panait İstrati 50
Papa 110, 111, 139
"Parçala Behçet" 348
Paris 62, 91, 108, 241, 309, 310, 365, 371
Paris Konservatuvarı 309, 310
Paşa 24, 25, 26, 134, 135, 154, 166, 326, 369
Pendik 203, 276
Perviz 71
Peyami 318
Piç Hüseyin 274
Piç Hüseyin'in ağabeyi Turan 274
Pîr Sultan Abdal 206, 292
Piyer Loti Caddesi 16
Plevne Türküsü 135
Prof. Dr. Fritz Neumark 214
Proleter enternasyonalizmi 217
Promete 188

R

Ragıp Gelencik 314, 316, 318, 322
Raife Ulus 188
Rasih Nuri İleri 230
Raşit Abed 33
Recep Tayyip Erdoğan 369
Remzi İnanç 314
Remzi Kitabevi 48
Ren Nehri 108, 109, 121

Reşat Fuat Baraner 138, 230
Rıfat Ilgaz 61, 230
Rıfkı Melül Meriç 61
Rıza Leki 71
Robert Kolej 212
Rock 111
Romeo Juliet 64
Rosa Luxemburg 124
Rönesans 47, 91, 140, 269
Rönesans Aydınlanması 140
Ruhi Su 138, 139, 140, 141
Rum 22, 54, 86
Rusça 213
Russel Mahkemesi 127

S

Sabahattin Kudret Aksal 51
Sadi Bey Korusu 42
Sadun Boro 199
Sağmalcılar Cezaevi 366
"Sahibinden Satılık" 351
Sait Faik 50, 64, 80, 92, 101
Sait Maden 319
Salâh Birsel 51
Salih'in Yeri 82, 83
Salih Usta 81, 82, 83
Salim Rıza Kırkpınar 48, 51, 61, 62, 63, 65
Samim Kocagöz 80
Sanat Tarihi Bölümü 45
Sancak 144
Sarman 87, 88
Savcı Cemil Bey 242, 272
SBKP 219
Schubert 140
Schumann 100, 140
Sedat Ağabey 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 84, 89, 90, 92, 93
Sedat Atalık 72, 75
Seine Nehri 365
Sekles 129
Selahattin Pınar 359
Selâmi Senâi Özgeçen 21
Selimiye Askeri Ortaokulu 347
Sencer Güneşsoy 255, 256
Servet-i fünun 80
"Seslerin Ayak Sesleri" 289
Sevim Hanım 218, 220
Sevim Tarı 218, 220, 221
Seyfi Baba 81, 82, 83, 84
Sezai Bey 72
Shakespeare 47, 62, 64, 66, 101
Sigfried Einstein 122, 123
Sirin köyü 168
Sirin muhtarı 169
Sofi Kasım 151, 155
Sofya 213, 217, 294
Sol Yayınları 248
"Soneler" 345
Sosyal İnsan Yayınları 294
Sosyalist Kültür Derneği 195
Sovyet Devrimi 53
Sovyetler 77, 128, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220
Sovyetler Birliği 128, 213, 214, 216, 217, 218, 219
Spartakus Bund 36
Stalin 128, 129
Steinbeck 50
Strasburg 108, 109, 121
Strasburg Katedrali 108, 109
Suadiye 41, 47, 51, 52, 53, 54, 114, 198, 289, 290
Suadiye Gazinosu 47, 53
Suadiye Oteli 52
Suadiye Plajı 53
Suat Derviş 80, 138
Suavi Bey 80, 81, 82, 83, 84
Suavi Koçer 80, 84
Sultanahmet Camii 18
Sultanahmet Meydanı 17, 19, 135
Susan Wadsworth 341, 342
Süleyman Demirel 196, 228, 297, 369
Sünnetçi Emin Efendi 26
Süreyya 72, 75, 76, 93

Süreyya Plajı 72
"Süveyda" 345
Sygman Ree 136
Şaban Ormanlar 138, 230, 252, 284, 285, 286, 287
Şair Eşref 318
Şakuvat Ormanı 168
Şarkışla 258, 264
Şaşkınbakkal 69, 70
Şavşat 200
Şemsettin Günaltay 41
Şerif Tekben 137, 138, 179, 223, 224, 230, 283, 284, 285
Şevki Ağabey 138, 139, 177, 178, 235, 236, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 261, 267, 281, 282, 283, 287, 288, 290
"Şiirin İlkatlası" 345
Şişman Şükrü 61
Şükran Kurdakul 67, 178

T

"Tabii Senatör" 255
Tahir Nejat Gencan 31, 32, 61
Tahkikat Komisyonu 135
Tahsin Ağabey 331, 332, 333
Tahtakale 52
Tales 24
Talim ve Terbiye Dairesi 152
Tanburî Cemil Bey 359
Tan gazetesi 29, 30
Tebessüm Sarp 248
Tekirdağ 174
"Tekirdağ, Mavi Gözlü Kent" 174
Teknik Tarım Müdürlüğü 153
Tel-Aviv Belediye Başkanı 154
Teoman Aktürel 198
Teoman Öztürk 287
Tepebaşı 42, 93
Tevfik Akdağ 314, 319
Tezer Özlü 307
"The Music Makers in Turkey" 340
Thomas Mann Ödülü 123
Thomas Moore 24, 47
TMMOB 287
Todori 86
Tosca 92, 93
TÖB-DER 179, 354
TÖS 123, 179, 270
Trabzon 173
Trakya 71, 211
Tramvay İdaresi 118
Tuluî Sönmez 198, 203, 204
Turan Emeksiz 135
Turan Seyfioğlu 76
Turgay Gönenç 317, 319
TÜBİTAK 44
Tülay German 139
Tünel 51
Türk Ceza Kanunu 218
Türk Dil Kurumu 31, 241, 316, 320, 322, 372, 373
Türkiye 11, 16, 33, 36, 38, 40, 41, 44, 46, 48, 49, 50, 53, 61, 64, 65, 67, 76, 90, 91, 97, 98, 105, 116, 120, 125, 127, 129, 130, 133, 137, 138, 140, 142, 158, 169, 171, 174, 175, 178, 179, 182, 183, 185, 186, 191, 192, 194, 195, 196, 206, 207, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 226, 228, 229, 230, 233, 236, 237, 238, 245, 246, 251, 254, 255, 256, 266, 270, 271, 284, 286, 287, 294, 297, 298, 310, 312, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 338, 340, 341, 342, 344, 345, 348, 354, 356, 360, 362, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374
Türkiye Emekçi Partisi 286
Türkiye İşçi Partisi 91, 191, 192, 207, 238
Türkiye Komünist Partisi 213, 214, 215, 217, 218, 219, 251, 294
Türkiye'nin Düzeni 196, 229

"Türkiye'nin Müzik Atlası" 341
Türkiye Öğretmenler Sendikası 207, 270
Türkiye Yazıları 11, 67, 183, 223, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 344, 345, 354, 356, 374
Türkiye Yazıları Yayınları 183, 331, 345
Türklerin Tarihi 197
Türk Lirası 97
Türk Solu 138, 154, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 251, 252, 254, 255, 256, 259, 274, 284, 286, 288, 290, 293, 319
Türküler 324
"Türlerin Kökeni" 316

U

"Uçak Notları" 305, 341
Uğur Kaynar 348, 350, 353
Uğur Mumcu 230, 369
Ulucanlar 242, 243, 267, 271, 272
Ulucanlar Merkez Cezaevi 267
Uluslararası Atom Ajansı 44
Uluslararası Sosyalist Gençlik Kongresi 122
Ulvi Cemal Erkin 339
Uzun Şükrü 61
Ülker Say Erginsoy 43

V

Vahap Erdoğdu 154, 171, 192, 224, 231, 232, 233, 236, 293
Vahram Mühendisyan 22
Vali Gazezoğlu 156
Varlık Yayınları 35, 48, 49, 50
Vartan İhmalyan 219, 220
Vecihi Timuroğlu 314, 315, 316, 318, 320
Vedat Dalokay 202
Verda Ün 33
Veysel Çolak 321, 353, 354
Veysel Öngören 191
Vietnam 128, 289
Viyana 129
Volkan Saraçoğlu 172, 173
Voltaire 24

W

Walter Benjamin 67, 99, 126, 127, 129
Wilhelm Killmayer 99
Wolfgang Amadeus Mozart 346

Y

Yahudi 22, 23, 53, 54, 99, 123, 153, 211, 215
Yahya Kemal 62
Yakup Kadri 101
Yaşar Kemal 101, 102, 280
Yaşar Nabi 49, 50
"Yaşayıp Ölmek, Aşk ve Avarelik Üzerine Şiirler" 373
Yavuz Selim 186
YAZKO 328, 329
Yedi Göller 200
Yeditepe Şiir Armağanı 290
Yemen 37
Yenikapı Ortaokulu 290
Yeni Ses 80
"Yerleşik Yabancı" 344
"Yeryüzü" 289
Yeryüzü Kitabevi 290
Yeşilçam 348, 359
Yeşim Alkaya 309
"Yıldızlara ve Aşka Dairdir" 262
Yorgun Savaşçı 92
Yön dergisi 194
Yukarı Karavelyan 165
Yunanca 21, 213

Yunanistan İç Savaşı 213, 217
Yunus Emre 180
Yunus Nadi 307, 316, 353
Yunus Nadi Şiir Ödülü 353
Yüksel Kasapbaşı 51, 62, 68, 69, 70, 71, 105
"Yüzbaşı Selahattin'in Romanı" 365

Z

Zati Sungur 52
Zazaca 157
Zehra Say 136
Zekeriya Sertel 214
Zeki Baran 34
Zeki Baştımar 219, 220
Zeynel Abidin Yurtsever 154
Zimmermann 99
Ziraat Fakültesi 182, 316
Ziverbey Köşkü 363
Ziya Baba 85, 86, 87, 88, 181
Ziya Yılmaz 259
Zonguldak 169, 170, 201
Zülfü Çalbay 150, 165
Zülfü Livaneli 261

Bir öğretmen ailesinin oğlu olan Ahmet Say, 1935'te İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta özel derslerle piyanoya başladı. 1946'da İstanbul Belediye Konservatuvarı'na girdi. 1950'de konservatuvardan ayrıldı; liseden sonra Almanya'da basın-yayın öğrenimi yaptı (1954-1960). Bu yıllarda müzikolog Kurt Köhler'in özendirmesiyle müzikbilime ilgi gösterdi. 1960'ta yurda dönünce Bingöl'de öğretmen, halk eğitimcisi ve folklorcu olarak çalıştı. Türkü, ağıt, masal ve destanlar derledi; çocuk ve gençlik koroları kurdu (1960-64). İzlenimlerini edebiyat alanında değerlendirdi, roman ve öyküleriyle ödüller aldı: TRT Hikâye Yarışması, Sabahattin Ali Hikâye Ödülü, Milliyet Roman Yarışması, Antalya Film Festivali Hikâye Yarışması. 1964'te Ankara'ya yerleşti. 1968'de haftalık "Türk Solu" dergisinin yazı işleri müdürlüğünü, 1970'te "Türkiye Solu" dergisinin sahipliğini üstlendi. 1977-83 yılları arasında aylık edebiyat dergisi Türkiye Yazıları'nı çıkardı. 1984'ten başlayarak müzik eleştirmenliği ve müzik yayımcılığına yöneldi.
Edebiyat kitapları: Güneşin Savrulduğu Yerden (Bingöl Hikâyeleri), 4. basım (2007). Kocakurt (roman), 3. basım (2007). İpek Halıya Ters Binen Kedi, (epik hikâye), 2. basım (2007).
Müzik kitapları: Müzik Ansiklopedisi, 4 cilt, 11. basım (2004). The Music Makers in Turkey (1995). Müzik Öğretimi, 5. basım (2010). Müzik Tarihi, 7. basım (2010). Türkiye'nin Müzik Atlası (1998). Müziğin Kitabı, 4. basım (2009). Müzik Sözlüğü, 3. basım (2009). Müzik Ansiklopedisi (3 cilt), 2. basım (2010). Müzik Yazıları, 2. basım (2010). Mozart (derleme) (2007). Müzik Nedir, Nasıl Bir Sanattır, 2. basım (2010).

Ahmet Say, anılarını anlatırken aslında yakın tarihin siyasal olaylarını hatırlatıyor bize. Yaşanmış olayları aktaran bir yazarın tanıklığını, okurlar daha etkileyici bulacak, bundan eminiz. Üstelik Ahmet Say, içinde bulunduğu olayları kimi yerde öykü tadında yazmış; kimi zaman da portreler çizerek anlatmış. Ama katı gerçekliği dile getirmekten kaçınmamış.

EVRENSEL BASIM YAYIN

ISBN 978-605-4156-48-1